

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі
Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Щедрова Г. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин, Університет імені Альфреда Нобеля

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Аміран Хевцуріані – PhD в сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет, м. Тбілісі, Грузія

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол 9 від 25 червня 2020 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 21499-11299Р від 18.08.2015 р.)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**Руденко Ю. Ю.**

Проблеми концептуалізації поняття «нація» в українській науці та практиці.....7

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ**Гедікова Н. П.**

Децентралізація та реформування місцевого самоврядування в сучасній Україні на основі досвіду Польщі..... 13

Димова О. В.

Модернізація українського суспільства в контексті теорії справедливості Джона Ролза.....19

Заславська О. О., Посвістак О. А.

Вплив на демократичні процеси в Україні традиційних засобів масової інформації і соцмереж (на прикладі виборів президента 2019 року)..... 24

Іваніна О. В.

Ризики та перешкоди громадської участі на рівні місцевих громад в Україні..... 31

Козьмініх А. В.

Негативний інформаційний вплив на сучасне громадянське суспільство.....38

Копинець Ю. Ю.

Парламентські вибори у країнах Європейського Союзу у 2018 році: характеристика електоральних результатів та конфігурацій партійного ландшафту.....44

Лясота А. Є.

Проблема асинхронності функціонування політичної системи сучасної України..... 52

Новосельський І. Ф.

Конвергенція медіа як чинник розвитку інформаційного простору України: політологічний аспект..... 58

Проноза І. І.

Засоби масової інформації і комунікації в інформаційній війні як сучасна політична практика.....65

Серов Р. І.

Медіа-інтерпретації українсько-французького політичного діалогу (2014–2020)..... 70

Сичова А. О.

Grassroots-кампанії як фактор актуалізації адвокаційного вектору низових груп..... 77

Федорищак Х. І., Мосора Л. С.

Взаємозв'язок публічної політики та політики пам'яті у діяльності партій (приклад Республіки Польща 1989–2016 рр.).....83

Чубатенко О. М.

Особливості виборчих технологій в Україні..... 90

Шедяков В. Е.

Уровень обеспечения и распределения социальной защищённости как политическая проблема.....95

Яковлева Л. І.

Комунікативний вимір процесу легітимації публічної влади..... 103

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Завадська О. Р.

Інавгураційні промови українських президентів як символічний ресурс влади.....109

Стеблина Н. О.

Цифровий політичний дискурс України та географія політичних текстів у 2019 р.....115

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Дудко І. Д.

Політика США щодо Середньоазійського регіону СНД: політична ретроспектива постбіполярних часів.....122

Панчук Р. М.

Транскордонне співробітництво України з Балто-Чорноморськими сусідами у форматі єврорегіонів.....130

Сегеда О. О.

Цифрова дипломатія України як елемент нової публічної дипломатії.....139

Sedliar Yu. O., Yaroshenko V. M.

Instruments of foreign policy in the post-bipolar system of international relations.....148

Філіппова Ю. В.

Спортивна дипломатія: сутнісне значення, виклики і перспективи для України.....153

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Чупрій Л. В., Кан Ден Сік

Комеморативні практики та політика пам'яті як чинники формування національної ідентичності.....159

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Rudenko Yu. Yu.

Problems of conceptualization concept of «nation»
in Ukrainian science and practice.....7

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Hedikova N. P.

Decentralization and reform of local self-government
in modern Ukraine by the Poland experience..... 13

Dymova O. V.

Modernization of Ukrainian society
in the context of John Rawls' theory of justice..... 19

Zaslavska O. O., Posvistak O. A.

Impact on the democratic processes in Ukraine of traditional media
and social networks (for example, the 2019 presidential election)..... 24

Ivanina O. V.

Risks and impediments of public participation
at the level of local communities in Ukraine..... 31

Kozminykh A. V.

The negative information impact on modern civil society.....38

Kopynets Yu. Yu.

Parliamentary elections in the countries of the European Union in 2018:
characteristics of electoral results and the party landscape configurations.....44

Liasota A. Y.

The asynchrony problem the functioning of the political system of modern Ukraine..... 52

Novoselskyi I. F.

Media convergence as a driving force for development
of mass media sphere of Ukraine: political aspect.....58

Pronoza I. I.

Mass media and communication in the information war
as a modern political practice.....65

Serov R. I.

Media interpretations in the Ukrainian-French political dialogue (2014–2020).....70

Sychova A. O.

Grassroots campaigns as a factor of actualization
of the advocacy vector of local groups.....77

Fedoryshchak Kh. I., Mosora L. S.

Relationship between public policy and memory policy in the activities of parties
(the example of the Republic of Poland 1989–2016).....83

Chubatenko O. M.

Peculiarities of electoral technologies in Ukraine.....90

Shedyakov V. E.

The level of provision and distribution of social protection as a political problem.....95

Yakovleva L. I. The communicative dimension of the process of legitimization of public power	103
--	------------

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Zavadska O. R. Inauguration speeches of Ukrainian presidents as a symbolic resource of power.....	109
---	------------

Steblyna N. O. Ukrainian Digital Political Discourse and Political Texts' Geogeaphy in 2019.....	115
--	------------

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS

Dudko I. D. US policy towards Central Asian region of the CIS: political retrospective of the post-bipolar times.....	122
--	------------

Panchuk R. M. Ukraine's cross-border cooperation with the Baltic-Black Sea neighbours in the format of Euroregions.....	130
--	------------

Seheda O. O. Digital diplomacy of Ukraine as an element of new public diplomacy.....	139
--	------------

Sedliar Yu. O., Yaroshenko V. M. Instruments of foreign policy in the post-bipolar system of international relations.....	148
---	------------

Filippova Ju. V. Sports diplomacy: considerable significance, challenges and prospect for Ukraine.....	153
--	------------

SECTION 5. ETHNO-POLITICAL SCIENCE AND ETHNO-STATE STUDIES

Chupriy L. V., Kan Den Sik Commemorative practices and memory policy as factors of national identity formation.....	159
--	------------

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Руденко Юлія Юріївна

Проблеми концептуалізації поняття «нація» в українській науці та практиці

УДК 001.4:[323.1]:321.01]

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.1>

Руденко Юлія Юріївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри національної безпеки
Національної академії
Служби безпеки України
вул. М. Максимовича, 22, Київ, Україна

Статтю присвячено проблемі термінологічної неузгодженості понять у сфері етнонаціональної політики. Зокрема, увагу автора акцентовано на поняттях «нація», «націоналізм», «національна ідентичність». Ці поняття мають неоднозначне змістовне наповнення.

Зауважується, що одне з визначень нації – ототожнення останньої з етнічною спільнотою. Інше – нація трактується як громадянська спільнота, яка тягнє до певної держави. Політичні нації – ті державні народи, представники яких вирішують питання своєї національності на підставі громадянства, належності до певної держави, схвалення її найголовніших політичних цінностей.

Неоднозначність у визначеннях породжує як на теоретичному, так і практичному ґрунті певні проблеми, зокрема на теоретичному – суперечності та дискусії між науковими суб'єктами щодо змісту цих понять. Українські вчені у контексті спроб примирення різних наукових позицій намагалися навіть «націоналізм» категоризувати на «державотворчий» та «державоруйнівний» (В. Липинський). Але, попри конструктивізм видатного українського вченого, «націоналізм» сьогодні залишається однією з політичних ідеологій, яка, як і будь-яка інша ідеологія, звужує зміст національного контенту і не може претендувати на роль об'єднуючого чинника для українського суспільства, оскільки є інструментально обмеженою.

Сучасні українські вчені у контексті «примирення» етнічного та політичного компонентів намагаються створити синтетичне визначення поняття «нація», яке включало б обидва.

Разом із тим західні дослідники відстоюють той факт, що тип національної ідентичності, якій сформувався на постсоціалістичному просторі, більше можна охарактеризувати як етнічний, аніж як громадянський, пояснюючи це тим, що в умовах тиску авторитарних комуністичних цінностей не могла сформуватися космополітична громадянська ідентичність.

Як наслідок, на рівні теорії певним чином «розхитується» змістовний обсяг понять «нація», «націоналізм», «національна ідентичність». На практичному – невизначеність ключових понять у етнонаціональній площині породжує ціннісні конфлікти між громадянами та їхніми спільнотами, у результаті порушує стабільність у суспільстві, провокуючи протестні форми політичної активності громадян.

Ключові слова: політична нація, етнічна нація, націоналізм, національна ідентичність, національна ідея.

Вступ. Однією з проблем у сучасній українській науці сьогодні є вади термінологічної неузгодженості основоположних понять, які використовуються у сфері етнонаціональних відносин. Останні стають дедалі відчутнішими в міру перетворення категорії «нація» та похідних від неї понять на предмет символічної боротьби за смисли. Ця боротьба ведеться як на рівні концептуально-теоретичному, так і на рівні програмно-політичному, тобто на рівні боротьби суб'єктів політики, політичних еліт. Але якщо на науковому ґрунті домінує логіка «істинного/неістинного», у політичному взаємовідносини будуються за принципом «друг/ворог». Небезпека криється у тому, що у складі політичного продукту – програмах, політичній рекламі, публічних виступах політиків – дуже великий уміст інформації, розрахованої на маніпулювання масовою свідомістю. «Як правило, те, що говорить політик, треба просіювати через густе сито неупередженої аналітики, особливо стежачи за тим, щоб часто застосову-

ване маскування політичної мови «під наукову» не приховувало суті справи» [11, с. 240].

Тому **актуальність** теми статті, на нашу думку, полягає у формуванні певних наукових орієнтацій у багатоманітності підходів до ключових понять у сфері етнонаціональних відносин.

Значні наукові надбання з окресленої у статті проблематики можна знайти у працях таких українських учених, як: В. Андрущенко, М. Вівчарик, Я. Грицак, А. Колодій, І. Кресіна, І. Курас, Л. Нагорна, Ю. Римаренко, Л. Шкляр тощо.

Проблематика, окреслена у статті, висвітлена у науковій літературі частково, а саме акцент робиться на багатоманітності палітри понять у сфері етнонаціональної політики, однак феномен їх теоретичної неузгодженості як один із чинників, формуючий загрози стабільності України, розглянуто недостатньо.

Мета та завдання. Метою статті є висвітлення проблем, які виникають як на теоретичному, так

і на практичному ґрунті, пов'язаних із теоретичною неузгодженістю понять у сфері етнонаціональних відносин, зокрема з неоднозначним змістовним наповненням поняття «нація».

Результати. Отже, звернемося до теорії та зробимо у неї невеличкий екскурс. У науковій літературі розглядають низку теорій нації. Серед останніх виокремлюють: психологічну теорію нації, згідно з якою нація – це велика група людей, об'єднаних спільною національною психологією, національним характером, національною солідарністю, національною волею, національною свідомістю та іншими рисами суто психологічного плану (фундаторами теорії є О. Бауер, Е. Ренан, У. Сульцбах, У. Коннор); культурологічну теорію нації, яка в основу розуміння і трактування нації покладає, головним чином, культурну сферу її життя, різноманітність і особливості її культурного розвитку (серед авторів теорії – К. Реннер, Ф. Гертц, Е. Кедорі, Г. Кон, Г. Сетон-Уотсон); історико-економічну теорію нації. Остання розроблялася К. Марксом, Ф. Енгельсом, В. Леніним, для яких нація була історичною категорією, що виникає внаслідок розвитку капіталізму. Головними умовами формування нації та її основними ознаками вважалися спільні економічні зв'язки та спільні класові інтереси, також територіальна цілісність і мова. Але стрункої завершеної теорії нації основоположники наукового комунізму так і не виробили. На Заході більш популярною ця теорія була у розробці відомого німецького вченого соціал-демократа Карла Каутського. Згідно із цією теорією, нація – це «дуже рухоме суспільне утворення, продукт суспільного розвитку, один із найбільш могутніх факторів суспільного прогресу. Націю утворює група людей, які, по-перше, розмовляють однією мовою незалежно від свого характеру і соціального становища. По-друге, проживають на одній території. І, по-третє, мають міцні повсякденні економічні стосунки» [4].

І, врешті, політична та етнічна теорії нації. Етнічна теорія почала складатися наприкінці XVIII ст. шляхом поєднання деяких положень психологічної та культурологічної теорії нації. Вона бере початок із праць німецьких учених (Й. Гердер, Ф. Шлейєрмахер), а друга, відповідно, з праць французьких просвітників. Аналіз праць західних учених свідчить, що найбільший внесок у розвиток етнічної теорії нації зробили М. Новак, Е. Сміт та ін., кого сьогодні називають «етніцистами». Однак слід зазначити, що більшість сучасних учених є прихильниками політичної теорії нації. Їх часто називають «статистами» (від франц. *etat* – держава (або *стейтистами* – від англ. *state* – держава), «оскільки вони визначають націю як територіально-політичне утворення», – стверджує О. Картунов [3, с. 134].

Підсумуємо. В етнічній теорії нація ототожнюється з етнічною спільнотою. У політичній – нація

тракується як громадянська спільнота, як територіально-політична єдність. Отже, етнічні нації – це ті народи, що вбачають у своїй етнокультурній окремішності головне джерело національної самоідентифікації і підставу для утворення власної держави. Вони виникли в умовах бездержавності, там, де рух за духовне відродження й політичну консолідацію передував утворенню національної держави і здійснювався, певна річ, під керівництвом духовно-інтелектуальної еліти, оскільки політична провідна верства в умовах чужоземного панування не могла розвинути.

Політичні нації – ті державні народи, представники яких вирішують питання своєї національності на підставі громадянства, належності до певної держави, схвалення її найголовніших політичних цінностей. Вони сформувалися там, де сильна й централізована держава виникла раніше, ніж відбувалася культурна консолідація народу, а отже, владні інститути мали змогу сприяти цій консолідації, прискорювати її, використовуючи для цього навіть методи примусу [6]. Політична нація – це, перш за все, політична спільнота, яка об'єднує всіх громадян однієї держави незалежно від їх етнічного та соціального походження, культурно-мовних та інших особливостей. Недарма таку спільноту західні вчені давно називають «соціальною нацією», «нацією-державою» та/або «політичною нацією».

Політична нація – не просто населення якоїсь країни і не просто співгромадянство, а дійсно спільнота, об'єднана (часто, але не завжди) спільною мовою, спільними символами, спільною лояльністю до держави та її законів, спільною волею, спільними інтересами, спільними надіями на майбутнє тощо [3, с. 134].

Стає зрозумілим, що два вектори у визначенні нації виникли у контексті алгоритму утворення цієї спільноти. Але сьогодні вони вже почали жити самостійним життям, часом «конфліктуючи» як на рівні теоретичному, так і в практичній площині українського соціуму. Більше того, неоднозначність визначення терміна «нація» не дає можливості знайти змістовні «точки відліку» для таких понять, як «націоналізм», «національна ідея» тощо. Наприклад, в «офіційному» джерелі викладено таке визначення поняття «нація»: це «спільність людей незалежно від їх етнічного походження, об'єднаних політичними інтересами, усвідомленням своєї спільності на певній території (землі), з певною державною організацією (суверенітетом), єдиним громадянством, юридичними правами та обов'язками, культурою і традиціями» [14, с. 105]. Тобто очевидно, що це визначення тягнє до поняття «політична нація». А українська вчена А. Колодій визначає поняття «нація» так: «Нація – це етнополітична спільнота, якій притаманні високий рівень консолідації та самоусвідомлення, включеність у політичне життя, творення

або прагнення до творення власної держави» [7, с. 314]. Виникає слушне запитання: чи завжди нація включає «етнічний» компонент? якщо так, то який це компонент у поліетнічній державі – етнос, який переважає кількісно? а якщо подібний відсутній, то етнічний компонент у визначенні нації – це сукупність усіх етносів, які проживають у державі? Тобто очевидно, що змістовне наповнення цього поняття буде різним для поліетнічної та моноетнічної держави чи такої, в якій певний етнос переважає й є «змістовним».

Як наслідок, виникає наступне питання: якщо державу вже утворено й етнос вже «зіграв» свою мобілізуючу роль у її творенні та консолідує у творенні нації, у чому його подальша функція й яке місце він повинен займати у суспільстві? І тут формується широке поле для гри смислами. Особливо багато списів «злаmano» навколо терміна «націоналізм», оскільки перевага певного етносу, за логікою, полягає в основі змісту цієї політичної ідеології.

«Твердження про те, що націоналізм не зникає з утворенням національних держав, а лише набуває іншої форми, не можна трактувати так, що він має стати тепер державною ідеологією. Останнє було і завжди залишається небезпечним для свободи особи, народу, а можливо, й світового співтовариства і ніколи не буде визнане сумісним і з вибором демократичного шляху розвитку держави. Завдання держави – приводити до спільного знаменника, узгоджувати групові інтереси, домагатися компромісів і сіяти злагоду. А цій ролі навряд чи відповідатиме наявність будь-якої державної ідеології, у тому числі й націоналізму. Державна ідеологія передбачає її обов'язковість, а отже, духовний, а можливо, й політичний тиск на громадян, що заперечує демократію, прокладає шлях до тоталітаризму», – впевнено стверджує вже згадувана нами А. Колодій [6]. А Л. Нагорна наголошує: «Доводиться, отже, констатувати, що кінець ХХ і початок ХХІ століття став часом повернення націоналізму на політичну арену, і сталося це саме тоді, коли ідеологічна перемога неолібералізму багатьом здавалася очевидною. Націоналізм проявив себе як ефективний мобілізаційний засіб і навіть як форма легітимації політичних режимів. Він з'явився на політичній авансцені з новим, «облагородженим» популізмом, обличчям і з новими союзниками у вигляді релігійного фундаменталізму, лівого радикалізму, антиглобалізму. Як ідеологія націоналізм вправно скористався реаліями глобалізованого світу, намагаючись зобразити себе захисником zagrożеної ідентичності під гаслами «нового локалізму» [11, с. 222].

Тобто, незважаючи на те що терміни «нація» та «націоналізм» мають одне й те саме коріння, більшість науковців в Україні погоджується, що все ж таки націоналізм – це є одна з політичних ідеологій, а будь-яка ідеологія в українському

суспільстві не може бути державною. І, маючи в певні переламні моменти історії певні мобілізаційні переваги, націоналізм все-таки залишається радикальною ідеологією, активне педалювання якої у поліетнічному суспільстві може містити певні проблеми для збереження його стабільності.

Разом із тим сьогодні певний сегмент учених в Україні, не говорячи вже про політиків, продовжує відстоювати позицію щодо браку в суспільстві «національних почуттів» у такому баченні, поєднують націоналізм із терміном «демократичний», ототожнюючи з національним відродженням. Політиків у цьому контексті можна звинуватити у заангажованості, але науковців – навряд чи, оскільки більшість останніх не ставить перед собою мету маніпулювання масовою свідомістю, а скоріше висловлює свою свідому позицію.

Отже, очевидно, що окреслені факти свідчать про неузгодженість вихідних позицій щодо визначення поняття «нація» і, як наслідок, «націоналізм».

Спробу узгодити ці позиції здійснив видатний учений консервативного напрямку В. Липинський ще на початку ХХ ст., визначаючи, що націоналізм існує у двох формах: «державотворчій» (патріотизм) та «державоруйнуючій» (шовінізм). Перший вид націоналізму вчений визначає як «патріотизм», а точніше «територіальний патріотизм»: «любов до своєї землі, до всіх її мешканців незалежно від їх етнічного походження», а другий, своєю чергою, як «шовінізм», визначаючи шовініста як «людину, яка порозуміється з чужинцем проти свого земляка» [8, с. 745–746]. Але разом із тим, якщо наслідувати логіку, без сумніву, одного з найвидатніших українських учених, можна стверджувати, наприклад, що, скажімо, «демократія» може бути «негативна» та «позитивна» і щось тому подібне. У даному разі певним чином «розхитується» змістовний обсяг цих понять. Звісна річ, що для свого часу дослідження нації та націоналізму В. Липинського були безперечним надбанням української науки і культури, але наше завдання – пролонгувати дослідження цієї тематики вже у контексті сучасних умов існування української нації.

Варто також наголосити на тому, що певна група сучасних дослідників, яка спеціалізується у галузі політичного аналізу націоналізму у постсоціалістичній Європі, залишається на позиціях того, що особливості національної ідентичності країн цього регіону тяжіють до етнічного типу. Цікава точка зору Р. Брубейкера, який уважає, що у постсоціалістичних країнах спостерігалось та спостерігається переважає у національній ідентичності етнокультурного аспекту і брак необхідних умов для актуалізації зразків громадянської національної ідентичності. Він доходить висновку, що у цих країнах створенню державності передували націоналістичні рухи, а сама держава створювалася на користь конкретної

етнополітичної групи. Постає питання: чому? По-перше, універсалістська природа ідеологічних зразків комунізму, асоційованих у більшості пост-соціалістичних країн із тиском ззовні, сприяла популяризації не загальногромадянських космополітичних, а національних проєктів збереження унікальності конкретної етнічності. У таких умовах значною мірою ускладнюється виникнення громадянськості як важливого виміру національної ідентичності. По-друге, комуністична ідеологія призвела до руйнації громадянського суспільства у країнах цього типу, створивши атомізовані спільноти, засновані на відносинах недовіри та взаємної ізоляції. А тому етнонаціональні ідентичності залишилися єдиними структурами, в яких могла формуватися суспільна взаємодія на основі довіри і солідарності. По-третє, в умовах усунення комуністичною ідеологією інших ідей та цінностей етнічність лишалася єдиною (що збереглася) формою, представленою в структурі національної ідентичності країн цього типу [2].

Дійсно, проблема криється ще й у тому, що якщо б така термінологічна невизначеність була полем для зламу виключно наукових списів... На жаль, вона породжує ціннісні конфлікти на рівні суспільної думки, а це є більш небезпечно, оскільки створює проблеми щодо стабільності країни, загострює конфлікти на етнонаціональному ґрунті, особливо у разі спекуляції деякими політиками на етнічному чинникові у процесі націотворення на тлі поліетнічності українського соціуму. Базувати будь-який сучасний «український проєкт» на симулякрах, що експлуатують знакові символи етнічності, означає не розуміти сутність викликів, які постають перед молодими державами в епоху глобалізації. Все ж таки більшість серйозних учених і аналітиків переконана, що за нових умов перед світовим співтовариством стоять завдання деполітизації етнічності; і популярна на Заході модель мультикультуралізму базується на перенесенні ваги з етнічності на полікультурність. (Це, однак, не означає позбавлення «етнічності» притаманної їй ваги. Про це буде йтися нижче.)

Тому українські вчені пропонують певні варіанти «примирення» та поєднання політичної та етнічної моделей нації. Зокрема, знаходимо в українського вченого О.В. Рудакевича у монографії «Національний принцип: етнополітична концепція нації» [12] такий погляд на «націю»:

а) за своєю структурою будь-яка нація є етнополітичною спільнотою, тобто в ній поєднуються етнічний та політичний способи самоорганізації соціуму. Такої самої точки зору дотримується і президент Української академії політичних наук М. Михальченко, розмірковуючи про нації в цивілізаційному контексті [9, с. 283–284];

б) т. зв. етнічні нації формуються на основі етнічної самоорганізації шляхом їх політизації

та формування власних політичних систем. Без політичного чинника етнічні нації не можуть існувати й ефективно функціонувати тривалий час;

в) т. зв. політичні чи громадянські нації формуються на основі політичних спільнот, тобто політичної самоорганізації. Однак без спільної культурної основи, а отже, й етнічності, вони не можуть стати органічними і дієздатними національними соціумами [12, с. 79–120].

Синтетичне визначення нації дає й український учений О. Картунов. Отже, нація, на його думку, – «це велике, модерне, динамічне, цивілізоване співтовариство громадян, часто поліетнічне або об'єднане навколо якогось одного етносу, з національною мовою державного рівня /та можливо однією чи кількома локальними офіційними мовами/, як правило, із власною територією, спільними інтересами, назвою, національною культурою / як синтезом кількох етнічних культур/, волею бути єдиним цілим, усвідомленням спільності /а подекуди і самотності/ минулого, сучасного і особливо майбутнього» [3, с. 143].

Такий погляд на концептуалізацію поняття «нація» свідчить про розуміння українськими вченими того, що необережне «конструювання» політики націотворення в Україні, враховуючи її травматичний історичний досвід, може також створювати певні проблеми в контексті територіальної цілісності, коли йде процес штучного загострення певними політичними елітами етнічних регіональних відмінностей. Хотілося б підкреслити, що небезпеку для територіальної цілісності держави створюють, отже, не самі по собі регіональні відмінності і не локальні самоідентифікації, а штучні спекуляції на цьому ґрунті. І в цьому контексті навряд чи можна погодитися з авторами фундаментальної праці «Українська політична нація: ґенеза, стан, перспективи» у тому, що нагальною проблемою для України є «подолання культурно-історичної різноманітності її регіонів, зокрема тих, які виявляються у геополітичних, етнокультурних та релігійних орієнтаціях» [13, с. 188]. Нівелювання регіональних особливостей не тільки нездійсненне в принципі (принаймні в межах життя кількох поколінь), а й нераціональне, бо будь-яке багатоманіття збагачує життєву палітру нації. Здорові політичні сили мають прагнути не до «подолання» різноманітності, а до цивілізованого вирішення проблем, які на її ґрунті виникають, і цивілізованої ж протидії спробам політизації регіональних відмінностей. «Бо реальну загрозу розколу створюють не орієнтаційні неспівпадіння, а конфлікти інтересів і конкуренції націоналізмів, коли вони входять у стадію ворожості і «перемоги будь-якою ціною» [10, с. 278].

Разом із тим не хотілося б, щоб сказане було витлумачене в дусі нерозуміння чи відкидання значення етнічних чинників у житті сучасного

українського соціуму, на чому вже акцентувалася увага у контексті «примирення» етнічної та політичної моделей нації. Йдеться лише про те, що, оскільки етнокультурні конфлікти стали, на думку В. Кімлічки, найбільш поширеним джерелом насильства у світі і «немає простих відповідей і чудодійних рецептів», щоб їх пом'якшити, саме на ґрунті захисту прав людини і громадянина належить зробити все для того, щоб долю етнічних і національних груп не вирішували ксенофоби, релігійні екстремісти чи військові диктатори» [5, с. 15, 149]. В українському контексті це означає, насамперед, орієнтацію на таку стратегію будівництва нації, яка дасть у підсумку ефект мінімізації культурних розмежувань і появи політичної, поліетнічної нації громадян [10, с. 285], що ні в якому разі не нівелює «смыслеобразующої» функції українського етносу.

Висновки. Отже, перспективним напрямом розвитку української спільноти є створення об'єднаної поліетнічної і полікультурної нації співгромадян зі збереженням унікальності та неповторності кожної етнічної спільноти, де кожний міг би відчувати себе українцем незалежно від етнічного походження. І українські вчені повинні відігравати у цьому процесі не останню роль, адже інтелігенція в сучасних умовах має можливість і навіть повинна активно впливати на ідейно-світоглядний клімат у суспільстві й, звичайно, стояти біля раціональних витоків будь-яких національних ідеологічних концепцій і теорій, тому що саме гуманітарна інтелігенція, яка займається створенням та розповсюдженням форм національної культури, суспільно-політичної інформації, знань про суспільство, професійно віддзеркалює характер тих трансформацій, що в ньому відбуваються.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Rogers P. Division, Difference and Diversity: Regionalism in Ukraine. *Україна модерна. Спеціальний випуск*. Київ, 2007. С. 210–236.
2. Брубейкер Р. Этничность без групп. Москва : Высшая школа экономики, 2012. 408 с.
3. Картунов О.В. Вступ до етнополітології. Київ : КРОК, 1999. 300 с.
4. Каутский К. Национализм и интернационализм. Петроград, 1918.
5. Кімлічка В. Лібералізм і права меншин. Харків : Центр освітніх ініціатив, 2001. 172 с.
6. Колодій А. Нація як суб'єкт політики. Львів : Кальварія, 1997. 55 с.
7. Колодій А. Політологія : підручник. Київ : Ельга, 2003. 664 с.
8. Липинський В. Націоналізм, патріотизм, шовінізм. *Мала енциклопедія етностатистичного вчення* / Ю. Римаренко та ін. Київ : Генеза, 1996. 942 с.

9. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: Запасний гравець Європи. Дрогобич : Відродження, 2004. 488 с.

10. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст : монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.

11. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань : монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.

12. Рудакевич О. Національний принцип: етнополітична концепція нації : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2009. 292 с.

13. Крисаченко В.С. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи. Київ : НІСД, 2003. 632 с.

14. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Ю. Шемшученко та ін. Київ : Юридична енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2002. Т. 4.

REFERENCES:

1. Rogers P. (2007) Division, Difference and Diversity: Regionalism in Ukraine. *Ukraina moderna. Spetsialnyi vypusk*. Kyiv. Pp. 210–236.
2. Brubejker R. (2012) *Ėtničnost' bez grupp* [Ethnicity without groups]. Moscow: Izdatel'skij dom Vysšej školy ekonomiki [in Russian]
3. Kartunov O.V. (1999) *Vstup do etnopolitologii* [Introduction to thnopolitical science]. Kyiv: «Krok». 300 s.
4. Kautskyi K. (1918) *Natsyonalizm y ynternatsyonalizm* [Nationalism and internationalism]. Petrohrad.
5. Kimlichka V. (2001) *Liberalizm i prava menshyn* [Liberalism and Menshin's Rights]. Kharkiv: Tsentr osvitykh initsiatyv. 172 s.
6. Kolodii A. (1997) *Natsiia yak subiekt polityky* [The nation as a subject of politics]. Lviv: Kalvariia. 55 s.
7. Kolodii A. (2003) *Politolohiia* [Politology]. Kyiv: Elha. 664 s.
8. Lypynskiy V. (1996) *Natsionalizm, patriotizm, shovinizm* [Nationalism, patriotism, chauvinism]. Mala entsyklopediia etnodержавознавstva. Kyiv: Heneza. 942 s.
9. Mykhalchenko M. (2004) *Ukraina yak nova istorichna realnist: Zapasnyi hravets Yevropy* [Ukraine as a new historical reality: Europe's reserve player]. Drohobych: VF «Vidrodzhennia». 488 s.
10. Nahorna L. (2008) *Rehionalna identychnist: ukrainskyi kontekst* [Regional identity: Ukrainian context]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 405 s.
11. Nahorna L. (2011) *Sotsiokulturna identychnist: pastky tsinnisnykh rozmezhuvan* [Sociocultural identity: traps of value distinctions]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 272 s.
12. Rudakevych O. (2009) *Natsionalnyi pryntsyyp: etnopolitychna kontseptsiiia natsii* [National principle: ethnopolitical concept of the nation]. Ternopil: Vyd-vo TNEU «Ekonomiczna dumka». 292 s.
13. *Ukrainska politychna natsiia: heneza, stan, perspektyvy* (2003) [Ukrainian political nation: genesis, state, prospects]. Kyiv: NISD. 632 s.
14. *Yurydychna entsyklopediia: v 6 tt* [Legal encyclopedia: in 6 vols]. (2002). Kyiv: Yurydychna entsyklopediia im. M.P. Bazhana. Mol. 4.

Problems of conceptualization concept of «nation» in Ukrainian science and practice

Rudenko Yuliia Yuriivna

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of National Security
National Academy of the Security Service of Ukraine
M. Maximovich str., 22, Kyiv, Ukraine

The article deals with the problem of terminological inconsistency of concepts in the field of ethno-national policy. In particular, the author's attention is focused on the concepts of «nation» and «nationalism». These concepts are ambiguous in content.

In particular, one of the definitions of the nation is the identification of the latter with the ethnic community. The other is that the nation is treated as a civic community that gravitates to a particular state. Political nations are those national peoples whose representatives decide their nationality on the basis of citizenship, belonging to a particular state, and approving its most important political values.

The ambiguity in the definitions raises both theoretical and practical grounds for certain problems, respectively, for theoretical contradictions and discussions between the scientific subjects regarding the content of these concepts. In the context of attempts to reconcile different scientific positions, Ukrainian scholars tried to even categorize «nationalism» into «state-building» and «state-destructive» (V. Lipynskyi). But, despite the constructivism of a prominent Ukrainian scholar, «nationalism» today remains one of the radical ideologies that, like any other ideology, narrows the content of national content and cannot claim to be a unifying factor for Ukrainian society. Because it is incapable of forming a coherent image of «we» in a multi-ethnic state, even headed by a meaning-forming ethnos (Ukrainian).

Modern Ukrainian scholars in the context of «reconciliation» of the ethnic and political component are trying to create a synthetic definition of «nation», which would include both.

At the same time, Western researchers argue that the type of national identity formed in the post-socialist space can be described as ethnic rather than civic, explaining that under the pressure of authoritarian communist values, a cosmopolitan civic identity could not be formed.

As a consequence, at the level of theory, in a certain way, the meaningful scope of the concept of «nationalism» is shaken. In practical terms, the ambiguity of key concepts in the ethno-national plane creates value conflicts between citizens and their communities and, as a consequence, destabilizes society.

Key words: political nation, ethnicity nation, nationalism, national identity, national idea.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Гедікова Наталя Пилипівна

Децентралізація та реформування місцевого самоврядування в сучасній Україні на основі досвіду Польщі

УДК 32:33.012.7-045.52(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.2>

Гедікова Наталя Пилипівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук
і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна

У статті здійснено аналіз процесу реформування децентралізації державної влади та місцевого самоврядування в сучасній Україні на основі польського досвіду. Актуальність роботи продиктована потребами поглибленого вивчення стану та динаміки реалізації розпочатої у 2015 р. реформи. Проблематика актуалізується також необхідністю переосмислення чинників, які є істотною перешкодою для об'єднання та функціонування територіальних громад.

Метою статті є визначення поточних здобутків, а також проблем, невирішених питань, можливих ризиків і перспектив процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування в Україні з урахуванням польського досвіду. Методологічну основу дослідження становить комплекс визнаних загальнонаукових та спеціальних методів, з-поміж яких необхідно виділити такі: порівняльний метод (для осмислення процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування в Україні і в Польщі); системний метод (для визначення причин, що перешкоджають процесу децентралізації державної влади, об'єднанню та функціонуванню територіальних громад в Україні); формально-юридичний метод (для осмислення нормативно-правових актів України).

Зазначено, що базові нормативно-правові акти, які регламентують процес децентралізації та реформування місцевого самоврядування в сучасній Україні, спрямовані на запровадження трирівневої системи адміністративно-територіального устрою, здійснення реформи місцевого самоврядування на демократичних засадах. Визначено, що з 2014 по 2019 р. Україна, враховуючи польський досвід, досягла значного прогресу в процесі децентралізації та реформування місцевого самоврядування. Констатовано, що вагомою проблемою у питанні об'єднання та функціонування територіальних громад є, з одного боку, відсутність змін у Конституції України в частині децентралізації влади, а також закону, який би вноормував питання адміністративно-територіального устрою України, з іншого – відсутність належної підтримки, а інколи і протидія з боку місцевих адміністративних і політичних еліт через побоювання втрати повноважень, можливостей регулювання фінансових потоків, впливу на громаду в питаннях прийняття рішень.

Ключові слова: децентралізація, реформа місцевого самоврядування, добровільне об'єднання територіальних громад, Україна, Польща, польський досвід.

Вступ. Децентралізація влади передбачає створення розгалуженої системи місцевого самоврядування. Успішність і результативність реалізації цього проєкту значно залежать від якості організації цього процесу. Будучи зв'язуючою ланкою між державою і громадянським суспільством, структури місцевого і регіонального самоврядування, в умовах демократії, віддаючи пріоритет суверенній особистості, захисту її свобод, прав і інтересів, по суті покликані наблизити владу (як механізм управління) до народу, надати об'єднаним територіальним громадам можливість автономно вирішувати завдання, що стоять перед ними.

Зі зміною моделі управління державою й інтеграцією України до Європейського Союзу у 2014 р. наша країна, отримавши зовнішню гарантію свого демократичного розвитку, розпочала повномасштабні реформи у всіх сферах суспільного життя. Провідне місце в системі реформ було відведено реформі децентралізації та місцевого самовряду-

вання. Під час вибору моделі децентралізації українські реформатори, здійснивши аналіз позитивного досвіду її реалізації в Данії, Франції, Італії, Швеції, Швейцарії, Польщі, Словаччині, Латвії та інших країнах, дійшли висновку, що реформа децентралізації та місцевого самоврядування в Україні буде здійснюватися з урахуванням польського досвіду. Практичним кроком у цьому напрямі стало підписання у Варшаві 7 грудня 2014 р. двостороннього Меморандуму про співпрацю між Україною та Польщею з підтримки реформи місцевого самоврядування. У рамках цього документу було створено українсько-польську консультативну групу з питань реформування місцевого самоврядування в Україні, до складу якої були включені польські та українські експерти в галузі конституційного права і місцевого самоврядування. Метою створення цієї групи було визначено започаткування співпраці у сфері підтримки реформи місцевого самоврядування в Україні та проведення реформи децентралізації влади.

Мета та завдання. Метою статті є визначення поточних здобутків, а також проблем, невіршених питань, можливих ризиків і перспектив процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування в Україні з урахуванням польського досвіду.

Зазначена мета вимагає вирішення таких науково-дослідних **завдань**: проаналізувати базові нормативно-правові акти, які регламентують процес децентралізації та реформування місцевого самоврядування в сучасній Україні; визначити результати та можливості подальшого впровадження польського досвіду у процесі децентралізації державної влади та формування об'єднаних територіальних громад в Україні; з'ясувати чинники, які виявилися істотною перешкодою для територіального об'єднання громад в Україні; окреслити основні напрями ефективності подальшого процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс визнаних загальнонаукових та спеціальних методів, з-поміж яких необхідно виділити такі: порівняльний метод (для осмислення процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування в Україні і Польщі); системний метод (для визначення поточних здобутків та причин, що перешкоджають процесу децентралізації державної влади, об'єднанню та функціонуванню територіальних громад в Україні); формально-юридичний метод (для осмислення нормативно-правових актів України).

Результати. Докорінна зміна системи влади та її територіальної основи на всіх рівнях почала формуватися у 2014 р. з прийняттям Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Так, протягом 2014 р. було напрацьовано пакет децентралізаційних законів, зокрема «Про місцеве самоврядування в Україні» (2014 р.), «Про співробітництво територіальних громад» (2014 р.), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 р.), «Про засади державної регіональної політики» (2015 р.) та ін. Рамковим правовим документом для проведення реформ стала Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» (2015 р.). Ці базові нормативно-правові акти включили такі основні напрями впровадження реформи: поетапність проведення реформ; формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) на засадах добровільного об'єднання та співробітництва, спроможних забезпечити високий рівень якості життя людей; створення умов для децентралізації ресурсів та розширення повноважень органів місцевого самоврядування; фіскальна децентралізація; створення ефективних механізмів реалізації державної регіональної політики і запровадження нових інструментів формування конкурентоспроможності регіонів.

Ґрунтуючись на польському досвіді, у 2015 р. було розпочато децентралізацію державної влади та формування об'єднаних територіальних громад через об'єднання базових територіальних громад (міст, сіл, селищ) на добровільних засадах. Але наприкінці другого етапу реалізації положень Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні вітчизняні науковці і дослідники (П. Жук, В. Кравців, Т. Кужда, Т. Кулик, О. Мосій, О. Новікова, Л. Сімків, О. Сороківська, І. Сторонянська та ін.), українські та польські експерти (Л. Бальцеревич, Ю. Гавриленко, М. Крат, М. Лациба, І. Лукеря, М. Свенчицький, О. Софій, К. Становський, А. Ткачук та ін.) визнали факт того, що цей процес не забезпечує результати очікуваних змін. Із цієї метою українськими експертами, представниками громадської організації «Європейський діалог» М. Кратом і О. Софійом було проведено порівняльний аналіз польської та української моделей децентралізації та процесу проведення реформ, у результаті чого було визначено чинники, що гальмують ефективне використання польського досвіду реформування в Україні, а саме:

- принцип добровільності, покладений в основу адміністративно-територіальної реформи в Україні, не дає змоги одночасно провести зміни (як це відбулося в Польщі), що призводить до затягування процесу децентралізації і викликає певне розчарування в суспільстві та посилює позиції її противників;

- наявна значна кількість центрів управління реформами на центральному рівні та недостатнє забезпечення управління на регіональному рівні (на відміну від Польщі, де діяв єдиний «штаб реформ»), що різко зменшує ефективність процесу, неузгодженість реформи децентралізації та секторальних реформ;

- низька ефективність роботи Верховної Ради України в напрямі прийняття законодавчих актів щодо децентралізації;

- складніша ситуація в Україні, де одночасно стартували дві реформи: реформа адміністративно-територіального устрою та реформа місцевого самоврядування на базовому рівні (об'єднання громад) на відміну від Польщі, де адміністративно-територіальна реформа на рівні ґмін відбулася у 1970 р., а реформа місцевого самоврядування ґмін – у 1990 р. [4, с. 224–225].

Беручи до уваги ці факти, вітчизняні фахівці вдалися до корегування політики реформи, розроблення нових законопроектів, внесення змін до чинних нормативно-правових актів, зокрема, Основного Закону України, але розгляд і ухвалення їх значної частини Верховною Радою України відбувається досить повільно.

У цьому контексті зазначимо, що вагомою проблемою ефективного проведення реформи з децентралізації влади залишається «прийняття

законопроектів, які вносять засади адміністративно-територіального устрою України та встановлять суб'єкта, який матиме повноваження приймати рішення щодо визначення територій територіальних громад сіл, селищ, міст» [5].

Новообраний у 2019 р. парламент і уряд активізували роботу щодо завершення процесу створення нового адміністративно-територіального устрою країни. Так, парламентськими комітетами підготовлено законопроект № 1187 «Про засади адміністративно-територіального устрою» і в серпні 2019 р. подано до Верховної Ради України, але протягом тижня був відкликаний на доопрацювання. У жовтні 2019 р. Комітет Верховної Ради з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування представив Концепцію внесення змін до Конституції України в частині децентралізації [2]. Ці зміни передбачають запровадження трирівневої системи адміністративно-територіального устрою: громада (первинна ланка), округ (субрегіональний рівень), регіон (існуючі області та Автономна Республіка Крим), місцеві адміністрації буде ліквідовано; закріплення ефективної системи місцевого самоврядування з наданням органам місцевого самоврядування ширших повноважень; запровадження інституту префектів у системі виконавчої влади, які будуть представниками державної влади на місцях; державне гарантування матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування.

У грудні 2019 р. Президентом України на розгляд Комітету Верховної Ради України з питань правової політики подано проєкт закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) (реєстр. № 2598 від 13 грудня 2019 р.), згідно з яким «Систему адміністративно-територіального устрою України становлять адміністративно-територіальні одиниці: громади, округи, області, Автономна Республіка Крим, міста Київ та Севастополь» [7].

Зважаючи на це, зазначимо, що запропонована система адміністративно-територіального устрою країни відповідає трирівневій системі визначеній у прийнятій 2014 р. Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, але замість районного рівня (район) вводиться субрегіональний рівень (округ).

Трирівневий адміністративно-територіальний поділ є характерним як для України, так і для Польщі. Зокрема, у Польщі, відповідно до Закону «Про впровадження базового триступеневого територіального поділу держави» (1998) [9], з 1 січня 1999 р. було запроваджено її поділ на гміни (базова територіальна одиниця), повіти та воєводства (регіони), в останньому воєвода є представником Ради Міністрів і на нього покладаються основні повноваження виконавчої влади.

Також, відповідно до Концепції та законопроекту, передбачається побудова місцевого самоврядування на основі задекларованих у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014 р.) та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (2015 р.) принципів субсидіарності, повсюдності та фінансової самодостатності.

Основна ідея конституційних змін, виходячи з викладених у Концепції пропозицій і в законопроекті положень, полягає у наданні органам місцевого самоврядування ширших повноважень, а за державою залишити контролюючу функцію, але контроль не заради контролю, а з метою координування і коригування.

При цьому зазначені проєкти нормативних документів не спростовують певну кількість питань, які вже існують, а також виникли під час публічного обговорення запропонованої Концепції. Так, В. Шматько, висловивши позицію Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України», слушно зауважив, що «ми бачимо децентралізацію незворотною. Проте не бачимо ґрунтовних пропозицій як це забезпечити». У концепції змін, зазначає цитований автор, «ми не бачимо виключної самоврядної компетенції з управління місцевими справами в різних сферах суспільного життя, а також реальних, а не декларативних положень щодо фінансових ресурсів місцевого самоврядування» [1].

Нині в Україні розпочатий у 2015 р. процес об'єднання територіальних громад отримав позитивну динаміку, про що свідчать дані моніторингу процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування [6].

Зауважимо, що таких результатів удалося домогтися не лише завдяки власним зусиллям, а й вивченню досвіду інших держав, зокрема і польського, та його впровадженню у процесі децентралізації державної влади та формування об'єднаних територіальних громад в Україні. Примітно, що в рамках українсько-польської співпраці із зазначеного питання проводиться значна кількість заходів, серед яких одне з основних місць займає впровадження проєктів зі створення інституцій місцевого розвитку, механізму взаємодії між органами місцевого самоврядування, цільового бюджетування, розвитку енергоефективності, туризму, у сфері освіти та культури, створення умов для розвитку малого та середнього бізнесу та ін. Так, зокрема, Фондація польсько-української співпраці ПАУСІ, яка розпочала свою роботу в Україні ще у 2005 р., з 2014 р. в багатьох областях України, крім тимчасово окупованих територій, активно реалізує проєкт «Партиципаторний бюджет – можливості для підвищення громадської активності і встановлення справжнього партнерства з органами влади»; з 1 вересня 2015 р. вона

офіційно розпочала реалізацію проєкту «Зниження рівня енергоспоживання в будівлях лікарні м. Вознесенську»; у 2016 р. був реалізований проєкт «Без мешканців не вдасться. Громадські консультації як стандарт функціонування об'єднаних громад»; з 1 квітня 2018 р. у місті Миргород Полтавської області офіційно розпочато проєкт «MO.GE.DI.CO». У 2015 р. було впроваджено проєкт «Децентралізація на практиці I», що реалізується у рамках Польсько-Канадської програми підтримки демократії, у 10 областях України: Сумській, Полтавській, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській, Одеській, Луганській та Донецькій. Своє продовження цей проєкт отримав у 2016 р. під назвою «Децентралізація на практиці II. Польський досвід децентралізації та самоврядної освіти для лідерів громад із семи областей Центральної України»: Вінницької, Житомирської, Кіровоградської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської, Київської та у столиці, місті Києві. У рамках зазначених та інших проєктів відбувається навчання представників місцевих органів влади, державних установ, громадських організацій, а також громадських активістів, учених, проходять навчальні поїздки до Польщі. Зокрема, у 2019 р. відбувся візит української делегації з вивчення польського досвіду щодо випуску облігацій місцевих позик, який був організований Швейцарсько-українським проєктом «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO та здійснювався за сприяння фонду RAUCI в Польщі. За результатами цього візиту громадською спілкою «Українське об'єднання ринків капіталу» були запропоновані нові фінансові інструменти – облігації фондів місцевого розвитку (різновид інфраструктурних облігацій), які імплементовані у прийнятому за основу проєкті закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» від 19.12.2019 № 401-IX.

При цьому зазначимо, що вагомою проблемою у питанні об'єднання та функціонування територіальних громад є відсутність належної підтримки, а інколи і протидія з боку місцевих адміністративних і політичних еліт через побоювання втрати повноважень, можливостей регулювання фінансових потоків, впливу на громаду в питаннях прийняття рішень. З іншого боку, розуміючи необхідність об'єднання з міськими громадами, територіальні громади сіл висловлюють обґрунтовані побоювання стосовно того, що у разі приєднання вони взагалі не матимуть власного бюджету, а органи місцевого самоврядування міської громади не будуть звертати увагу на їхні проблеми [8, с. 10].

Основними чинниками, які виявилися істотною перешкодою для територіального об'єднання громад, зокрема на Закарпатті, на нашу думку, є природно-географічні та характер постійного прожи-

вання активної частини населення цієї території, яка є одним із головних ініціаторів добровільного об'єднання. Її територія поєднує гірський та рівнинний рельєфи, що утруднює чітко визначити критерії для об'єднання громад. Вона межує з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, які є членами ЄС. Стійкий економічний розвиток цих країн, створення нових робочих місць і водночас їх вивільнення у зв'язку з інтегруванням громадян цих країн до західних європейських країн із випереджальним розвитком економіки і високим рівнем життя стали привабливими для українців у питанні ринку праці або транзитної території та зумовили їх масову трудову міграцію. З іншого боку, зокрема, у Польщі спільне законодавство та спільні ринки товарів та послуг, капіталу та робочої сили, як справедливо зазначає виконавчий директор Центру економічної стратегії, член Ради коаліції «Реанімаційний пакет реформ України» Г. Вишлінський, підштовхнули приплив іноземних інвестицій. Інвестори побачили можливість використати дешевшу робочу силу, яку можна було б вбудувати у внутрішньоєвропейські виробничі ланцюжки без ризиків та за допомогою новоствореної інфраструктури. Саме незадоволений попит на таку робочу силу, на думку цитованого автора, став причиною відкриття ринку праці Польщі для українців [3]. У цьому контексті варто зазначити, що другий чинник має своє визначальне значення і в інших областях України, при цьому з їх числа переважають області із західної частини країни.

На думку вітчизняних експертів, вирішити цю проблему можна на прикладі польського досвіду, залучивши іноземних трудових мігрантів на місця тих, хто полишив країну. Але тут виникає наступна проблема: ми повинні їм запропонувати вигідні умови, створивши більш продуктивні робочі місця і бути конкурентоздатними за рахунок вливання у вітчизняну інфраструктуру власних та іноземних інвестицій. Проте перешкодою для інвесторів є існуючі в країні ризики: неефективна система державного управління, недосконала нормативно-правова база, незавершений характер реформ, тінізація національної економіки, корупція, зрощення бізнесу і політики, прояви сепаратизму в окремих регіонах країни, збройний конфлікт на Сході країни та ін.

З іншого боку, впровадження польського досвіду може посилити вже існуючу тенденцію в українському суспільстві, а саме призвести до тих наслідків, які має сучасна Польща: інтегрування громадян у країни з випереджальним розвитком економіки. Із цього витікає, що розвивати інфраструктуру країни необхідно в першу чергу для своїх громадян, мотивувати і залучати їх до процесу реформування місцевого самоврядування і децентралізації.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що з 2014 по 2018 р. Україна досягла значного прогресу в процесі децентралізації та реформування місцевого самоврядування. З 2019 р., як відомо, стартував

другий етап децентралізації. На цьому етапі, згідно з чинним законодавством, чергові місцеві вибори в 2020 р. мають відбутися на новій територіальній основі. На нашу думку, основними напрямками ефективності подальшого процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування є:

– прийняття закону «Про засади адміністративно-територіального устрою» разом із законом «Про адміністративно-територіальний устрій» і внесення змін до Конституції України в частині децентралізації влади та невідкладна їх практична реалізація;

– усунення дисбалансу, який існує у чинному законодавстві України, створення умов і дієвих механізмів для ефективного функціонування прийнятих нормативно-правових актів;

– розширення місцевої автономії об'єднаних територіальних громад у питанні прийняття управлінських рішень, формування і використання ресурсів з активним залученням до цього процесу громадськості й обмеженим законом утручанням держави;

– проведення бюджетної децентралізації, за якої органи місцевого самоврядування мають бути забезпечені достатніми фінансовими ресурсами, корегування системи оподаткування методом збільшення частки податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів;

– вливання у вітчизняну інфраструктуру вітчизняних та іноземних інвестицій, використання власних ресурсів громад, інновацій і нововведень, надання населенню доступних, якісних, наукоємних та високотехнологічних послуг;

– повернення людей до сфери праці і стимулювання зайнятості, що дасть змогу не тільки забезпечити прожитковий мінімум кожному індивіду, а й підвищити рівень та якість життя населення тощо.

Україна, ґрунтуючись на спільних цінностях та інтересах українського народу, особливостях загальнонаціональної та локальної ідентичності, власному державотворчому досвіді, і в подальшому має намірі співпрацювати з польськими колегами у напрямі обміну досвідом у питаннях децентралізації та реформування місцевого самоврядування й укладати партнерські стосунки, а також розвивати рівноправні взаємовигідні відносини з іншими державами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. АМУ висловила свою позицію під час презентації змін до Конституції України щодо реформування місцевого самоврядування. *Асоціація міст України*. 2019. 23 жовтня. URL : <https://www.auc.org.ua/novyna/amu-vyslovyala-svoyu-pozyciyu-pid-chas-prezentaciyi-zmin-do-konstytuciyi-ukrayiny-shchodo>.

2. Без районів і держадміністрацій, але з округами і префектами, – що передбачатимуть зміни до Конституції. *Прес-центр ініціативи «Децентралізація»*. 2019. 23 жовтня. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/11755>.

3. Вишлінський Г. Без перспективи членства в ЄС ривок української економіки неможливий. *Українська правда*. 2019. 18 травня. URL : http://blogs.pravda.com.ua/authors/vyshlinskyj/5cdfb1f9e5537/view_print/.

4. Крат М., Софій О. Порівняльний аналіз процесу децентралізації України та Польщі : аналітична записка. Київ, 2017. 51 с.

5. Мінрегіон та Рада донорів узгодили спільні завдання реалізації II етапу децентралізації. *Прес-центр ініціативи «Децентралізація»*. 2019. 28 лютого. URL : decentralization@minregion.gov.ua.

6. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 грудня 2019 року. *Міністерство розвитку громад та територій України*. URL : <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>.

7. Проект закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) від 13.12.2019 № 2598. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644.

8. Створення об'єднаних територіальних громад в Україні 2015–2017. Аналітична доповідь від громадськості у форматі Shadow Report. Київ, 2018. 45 с.

9. Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa. *Dziennik Ustaw*. 1998. № 96. Poz. 603.

REFERENCES:

1. AMU vyslovyala svoiu pozyciyu pid chas prezentatsii zmin do Konstytutsii Ukrainy shchodo reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia. (2019). [AUC expressed its position during the presentation of amendments to the Constitution of Ukraine on local government reform]. *Asotsiatsiia mist Ukrainy*. Oct. 23. URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/amu-vyslovyala-svoyu-pozyciyu-pid-chas-prezentaciyi-zmin-do-konstytuciyi-ukrayiny-shchodo>. [in Ukrainian].

2. Bez raioniv i derzhadministratsii, ale z okruhamy i prefektamy, – shcho peredbachatymut zminy do Konstytutsii. (2019). [Without districts and state administrations, but with constituencies and prefects – which will envisage changes to the Constitution]. *Pres-tsentr initsiatyvy «Detsentralizatsiia»*. Oct. 23. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11755>. [in Ukrainian].

3. Vyshlinskyi H. (2019). Bez perspektyvy chlenstva v YeS ryvok ukrainskoi ekonomiky nemozhlyvyi. [Without the prospect of EU membership, a breakthrough of the Ukrainian economy is impossible]. *Ukrainska pravda*. May 18. URL: http://blogs.pravda.com.ua/authors/vyshlinskyj/5cdfb1f9e5537/view_print/ [in Ukrainian].

4. Krat M., Sofii O. (2017). Porivnialnyi analiz protsesu detsentralizatsii Ukrainy ta Polshchi. Analitychna zapyska. [Comparative analysis of the decentralization process of Ukraine and Poland. Analytical note]. Kyiv. 51 p. [in Ukrainian].

5. Minrehion ta Rada donoriv uzghodyly spilni zavdannia realizatsii II etapu detsentralizatsii. (2019). [The Ministry of Regional Development and the Donor Council agreed on joint tasks for the implementation of the second stage of decentralization]. *Pres-tsentr initsiatyvy «Detsentralizatsiia»*. Feb. 28. URL: decentralization@minregion.gov.ua. [in Ukrainian].

6. Monitorynh protsesu detsentralizatsii vlady ta reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia stanom

na 10 hrudnia 2019 roku. [Monitoring the decentralization process and reforming local self-government as of December 10, 2019]. *Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy*. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>. [in Ukrainian].

7. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo detsentralizatsii vlady) : vid 13.12.2019 r. № 2598. [Draft Law on Amendments to the Constitution of Ukraine (Concerning the Decentralization of Power) : No 2598 dated 13.12.2019.]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644. [in Ukrainian].

8. Stvorennia obiednanykh terytorialnykh hromad v Ukraini 2015–2017. *Analitychna dopovid vid hromadskosti u formati Shadow Report*. (2018). [Creating United Territorial Communities in Ukraine 2015–2017. An analytical report from the public in the Shadow Report format]. Kiev. 45 p. [in Ukrainian].

9. Law from a day on July, 24, 1998 with introduction of basic trzystopniowego division of the territorial state. (1998). [Act of 24 July 1998 on the introduction of a basic three-stage territorial division of the state]. *Newspaper of Laws*. № 96. P. 603. [in Poland].

Decentralization and reform of local self-government in modern Ukraine by the Poland experience

Hedikova Natalia Pylypivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department
of Political Science and Law
State Institution «South Ukrainian
National Pedagogical University
named after K.D. Ushynsky»
Staroportofrankivska str., 26, Odesa,
Ukraine

The article is analyzed the process of reforming the decentralization of state power and local self-government in modern Ukraine based on Polish experience. The relevance of the work is dictated by the needs of an in-depth study of the state and dynamics of implementation of the reform 2015. The issue is also being actualized by the need to rethink factors that are a significant impediment to the integration and functioning of territorial communities.

The purpose of the article is identification current achievements as well as problems, unresolved issues, possible risks and prospects of the process of decentralization and reform of local self-government in Ukraine by the Polish experience. The methodological of research is a set of recognized general scientific and special methods, among which are the following: comparative method (to understand the process of decentralization and reform of local self-government in Ukraine and Poland); systematic method (to identify the reasons that impede the process of decentralization of state power and unification and functioning of territorial communities in Ukraine); formal-legal method (for comprehension of normative-legal acts of Ukraine).

It is stated the basic normative legal acts which regulating the process of decentralization and reform of local self-government in modern Ukraine. They are aimed at introducing a three-tier system of administrative-territorial system and implementation of the reform of local self-government on a democratic basis. It is determined that, Ukraine has been made significant progress in the process of decentralization and reform of local self-government from 2014 to 2019 by the Polish experience. It is stated that a major problem in the issue of unification and functioning of territorial communities is the lack of changes in the Constitution of Ukraine regarding the decentralization of power on the one hand, as well as a law that would regulate the issue of the administrative and territorial structure of Ukraine, on the other, the lack of adequate support, and sometimes opposition from local administrative and political elites because of fears of loss of authority, ability to regulate financial flows, and influence on the community in decision-making matters.

Key words: decentralization, reform of local self-government, voluntary association of territorial communities, Ukraine, Poland, Polish.

Димова Олена Валентинівна

Модернізація українського суспільства в контексті теорії справедливості Джона Ролза

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.3>

Димова Олена Валентинівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії
Одеського національного морського
університету
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна

Статтю присвячено пошуку засобів ефективної модернізації політичної сфери українського суспільства за допомогою формування єдиної якісної точки координат – загальнонаціональний світогляд на розуміння категорії «соціальна справедливість». Саме ідеологічні переконання стають найважливішим фундаментом та потужним двигуном оновлення нації, держави, людства загалом. Пошук таких цінностей для нашої ментальності – вкрай потрібна праця. Ця робота повинна враховувати глибинні масові настрої, світові пошуки нових орієнтирів розвитку людства. З іншого боку, така праця повинна бути проведена науковим товариством верифікованим засобом, спроможним об'єднати як історично властиві патерни, так і гуманні вектори розвитку найближчого майбутнього. Для цього пропонується найпопулярніша серед ліберальних європейських держав концепція Джона Ролза «справедливість як чесність» (Justice as fairness), що дає можливість стати певним стрижнем загальнонаціонального вектору розвитку суспільства й держави. Проводиться аналіз двох ключових етичних концепцій, що надають засади виникнення загального світогляду на справедливість у суспільстві (концепція «правильності» – right та концепція блага), їх співвідношення із розробленим Джоном Ролзом «принципом диференціації», а також аналіз сучасних масових настроїв українців та їх життєвого вибору, який стає очевидним за допомогою останніх соціологічних досліджень. Дослідження ґрунтується на використанні системно-аналітичного підходу, історичного методу, методів компаративного і структурно-функціонального аналізу, діалектичного та соціологічного методів, що допомогли з'ясувати особливості масових настанов громадян та можливості втілення теорії у соціальну практику. Аналіз масових настроїв української громади свідчить про відсутність маркерів для консолідації навколо змісту прав та свобод, що стало наслідком катастрофічної політики з боку державної еліти та ЗМІ. Також проблематично складається з рівнем довіри до головних соціальних інститутів суспільства. Це свідчить про необхідність пошуку та втілення у масову свідомість загальноприйнятого конструкту майбутнього. Успіх реформування українського суспільства кожного з головних соціальних інститутів не може бути гарантований без спільної творчості національної громади з політичною елітою над єдиним, позитивним баченням соціально справедливого суспільства.

Ключові слова: соціальна справедливість, соціальна політика, соціальні інститути, соціальна нерівність.

Вступ. Виклики XXI сторіччя – це, насамперед, вибір суспільством ключових цінностей, які були б спроможні стати панівними для більшості цього товариства. Саме ідеологічні переконання стають найважливішим фундаментом та потужним двигуном оновлення нації, держави, людства загалом. Пошук таких цінностей для нашої ментальності – вкрай потрібна праця, що повинна бути проведена не тільки під впливом глибинних масових настроїв та світових пошуків нових орієнтирів розвитку людства, а й раціонально визначеним, науковим товариством верифікованим засобом, спроможним об'єднати історично властиві патерни, такі гуманні вектори розвитку найближчого майбутнього.

Концепція справедливості Джона Ролза, що виникла у 70-х роках XX ст., стала однією з найяскравіших теорій, що поєднала в собі класичні уявлення людства про «правильність» часів Античності, Середньовіччя та Нового часу, виявила деякі «складності» сучасних концепцій інтуїтивізму, перфекціонізму, утилітаризму, підхопила спроби нових політико-філософських пошуків Дж. Пламенатца [10] й Р. Беррі [9] та вийшла на новий рівень філософського розуміння універсаль-

ної категорії «справедливість». Для українського істеблішменту важливою рисою стає ще й така характерна риса цієї концепції, як наявність саме християнсько-європейського стрижню: по-перше, безумовне зосередження на «Я»-персоні (те, що зветься за Д. Г'юмом самозацікавленістю, self-interestedness [3, с. 534]), на самоактуалізації особистості, тих важливих «хочу», без яких європеєць навіть не може помислити своє існування; по-друге, обов'язкове відчуття свого життя у резонансі зі співтовариством, солідарна праця за для реалізації зверхнрїї – втілення раю на Землі, – яка декларувалася ранньохристиянським ученням, до якого бажали повернутися різноманітні протестантські течії пізнього Середньовіччя.

Консолідувати український народ можливо навколо цінностей, які вбирають у себе суперечливі, навіть нерідко взаємовиключні цінності самоактуалізації окремої персони та щирого бажання різноманітного збагачення рідної спільноти.

Мета та завдання. Виявити можливість теорії справедливості як чесності (Justice as fairness), що була запропонована Джоном Ролзом, стати ядром для формування загальнонаціонального

чіткого та зрозумілого вектору розвитку суспільства й держави. Це потребує аналізу двох ключових етичних позицій концепції справедливості як чесності, їх співвідношення із розробленим Джонм Ролзом «принципом диференціації» [6, с. 84], а також аналізу сучасних масових настроїв українців та їхнього життєвого вибору, який стає очевидним за допомогою останніх соціологічних досліджень. Наступний крок – необхідність визначення форм утілення теоретичних визначень у практичну соціальну й політичну практику держави, що повинні у процесі модернізації зберегти найважливіші апробовані минулим патерни консолідації спільноти та пошук для цих форм діяльності гармонійного вплетіння до налагоджених.

Методи дослідження. Застосування компонентів загальнонаукової методології, зокрема системно-аналітичного підходу, дало змогу відокремити суттєво-якісні складники концепції справедливості та їх взаємодію як цілісний філософський конструкт. Аналіз ґрунтується на використанні як історичного методу (за допомогою якого можливо було простежити певні етапи формування теорії), так і методів компаративного та структурно-функціонального аналізу, що надали можливість екстраполювати «недосконалу процедурну справедливість» [6, с. 86] на діяльність сучасних соціальних інститутів нашого суспільства. Діалектичний метод дав змогу проаналізувати глибинні ментальні патерни українців як логічний спіралеподібний розвиток, а соціологічний метод допоміг з'ясувати особливості масових настанов громадян та можливості втілення теорії в соціальну практику.

Результати. Фундаментальна проблема виживання та гідного існування українського народу – це формування більшості, котра об'єднується навколо узгодженої концепції соціальної справедливості та дасть згоду та певні форми її втілення політичною елітою держави. Українська дійсність сьогодні – сумний факт ігнорування, навіть протидій із боку населення більшості прийнятих офіційних законодавчих актів та дій з утілення цих актів політичною елітою. Відсутність національної згоди з приводу домінуючої ідеальної моделі розвитку держави й суспільства потребує звернення до найбільш затребуваного попиту кінця ХХ ст. Європи та Північноамериканського континенту – втілення у державну практику того конструкту Дж. Ролза, що отримав назву «справедливість як чесність».

Ролзовська концепція справедливості потребує, в першу чергу, сформулювати первісний стан, початкову «картину світу», яка включає необхідність інтерпретувати дві ключові концепції етики – концепцію правильності (right) та концепцію блага [6, с. 34]. Для нього концепція блага є підпорядкованою концепції правильності, а зміст її наповнюється кантіанським та гегелівським баченням ядра особистості європейця: благо для людини – це задоволення

його раціонального бажання. Цей вислів співпадає і з гегельянською тезою самопізнання людиною себе через самоактуалізацію бажань та прагнень, і з кантіанською формулою «морального закону». Цей принцип блага не суперечить і суто прагматичній позиції, яка потребує враховувати три природи людини: біологічну, соціальну, ідеальну й створювати відповідні умови для задоволення невід'ємних природних бажань, що й виступає, зрештою, умовою існування повноцінної особистості. Принцип «вірності», «правильності» є більш значущим за Ролзом, аніж принцип «блага», і це стає очевидним, якщо розкрити поняття бажання як усвідомлене людиною своєї певної потреби за допомогою тієї структури цінностей, тобто «набором правильностей», які є стрижнем цієї особистості.

Тому, як наслідок, треба пов'язати ієрархію цінностей нашого суспільства з першим ролзовським принципом справедливості як чесності – низкою основних свобод людини («кожна людина повинна мати рівні права по відношенню до найбільш загальної схеми рівних основних свобод» [6, с. 66]). Якщо взяти соціальні дослідження, що проводилися не так давно, то достатньо складно буде знайти прямі докази заклопотаності відсутністю політичних прав та свобод – дуже невелика частка населення стурбована цим (1,1%), але це буде лише поверхневий погляд. Стурбованість наявністю фізичної загрози, загрози цілісності як самій особистості, так і суспільству у цілому – це 60% респондентів, що визначають ключовою проблемою «воєнний конфлікт на Сході України»; зменшення особистої власності – це стурбованість низьким рівнем зарплати чи пенсії (48,2%), підвищення тарифів на комунальні послуги (42,6%), бо сплачують українці зовсім не виробникам цих послуг, а тінювим посередникам, постійна інфляція (28%); право кожного займати будь-який офіційний пост та свобода від довільного арешту виявляються в актуальності таких проблем, як хабарництво і корупція у центральній владі (22,3%) та корупція у судах, поліції, прокуратурі (14,9%) [7]. Це, вочевидь, бажання українського народу мати права та свободи у повному обсязі, а не у скороченій версії, але подальші питання поступово виявляють велику кількість масових стереотипів, що суперечать один одному та посилюють розкол суспільства. Значна більшість українців у 2018 р. бажала вступити до ЄС (58,1%), але наступний спектр питань, де пропонується самостійно вибрати конкретні дії наступних кроків, – вибирають, перш за все, «визначити свій власний шлях розвитку та спиратися виключно на свої ресурси» (39,6%), і тільки потім «домагатися членства в Європейському Союзі» (32,3%) [7]. Через два роки громада збільшує чисельність тих, хто бажає вступити до ЄС (63,3%) [5], але це не є свідченням вибору правильної стратегії президента В. Зеленського: репрезентативна половина

вважає, що «події в Україні розвиваються у неправильному напрямі» (48,7%) [5]. Далі, безсумнівне захоплення західноєвропейським індивідуалізмом зникає під тиском українського негативного відношення втрати права власності на українську землю за умов зняття мораторію на продаж (72% – проти) [8], що яскраво свідчить про домінуючі настрої етноцентризму та своєчасного висновку з уроків східноєвропейських держав, які втратили значну частину власності, коли приєдналися до ЄС без попереднього захисту від скупки нерухомості західноєвропейськими капіталами.

Увесь спектр європейського індивідуалізму, зав'язаний на етичних політичних, економічних та інших свободах, не дає «точку зборки» для спільної кооперації, безумовної потреби людства у творчому спільному співіснуванню. Саме це виступає колективним підсвідомим під назвою «пошук власного шляху», саме це визначається другим ролзовським принципом. Стисло – соціальна та економічна нерівність у суспільстві повинні бути організовані так, щоб, по-перше, нерівність спотворювала максимально очікувані вигоди тих громадян, хто мінімально досяг успіху; по-друге, створювала б умови «доступу до посад та положенням, відкритим для всіх в умовах чесної рівності та можливостей» [6, с. 84]. Таким чином, Ролз сформулював власний так званий «принцип диференціації», який потребує «встановити взаємозв'язок між отриманням прибутку максимально успішних та зростанням благополуччя мінімально успішних людей» [6, с. 84]. Визначення цього принципу стало засобом політико-філософської еліти Заходу наблизитися до певної соціальної рівності, але запобігти крайнім формам егалітаризму, суцільній зрівнялівці, яку так яскраво критикували у своїх антиутопіях.

Якщо погодитися з Ролзом, що суспільство – це певне підприємство, яке повинно бути сформованим за принципами кооперації для взаємовигоди [6, с. 85], то українська громада потребує на першому етапі узгодження цих самих принципів кооперації з більшістю на рівні глибинного, а не поверхневого узгодження. Тобто, спираючись на «принцип диференціації», українська громада повинна забезпечити для найменш успішних певні маркери соціально-пріоритетних благ: права та свободи, можливості самореалізації, доходи, добробут та соціальні засади самоповаги [1, с. 144].

Наступний етап – процедурний – утілення справедливості у практику, тобто вдосконалення певних форм кожного соціального інституту: правового, політичного, економічного (інститут суддів та адвокатури, Конституція та інститути парламентаризму й виборчого права, інститут власності та вільного чесного ринку і т. ін.). Головне завдання соціальної структури – перерозподіл переваг та повинностей, котрі виникають у процесі суспільного співробітництва членів

даного соціуму. Переваги вже визначено: права й свободи, харчування і житло, влада та багатство, а обов'язки – це, перш за все, податки, військові та громадські повинності, свідомі обмеження прав заради національної безпеки.

Українська громада, на жаль, не спроможна знайти маркери для консолідації навіть навколо змісту прав та свобод. Найгостріша проблема держави – конфлікт на Сході країни – не вирішується саме тому, що немає у більшості усвідомленого вибору підстав будівництва спільного майбутнього. На питання про політичне майбутнє територій «ДНР» та «ЛНР» 54,2% респондентів відповіли, що бажають повернути «до складу Донецьку та Луганську області України на тих же умовах, що були раніше» [2] (здається, що мається на увазі ситуація до 2014 р.), тоді як сама ситуація сприймається 43,6% «війною між Україною і Росією». Тоді як можна повернути ці території у «прекрасне минуле», якщо психологічно українці мешканців цих регіонів уже не сприймають як «наших», «рідних», тому й не можуть знайти засоби вирішення конфлікту шляхом формування відповідного могому об'єму прав і свобод. Це найяскравіший приклад руйнівної політики з боку державних інститутів та агресивно-примітивних ЗМІ, котрі довели психологічні настанови громадян до логічного абсурду. Тому й немає громадської згоди з приводу форм установа національної єдності: максимальна частка згодних на «налагодження торгово-економічних, фінансових контактів із «ДНР» і «ЛНР» – лише 34,6% [2], а це мало для формування на рівні відносин з іншою державою, так ще й занадто мало для національної консолідації навколо єдиного бачення рівного обсягу прав та свобод кожного громадянина країни.

Не менш проблематично складається з рівнем довіри до процедурної справедливості, тобто до головних соціальних інститутів суспільства: позитивний баланс довіри мають лише президент України В. Зеленський (20,2%) та інститут президентства як соціальна інституція (23,4%). Інші соціальні інститути та політичні діячі – тільки з негативним балансом довіри [4], що свідчить про відсутність реалізації «принципу диференціації» в нашому суспільстві: ані слова, ані дії не пропонують ефективних процедур для встановлення певних соціальних благ «найменш успішних» громадян чи створення умов рівного доступу до влади та авторитету. І ця ситуація потребує як ретельного аналізу, так і негайних дій саме тому, що засади структури суспільства у вигляді соціальних інститутів впливають на життя кожного громадянина. Саме вони, ключові інститути, і стають головним предметом соціальної справедливості.

Висновки. Успіх реформування українського суспільства кожного з головних соціальних інститутів не може бути гарантований без спільної творчості

національної громади з політичною елітою над єдиним позитивним баченням соціально справедливого суспільства. Ролзовське бачення справедливості, яке стало базою суспільної кооперації багатьох західних держав, співпадає із загальними глибинними стереотипами вітчизняних сучасників. Формування конструктивної більшості, яка спроможна проводити у соціальну практику принципи свободи, права та суспільної кооперації на засадах загального розквіту, – найголовніше завдання нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеева Т. Современные политические теории. Москва : РОССПЭН, 2000. 479 с.
2. Громадська думка про ситуацію на Донбасі та шляхи відновлення суверенітету України над окупованими територіями (лютий 2020 р.) / Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadska-dumka-pro-sytuatsiiu-na-donbasi-ta-shliakhy-vidnovlennia-suverenitetu-ukrainy-nad-okupovanymy-terytoriiamy-liutyi-2020r>.
3. Г'юм Д. Трактат про людську природу. Київ : Всесвіт, 2003. 552 с.
4. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (квітень 2020 р.) / УЦЕтаПД ім. О. Разумкова. URL : // <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-kviten-2020r>.
5. Рівень підтримки громадянами вступу України до ЄС та НАТО (січень 2020 р.) / УЦЕтаПД ім. О. Разумкова. URL : // <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-pidtrymky-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yes-ta-nato-sichen-2020r>.
6. Ролз Дж. Теория справедливости. Новосибирск : НГУ, 1995. 514 с.
7. Соціально-політична ситуація в Україні / УЦЕтаПД ім. О. Разумкова. URL : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/sotsialno-politychna-sytuatsiia-v-ukraini>.
8. Ставлення громадян до запровадження ринку землі та скасування мораторію на купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення /

УЦЕтаПД ім. О. Разумкова. URL : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-do-zaprovadzhennia-rynku-zemli-ta-skasuvannia-moratorii-na-kupivliuprodazh-zemli-sil'skogospodarskogo-pryznachennia-liutyi-2020r>.

9. Barry B.M. Political Argument. London : Routledge, 1965.

10. Plamenatz J.P. Consent, Freedom and Political Obligation. Oxford : Clarendon Press, 1938.

REFERENCES:

1. Alekseeva T.A. (2000) Sovremennye politicheskie teorii [modern political theories]. Moskwa: ROSSPEN [in Russia]
2. Gromads'ka dumka pro situaciyu na Donbasi ta shlyahi vidnovlennya suverenitetu Ukraïni nad okupovanymi teritoriyami. (2020). [Public opinion on the situation in Donbass and ways to restore Ukraine's sovereignty over the occupied territories]. Sociological research The Razumkov Centre [in Ukrainian]
3. G'yum Devid. Traktat pro lyuds'ku prirodu (2003). Sotsyalnaia spravedlyvost y razvytye [A treatise on human nature]. Kyiv: Vsesvit [in Ukrainian]
4. Ocinka gromadyanami situacii v kraïni, riven' doviri do social'nih institutiv ta politikiv, elektoral'ni orientacii gromadyan (2020) [Citizens' assessment of the situation in the country, the level of trust in social institutions and politicians, electoral orientations of citizens]. Sociological research The Razumkov Centre [in Ukrainian]
5. Riven' pidtrimki gromadyanami vstupu Ukraïni do ES ta NATO (2020) [The level of support of citizens for Ukraine's accession to the EU and NATO]. Sociological research The Razumkov Centre [in Ukrainian]
6. Rolz Dzhon. Teoriya spravedlivosti (1995). Novosibirsk: Izd-vo NGU. [A theory of justice]. [in Russia]
7. Social'no-politichna situaciya v Ukraïni (2020) [Socio-political situation in Ukraine]. Sociological research The Razumkov Centre [in Ukrainian]
8. Stavlennya gromadyan do zaprovadzhennya rinku zemli ta skasuvannya moratoriyu na kupivlyuprodazh zemli sil'skogospodars'kogo pryznachennya (2020) [Attitude of citizens to the introduction of the land market and the abolition of the moratorium on the purchase and sale of agricultural land]. Sociological research The Razumkov Centre [in Ukrainian]
9. Barry B.M. Political Argument. London: Routledge, 1965.
10. Plamenatz J.P. Consent, Freedom and Political Obligation. Oxford: Clarendon Press, 1938.

Modernization of Ukrainian society in the context of John Rawls' theory of justice

Dymova Olena Valentyniwna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Philosophy
Odessa National Marine University
Mechnikov str., 34, Odessa, Ukraine

The article is devoted search of effective modernization of Ukrainian political sphere of society through the creation of a single qualitative point of coordination – national worldview on understanding the category of “social justice. The ideological convictions become the most important foundation and powerful engine of renewal of the nation, state, humanity in general. Finding such values for our mentality is a necessary job. The work must take into account the influence of deep mass sentiments, the world's search for new guidelines for human development, and the work must to carry out by the scientific community in verified ways that will unite both the historical patterns of the nation and the humane vectors of future development. For this, purpose the most popular among liberal European countries the concept of John Rawls «justice as fairness», which enables certain to become the core national vector of development of society and the state. The analysis of two basic ethical concepts, which became the basis of a common worldview on justice in society. This is the concept of right and the concept of good, as well as their correlation with the “principle of differentiation” developed by John Rawls. The analysis of modern mass moods of Ukrainians and their life choices based on the latest sociological research. The application of the components of general scientific methodology: the system-analytical approach, the historical method, methods of comparative and structural-functional analysis, dialectical and sociological methods, which helped to clarify the features of mass attitudes of citizens and the possibility of implementing the theory in social practice. The analysis of the mass sentiments of the Ukrainian community shows the lack of markers for consolidation around the content of rights and freedoms, which was the result of a catastrophic policy on the part of the state elite and the media. The success of reforming the Ukrainian society of each of the main social institutions cannot guarantee without the joint work of the national community with the political elite on a single, positive vision of a socially just society. The results of the analysis indicate the need to find and implement in the mass consciousness of the generally accepted construct of the future.

Key words: social justice, social politics, social institution, social inequality.

Заславська Ольга Олександрівна
Посвістак Олеся Анатоліївна

Вплив на демократичні процеси в Україні традиційних засобів масової інформації і соцмереж (на прикладі виборів президента 2019 року)

УДК 34:351.862.6
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.4>

Заславська Ольга Олександрівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії і політології
Хмельницького національного
університету
вул. Інститутська, 11, Хмельницький,
Україна

Посвістак Олеся Анатоліївна
доктор психологічних наук,
доцент кафедри філософії і політології
Хмельницького національного
університету
вул. Інститутська, 11, Хмельницький,
Україна

Політична конкуренція в умовах демократії потребує залучення засобів масової інформації. Сьогодні засоби масової інформації стають соціальним посередником між індивідом і політикою, частково перебирають на себе функції політичної соціалізації та мобілізації, подекуди перетворюються на творців політики. Засоби масової інформації впливають на політику через інформаційний процес, основними етапами якого є отримання, відбір, аналіз та коментування відомостей. Подальші дії суб'єктів політики залежать від форми отриманої інформації та коментарів, які її супроводжують. Отже, ключову роль відіграє мета відбору інформації. Формування громадської думки відбувається через сприйняття та не завжди критичне осмислення такої інформації та впливає на життєву позицію, світоглядні орієнтири та вибір людей. Тому засоби масової інформації в сучасному світі є одним із найвпливовіших суспільних інститутів. За таких умов політики зосереджують усе більше уваги на посиленні контролю над засобами масової інформації, витрачають значну кількість коштів на їх фінансування. Тому в умовах інформаційного суспільства проблема впливу засобів масової інформації на демократичні процеси, зокрема на результати виборів, з кожним роком звучить усе більш гостро.

Метою дослідження є аналіз впливу на демократичні процеси в Україні традиційних засобів масової інформації і соцмереж, пошук шляхів мінімізації цього впливу.

Під час роботи над статтею основним дослідницьким методом став метод компаративного аналізу. Також використовувалися методи аналізу, синтезу, теоретичного узагальнення та структурно-функціональний метод.

Президентські вибори 2019 року засвідчили визначальний вплив на демократичні процеси в Україні традиційних засобів масової інформації та соцмереж. Попри стрімкий розвиток новітніх засобів масової інформації, телебачення має найбільший вплив, але стрімко зростає впливовість соцмереж, насамперед Facebook. Надмірна кількість інформації та емоційне її подання часто призводять до відключення логіки. Як наслідок, люди втомлюються перевіряти всю отриману інформацію і часто ухвалюють важливі рішення на основі неперевірених даних. Усе це негативно позначається на демократії. Мінімізувати вплив засобів масової інформації на демократичні процеси в Україні, на наш погляд, можна шляхом навчання людей базовим навичкам перевірки інформації та запровадження регулювання у сфері політичної реклами.

Ключові слова: ЗМІ, інформація, демократичний процес, політична реклама.

Вступ. В умовах жорсткої конкуренції під час виборів одне із чільних місць у передвиборчих кампаніях політичних лідерів та партій посідають засоби масової інформації (далі – ЗМІ). Реалії сьогодення такі, що саме ЗМІ стають не тільки основним соціальним посередником між індивідом і політикою, виконують репродуктивну (відображають політику через інтернет, телебачення, радіо і пресу) та продуктивну функції, частково перебирають на себе функції політичної соціалізації та мобілізації, а й перетворюються на творців політики. Варто зауважити, що моделі масових комунікацій у різних державах суттєво різняться і залежить від типу менталітету і політичної культури громадян. У демократіях більш поширена раціональна модель масових комунікацій, побудована згідно із законами логіки та розрахована на переконання людей за допомогою інформування й аргументації. ЗМІ впливають на політику через інформаційний процес, основними етапами якого є отримання, відбір, аналіз та коментування відомостей. Подальші дії суб'єктів політики залежать від форми отриманої інформації та коментарів,

які її супроводжують. Отже, ключову роль відіграє мета відбору інформації. Саме від мети залежить і глибина відображення реальних фактів після аналізу та редукції, здійснених ЗМІ, і спосіб та форма подання інформації. Формування громадської думки відбувається через сприйняття та не завжди критичне осмислення такої інформації, впливає на життєву позицію, світоглядні орієнтири та вибір людей. Тому ЗМІ в сучасному світі є одним із найвпливовіших соціальних інститутів. За таких умов науковці покладають на ЗМІ чималу відповідальність за те, що відбувається в суспільстві, а політики зосереджують усе більше уваги на посиленні контролю над ними. У багатьох країнах світу в останні десятиліття ті, хто прагне влади, витрачають значну кількість коштів на фінансування ЗМІ, тому в умовах інформаційного суспільства проблема впливу засобів масової інформації на виборчий процес та результати виборів з кожним роком звучить все більш гостро.

Ця проблема привертає до себе увагу як вітчизняних, так і закордонних науковців. Особливо в останні роки викликають підвищений інтерес

теми впливу ЗМІ на політичні орієнтації електорату, політичну комунікацію і стратегії. Серед закордонних дослідників можна виділити роботи Г. Плассер, Ф. Плассера, П. Ульрама, Д. Фаррелла, О. Грубера, М. Леттнер [1–5]; серед вітчизняних – В. Парлюка, В. Соболенко, І. Сокольської, О. Дегтярьова, Д. Дубова, С. Матвієнків, В. Недбай, І. Федорів, Н. Гармаш, Н. Зражевської та ін. [6; 9; 10; 13; 17]. Це переважно дослідження фундаментальних питань виборчого права, порядку проведення виборів та виборчих стратегій політичних партій у країнах Європи чи Сполучених Штатах Америки. Однак проблема впливу засобів масової інформації на виборчий процес в Україні потребує більш детальної наукової розробки.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз впливу на демократичні процеси в Україні традиційних ЗМІ і соцмереж, пошук шляхів мінімізації цього впливу.

Методи дослідження. Під час роботи над статтею основним дослідницьким методом став метод компаративного аналізу. Також використовувалися методи аналізу, синтезу, теоретичного узагальнення та структурно-функціональний метод.

Результати. У процесі аналізу впливу засобів масової інформації на виборчий процес 2019 р. ми розглянули роль газет, радіо, журналів, телебачення та мережі Інтернет. Засоби масової інформації є елементом політичної системи суспільства. Оскільки ЗМІ і політика перебувають у тісному зв'язку. З одного боку, політика є однією з важливих тем, які висвітлюються, звісно, суспільно-політичний устрій впливає на формування системи засобів масової інформації. З іншого боку, ЗМІ є необхідним елементом здійснення політики, суттєво впливають на стан і розвиток суспільства, вони можуть як сприяти прогресу, так і гальмувати його. Так само ЗМІ впливають на суспільну думку: наші уявлення та знання про політичний світ часто є продуктом масмедіа, саме впливом медіа детермінується поведінка людини в політичній сфері.

У ст. 21 Загальної декларації прав людини закріплено право кожної людини брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо чи через вільно обраних представників, а воля народу має бути основою державної влади і виявлятися в періодичних та нефальсифікованих виборах. Однак погодимося із твердженням В. Соболенко й І. Сокольської про те, що в нестабільних демократіях у суспільну свідомість закладається інформація, вигідна певним політичним силам та їхнім інвесторам, яка підкріплюється багаторазовим відтворенням у ЗМІ. Роль засобів масової інформації у виборчому процесі проявляється в інформаційній діяльності щодо висвітлення виборів та забезпеченні ведення передвиборної агітації на умовах, визначених у законодавстві [17].

З огляду на це актуальним є укладання міжнародних договорів, декларацій та стандартів, за якими можна визначити середовище, у якому ЗМІ працюють під час виборів. Радою Європи розроблено проєкт «Підтримка прозорості, інклюзивності та чесності виборчої практики в Україні» у співпраці із проєктом Ради Європи «Зміцнення свободи медіа, доступу до інформації та посилення системи Суспільного мовлення в Україні», що впроваджуються в рамках Плану дій Ради Європи для України на 2018–2021 рр., та виокремлено три основні принципи, що регулюють висвітлення виборів у засобах масової інформації. Перший пов'язаний із правами виборців: виборці мають право знати про політичні альтернативи та програми кандидатів, щоб мати змогу зробити зважений вибір. Другий – із правами кандидатів: кандидати та партії мають право повідомляти про свої програми та погляди. Для цього вони мають право на безперешкодний і недискримінаційний доступ до ЗМІ з метою інформування виборців про свою політику та погляди на питання, що становлять суспільний інтерес. Третій – із правами ЗМІ: засоби масової інформації вільні інформувати громадськість про виборчі кампанії та висловлювати власні погляди щодо питань, які становлять суспільний інтерес. Вони також висвітлюють усі відповідні питання, пов'язані з виборами, і відіграють активну роль в інформуванні виборців, пропонують їм широкий спектр поглядів, серед яких погляди журналістів і політичних аналітиків, які вільні критикувати політиків за їхні програми чи роботу. З іншого боку, вони зобов'язані надавати виборцям правильну, точну, прозору та збалансовану інформацію [14].

В Україні діяльність медіа у виборчому процесі регулюється законами «Про вибори народних депутатів», «Про вибори Президента України», «Про місцеві вибори», «Про Центральну виборчу комісію», «Про всеукраїнський референдум». Аналіз цих законів дозволяє визначити основні функції ЗМІ під час виборчого процесу, серед яких надання актуальної інформації про кандидатів, політичні партії, виборчі блоки, інформування виборців про діяльність організаторів виборів та проведення суб'єктами виборчого процесу передвиборної агітації. Попри те, що передвиборна агітація з використанням засобів масової інформації має відбуватися на основі дотримання принципів об'єктивності, неупередженості та збалансованості, це часто порушується. Такий стан справ фахівці пояснюють відсутністю в Україні незалежних впливових ЗМІ, нерівними можливостями доступу до них представників різних політичних сил та частим сприянням телеканалами окремим політичним акторам [17]. Усе це практично унеможлиблює об'єктивне висвітлення виборчого процесу. Важко не погодитися з І. Бойчуком сто-

совно того, що фраза «перемагає той, хто володіє інформацією» трансформувалася у «перемагає той, хто краще нав'язує інформацію» [6]. Адже контроль над засобами масової інформації дозволяє політичній силі нав'язати політичну рекламу, яка дуже часто не має нічого спільного із правдою. Зазвичай демонструються «факти», спрямовані на односторонній вплив на свідомість громадян із метою перемоги. Такий маніпулятивний підхід, з одного боку, формує суспільну думку, а з іншого – призводить до підриву довіри людей до прозорості й об'єктивності виборчого процесу. Інформація ЗМІ передусім впливає на потреби й інтереси громадян, на підсвідомому рівні програмує їх на конкретну політичну поведінку. Науковці встановили, що зі 100% психологічного впливу ЗМІ на людей лише 20% буде впливом на свідомість, тоді як на підсвідомість – усі 80%.

Розумінню проблеми впливу ЗМІ на виборчий процес сприяє усвідомлення різниці між передвиборчою агітацією й інформаційними матеріалами. Цю різницю роз'яснюють юристи Інституту розвитку регіональної преси (далі – ІРРП), аналізуючи терміни, мету, особливості змісту, оплати та прив'язку до ініціатора поширення. Так, якщо передвиборча агітація проводиться чітко у строки, визначені відповідним законом, то інформаційні матеріали розповсюджуються незалежно від строків ведення передвиборчої агітації. Метою агітації є спонукання виборців голосувати або не голосувати за певного кандидата чи політичну партію і фінансується коштом державного бюджету України чи виборчого фонду суб'єкта політичного процесу, з ініціативи останнього, а метою інформаційних матеріалів є інформування виборців про події виборчого процесу, ознайомлення з передвиборчими програмами кандидатів тощо, фінансується коштом ЗМІ та поширюється за його ініціативи. Крім того, передвиборча агітація може містити атрибути прямої агітації (заклики голосувати або не голосувати за певну партію або кандидата), тоді як під час підготовки інформаційних матеріалів це заборонено. В інформаційних матеріалах не допускається поширення інформації з ознаками політичної реклами й інформації, що буде спонукати виборців голосувати або не голосувати за певного суб'єкта виборчого процесу. Авторам і ведучим телерадіопередач, які є кандидатами на виборні посади, під час виборчого процесу забороняється в телерадіопередачах вести передвиборчу агітацію [16].

Зауважимо, що політична реклама є однією з найбільших витрат у період передвиборчої агітації. Рух «ЧЕСНО» підрахував, що один день передвиборчої реклами у 2019 р. коштував кандидатам у президенти сотні тисяч або навіть мільйони гривень. На їхньому офіційному сайті наводяться такі дані: за день реклами Ю. Тимошенко витратила приблизно 3,1 млн гривень, П. Порошенко – майже

3 млн гривень, С. Тарута й О. Вілкул – приблизно 1,5 млн. Аналіз був проведений на основі моніторингу реклами на телебаченні в період із 1 січня до 28 лютого 2019 р. та з використанням даних про вартість одиниці ефірного часу для передвиборчої агітації на телеканалах [7].

Висвітлення виборчого процесу у ЗМІ сьогодні стикається з низкою проблем. Учасники Львівського медіафоруму «Роль медіа і соціальних мереж під час виборів», аналізуючи вибори Президента України 2019 р., окреслили основні. Так, вони дійшли висновку, що серед величезного обсягу інформації відсоток якісної був надто малим. До того ж соціальні мережі сприяли зниженню якості, оскільки користувачі поширювали контент без розбору та часто продукували власний, що призводило до створення величезної кількості «інформаційного сміття». Другою важливою проблемою стало те, що власники того чи іншого ЗМІ суттєво впливали на політику редакції, що призводило до упередженого висвітлення виборів, а лідери думок у соцмережах часто підтримували певного кандидата й активно пропагували свою думку. Третьою проблемою стало домінування емоційного чинника вибору над раціональним. І, насамкінець, на результати виборів вплинула криза стандарту достовірності, коли громадяни поклалися на власну думку невідомих експертів. Так, моніторинг фіксував, що традиційні медіа стали частіше посилатися на джерела із соцмереж [15].

Під час виборів 2019 р. в Україні політичні сили активно використовували ЗМІ з метою впливу на вибір населення. Найбільш ефективно використовувалися телебачення та соцмережі. За одночасного впливу на зір та слух – два основні рецептори, якими людина сприймає навколишній світ, натеper телебачення є найбільш дієвим інструментом реклами, зокрема й політичної. Експерти зазначають, що навіть попри стрімкий розвиток новітніх ЗМІ, телебачення залишається найбільш впливовим [15]. На вибір населення суттєво впливають соціальні мережі. Однак варто звернути увагу на їхню специфіку. Так, у соцмережах дуже легко поширюється відверто неправдива інформація, часто публікуються напівправа або й узагалі вигадані новини. Часто інформаційне сміття миттєво поширюється, його можуть легко підхоплювати ЗМІ чи лідери думок. Крім того, комунікації в соцмережах сповнені емоційності: люди часто не стримують себе у висловлюваннях, дозволяють собі писати онлайн те, що ніколи б не сказали в реальності. Загальну істерію можуть роздмухувати боти [15].

Дослідження, проведене USAID у 2019 р., дозволяє дійти висновку, що більшість українців серед усіх соцмереж, з яких отримують новини, віддає перевагу Facebook (49% опитаних). Ще 25% дізнаються новини з Youtube. «Youtube не є першочерговим каналом пошуку інформації, але нарощує

популярність, як можливість перегляду ТВ-новин у зручний час і знаходження відеоконтенту для новини, що цікавить респондентів. Instagram залишається популярною соцмережею для молоді, але не розглядається як інформаційне джерело. У першу чергу – це розваги і самоствердження, демонстрація власного Lifestyle. Але аудиторія відзначає зростання політичного контенту, що призводить до отримання певних новин і викликає потребу в пошуках додаткової інформації на інших каналах», – зазначено в дослідженні [12]. Помітним трендом стало збільшення популярності отримання новин через Telegram-канали. Особливо це видно у столиці і серед молоді. «Фактично Telegram-канали дублюють переваги соціальних мереж як каналу інформації, але додатково характеризуються більш зручним інтерфейсом, логічною впорядкованістю, можливістю перегляду усього контенту, незалежністю від алгоритму виведення оновлень, як це відбувається у Facebook. У Telegram-каналах популярні місцеві новини», – вказують у звіті [12].

Моніторинг сторінок найбільш рейтингових кандидатів у Facebook дозволив простежити їхню стратегію та перевірити, чи здійснювали вони спроби дискредитації опонентів та роздмухування ворожнечі. Проведений аналіз дозволив дійти висновку, що в першому турі стратегія всіх кандидатів, окрім П. Порошенка, була вибудована на критиці чинної влади. Ними активно використовувався набір інформаційних приводів: історія з Укроборонпромом, розслідування вбивства Катерини Гандзюк тощо. Часто проросійські кандидати дозволяли собі відверто антидержавні висловлювання, що цілком можна розглядати як спроби розпалювання ворожнечі. У свою чергу, тодішній президент вибудовував стратегію в соцмережах на своїх здобутках, називав своїх опонентів або «популістами», або просто «іншими кандидатами». Ольга Юркова, співзасновниця StopFake, веде мову про те, що щоденний перегляд 10 найпопулярніших постів у кожному з 10-ти медіа показав, що під час першого туру вони були присвячені переважно розвагам. У другому турі контент змінився: на передній план вийшла тема виборів, яка, однак, також звучала в розважальній формі. Головним трендом цих виборів, на думку О. Юркової, стала відсутність змістовних дискусій. ЗМІ транслювали меседжі «чи будуть дебати», «чи будуть кандидати здавати аналізи», і вони відразу підхоплювалися людьми. Саме вплив ЗМІ визначив результати президентських виборів 2019 р.: висока медійна впізнаваність чинного президента зіграла йому на користь [15].

Ураховуючи це все, можемо зробити висновок про суттєвий вплив на демократичні процеси в Україні традиційних ЗМІ і соцмереж. Однак наскільки позитивним є цей вплив? За умов,

коли людину оточує величезний обсяг інформації, зокрема й недостовірної, відфільтрувати її стало надзвичайно важко. Це призводить до того, що фейки подекуди можуть відігравати ключову роль у визначенні напрямку руху країни. Отже, свобода слова, будучи невід'ємною умовою демократії, може грати проти неї. Громадянам складно зрозуміти, хто вартий довіри, а хто – ні, хто каже правду, а хто – ні. Надмірна кількість інформації та емоційне її подання часто призводять до відключення логіки. Люди втомлюються перевіряти всю отриману інформацію і часто ухвалюють важливі рішення на основі неперевірених даних. Усе це негативно позначається на демократії.

Ця проблема поширена не лише в Україні, а й за кордоном, тому нам може бути цікавим досвід інших держав. Небезпеку впливу фейків на демократію давно усвідомили у Фінляндії, для подолання проблеми запровадили курси медіаграмотності у школах і дитячих садках. Там діти отримують базові навички перевірки інформації і це вже має позитивний результат. Однак цього замало. Потрібно враховувати людський чинник і працювати над підвищенням рівня освіти самих журналістів, оскільки останні часто схильні транслювати пропагандистські матеріали. У деяких країнах Європи – Франції, Швеції, Швейцарії, Бельгії, Данії, Великобританії, Німеччині тощо, зовсім заборонена платна передвиборна агітація на телебаченні. Причиною такої заборони стали порушення принципу рівності кандидатів: більш заможні мали змогу оплатити більше рекламного часу. Крім того, реклама висвітлювала кандидата в більш вигідному світлі або спрямовувалася на дискредитацію опонента і часто призводила до зниження інтелектуального рівня дискусії. Однак це компенсується тим, що в більшості цих країн телеканали зобов'язані надавати рівну кількість безкоштовного ефірного часу для всіх кандидатів [10].

Позитивний досвід європейських країн свідчить про ефективність суттєвого обмеження політичної реклами під час виборчого процесу. Крім того, ефективним буде встановлення лімітів безкоштовної реклами з дотриманням принципів пропорційності. Це дозволить мінімізувати вплив фінансового складника і забезпечить об'єктивне висвітлення інформації у ЗМІ. Регулювання в цій сфері має здійснювати Національна рада з питань телебачення та радіомовлення. Однак потрібно враховувати, що необхідність демократичного розвитку суспільства передбачає поєднання свободи масової інформації та засобів захисту від зловживань цією свободою.

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що президентські вибори 2019 р. засвідчили визначальний вплив на демократичні процеси в Україні традиційних ЗМІ та соцмереж. Попри стрімкий розвиток новітніх ЗМІ, телебачення

має найбільший вплив, але зростає впливовість соцмереж, насамперед Facebook. Надмірна кількість інформації, емоційне її подання часто призводять до відключення логіки. Як наслідок, люди втомлюються перевіряти всю отриману інформацію і часто ухвалюють важливі рішення на основі неперевірених даних. Усе це негативно позначається на демократії. Мінімізувати вплив ЗМІ на демократичні процеси в Україні, на наш погляд, можна шляхом навчання людей базовим навичкам перевірки інформації та запровадження регулювання у сфері політичної реклами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Farrell D., Webb P. Political Parties as Campaign Organizations. *Parties without partisans: political change in advanced industrial democracies*. Oxford : Oxford University Press, 2000. P. 102–128.
2. Gruber O. From niche to mainstream: Electoral politicization of immigration, migrant integration and ethnic diversity in Austria : Dissertation Doktor der Philosophie. Universität Wien. Wien, 2012. 273 s.
3. Lettner M. TV-Duelle: Vorspiel, Nachspiel, Mittendrin. Analyse der parteiinternen Vorbereitung, Durchführung durch den ORF und medialen Nachbereitung der Fernsehkonfrontationen 2006 und 2008 : Dissertation Doktorin der Philosophie. Universität Wien. Wien, 2010. 536 s.
4. McCombs, Maxwell E., Donald L. Shaw The Evolution of Agenda-Setting Theory: 25 Years in the Marketplace of Ideas. *Journal of Communication*. 1993. № 43 (2). P. 58–66.
5. Plasser F., Ulram P. Öffentliche Aufmerksamkeit in der Mediendemokratie. *Politische Kommunikation in Österreich*. Ein praxisnahes Handbuch. Wien : Facultas Verlag, 2004. S. 37–99.
6. Бойчук І. Вплив засобів масової інформації на участь громадян України у виборчих кампаніях. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 546–553.
7. До 300 тисяч за хвилину: скільки кандидатом коштуватиме реклама на ТБ. URL: <https://www.chesno.org/post/843/>.
8. Довіра до ЗМІ в Україні зростає – нове опитування USAID-Internews щодо споживання ЗМІ. URL: <https://internews.in.ua/uk/news/dovirado-zmi-v-ukrajini-zrostaje-nove-opytuvannya-usaidinternews-schodospozhyvannya-zmi/>.
9. Захаренко К. Відповідальність засобів масової інформації в системі інформаційної безпеки суспільства. *Politicus*. 2019. Вип. 5. С. 4–9.
10. Кулина К. Регулювання політичної реклами на телебаченні: європейський досвід. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/tv-politrekla-ma-yeuropeyskyi-dosvid/>.
11. Лазарсфельд П., Мертон Р. Массовая коммуникация, массовые вкусы и организованное социальное действие. *Массовая коммуникация в современном мире*. Москва, 2000. С. 144–145.
12. Опитування USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р.» URL: <https://drive.google.com/file/d/1Oi2EdvI5Srk4hS-D2KoxoKkamCarUX7f/view>.
13. Парлюк В. Роль масмедіа у формуванні політичного світогляду та трансформації виборчих стратегій політичних партій Австрії. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2019. № 2. С. 152–172.
14. Президентські і парламентські вибори 2019. Україна. Методологія моніторингу ЗМІ. URL: http://www.cje.org.ua/sites/default/files/library/FIN_UKR_Media%20Monitoring%20Methodology_Ukraine.pdf.
15. Протистояння медіа та соцмереж під час виборів: шкода vs. користь. URL: http://texty.org.ua/pg/article/textynewseditor/read/94326/Protystojanna_media_ta_socmerez_h_pid_chas_vyboriv?a_srt=&a_offset=0.
16. Різниця між передвиборчою агітацією та інформаційними матеріалами. URL: <https://www.facebook.com/irrp.org.ua/posts/2288519794532071/>.
17. Соколенко В., Сокольська І. Вплив засобів масової інформації на виборчий процес в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 172–175.
18. Українська аудиторія Facebook за рік зростає на 3 мільйони осіб (інфографіка). *ІА УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/telecom/10445769-ukrajinskaauditoriya-facebook-za-rik-zroslo-na-3-milyoni-osibinfografika.html>.
19. «Україна» та «Інтер» є лідерами за кількістю «джинси» у передвиборчий період – моніторинг ГО «Телекритика». URL: <http://vybory.mediasapiens.ua/2014/10/21/ukrajina-ta-inter-je-lideramy-zakilkistyudzhynsy-u-peredvyborchyj-period-monitorynhotelekrytyka>.

REFERENCES:

1. Farrell D. M., Webb P. (2000). Political Parties as Campaign Organizations. *Parties without partisans: political change in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press. P. 102–128.
2. Gruber O. (2012). From niche to mainstream: Electoral politicization of immigration, migrant integration and ethnic diversity in Austria: Dissertation Doktor der Philosophie. Universität Wien. Wien. 273 s.
3. Lettner M. (2010). TV-Duelle: Vorspiel, Nachspiel, Mittendrin. Analyse der parteiinternen Vorbereitung, Durchführung durch den ORF und medialen Nachbereitung der Fernsehkonfrontationen 2006 und 2008: Dissertation Doktorin der Philosophie. Universität Wien. Wien. 536 s.
4. McCombs, Maxwell E. and Donald L. Shaw (1993). The Evolution of Agenda-Setting Theory: 25 Years in the Marketplace of Ideas. *Journal of Communication*. 43 (2): 58–66.
5. Plasser F., Ulram P. A. (2004). Öffentliche Aufmerksamkeit in der Mediendemokratie. *Politische Kommunikation in Österreich. Ein praxisnahes Handbuch*. Wien: Facultas Verlag. S. 37–99.
6. Boychuk, IV (2013). Vplyv zasobiv masovoyi informaciyi na uchas't' gromadyan Ukrainy' u vy'borchy'h kampaniyah [Influence of mass media (mass media) on participation of citizens of Ukraine in election campaigns]. *State and law. Law and Political Science*. № 59. P. 546–553 [in Ukrainian].
7. Do 300 tysyach za xvylynu: skil'ky kandydatam koshtuvatyme reklama na TB [Up to 300,000 per minute:

how much candidates will cost for TV advertising]. URL: [http:// https://www.chesno.org/post/843/](http://https://www.chesno.org/post/843/) [in Ukrainian].

8. Dovira do ZMI v Ukraini zrostaie – nove opytuvannia USAID-Internews shchodo spozhyvannia ZMI [The credibility of the media in Ukraine is growing newpoll USAID-Internews mediaconsumption]. URL: <https://internews.in.ua/uknews/dovira-do-zmi-v-ukrajinizrostaie-nove-opytuvannia-usaid-internews-schodospozhyvannia-zmi/> [in Ukrainian].

9. Zakharenko K.V. (2019). Vidpovidal'nist' zasobiv masovoyi informaciyi v systemi informacijnoyi bezpeky suspil'stva [Responsibility of the media in the system of information security of society]. *Politicus*. V. 5. P. 4–9 [in Ukrainian].

10. Kulina K. Regulyuvannia politychnoyi reklamy na telebachenni: yevropejs'kyj dosvid [Regulation of Political Advertising on Television: A European Experience.] URL: <https://cedem.org.ua/analytics/tv-politrekлама-yevropeyskyi-dosvid/> [in Ukrainian].

11. Lazarsfeld P., Merton R. (2000). Massovaya kommunykacyya, massovye vkusy y' organyzovannoe socyal'noe dejstvye [Mass communication, mass tastes and organized social action. Mass communication in the modern world]. Moscow. P. 144–145 [in Russian].

12. USAID-Internews Poll “Media Attitudes and Consumption of Different Types of Media in 2019”. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Oi2EdvI5SrK4hSD2KoxoKkamCarUX7f/view> [in Ukrainian].

13. Parlyk V. I. (2019). Rol' mas-media u formuvanni politychnogo svitoglyadu ta transformaciyi vy'borchy'h strategij politychny'h partij Avstriyi [The role of mass media in the formation of polotical worldview and transformation of the electoral strategies of political parties of Austria]. *Bulletin of the National University “Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine”*. № 2. P. 152–172 [in Ukrainian].

14. Prezy'dents'ki i parlaments'ki vy'bory' 2019. Ukrayina. Metodologiya monitoryngu ZMI [Presidential and parliamentary elections 2019. Ukraine. Methodology of media monitoring]. URL http://www.cje.org.ua/sites/default/files/library/FIN_UKR_Media%20Monitoring%20Methodology_Ukraine.pdf. [in Ukrainian].

15. Protystoyannya media ta soczmerezh pid chas vy'boriv: shkoda vs. kory'st' [Election and social media confrontation during elections: harm vs. benefit]. URL: http://texty.org.ua/pg/article/textynewseditor/read/94326/Protystojanna_media_ta_soczmerezh_pid_chas_vyboriv?a_srt=&a_offset=0 [in Ukrainian].

16. Rizny'cya mizh peredvy'borchoyu agitaciyeyu ta informacijny'my' materialamy' [The difference between election campaigning and information materials]. URL: <https://www.facebook.com/irrp.org.ua/posts/2288519794532071/> [in Ukrainian].

17. Sobolenko V., Sokolska I. (2018). Vplyv zasobiv masovoyi informaciyi na vy'borchy'j proces v Ukraini [The influence of the media on the electoral process in Ukraine]. *Entrepreneurship, economy and law*. № 5. P. 172–175 [in Ukrainian].

18. Facebook's Ukrainian audience has grown by 3 million over the year (infographic) [Facebook's Ukrainian audience has grown by 3 million over the year]. URL: <https://www.unian.ua/economics/telecom/10445769-ukrajinska-auditoryafacebook-za-rik-zroslana-3-milyoni-osib-infografika>. [in Ukrainian].

19. “Ukraina” ta “Inter” ye lideramy za kilkistiu “dzhynsy” u peredvyborchyi period – monitorynh HO “Telekrytyka” (“Ukraina” and “Inter” are the leaders in the number of “jeans” in the election period – monitoring of NGO Telecritic). URL: <http://vybory.mediasapiens.ua/2014/10/21/ukrajina-ta-inter-je-lideramyza-kilkistyu-dzhynsy-u-peredvyborchyj-period-monitorynhho-telekrytyka/> [in Ukrainian].

Impact on the democratic processes in Ukraine of traditional media and social networks (for example, the 2019 presidential election)

Zaslavska Olga Oleksandrivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Political Science
Khmelnyskyi National University
Institutska str., 11, Khmelnytsky,
Ukraine

Posvistak Olesia Anatoliivna

Doctor of Psychology Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Political Science
Khmelnyskyi National University
Institutska str., 11, Khmelnytsky,
Ukraine

Political competition in a democracy requires the involvement of the media. Today, the media are a social mediator between the individual and politics, have partially taken over the functions of political socialization and mobilization, and, in some cases, have become policy makers. The media influence policy through the information process, the main stages of which are obtaining, selecting, analyzing and commenting on information. The further actions of policy actors depend on the form of information received and the comments that accompany it. The purpose of information selection is played the key role. Public opinion is formed through the perception and not always critical understanding of such information and affects the position in life, worldviews and choices of people. The media is one of the most influential social institutions in the modern world. Under such conditions, politicians are focusing more and more on strengthening control over the media and spending a significant amount of money on their financing. The problem of the influence of the mass media on democratic processes, in particular, on the election results, sounds more and more acute every year in the conditions of the information society.

The aim of the study is to analyze the impact on the democratic processes in Ukraine of traditional media and social networks and to find ways to minimize this impact.

The method of comparative analysis was the main research method of working on the article. We also used methods of analysis, synthesis, theoretical generalization and structural-functional method.

The 2019 presidential election showed a decisive influence on the democratic processes in Ukraine of traditional media and social networks. Television has the greatest influence, but the influence of social networks, first of all, Facebook, is rapidly growing. Excessive amount of information and its emotional presentation often leads to the shutdown of logic. As a result, people get tired of checking all the information they receive and often stop making important decisions based on verified data. All this has a negative effect on democracy. In our opinion, the influence of the media on democratic processes in Ukraine can be minimized by teaching people the basic skills of verifying information and introducing regulation in the field of political advertising.

Key words: media, information, democratic process, political advertising.

Іваніна Олександр Васильович

Ризики та перешкоди громадської участі на рівні місцевих громад в Україні

УДК 323.2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.5>

Іваніна Олександр Васильович
аспірант кафедри політології
і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»
пл. Народна, 3, Ужгород, Україна

Незважаючи на достатній рівень забезпеченості процесів залучення громадськості до ухвалення рішень щодо розвитку громад, безпосередня участь громадян та громадянок залишається досить низькою, а ті дії із залучення, що спостерігаються з боку окремих осіб чи навіть організацій громадянського суспільства, не можна назвати ефективними настільки, щоб вони впливали на управлінський процес у громадах та відображали консолідовану думку та прагнення цілої громади. Крім того, практика запровадження інструментів участі в Україні, зокрема на базовому рівні місцевого самоврядування, дає підстави говорити про не повною мірою досягнення результатів участі громадян та громадянок, а інколи і наявність ризиків маніпулювання учасництвом із боку посадовців місцевих рад чи органів влади. У статті автор ставить за мету проаналізувати недоліки та ризики механізмів громадської участі на рівні територіальних громад в Україні, визначити рівні участі за ступенем активного впливу на процес ухвалення рішення й оцінити практику запровадження форм та механізмів участі у громадах.

Встановлено, що досить значна кількість форм та механізмів участі не має визначеної на законодавчому рівні «квоти представництва» для визнання висловленої позиції «консолідованою думкою громади», що дає посадовцям органів влади та місцевого самоврядування широке поле для маніпулювання учасництвом як суспільним явищем. У процесі дослідження здійснено категоризацію форм участі та залучення за рівнем їхнього впливу на процес ухвалення рішень у громаді. Це дозволило виявити, що значна кількість цих форм, передбачених чинною нормативно-правовою базою, належать до рівня «пасивної участі». Оскільки, як виявилось, ці форми належать також і до категорії «залучення» [10], то поєднання цих двох характеристик створюють значний ризик використання результатів участі іншими зацікавленими сторонами та учасниками процесу (не громадою) з маніпулятивною метою.

Ключові слова: місцева громада, громадська/громадянська участь, залучення, учасництво, рівні участі, маніпуляція, ухвалення рішень.

Вступ. Запровадження форм та механізмів громадської участі у процесах ухвалення рішень місцевими органами влади й органами місцевого самоврядування значним чином зумовлене демократизацією, обранням європейського вектора розвитку України та ратифікацією низки європейських міжнародних документів, серед яких Європейська хартія місцевого самоврядування [2], Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади [1] тощо. Розширення механізмів громадської участі є необхідною умовою для розбудови демократії, зокрема і на місцевому рівні. Навіть більше, у сучасному суспільстві державі вигідно планово залучати людей до суспільних справ, оскільки спонтанна участь громадськості часто може мати деструктивний характер.

Водночас можемо спостерігати непоодинокі випадки, коли під механізми громадської участі місцева влада маскує свої дії, які не мають нічого спільного ні із громадською участю, ні з демократією взагалі. Тому аналіз обмежень, недоліків та ризиків громадської участі є необхідною умовою попередження використання партиципативних механізмів як способу легітимації владних рішень.

Темі учасництва та рівнів громадянської участі присвячено низку досліджень закордонних учених. Нин можна виділити декілька джерел, які описують

рівні участі у процесах ухвалення рішень та здійсненні місцевої політики: «Драбина громадської участі» Шеррі Арнстрейн [18], «Участь дітей: від видимості до громадянства» Роджера Харта [11], «Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень» Ради Європи [11], типи залучення зацікавлених сторін до процесу створення стратегій місцевого розвитку, визначених ОБСЄ/ПРООН у «Збірці матеріалів зі стратегії сталого розвитку» [15], «Типологія механізмів громадського залучення» Гена Роу та Лінн Фрюер [22], «Спектр громадської участі» Міжнародної асоціації громадської участі [21].

Відчизняні науковці також велику увагу приділяють дослідженню учасництва як суспільного явища. Цій темі присвячені роботи А. Ткачука, В. Семяновського, В. Толкованова, Н. Ільченка й інших.

Однак потрібно зазначити той факт, що більшість українських науковців концентруються на вивченні досвіду й успішних практик запровадження в Україні механізмів участі, їх нормативного забезпечення, тоді як названі вище закордонні автори й інституції часто зосереджують свою увагу на висвітленні, серед іншого, і проблемних питань учасництва як суспільного явища.

Більшість авторів опублікованих в Україні праць, які стосуються форм та інструментів участі

громадськості у процесах ухвалення рішень, сконцентровані на розгляді механізмів, описі прикладів та практик. Однак вони неповною мірою висвітлюють проблемні явища, з якими можуть стикатися громадяни та громадянки, а також інститути громадянського суспільства під час реалізації свого права на участь у процесах ухвалення рішень та реалізації місцевих політик. Саме явище учасництва й інструменти, які його врегульовують, подаються в однаково позитивному ключі. Однак не всі форми цього процесу забезпечують однаково ефективність у кінцевому підсумку, а деякі з них можуть містити досить високі маніпулятивні ризики. Тому вкрай важливим є дослідження обмежень, недоліків та ризиків громадської участі з метою попередження використання партиципативних механізмів як способу прямої легітимації владних рішень.

Мета та завдання. Мета дослідження – зробити аналіз недоліків та ризиків механізмів громадської участі на рівні місцевих громад в Україні.

У процесі дослідження ставилися такі завдання:

– визначити рівні участі за ступенем активного впливу на процес ухвалення рішення;

– оцінити практику запровадження форм та механізмів участі на рівні місцевих громад в Україні.

Методи дослідження: спостереження, порівняння, аналіз і синтез, визначення, опис.

Результати. Потрібно визнати, що українським законодавством передбачено досить широкий набір можливостей для участі громадян у вирішенні місцевих справ. Інструменти та механізми участі так чи інакше врегульовані в низці законодавчих та підзаконних актів. До того ж принципи участі громадян декларуються на найвищому – конституційному – рівні законодавства. Саме поняття місцевого самоврядування розкривається в Конституції України як право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення [12, ст. 140]. Крім того, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» одна з форм участі – «органи самоорганізації населення» – визначена як складова частина системи місцевого самоврядування в Україні [5, ст. 5].

Узагалі, форми й інструменти участі в Україні безпосередньо регламентують: Конституція України; закони України «Про звернення громадян» [4], «Про місцеве самоврядування в Україні» [5], «Про доступ до публічної інформації» [3], «Про органи самоорганізації населення» [6] та ін.

Однак потрібно зазначити, що, незважаючи на досить потужне нормативне забезпечення учасництва в Україні, це явище поки що не можна назвати ефективним проявом «прямої демократії». У статті «Стан нормативно-правового забезпечення рівнів учасництва в Україні» [10] мною обґрунтовува-

лося твердження, що більшість урегульованих в Україні форм участі належать до початкових рівнів – «інформування» та «консультування» (відповідно до рівнів участі, затверджених Радою Європи в «Кодексі кращих практик участі громадськості у процесі ухвалення рішень» [11]). Крім того, значна кількість форм участі регламентуються не законами чи підзаконними актами, а нормативно-правовими актами органів місцевого самоврядування, що часто призводить до формалізму під час запровадження у громадах форм участі, а також несе досить великий ризик маніпулювання учасництвом як суспільним явищем.

Американська дослідниця Шеррі Арнстейн у своїй роботі «Драбина громадської участі» [18] однією з перших не просто описала рівні учасництва, а й згадала про маніпуляцію учасництвом із боку влади. Так, Шеррі Арнстейн називає вісім щаблів у «драбині участі», які піднімаються через три рівні – неучасть, символічні заходи, громадянська влада – до ідеальної, на думку авторки, моделі демократичного устрою суспільства – громадянського контролю. Найнижчою сходинкою в цій «драбині» авторка називає «маніпуляцію», відносить її до рівня «неучасть». Крім того, дуже важливим у роботі Ш. Арнстейн є досить чітке визначення ефективної участі: «<...> Громадянська участь – це синонім громадянського управління. Це перерозподіл владних повноважень, що дозволяє <...> громадянам, які нині виключені з політичних та економічних процесів, свідомо долучитися до них у майбутньому». Також авторка наводить меседж однієї зі студентських громадянських акцій, який звучить так: «Я беру участь, ти береш участь, він бере участь, вони беруть участь, ми беремо участь, <...> вони користуються», як «чудову ілюстрацію того, що участь без перерозподілу владних повноважень – це пустий і бентежний процес для тих, хто не має реальної влади» [18].

Д. Дзолло, Р. Міхельс, К. Крауч у своїх роботах кризові явища в демократичних системах визначають як надто розширену владу політичних еліт, радикальний вплив засобів масової інформації на електорат, відсутність знань і політичних уявлень у більшості громадян, надто вагомий політичний вплив крупних корпорацій. Фактично, ми можемо говорити про процес відчуження політичної влади від суспільства [13].

Однією з небезпек, які несе криза класичної представницької демократії, є підміна реальної влади народу формальними, доведеними до ідеальності процедурами. Саме на цьому наголошує Шеррі Арнстейн, зазначаючи, що «існує велика різниця між формальними процедурами порожньої участі і володінням реальною владою, необхідною для впливу на результат» [18]. І тому лише три верхні «сходинки» «драбини участі Арнстейн» – партнерство, делегування повнова-

жень і громадський контроль – авторка відносить до рівня «участь», або, як в оригіналі, «громадянське управління». Усі ж рівні, які розташовані нижче названих трьох, авторка до власне «участі» не відносить, називає їх «символічними заходами» (інформування, консультування, заспокоєння) та «неучасть» (терапія, маніпуляція).

Що ж ми розуміємо під терміном «неучасть» і чому ми говоримо про цю форму у світлі вивчення учасництва як суспільного явища? Тут варто замислитися над питанням – якого ефекту, результату ми очікуємо від застосування партиципаторних практик?

Оскільки в учасницьких процесах завжди присутні два суб'єкти – «влада» (далі під цим терміном ми розумітимемо представників як державної влади, так і органів самоврядування) і «громада» (далі під цим терміном ми розумітимемо громадян і громадянок, або їх групи, які беруть або мають намір брати участь у процесах ухвалення рішень), то і результати від партиципації ними очікуються, імовірно, різні. І якщо можна припустити, що для «громади» мотивацією є бажання так чи інакше змінити існуюче *status quo* щодо усталених практик, схем та регламентів ухвалення рішень [10], то для «влади» очевидною користю учасництва є легітимізація її рішень, формальна фіксація підтримки з боку «громади».

Цікаво, як Шеррі Арнстейн характеризує «щабель» «маніпуляція»: «В ім'я громадянської участі людей призначали до показушних та слухняних консультативних комітетів чи громадських колегій з явно вираженою метою <...> організувати видимість підтримки. Замість справжньої участі громадян нижній щабель драбини означає її профанацію і перетворення на засіб організації громадської думки владою» [18]. Роджер Харт у «Драбині молодіжної участі» «щабель» «імітація» описує, як залучення молодих людей для виконання певних ролей, однак водночас вони ніяк не впливають на ухвалення рішень. Складається помилкове враження, що молодь бере участь, однак насправді вони не мають можливості обрати, що і як їм робити [20]. Фактично, «громада» в описаних формах діє за запропонованими їй «владною» сценаріями.

Тут не може не дивувати схожість наведених прикладів із тими формами участі, які унормовані в українському нормативно-правовому полі. Зокрема, так звані «громадські ради» – консультативно-дорадчі органи при органах державної влади – досить поширене в Україні явище, навіть більше, їх утворення передбачено відповідною постановою Кабінету міністрів України [17]. Такі інституції утворюються самими органами влади чи місцевого самоврядування, їхня діяльність регламентується документами, які ухвалюються тими самими органами.

З огляду на формат утворення громадських рад навряд чи можна говорити про повноцінну участь, дискусію, лобіювання громадських інтересів через такий «інструмент участі». Навіть більше, ознаки маніпуляції містить навіть сам текст «Типового положення про громадську раду <...>», у якому визначено, з одного боку, що одним із завдань громадських рад є «сприяння реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами», з іншого – що діяльність громадських рад обмежується формуванням та поданням органу, який її створив, пропозицій [17]. Така форма участі, як «громадська рада», найімовірніше належить до рівня «консультація» [10]. І хоча фактично всі джерела, які категоризують рівні громадської участі, називають «консультації» участю, ті ж самі джерела відзначають досить низький рівень такого формату з погляду справжнього впливу на ухвалення рішень. Так, Ген Роу та Лінн Фрюер, хоч і досить детально описують механізми консультацій, однак визначають їх більше як передумову участі, не відносять до цієї категорії [22]. Роджер Харт у своїй «драбині молодіжної участі» п'ятою «сходиною» називає «інформування та консультації», однак розкриває цю форму так: «Проект задумується та втілюється дорослими, однак молоді люди дають поради і пропозиції, а їх, у свою чергу, інформують, як ці поради вплинуть на ухвалення рішень» [20]. І хоч автор відносить цей «щабель» до рівнів дитячої та молодіжної участі, однак навряд чи такий формат можна назвати реальною «дорослою» участю і прямим впливом на процес ухвалення рішень державними та суспільними інституціями. І на завершення – Шеррі Арнстейн прямо називає «консультації» символічними заходами, навіть не відносить їх до «участі», або, як вона визначає участь у своїй роботі, – до «громадянської влади» [18].

На підтвердження своєї тези щодо профанації участі й організації видимості підтримки владою своїх рішень Шеррі Арнстейн наводить приклади, пов'язані з містобудівною діяльністю в Америці 60-х рр. минулого століття. І тут не може не здивувати схожість ситуації з нормою про обов'язкові консультації із громадськістю у процесі містобудівної діяльності, яка існує в Україні. Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» передбачена процедура громадських обговорень щодо врахування громадських інтересів [9, ст. 21]. Цим Законом, крім того, що фіксується необхідність таких обговорень під час розроблення містобудівної документації, прописується також і їхня процедура. Натомість навіть побіжний аналіз дозволяє зробити висновки, що запропонований механізм аж ніяк не забезпечує реальної участі, оскільки залишає за замовником містобудівної документації (згідно з Порядком розроблення містобудівної документації, замов-

ником може бути або орган місцевого самоврядування, або орган влади – залежно від виду документації [16]) право ухвалити остаточне рішення навіть у разі неможливості врегулювання спірних моментів із громадськістю.

Приклади, подібні до вищенаведеного, не поодинокі в українській практиці залучення громадськості. Так, Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» також передбачена обов'язкова процедура громадського обговорення. Крім того, ця процедура детально виписана і в тілі Закону, і в супутньому підзаконному акті (Порядок проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля). Однак, як і в попередньому прикладі, Закон не несе імперативної норми щодо врахування результатів такого обговорення, а обмежується розмивчастим формулюванням «береться до уваги» [8].

Натомість усі згадані дослідники та дослідниці учасництва єдині в позиції щодо віднесення таких «щаблів» участі, як «діалог» і «партнерство», до найвищих рівнів участі. Так, Шеррі Арнстейн описує «щабель» «партнерство» як такий, на якому відбувається фактичний перерозподіл владних повноважень між «владною» та «громадою» [18]. У «Кодексі кращих практик участі громадськості у процесах прийняття рішень» Ради Європи рівень «діалог» визначається як такий, який веде до вироблення спільної рекомендації, стратегії або законопроекту [11]. У «Спектрі громадської участі» Міжнародної асоціації громадської участі рівень «уповноваження» характеризується з боку «громади» декларацією остаточного прийняття відповідальності за ухвалення рішень, а з боку «влади» – тезою щодо їх безумовного втілення [21].

Отже, можемо зробити висновок, що такі описані в різних джерелах рівні (чи «щаблі») участі, як «діалог», «партнерство», «уповноваження», «співпраця», «громадянський контроль», «делегування повноважень», «спільне ухвалення рішень», належать до, умовно, «вищих рівнів» учасництва, тобто таких, які приводять до реального впливу думки «громадськості» на ухвалення остаточного рішення, навіть не лише до впливу, а і до реальної участі як у процесах напрацювання цього рішення, так і в остаточному його формулюванні, а в подальшому – і в частковому чи навіть цілковитому виконанні.

З огляду на вищенаведене, можемо умовно об'єднати рівні учасництва в такі категорії:

– неучасть, до якої можна віднести такі рівні, як «маніпуляція» і «терапія» (Шеррі Арнстейн), «декорація» і «формальна участь» (Роджер Харт), яка характеризується цілковитою відсутністю впливу «громади» на рішення «влади»;

– пасивна участь, до якої можемо віднести такі рівні, як «інформування», «консультація» (Кодекс кращих практик громадської участі Ради Європи,

Шеррі Арнстейн, Ген Роу та Лінн Фрюер, Спектр громадської участі Міжнародної асоціації громадської участі), «примирення» (Шеррі Арнстейн), «залучення» (Спектр громадської участі Міжнародної асоціації громадської участі), яка характеризується гіпотетичною можливістю «громади» впливати на процес ухвалення рішень «владною», однак, чи буде результат партиципації врахований в кінцевому підсумку, залежить лише від одного суб'єкта учасницького процесу – від «влади»;

– активна, або результативна участь, до якої можемо віднести такі рівні, як «діалог» і «партнерство» (Кодекс кращих практик громадської участі Ради Європи), «делегування повноважень» і «громадський контроль» (Шеррі Арнстейн), «співпраця» й «уповноваження» (Спектр громадської участі Міжнародної асоціації громадської участі), яка характеризується безумовним впливом «громади» як на кінцевий результат, так і на сам процес ухвалення і подальшого виконання рішення.

Оскільки початкова мета (мотивація) участі – це бажання так чи інакше змінити існуюче status quo, то ефективним впливом ми можемо назвати дії, які в результаті безумовно привели до зміни усталених практик, схем та регламентів на користь вирішення проблем, порушених громадянами та громадянками [10]. Ця теза може бути використана для більш чіткого визначення терміна «неучасть» – рівень (форми) залучення «громади» «владною», за якого не відбувається спільного, на паритетних засадах, вироблення й ухвалення рішень. «Пасивна участь» – рівень (форми) залучення «громади» «владною», за якого може відбуватися спільне вироблення й ухвалення рішень, однак «громада» не впливає на цей процес, а «активна участь» – рівень (форми) участі «громади», яка на паритетних із «владною» засадах безумовно впливає на процес ухвалення рішення. У даних визначеннях терміни «участь» і «залучення» визначають роль «громади», а саме – вона є «об'єктом» чи «суб'єктом» процесу [10]. Отже, виходячи з мотивації запровадження учасницьких форм різних суб'єктів цього процесу – «влади» та «громади», можемо говорити, що «влада» більш зацікавлена запроваджувати форми партиципації, які належать до рівнів «неучасть» і «пасивна участь», для «громади» ж найбільш цінними та бажаними є форми рівня «активна участь».

Варто зазначити, оскільки форми категорії «неучасть» не можуть уважатися формами участі через свою очевидну маніпулятивність і відверту безсуб'єктність «громади», то ми не можемо розглядати їх як прояв учасництва. Однак водночас не можна не помітити небезпеки деградування форм категорії «пасивна участь» до «неучасті», визначальним чинником чого є, безсумнівно, саме факт безсуб'єктності «громади» у формах обох категорій.

У розрізі дослідження учасництва в Україні на

окрему увагу заслуговує процес об'єднання територіальних громад у рамках комплексу реформ під загальною умовною назвою «Децентралізація влади». Основний закон реформи – Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» – містить не лише вимогу щодо обов'язковості громадського обговорення рішень, пов'язаних як з ініціюванням об'єднання, так і з ухваленням рішень щодо нього органами місцевого самоврядування, але також і імперативну норму щодо врахування результатів таких обговорень [7, ст. 7, п. 2]. Натомість згаданий Закон ніяк не регламентує саму процедуру проведення громадських обговорень, відносить це до повноважень органів місцевого самоврядування [7, ст. 5, п. 4].

Подібна ситуація складається і щодо нормативного врегулювання у громадах таких форм місцевої демократії, як «Загальні збори за місцем проживання», «Місцеві ініціативи» та «Громадські слухання», хоч і гарантовані Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», проте той же Закон делегує органам місцевого самоврядування повноваження щодо врегулювання технічної організації і реалізації цих форм. Аналіз статутів територіальних громад та Положень про громадські слухання показує, що здебільшого нормативно-правовий акт або не містить визначення кількісного складу учасників і учасниць слухань, за якого останні вважалися би легітимними, або визначає абсолютно незначну таку кількість, яка не може вважатися релевантною для висловлення «консолідованої думки громади». Інакше кажучи, якщо в населеному пункті з кількістю населення, наприклад, 1 000 осіб у громадських слуханнях візьмуть участь 10, то «влада» уважатиме результати таких слухань релевантними для ухвалення рішень.

З іншого боку, мешканці та мешканки громад проявляють досить низьку активність щодо впливу на процеси ухвалення рішень. Так, дослідження, яке проведено в січні 2020 р. в рамках програми «Долучайся!» [14], показує, що лише 7% опитаних регулярно беруть участь у громадських заходах, пов'язаних із життєдіяльністю своїх локальних спільнот (проти 64% тих, які не беруть участі). У діяльності громадських організацій активно брали участь лише 5% проти 80% тих, які не брали взагалі. Кількість тих, які брали участь у наявних у громаді формах участі (в опитуванні було запропоновано 10 варіантів форм участі), коливається від 2 до 8%, проти 61–73% таких, які не брали участі і не зацікавлені. Водночас рівень обізнаності громадян із можливістю і формами участі виявився досить високим – від 39 до 67% (в опитуванні було запропоновано 10 форм участі). Тобто складається така ситуація, коли в суспільстві формується свідомо пасивна позиція щодо участі у процесах ухвалення рішень. На тлі відсутності чітко визначених кількісних норм, які б забезпе-

чували релевантність результатів деяких форм участі, складається досить сприятливий ґрунт для маніпуляцій громадською думкою з боку «влади». Таке припущення підтверджується і практикою запровадження форм партиципації у громадах – найпоширенішими є саме громадські слухання (6% опитаних брали участь у таких слуханнях). Разом із громадськими слуханнями, набір інструментів, які найбільш часто використовуються «владою», містить «консультації із громадськістю», «громадські ради», які разом із «слуханнями» відносяться до категорії «залучення» [10] і рівня «пасивна участь», що робить їх ще більш вразливими в розрізі деградування до «неучасті».

Серед запропонованих в опитуванні форм участі лише «Створення будинкового чи квартального комітету та/чи участь у роботі такого комітету» набрало більший відсоток відповідей – 8%. Однак, як показують результати цього ж дослідження, 44% респондентів та респонденток вважають, що питання благоустрою власного будинку/двору/кварталу мешканці та мешканки можуть забезпечити самостійно, не покладаючись на владу. Такий результат дає підстави припустити, що роботу органів самоорганізації населення, до яких відносяться і будинкові чи квартальні комітети, «громада» розглядає більше як акт «самодопомоги», вирішення проблемних питань самостійно, без участі «влади», аніж як інструмент впливу на процеси ухвалення рішень у громаді.

Висновки. Підсумовуючи, можемо зазначити, що значна кількість механізмів та інструментів учасництва в Україні не забезпечують безумовного впливу на процес ухвалення рішень із боку «громади» і належать до рівня «пасивна участь». Такий стан справ створює досить широкі можливості для маніпуляцій громадською участю з боку «влади» з метою легітимізації власних рішень в очах «громади».

Найбільш ризикованою групою інструментів участі в розрізі можливості маніпулювання є «громадські слухання», «консультації із громадськістю», «громадські ради» тощо, остаточне врегулювання механізму запровадження яких законодавцем віднесено до повноважень органів місцевого самоврядування. Цей ризик може бути усунено шляхом законодавчого врегулювання механізму запровадження таких форм (наприклад, закон «про громадські слухання» чи закон «про врахування думки громади під час ухвалення рішень») та визначення мінімальної квоти представництва громадян та громадянок на таких заходах, за якого ухвалені на них рішення вважатимуться «консолідованою думкою громади», а також передбачено механізм імплементації таких рішень.

На окрему увагу заслуговує форма «органи самоорганізації населення» (далі – ООН). За своєю суттю ці утворення можуть вважатися найвищим

проявом учасництва в Україні [10]. Натомість цей потенціал не повною мірою використовується громадою, оскільки на практиці ОСНІ здебільшого виконують функцію вирішення локальних проблем локальних спільнот і вкрай рідко виступають повноправними гравцями у процесах розроблення й ухвалення рішень у громаді загалом. Це явище потребує подальшого дослідження і формування дієвого інструментарію виведення ОСНІв на належний їм, закріплений законодавством рівень – рівнозначної складової частини системи місцевого самоврядування в Україні [5].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_946#n2.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
3. Про доступ до публічної інформації : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
4. Про звернення громадян : Закон України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
6. Про органи самоорганізації населення : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>.
7. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
8. Про оцінку впливу на довкілля. : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>.
9. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>.
10. Іваніна О. Стан нормативно-правового забезпечення рівнів учасництва в Україні. Гілея : науковий вісник. Київ : Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 148 (№ 9). Ч. 3. Політичні науки. С. 32–37.
11. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень. URL: <https://rm.coe.int/16802eeddb>.
12. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
13. Линде А. Делиберативная демократия как направление в современной теории демократии: анализ основных подходов. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/593/deliberativnaya-demokratiya-kak-napravlenie-v-sovremennoj-teorii-demokratii-analiz-osnovnyh-podhodov.pdf>.
14. Національне опитування щодо громадського залучення. URL: https://engage.org.ua/ukr/ukraintsizalucheni-do-hromadskoi-diiialnosti-ale-unykaiutaktyvnoi-uchasti/?fbclid=IwAR1hvJ-HaaSp8o1cTnwmqmqEB4VuJpR8GKONhONdXh_K9n8TKW8Bi3eGvc0.
15. Збірка матеріалів зі стратегії сталого розвитку / ОБСЄ/ПРООН. Лондон. 2002 р. URL: http://msdp.undp.org.ua/data/publications/losd_manual_ukr.pdf.

16. Порядок розроблення містобудівної документації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1468-11>.

17. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : постанова КМУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>.

18. Arnstein Sherry R. A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*. July 1969. Vol. 35. № 4. P. 216–224.

19. Hart R. Children's participation from tokenism to citizenship. UNICEF Innocenti Research Centre. Florence, 1992.

20. Hart Roger. Ladder of Participation, Children's Participation: From Tokenism to Citizenship. UNICEF Innocenti Research Centre, 1992. URL: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf.

21. Public Participation Spectrum International's Assosiation for Public Participation IAP2. URL: <https://www.iap2.org.au/resources/spectrum/>.

22. Rowe G., Frewer L. A typology of public engagement mechanisms. *Science, Technology & Human Values*. 2005. № 30. P. 251–290.

REFERENCES:

1. (2009) Dodatkovij protokol do Yevropejs'koyi kharti'yi mi'scevego samovryaduvannya pro pravo uchasti' u spravakh mi'scevego organu vladi [Additional Protocol to the European Charter of Local Self-Government on the right to participate in the affairs of a local authority] [in Ukrainian].
2. (2009) Yevropejs'ka kharti'ya mi'scevego samovryaduvannya [European Charter of Local Self-Government] [in Ukrainian].
3. (2011) Zakon Ukrayini "Pro dostup do publi'chnoyi i'nformaczi'yi" [Law of Ukraine "On access to public information"]. [in Ukrainian].
4. (1996) Zakon Ukrayini "Pro zvernennya gromadyan" [Law of Ukraine "On citizens' appeals"] [in Ukrainian].
5. (1995) Zakon Ukrayini "Pro mi'sceve samovryaduvannya v Ukrayini" [Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine"] [in Ukrainian].
6. (2001) Zakon Ukrayini "Pro organi samoorganizaczi'yi nasele'nnya" [Law of Ukraine "On bodies of self-organization of the population"] [in Ukrainian].
7. (2015) Zakon Ukrayini "Pro dobrovii'ne ob'yednannya teritori'al'nikh gromad" [Law of Ukraine "Association of Territorial Communities"] [in Ukrainian].
8. (2017) Zakon Ukrayini "Pro oczi'niku vplivu na dovki'llya" [Law of Ukraine "Environmental Impact Assessment"] [in Ukrainian].
9. (2011) Zakon Ukrayini "Pro regulyuvannya mi'stobudi'vnoyi di'yal'nosti" [Law of Ukraine Regulation of Urban Development] [in Ukrainian].
10. Ivanina, O.V. (2019). Stan normativno-pravovogo zabezpechennya ri'vni'v uchasnicztva v Ukrayini [The state of regulatory and legal support of participation levels in Ukraine]. Gileya, 148 (№ 9), pp. 32–37 [in Ukrainian].
11. (2009) Kodeks krashhikh praktik uchasti' gromads'kosti' u procesi' priinyattya ri'shen' [Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process] [in Ukrainian].

12. (1996) Konstituczi'ya Ukrayini [Constitution of Ukraine] [in Ukrainian].

13. Linde A.N. (2015). Deliberativnaya demokratiya kak napravlenie v sovremennoj teorii demokratii: analiz osnovny'kh podkhodov [Deliberative democracy as a direction in the modern theory of democracy: analysis of the main approaches] [in Ukrainian].

14. (2020) Naczi'onal'ne opituvannya shhodo gromads'kogo zaluchennya [National survey on public involvement] [in Ukrainian].

15. (2002). OBSYe/PROON, Zbi'rka materi'ali'v zi'strategi'yi stalogo rozvitku OSCE / UNDP, Collection of Materials on Sustainable Development Strategy, London

16. (2011). Poryadok rozroblennya mi'stobudi'vnoyi dokumentaczi'yi [Procedure for development of urban planning documentation] [in Ukrainian].

17. (2010). Postanova KМУ Pro zabezpechennya uchasti' gromads'kosti'u formuvanni' ta reali'zaczi'yi

derzhavnoyi poli'tiki [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on ensuring public participation in the formation and implementation of state policy] [in Ukrainian].

18. Arnstein, Sherry R. (1969) A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*. Vol. 35, № 4, July, pp. 216–224.

19. Hart R. A. (1992) Children's participation from tokenism to citizenship, UNICEF Innocenti Research Center, Florence

20. Hart, Roger, (1992) Ladder of Participation, Children's Participation: From Tokenism to Citizenship: UNICEF Innocenti Research Center.

21. Public Participation Spectrum International's Association for Public Participation IAP2.

22. Rowe G, Frewer L. (2005). A typology of public engagement mechanisms. *Science, Technology & Human Values*. 30: 251–290.

Risks and impediments of public participation at the level of local communities in Ukraine

Ivanina Oleksandr Vasyliovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Public Administration

State University "Uzhhorod National University"

Narodna Square, 3, Uzhhorod, Ukraine

Despite the sufficient level of public involvement in decision-making on community development, direct participation of citizens remains rather low, and the actions taken by individuals or even civil society organizations to attract citizens cannot be considered effective enough to be able to influence the management process in communities and reflect the consolidated point of view and aspirations of the whole community. In addition, practice of introducing the participation tools in Ukraine, in particular at the basic level of local government, gives grounds to talk about insufficient results of citizen participation, and sometimes, the availability of membership manipulation risks undertaken by officials of local councils or authorities.

In the article the author aims to analyze the shortcomings and risks of public participation mechanisms at the level of territorial communities in Ukraine, to determine the levels of participation by the degree of active influence on the decision-making process and to evaluate the practice of introducing participation forms and mechanisms in communities.

It has been established that a fairly significant number of participation forms and mechanisms does not have a legal "representation quota" designed to recognize the expressed position as a "consolidated community opinion", which provides government and local government officials with ample space for membership manipulation as a social phenomenon.

The study has categorized the forms of participation and involvement according to the level of their influence on the decision-making process in community. It revealed that a significant number of the forms provided by the current legal framework refers to the level of "passive participation". As long as these forms also turn out to belong to the category of "involvement" [10], the combination of these two characteristics creates a significant risk of using participation results by other stakeholders and process actors (not by community) for manipulative purposes.

Key words: local community, public / civic participation, involvement, membership, participation levels, manipulation, decision-making.

Негативний інформаційний вплив на сучасне громадянське суспільство

УДК 001.102:004:323.21

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.6>

Козьмініх Альона Віталіївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних теорій
Національного університету
«Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса,
Україна

Статтю присвячено аналізу основних негативних інформаційних впливів, яким піддається сучасне громадянське суспільство. До них ми можемо віднести такі, як перерозподіл економічних потоків у зв'язку з процесами інформатизації; зростання глобального контролю над приватним життям окремих осіб; маніпулятивне втручання до нього шляхом створення «альтернативної реальності», яка дає змогу сформувати бажану поведінку людей в інтересах тих політичних еліт, що здійснюють інформаційний вплив; зміна та уніфікація соціально-культурних стандартів життя тощо. Ця ситуація порушує нормальне співвідношення між інститутами держави та громадянського суспільства, шкодить охоронюваним правам та інтересам людей, реалізація яких є необхідною передумовою для демократичного розвитку держави та суспільства, а також створює небезпеку формування новітнього «інформаційного тоталітаризму». При цьому виникає надзвичайно складна ситуація: з одного боку, інформаційне суспільство може розвиватися лише в умовах демократичної та правової держави, а також за наявності активного громадянського суспільства, кожний член якого, зокрема, має можливість вільно отримувати та розповсюджувати інформацію. Це може бути досягнуто лише в разі гарантування прав та свобод людини та громадянина, демократичного політичного устрою, а також дієвого контролю над цими механізмами з боку інститутів громадянського суспільства; з іншого боку, саме з розвитком інформаційного суспільства свобода та розвиток громадянського суспільства зазнає найбільших загроз через втрату можливостей вільного розвитку та функціонування, оскільки потребує контролю з боку держави над тією інформацією, яка потрапляє до вільного обігу. У статті розглядаються основні складники громадянського суспільства та виокремлюються ті його елементи, які виявилися найбільш уразливими в сучасних умовах. Також визначено пріоритетні, найбільш важливі напрями розвитку громадянського суспільства, які здатні враховувати та мінімізувати негативні інформаційні втручання та сформувати нову модель його ефективного функціонування. Розглянуто феномени «інфократії», «інфодемократії» та «макдональдизації», а також поняття «цифрова гігієна» як важливих елементів нової інформаційної реальності. Розкрито питання взаємозалежності між ступенем розвитку громадянського суспільства та тією увагою, яка приділяється негативним інформаційним чинникам на державному та міжнародному рівнях під час формування політики інформаційної безпеки країн.

Ключові слова: інформація, інформаційна політика, інформаційне суспільство, громадянське суспільство, негативні інформаційні впливи, інфократія, цифрова гігієна, інфодемократія, макдональдизація.

Вступ. Сьогоднішній бурхливий розвиток в інформаційній сфері перевершив будь-які найсміливіші сподівання наших попередників, надавши людям вільний доступ до невичерпної кількості знань, а також до спілкування, які не залежать від будь-яких кордонів між державами. Стали можливими речі, які здавалися нереальними ще в нещодавньому минулому, невідворотно змінивши наше повсякдення. Попри величезну кількість переваг та можливостей, які надає сучасний інформаційний прогрес, саме він тягне за собою значну кількість зовсім не позитивних викликів для суспільства. Значну увагу дослідників у цьому контексті привертають ті негативні інформаційні впливи, які зазнає на собі громадянське суспільство в сучасних умовах. Адже прогрес в інформаційній сфері та розвиток комунікаційних технологій змінюють економічне підґрунтя та соціокультурний контекст людського буття, але вони ж надають нечувані раніше можливості для здійснення глобального інформаційного контролю майже над усіма сферами життя окремих осіб, а також маніпулювання їхньою свідомістю для досягнення певних еконо-

мічних та політичних переваг. Указана ситуація актуалізує та загострює питання захисту інтересів громадянського суспільства, а також збереження балансу між ним та інтересами політичних еліт.

Мета та завдання. Окресленими вище чинниками зумовлюються актуальність вибраної теми статті та її мета, що полягає у вивченні особливостей розвитку громадянського суспільства в новітніх умовах в контексті негативного впливу на нього інформаційних загроз. Основне завдання статті полягає у розкритті та вивченні негативного інформаційного впливу на окремі елементи громадянського суспільства, а також виокремленні тих із них, що виявилися найбільш уразливими в умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій.

Методи дослідження. Виходячи з поставлених мети та завдань статті, під час її написання використано низку загальнонаукових принципів, підходів і методів: діалектичний та порівняльний методи, що дали змогу комплексно розглянути негативні інформаційні впливи на функціонування сучасного громадянського суспільства; системний метод, що дав змогу виокремити з-поміж розріз-

нених фактів, що були проаналізовані, свідчення певних негативних тенденцій до зміни цілісної системи громадянського суспільства, які потребують зваженої системи протидії. Також у статті в тому чи іншому ступені використовувалися функціональний, логічний, історичний та низка інших методів та прийомів.

Результати. Перш ніж розглянути основні чинники негативних інформаційних впливів на громадянське суспільство, зазначимо, що в межах нашого дослідження під громадянським суспільством ми розуміємо складну, багаторівневу, самоврядну систему відносно автономних від держави громадянських інститутів та систем, використовуючи які громадяни здатні вчиняти цілеспрямовані індивідуальні або групові дії, що спрямовані на реалізацію та захист власних прав, потреб та інтересів.

Структурно громадянське суспільство включає низку систем суспільних відносин: економічних, соціальних, політичних, культурних тощо [4, с. 7–14]. Економічним підґрунтям громадянського суспільства є індивідуальна та колективна система недержавної власності на особисте майно та засоби виробництва, яка дає змогу суб'єктам такої власності бути незалежними від держави в економічному відношенні. До елементів політичної структури громадянського суспільства ми традиційно відносимо недержавні політичні інститути,

основними з яких є непарламентські політичні партії, громадські організації і суспільні рухи, органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації. Також важливим інститутом, за допомогою якого громадянське суспільство чинить істотний вплив на державу, є засоби масової інформації, які вільні від контролю політичної влади держави. Соціальною основою громадянського суспільства є система класових, етнічних, демографічних, професійних та інших спільнот, а також відносин між ними. Основним соціальним осередком тут виступає сім'я, члени якої в процесі взаємодії між собою засвоюють єдину систему соціальних норм та санкцій, а також зразків для власної поведінки і для спілкування зі сторонніми особами. При цьому сім'ю варто визнати найбільш традиційним та автономним з інститутів громадянського суспільства. Важливим підґрунтям духовної сфери громадянського суспільства є Церква та різноманітні культурно-мистецькі заклади і відносини, які забезпечують ідеологічну багатоманітність суспільства. Вільне та ефективне функціонування цих та інших елементів громадянського суспільства є запорукою того, що державна влада буде використовуватися в інтересах населення країни з дотриманням системи норм соціального партнерства, яке побудоване на принципах діалогу, взаємної поваги та довіри між сторонами.

Рис. 1. Негативні інформаційні впливи на окремі сфери громадянського суспільства

Розроблено автором

Зміни, що відбуваються в громадянському суспільстві, у зв'язку з розвитком інформаційних технологій стосуються багатьох його сфер (див. рис. 1). Сучасне громадянське суспільство мусить швидко та ефективно опанувати абсолютно новий глобальний інформаційний простір, який докорінно змінює традиційну реальність. Ми стикаємося з тим, що життєвий простір людей, який ще не так давно був відносно замкнутим та обмеженим безпосередньою територією знаходження особи, достатньо швидко перетворився на глобальний та всепланетний, який пронизують практично необмежені інформаційні, соціально-економічні та культурно-комунікаційні зв'язки.

Розглядаючи негативні інформаційні впливи на окремі складові елементи громадянського суспільства, розглянемо, по-перше, економічну сферу суспільства. Саме вільний доступ до приватної власності, свобода підприємництва та економічна незалежність є основними передумовами свободи особистості та всього суспільства від надмірного державного втручання. На нинішньому етапі відбувається перерозподіл ролі та значення традиційних економічних галузей виробництва, збільшення в них частки цифрових технологій та формування принципово нових галузей світової економіки. Звичайно, розвиток інформаційних технологій виступає значним стимулом для розвитку традиційної економіки, але ситуація, коли економічний добробут суспільства починає все більше визначатися не кількістю та якістю товарів, що виробляються таким суспільством, а станом його інформатизації та ступенем включення до світових інформаційних технологій, містить цілу низку негативних складників. Значною проблемою тут є, зокрема, те, що швидкість процесів інформатизації та пов'язаних із цим процесів перерозподілу матеріальних благ значно перевищує традиційні темпи економічного розвитку суспільства. Це тягне за собою неконтрольоване порушення сталих економічних зв'язків та виникнення значних диспропорцій між економічними секторами, оскільки значна частина громадянського суспільства, на відміну від флагманів таких змін – крупних транснаціональних корпорацій, не встигає адаптуватися до них та виявляється безпорадною в новітніх умовах, що призводить до критичного зниження такого важливого підґрунтя громадянського суспільства, як «середній клас». Звичайно, недоліки вказаної ситуації є особливостями перехідного періоду у світовій економічній системі, але саме зараз значно збільшується ступінь залежності величезної частини населення від державної підтримки, а отже, виникає суттєва небезпека використання цієї економічної слабкості та вразливості громадянського суспільства для підвищення державного впливу на нього, а також потенційних зловживань у цій сфері.

Наступними блоком ми розглянемо ті чинники негативного інформаційного впливу, що зазнає на собі політичний складник громадянського суспільства. Зауважимо, що епоха інформатизації хронологічно збігається зі світовою кризою інституту представницької демократії та значним зниженням її ефективності в сучасну епоху, про яку почали висловлювати думку все більше дослідників [2, с. 15]. Таку кризу пов'язують з інертністю владного механізму, відсутністю достовірного зворотного зв'язку з населенням, зневірою громадян у власній здатності впливати на політичні процеси шляхом голосування. Одним зі шляхів виходу із цієї кризи за допомогою сучасних інформаційних технологій стало поступове впровадження новітніх засобів фіксації волевиявлення народу, що можуть бути охоплені таким поняттям, як «інфо-демократія» (у літературі зустрічаються також такі терміни, як «кібердемократія», «цифрова демократія», «онлайн-демократія», «електронна демократія»). Прибічники її впровадження роблять акцент на таких її безсумнівних перевагах, як оперативність реагування на виявлення громадської думки, широта охоплення електорату, відносна дешевизна, швидкість передачі інформації, інтерактивність, можливість утворення мережевих спільнот, а також отримання зворотного зв'язку від виборців у режимі он-лайн, та наголошують, що все це є надзвичайно позитивними чинниками для розвитку і функціонування сучасної демократичної політичної системи. Але всі ці чинники мають також і суттєві недоліки, адже протилежним боком вищезазначених інновацій є технологічно більш складні, а отже, здебільшого практично невідконтрольні громадянському товариству механізми фальсифікації результатів волевиявлення народу, які не виникають за більш традиційних форм голосування. Таким чином, вирішення проблем упровадження інформаційної демократії тягне за собою необхідність удосконалення рівня захисту інформації та інформаційної безпеки країни, що, своєю чергою, виводить на перший план визначення тієї міри, в якій держава та її компетентні органи можуть мати можливість утручатися до цієї галузі відносин [6, с. 99], адже вдосконалення рівня інформаційної безпеки пов'язане з утручанням в інформаційний простір і стає загрозою обмеження прав та свобод громадянського суспільства.

Ураховуючи специфіку предмета дослідження, вважаємо за доречне виділити вивчення негативних інформаційних впливів на засоби масової інформації окремим пунктом нашого розгляду, адже бурхливий розвиток інформаційних технологій безпосередньо вплинув на цю сферу. При цьому важливою особливістю ЗМІ виступає той факт, що вони займаються виробництвом інформаційного ресурсу не для окремих споживачів, а для необмеженого кола осіб, що невідворотно

призводить до формування та нав'язування певних моделей поведінки суспільству. Упровадження новітніх технологій значно збільшує ступінь інформаційного охоплення населення планети впливом засобів масової інформації. Це стає дієвим механізмом нав'язування певних думок та моделей поведінки, а отже, надає потенційні можливості для недобросовісного маніпулювання свідомістю мас із використанням інформаційного ресурсу та ЗМІ, що здійснюється з метою узурпації політичної влади в країні та формування «зручної» для органів публічної влади суспільної позиції по ключових питаннях.

Зауважимо, що ЗМІ є невід'ємним елементом громадянського суспільства лише за умови їх реальної незалежності від держави, існування в суспільстві поваги до інакодумства, а також широкого доступу населення до альтернативних джерел інформації. У цьому контексті варто підкреслити надзвичайно цікаву трансформацію, що відбулася у цій сфері в процесі зростання інформатизації суспільства. Йдеться про те, що в класичній теорії громадянського суспільства перехід від тоталітарного чи авторитарного режиму до демократичних норм та цінностей супроводжується значним перетворенням ролі ЗМІ, які переходять від транслювання обмеженої кількості «ідеологічно вірної» інформації до широкого інформаційного висвітлення подій [7, с. 283]. Інформаційний парадокс сучасності полягає у тому, що загрозу формування новітнього інформаційного тоталітаризму сьогодні пов'язують зовсім не з дефіцитом інформації, а з її надлишком. Протягом достатньо невеликого історичного проміжку часу відбулися революційні перетворення, внаслідок чого інформація з «бажаної здобичі», яку важко отримати, почала перетворюватися на своєрідного «агресора», що веде справжню боротьбу за увагу людей. У цьому контексті негативним чинником інформаційних впливів на громадянське суспільство варто вважати стрімке зростання тих обсягів інформації, з якими доводиться стикатися кожному члену сучасного суспільства.

Надлишок інформаційних потоків призводить до того, що сучасна людина у своєму житті має доступ до значно більшого обсягу інформації, ніж вона здатна отримати та переосмислити через власні досвід та світосприйняття. Це викликає необхідність, по-перше, все в більшому ступені спиратися під час задоволення власних інформаційних потреб на сторонній досвід; по-друге, потребує формування певних інформаційних фільтрів каналів комунікації, що дали б змогу обмежувати людську свідомість від надмірного інформаційного навантаження. Обидві тенденції призводять до того, що традиційні підходи до інформаційної поведінки все більше втрачають свою ефективність, оскільки сприйняття дійсності стає не безпосереднім, а опосередкованим, зокрема через

засоби масової інформації. Очевидно, що така ситуація в кінцевому підсумку призводить до обмеження вільного доступу до інформації та ставить під загрозу вільне існування та функціонування інститутів громадянського суспільства.

Ще одним структурним складником громадянського суспільства, який зазнає на собі значних негативних інформаційних впливів, є соціальна система суспільства. Зауважимо, що з посиленням інформатизації світу спостерігається зростання авторитарних тенденцій із боку держави по відношенню до суспільства і навіть з'явлення потенційної загрози формування новітньої форми тоталітаризму. Йдеться про те, що з розвитком електронних засобів комунікації, технологій збору та аналізу інформації, систем електронних розрахунків тощо – технологій, які надають широке коло можливостей для здійснення інформаційного контролю за переміщенням та діяльністю людей, а отже, і зловживань у цій сфері – відбувається формування такої системи суспільного устрою, як інфократія – влада еліти у суспільстві та державі, джерелом панування якої є використання отриманої інформації для досягнення соціального контролю [5]. Це призводить до прискореної віртуалізації соціального життя, перенесення соціальних відносин та контактів зі сфери реального життя у сферу мережевого простору. Значне занепокоєння дослідників викликає небезпека з боку соціальних мереж для сучасного громадянського суспільства, адже процеси комунікації між людьми та традиційні соціальні інститути стають усе більш залежними від інформаційної мережі Інтернет, що призводить до втрати навичок безпосереднього спілкування, розмивання системи соціальних контактів, утрати відчуття важливості та унікальності кожної окремої людини тощо. Усе це призводить ще до одного аспекту небезпеки для громадянського суспільства, який полягає у створенні так званої віртуальної альтернативи реальності, яка суттєво змінює сприйняття людиною навколишнього світу, на перспективу чого ще в 1970-х роках звертав увагу американський дослідник Герберт Шиллер [1]. Він попереджав про можливості глобальної маніпуляції інформаційними потоками з боку урядів та великих корпорацій. Для створення таких інформаційних маніпуляцій мали використовуватися ЗМІ, які формували глобальні міфічні образи реальності, які транслювалися в суспільстві з метою заміни особистих оцінок, думок та досвіду на маніпулятивні та нав'язані, з метою змусити людей робити певні вибори та вчиняти потрібні владі дії. Відповідно до цієї концепції, ці механізми можуть бути використані не тільки в політичній пропаганді, а й у комерційній та рекламній сферах. Коли споживачам демонструється бажаний стиль життя, обов'язковим атрибутом об'являється той чи інший товар або політична сила. Таким чином, система

віртуальної альтернативи реальності загрожує існуванню здорового громадянського суспільства, маніпулюючи масовою та індивідуальною свідомістю через створення та нав'язування вигаданої картини життя, а також соціальних цінностей.

Із розглянутих вище положень закономірно випливає, що значних перетворень під тиском інформаційних чинників отримує культурна сфера громадянського суспільства, де зростають так звані процеси «макдональдизації» [3]. Головною особливістю вказаних процесів є перетворення культурної сфери, яка завжди була «душею» громадянського суспільства, на аналог ресторанів швидкого обслуговування. Це призводить до гомогенізації світових культур, стирання їхніх особливостей та специфіки. Головними принципами такої культури стають контрольованість та передбачуваність процесів, можливість прорахувати результат творчої діяльності з метою забезпечення її економічної прибутковості,

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо, що проблеми збереження балансу між інформаційними свободами громадянського суспільства та необхідністю державного втручання в інформаційні відносини є ключовими для ефективного функціонування громадянського суспільства. Це невідворотно призводить до обмеження громадянських прав та свобод людини, а також порушує крихку рівновагу між державою та громадянським суспільством, яку сьогодні неможливо уявити без наявності в державі механізмів ефективного забезпечення нормального функціонування всіх елементів громадянського суспільства. В умовах стрімкого розвитку інформаційної сфери відбувається очевидне зниження ефективності традиційних механізмів подолання цих проблем, а також окреслюються новітні негативні чинники та загрози інформаційного впливу на громадянське суспільство. Науковий аналіз усіх цих чинників свідчить про необхідність подальших комплексних та ґрунтовних досліджень у сфері моделювання новітніх моделей громадянського суспільства, що здатні подолати вказані негативні інформаційні впливи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Schiller H. *Communication and Cultural Domination*. New York : International Arts and Science Press, 1976. 312 p.
2. Webster F. *Theories of the information society*. London – New York : Routledge, 2016. P. 3.

3. Wikipedia. McDonaldization. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/McDonaldization> (дата звернення: 07.05.2020).

4. Зырянов С., Лукин А. Структурные связи системы гражданского общества и сформированность его институтов. *Социум и власть*. 2016. № 5(61). С. 7–14.

5. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. *Інфократія*. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12447 (дата звернення: 07.05.2020).

6. Кормич Б.А. Інформаційне право : підручник. Харків : Бурун і К, 2011. 333 с. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7911/Kormych_Inf_pr.pdf?sequence=1 (дата звернення: 27.02.2020).

7. Матвієнків С. Вплив комунікації на політичну сферу перехідного суспільства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2009. Вип. 13. С. 278–281.

8. Политология : энциклопедический словарь / общ. ред. Ю.И. Аверьянова. Москва: Мысль, 1993. 431 с.

9. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием. Москва : Мысль, 1980. 325 с.

REFERENCES:

1. Schiller, H. (1976). *Communication and Cultural Domination*. New York International Arts and Science Press. [in English].
2. Webster, F. (2016). *Theories of the information society*. London-New York: Routledge, 3. [in English].
3. Wikipedia (2020). *McDonaldization* <<https://en.wikipedia.org/wiki/McDonaldization>> (2020, May, 07). [in English].
4. Zyryanov, S., Lukin, A. (2016). Strukturnyye svyazi sistemy grazhdanskogo obshchestva i sformirovanost yego institutov [Structural relations of the civil society system and the formation of its institutions]. *Sotsium i vlast* [Society and power], 5 (61), 7-14. [in Russian].
5. Institute of Encyclopedic Research (2020). *Infokratiya* [Infocracy] <http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12447> (2020, May, 07). [in Ukrainian].
6. Kormych, B. A. (2011). *Informatsiynne pravo* [Information law]. Kharkiv: Burun and K. <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7911/Kormych_Inf_pr.pdf?sequence=1> (2020, May, 07). [in Ukrainian].
7. Matviyenkiv, S. (2009). Vplyv komunikatsiyi na politychnu sferu perekhidnoho suspilstva [The impact of communication on the political sphere of a transitional society]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University], 13, 278-281. [in Ukrainian].
8. Averyanov, Y. I. (ed.) (1993). *Politologiya: Entsiklopedicheskiy slovar* [Political Science: Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Thought. [in Russian].

The negative information impact on modern civil society

Kozminykh Alona Vitaliivna

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Theories
National University "Odesa Law Academy"
Fontanskaya road str., 23, Odessa,
Ukraine

The article is devoted to the analysis of the main negative information influences to the modern civil society. These include the redistribution of economic flows in connection with the processes of informatization; increasing global control over the privacy of individuals; manipulative intervention in it by creating an «alternative reality» that allows to manipulate the people's behavior for the interests of political elites; change and unification of socio-cultural living standards etc. Such situation violates the real balance of power between the institutions of government and civil society; that could result in great harm to the rights of people protected by law, the implementation of which is a necessary prerequisite for the democratic development of the state and society; in addition it is creates the danger of the formation of the latest «information totalitarianism». This creates an extremely difficult situation – the information society will, on the one hand, encourage the development of only in a democratic and legal state, as well as in the presence of an active civil society, each member of which, in particular, has the opportunity to freely receive and disseminate information. This can only be achieved by guaranteeing human and civil rights and freedoms, a democratic political system, and the effective control of these mechanisms by civil society institutions. On the other hand, the development of the information society will lost the opportunities for free development and functioning, as it requires state control over the information that enters free circulation. The article considers the main elements of civil society and identifies those elements that are most vulnerable in modern conditions. It considers most important directions of civil society development, which are able to take into account and minimize negative information interventions and form a new model of its effective functioning. The article is deal with the phenomena of «infocracy», «infodemocracy» and «McDonaldization», as well as the concept of «digital hygiene» as important elements of the new information reality.

Key words: information, information policy, information society, civil society, negative information influences, infocracy, digital hygiene, infodemocracy, McDonaldization.

Парламентські вибори у країнах Європейського Союзу у 2018 році: характеристика електоральних результатів та конфігурацій партійного ландшафту

УДК 329.1 / (4–6 сс): 324
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.7>

Копинець Юрій Юрійович
старший викладач кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
вул. Університетська, 14, Ужгород, Україна

Проаналізовано парламентські вибори в шести країнах Європейського Союзу, які відбулися у 2018 році: в Італії (4 березня), Угорщині (8 квітня), Словенії (3 червня), Швеції (9 вересня), Латвії (6 жовтня) та Люксембурзі (14 жовтня). Показано вплив виборів до вищих представницьких органів влади на акторний склад та конфігурацію партійних систем.

Зазначено, що за результатами виборів до італійського парламенту перемогу здобула правоцентристська коаліція (37,03% голосів виборців). Правоцентристська популістська партія «Рух п'яти зірок» посіла друге місце з результатом 32,68%.

В Угорській Республіці четвертий раз перемогу здобула панівна політична партія «Фідес» у блоці із Християнсько-демократичною народною партією, отримавши 67% депутатських мандатів у Державних зборах Угорщини й одноосібно сформувавши уряд.

Охарактеризовано вибори до шведського риксдагу. Підкреслено, що результати виборів підтвердили загальноєвропейську тенденцію посилення праворадикальних популістських сил: партія «Шведські демократи» здобула 17,6% голосів виборців (62 депутатські мандати із 349).

Досліджено особливості виборів до латвійського сейму (100 депутатів). Зазначено, що за результатами виборів відбулася зміна політичного ландшафту країни, оскільки перемогу на виборах здобули політичні сили, які мають нетривалу політичну історію, або взагалі є «новими партіями»: популістська партія «Кому належить держава» (2 результат) та об'єднання партій «Розвитку / Так» (четвертий результат).

Акцентовано, що вибори до Національних зборів Словенії також підтвердили тенденцію високих результатів у популістських партій: другий результат здобула популістська партія «Список Мар'яна Шарцеца». Підкреслено, що головною причиною успіху популістських політичних сил за результатами парламентських виборів 2018 року у країнах Європейського Союзу (Італія, Латвія, Словенія, Швеція) є низький рівень довіри до «старої» політичної еліти в умовах високого запиту на її оновлення. Зроблено висновок, що результати парламентських виборів у країнах Європейського Союзу впродовж 2018 року свідчать про еволюцію їхнього партійно-політичного ландшафту в бік інституціоналізації антисистемної політики, носіями якої є зазвичай популістські партії.

Ключові слова: Європейський Союз, парламентські вибори, партійна система, антисистемні партії, популістські партії, «мейнстрімні» партії.

Вступ. У багатьох країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) викликом існуючій системі став популізм лівого і правого ґатунку. Про ситуацію, яка склалася, оригінально сказав французький антрополог М. Оже: «Темпи розвитку громадянського суспільства залишили далеко позаду традиційну політичну систему, з якою це суспільство більше себе не ототожнює» [4, с. 157].

Тому не дивно, що поділ на консерваторів, лібералів, крайніх правих, крайніх лівих не відповідає новим реаліям політичного життя. На нашу думку, некоректно нині називати партії ультраправими лише за те, що вони апелюють до збереження національної ідентичності або виступають за обмеження міграційних потоків і скорочення компетенцій «брюссельської бюрократії». Партії, які нині дистанціюються від вказаних проблем, «електорально приречені», про що й свідчать результати парламентських виборів в європейських країнах.

Відповідно партійні системи під впливом загальноносвітових тенденцій розвитку трансформувалися

і кооптували у свій склад антисистемну опозицію, і вона вже не є «крайньою». Як результат партії зміщуються до центру, оскільки тільки там можна нині отримати високий рівень легітимності. Водночас у нових соціально-політичних реаліях вони починають працювати за таким алгоритмом: 1) виокремлюють ідентифіковані виборцями найголовніші проблеми, які викликають у суспільстві найбільший резонанс; 2) пропонують /декларують набір методів, якими можна вирішити вказані проблеми (методи зазвичай популістські).

Мета та завдання. Мета цієї статті – показати вплив парламентських виборів 2018 р. у країнах Європейського Союзу на конфігурацію партійних систем та урядових коаліцій. Для досягнення мети необхідно вирішення таких дослідницьких завдань: а) охарактеризувати результати парламентських виборів у країнах Європейського Союзу; б) вивчити причини успіху на виборах «партій нової політики»; в) оцінити вплив популізму на електоральний вибір.

Методи дослідження. Для вивчення електоральних процесів у країнах Європейського Союзу були використані системний та неоінституційний методи. Компаративний та соціокультурний підходи були використані для аналізу результатів виборів та чинників, які його зумовлювали. Вказані методи разом із загальнонауковими й утворили методологічну основу нашого дослідження.

Результати. У 2018 р. відбулися парламентські вибори в шести країнах Європейського Союзу: в Італії (4 березня), Угорщині (8 квітня), Словенії (3 червня), Швеції (9 вересня), Латвії (6 жовтня), Люксембурзі (14 жовтня). Результати виборів укотре показали жорстку конкуренцію мейнстримних партій та партій «нової політики» (інколи їх ще називають антисистемними партіями). До них ми відносимо ті, які характеризуються такими основними рисами. По-перше, вони протиставляють себе традиційним партіям і вважають себе єдиними силами, здатними захистити інтереси всього народу. По-друге, «антисистемні партії» беруть участь у політиці за допомогою агресивного стилю опозиційної боротьби. По-третє, ідеологічною основою таких партій виступає «харизматичний популізм». По-четверте, їхнім месиджам притаманні антиглобалістські, антиміграційні, євроскептичні настрої.

Феноменом останніх парламентських виборів у країнах ЄС стають «нові партії». «Нова партія» – це партія, яка виникла з розколу вже існуючої партії або є новою по суті, оскільки утворюється новими політиками. До основних ознак «нових» партій Л. Сморгунов відносить такі. По-перше, нова партія відрізняється від історичної. Історична партія вже колись існувала, і її поява це данина традиції, а не потреба у вираженні якихось політичних інтересів. По-друге, нова партія виникає у проміжку між двома послідовними виборами. Якщо партія колись уже брала участь у виборах, то вона не може вважатися новою. По-третє, нова партія повинна конкурувати за ідеологічну нішу. По-четверте, нова партія має нову назву і новий склад політичних лідерів [13, с. 10]. Отже, сутнісною ознакою «нових партій» є їх утворення у проміжку між останніми і наступними черговими / позачерговими парламентськими (місцевими виборами).

Італія (4 березня 2018 р., вибори італійського парламенту). 28 грудня 2017 р. Президент Італії С. Маттарелла ухвалив рішення про розпуск обох палат парламенту (палати депутатів і сенату) і оголосив про проведення 4 березня 2018 р. чергових парламентських виборів. Ми будемо аналізувати результати виборів до нижньої палати. Палата депутатів складається із 630 членів, які обираються на 5 років: 232 депутати (37% від загальної кількості) обираються по одномандатних округах, 386 депутатів (61%) – за пропорційною системою, 12 депутатів (2%) обирають італійці, які живуть за кордоном. Для того, щоб отримати депутатські ман-

дати, політична партія повинна набрати не менше 3% голосів виборців, а коаліція не менше 10%. У палаті депутатів були представлені за результатами попередніх виборів 11 політичних партій.

Партійна система Італії тривалий час демонструвала циклічну закономірність домінування і чергування при владі «лівих» і «правих» сил. Руйнація такої «недосконалої» двопартійності почалася у 80-х рр. ХХ ст., а вже напередодні парламентських виборів 1994 р. у них з'являються серйозні конкуренти – правопопулістські партії «Вперед, Італія» (С. Берлусконі) і «Ліга Півночі» (М. Сальвіні). Наприкінці 90-х рр. партійна система Італії стає біполярною, а із середини першого десятиліття 2000-х рр. виникає третій полюс в політичному / партійному житті Італії – «Рух п'яти зірок» [4, с. 157–166].

Головними конкурентами на виборах 2018 р. були три політичні сили:

Коаліція на чолі з панівною на той час Демократичною партією Італії, яку очолював колишній прем'єр-міністр М. Ренці (2014–2016 рр.), і до якої належав діючий прем'єр-міністр П. Джентілоні (з 2016 р.). До коаліції також входили об'єднання ліберальних і проєвропейських партій «Більше Європи», об'єднання соціалістів, екологістів і прогресистів «Разом», об'єднання центристських партій «Народний громадянський список», союз двох регіональних партій «Південно-Тирольської народної партії» і «Трентино-Тирольської автономної партії», союз регіональних партій «Долина Аоста».

Коаліція правих партій, до якої входили ліберально-консервативна партія колишнього прем'єр-міністра С. Берлусконі «Вперед, Італія!», націонал-консервативна партія «Ліга Півночі», націоналістична партія «Брати Італії», ліберально-консервативна партія «Ми з Італією».

Антисистемна популістська партія «Рух п'яти зірок» («Д 53»), заснована відомим коміком Б. Грілло, очолює Луїджі ді Майо [3, с. 55–56]. Програма «Д 53» поєднувала в собі як «ліві» (ідея прямої демократії, соціальних гарантій, недовіра до класичних партій), так і «праві» (євроскептична й антимігрантська риторика, критика високого оподаткування, недовіра «істеблшменту») популістські месиджі [1, с. 196].

За результатами виборів перемогу здобула правоцентристська коаліція, яка отримала 37,03% голосів виборців (265 депутатів). «Рух п'яти зірок» посів друге місце з результатом 32,68% (227 депутатів), третій результат був у лівоцентристської коаліції – 26,16% (122 депутати), а четвертий – у лівоцентристської партії «Вільні і рівні» – 3,38% (14 депутатів).

Результати виборів показують, що в Італії, як останнім часом і в інших європейських країнах, зазнала поразки на виборах панівна лівоцентристська коаліція на чолі з Демократичною партією Італії. А перемогу здобули, як і в інших країнах ЄС,

націоналістичні, популістські партії, які отримали разом 69,65% голосів виборців : «Д 53» – 32,68%, «Ліга Півночі» (пізніше «Ліга») – 17,37%, «Вперед, Італія» – 14,01%, «Брати Італії» – 4,35%, «Ми з Італією» – 1,30% [3, с. 65–66].

Отже, найбільшу кількість голосів отримала правопопулістська партія «Д 53». Офіційна дата створення партії 4 вересня 2009 р. Ідея створення руху належить підприємцю з інформаційних технологій (він же і політтехнолог) Д. Казеладжо й актору-коміку Джузеппе («Беппе») Грілло. Створення нового політичного руху планувалося для залучення виборців, які займають аполітичну позицію або розчарувалися у «старих» політичних партіях. У 2005 р. почав працювати блог Д. Грілло, так почалася «розкрутка» нового руху. Ідеолог Руху Д. Казеладжо обрав «Беппе» як його «обличчя» не випадково, оскільки, відповідно до італійських традицій, коміку-шуту дозволялось говорити те, чого не могли сказати інші (передусім про владний істеблішмент). Символ руху – 5 зірок: Вода, Енергія, Розвиток, Навколишнє середовище, Транспорт [5, с. 132–133].

Пізніше Д. Казеладжо створює Інтернет-платформу «Руссо» (для зворотного зв'язку із громадянами). За допомогою неї до 2009 р. були сформовані структурні підрозділи партії в усіх регіонах Італії для активної політичної діяльності. На парламентських виборах 2013 р. Рух отримує відразу 25% голосів виборців. У 2015 р. за результатами «онлайн-праймеріз» громадяни обирають нового лідера партії – студентського активіста Луїджі Ді Майо. Таким чином вперше були масштабно застосовані ІТ-технології «прямої демократії» (використання інтернет-блогу Дж. Грілло), за допомогою яких шляхом онлайн-голосування відбулося висунення лідерів загальнонаціонального рівня.

За результатами виборів була створена суперечлива урядова коаліція «Д 53» і «Ліги». Так званий «уряд змін» працював конфліктно, у серпні 2019 р. коаліція припинила існування, а прем'єр-міністр подав у відставку. Нова коаліція була створена у вересні «Рухом п'яти зірок» із Демократичною партією Італії.

Угорська Республіка (8 квітня 2018 р., вибори Державних зборів). Восьмі парламентські вибори в Угорщині четвертий раз за новітню історію принесли перемогу партії «ФІДЕС» (1998, 2010, 2014, 2018 рр.). Усього до виборчого бюлетеня були внесені 23 суб'єкти виборчого процесу (списки партій, виборчих блоків, національних меншин). У виборах взяли участь 68,13% виборців. Це один із найвищих показників за всю історію угорських виборів.

За правоцентристську коаліцію «ФІДЕС – ХДНП» проголосували 49,27% виборців, які взяли участь у голосуванні, праворадикальну партію «Йоббік» (політична партія (далі – ПП) «За кращу Угорщину») підтримали 19,06% виборців, блок соціалістів із партією «Діалог» (“MSZP – P”) здобув 11,91%, ПП «Політика може бути іншою» (LMP) отримала 7,06%, ПП «Демократична коаліція» – 5,37%. Якщо врахувати і кількість мандатів, які здобули політичні партії в мажоритарних округах, то результати виборів будуть виглядати так: 133 депутатські мандати здобула коаліція «ФІДЕС – ХДНП», партія «Йоббік» – 26, ВБ “MSZP – P” – 20, «Демократична коаліція» – 9, «Політика може бути іншою» – 8, «Разом» – 1, незалежний кандидат та представник німецької меншини – по 1 мандату [7; 15]. Ідеологічна конфігурація угорського парламенту виглядає так: ультраправі – ПП «Йоббік»; праві – ПП «ФІДЕС», ХДНП; центристи – ПП «Демократична коаліція»; лівоцентристи – УСП, ПП «Політика може бути іншою». Результати виборів подано в таблиці 1.

Отже, за результатами виборів правоцентристські партії («Фідес», Християнсько-демократична народна партія) та крайня права («Йоббік») зміцнили свої позиції (понад 80% парламентських місць), а ліві сили зазнали відчутної поразки (Угорська соціалістична партія, «Діалог»), здобувши трохи більше 15% голосів виборців.

Причини перемоги правих партій такі: а) успіх економічної політики уряду В. Орбана, зниження безробіття, підвищення доходів громадян; б) захист інтересів угорської нації, закордонних

Таблиця 1

Результати виборів до Державних зборів Угорщини 8 квітня 2018 р.

Партія / виборчий блок	Одномандатні округи, к-ть мандатів	Загальнодержавний округ, к-ть голосів (%), к-ть мандатів	Загальна к-ть мандатів	Відсоток мандатів, %
Виборчий блок «ФІДЕС» / ХДНП	91	(49,27%) 42	133	67
ПП «За кращу Угорщину» («Йоббік»)	1	(19,06%) 25	26	13
Виборчий блок УСП / ПП «Діалог» (“MSZP – P”)	8	(11,91%) 12	20	10
ПП «Демократична коаліція»	3	(5,37%) 6	9	5
ПП «Політика може бути іншою»	1	(7,06%) 7	8	4
ПП «Разом»	–	1	1	0,33
Представник німецької меншини	1	–	1	0,33
Незалежний кандидат	1	–	1	0,33
Усього	106	93	199	100

угорців; в) протидія уряду В. Орбана надмірній глобалізації та мультикультуризації; г) антиміграційна політика.

Ліві партії не порушували цих проблем у виборчій кампанії, а наголошували на домінуванні загальноєвропейських цінностей, що, як показали результати, не відповідало виборчим настроям громадян [7].

Швеція (9 вересня 2018 р., вибори до шведського парламенту – риксдагу, який складається із 349 депутатів). Партійна система Швеції може бути визначена як система поміркованого плюралізму, яка характеризується наявністю від 6 до 8 партій з утворенням складних урядових коаліцій. Усі політичні партії, які отримали на виборах хоча б 1 мандат, або 2% голосів виборців, мають право на державне фінансування [11, с. 602].

Основні політичні партії Швеції такі: 1) Соціал-демократична робоча партія Швеції (далі – СДРПШ), яка заснована у 1889 р. і перебувала при владі в 1932–1976, 1982–1991, 1994–2006 рр.; 2) Поміркована коаліційна партія, витоки якої сягають від консервативного виборчого блоку, створеного в 1904 р.; 3) «Партія Центру», яка була створена як Аграрний союз і переіменована в 1958 р.; 4) Народна партія – ліберали (створена в 1902 р.); 5) Християнсько-демократична партія (Християнські демократи, утворена в 1964 р.); 6) Ліва партія (витоки від Соціал-демократичної партії Швеції, яка створена в 1917 р.); 7) «Зелені» (утворена в 1981 р.), 8) «Шведські демократи» [11, с. 602].

Результати виборів підтвердили загальну європейську тенденцію посилення праворадикальних популістських сил. У Швеції такою є партія «Шведські демократи» (заснована в 1988 р.), яка здобула у 2018 р. 17,6% голосів виборців (62 депутатські мандати), що на 4,7% більше, ніж на виборах 2014 р. Уперше до парламенту партія потрапила у 2010 р., коли здобула 5,7% голосів виборців. Партія виступає проти ліберальної міграційної політики та вимагає виходу Швеції з ЄС [9, с. 71–73].

Посилення електоральної підтримки «Шведських демократів» приводить до того, що коаліція на чолі із СДРПШ та правоконсервативний «Альянс за Швецію» (Помірна коаліційна партія, «Партія Центру», «Ліберали», «Христи-

янські демократи») не набирають за результатами виборів більшості і не можуть сформувати уряд. За результатами виборів 2018 р. «червоно-зелені» (коаліція, яку утворюють СДРПШ, «Зелені» та Ліва партія) здобули 144 мандати (40,6% голосів виборців), а «Альянс за Швецію» – 143 депутатські мандати (40,3%). Такий розподіл депутатських мандатів не дозволяє створити урядову коаліцію, оскільки жодна із флангових політичних сил не хоче створювати коаліцію із «Шведськими демократами», а також «велику коаліцію» одна з одною [10]. Тому урядова коаліція була створена лише 21 січня 2009 р. у складі СДРПШ та Партії зелених, а прем'єр-міністром обраний С. Левен.

Латвія (6 жовтня 2018 р., вибори латвійського парламенту – сейму). Однопалатний парламент (сейм) складається зі 100 народних депутатів, які обираються за пропорційною виборчою системою преференційних / відкритих списків із 5% виборчим бар'єром для політичних партій і виборчих коаліцій. Партійну систему Латвії можна ідентифікувати як багатопартійну без панівної партії [11, с. 293; 12, с. 296–301].

За результатами парламентських виборів депутатські мандати отримали 7 партій за явки 54,6% виборців. Участь у виборах взяли 16 партій. Варто зазначити, що явка виборців у Латвії, починаючи з 1993 р., постійно зменшується, що свідчить про розчарування громадян у політиці урядовців: 1993 р. – 91,2%, 1998 р. – 71,9%, 2006 р. – 60,8% [2, с. 85]. Результати виборів подано в таблиці 2.

Парламентські вибори в Латвії також продемонстрували зміну політичного й ідеологічного ландшафту. До парламенту пройшли політичні партії / коаліції, які в основному мають порівняно нетривалу політичну історію, а дві з них узагалі є новими, оскільки утворені в міжвиборчий період: партія «Кому належить держава» (2016 р.) та об'єднання партій «Розвитку / Так» (2018 р.). Партія «Кому належить держава» є класичним популістським утворенням.

Такі результати свідчать про розчарування виборців у «старих» партіях, які, на їхню думку, не здатні захистити інтереси Латвії в умовах зростання регіональних і глобальних викликів, пов'язаних

Таблиця 2

Результати виборів до сейму Латвії 6 жовтня 2018 р.

Партія / виборча коаліція (дата створення)	% голосів	К-ть деп. місць	Ідеологія
Соціал-демократична партія «Згода» (2010 р.)	19,80	23	соціал-демократія
Партія «Кому належить держава» (2016 р.)	14,25	16	популізм, націоналізм
Нова консервативна партія (2014 р.)	13,59	16	консерватизм, націоналізм
Об'єднання партій «Розвитку / Так» (2018 р.)	12,04	13	соціал-лібералізм, євроцентризм
Партія «Національне об'єднання «Все для Латвії» – Вітчизні і свободі / ДННЛ (2010 р.)	11,01	13	націонал-консерватизм
Коаліція «Союз зелених та селян» (2002 р.)	9,91	11	консерватизм, екологізм
Партія «Нова єдність» (2010 р.)	6,69	8	ліберальний консерватизм

з економічною кризою, міграційними процесами, захистом національної ідентичності тощо.

Незважаючи на перемогу партії «Згода» і її трансформацію в європейську соціал-демократичну партію, парламентські партії відмовилися від коаліції з нею, передусім за її проросійську спрямованість (угоду про співпрацю з партією «Єдина Росія» вона скасувала лише у 2017 р.). Негативний коаліційний потенціал також мав «Союз зелених і селян», лідер якого до цього очолював урядову коаліцію. Після тривалих переговорів уряд сформував лідер партії «Нова єдність» К. Каріниш (23 січня 2019 р.), який і став прем'єр-міністром. До урядової коаліції увійшли п'ять політичних сил, а в опозиції залишилися партія «Згода» та коаліція «Союз зелених та селян».

Словенія (3 червня 2018 р., вибори Національних зборів Словенії). Вибори до Національних зборів, які складаються з 90 депутатів, відбуваються за пропорційною системою відкритих списків у восьми 11-мандатних округах із 4% заборозжувальним бар'єром (88 депутатів). А також по одному представнику обирається від італійської й угорської національних меншин за методом Борда [11, с. 496; 12, с. 309–310].

У виборах до парламенту взяли участь 25 політичних партій, 10 з яких були «новими», до того ж одна з них – «Список Мар'яна Шареца» – посіла 2-ге місце. Явка виборців становила 52,6% [16]. Результати виборів подано в таблиці 3.

Перемогу на виборах здобула правоконсервативна й антиіммігрантська Словенська демократична партія (далі – СДП), яка здобула 25 депутатських мандатів. Партія підтримує тісні стосунки з угорською партією «Фідес», а В. Орбан навіть брав участь в електоральній кампанії СДП, яку очолює Я. Янша [8; 16].

Друге місце посіла партія «Список Мар'яна Шареца» (далі – СМШ) (13 депутатських мандатів). Партію створив журналіст та комедійний актор М. Шарец. Успіх партій на виборах – це відповідь на запит словенців на нові обличчя в політиці.

Третє місце здобула панівна партія прем'єр-міністра М. Церара «Партія сучасного центру», яка в парламенті минуло госкликання мала 30 депутатських місць.

«Соціал-демократи» отримали четвертий результат (10 мандатів), покращивши електоральні показники порівняно з минулими виборами на 4 мандати. Партію до обрання на пост президента 16 років очолював Б. Пахор. Зросла також порівняно з попередніми виборами підтримка партії «Ліві» з 6 до 9 мандатів. «Нова Словенія – Християнські демократи» здобула 7 депутатських мандатів, 5 депутатів матиме «Альянс Аленки Братушек» (А. Братушек була першою жінкою-прем'єр-міністром Словенії у 2013–2014 рр.). Демократична партія пенсіонерів Словенії (далі – ДППС) втратила порівняно з попередніми виборами половину депутатських мандатів, здобула лише 5. Із чотирма депутатами повернулася у велику політику «Словенська національна партія» [8; 16].

Високий рівень фрагментації парламенту не дозволив відразу утворити урядову коаліцію. Насамперед тому, що більшість партій відмовилися укладати коаліційну угоду із СДП. Уряд меншості М. Шареца був затверджений лише 17 серпня 2018 р. До урядової коаліції увійшли СМШ, «Соціал-демократи», «Партія сучасного центру», «Альянс Аленки Братушек» та ДППС (усього 43 депутати). Під час голосування за голову уряду коаліцію меншості підтримала партія «Ліві», хоча до складу коаліції вступати вона відмовилася. А вже в січні М. Шарец подав у відставку, мотивуючи свій вчинок тим, що він не може з такою коаліцією проводити конструктивну урядову політику [6, с. 64]. Нова коаліція була створена лідером СДП Я. Яншою у складі СДП, НСХД, «Партії сучасного центру», ДППС (усього 52 депутати).

Причину феноменального успіху антисистемних політиків та їхніх політичних сил (Італія, Словачія, Україна, Хорватія) російський дослідник П. Кандель бачить у низькому рівні довіри до старої еліти та високому запиті на її оновлення. У своїй статті

Таблиця 3

Результати виборів до Державних зборів Словенії 3 червня 2018 р.

Партія (рік утворення)	% голосів	К-ть місць	Ідеологія
Словенська демократична партія (СДП, 1989 р.)	24,95	25	націоналізм, консерватизм, популізм
«Список Мар'яна Шареца» (СМШ, 2013 р.)	12,65	13	популізм, лівоцентризм
«Партія сучасного центру» (2013 р.)	9,93	10	консерватизм
«Соціал-демократи» (1993 р.)	9,75	10	соціал-демократія
«Ліві» (2017 р.)	9,31	9	демократичний соціалізм, екологізм
«Нова Словенія – Християнські демократи» (НСХД, 2000 р.)	7,13	7	консерватизм, християнська демократія
«Альянс Аленки Братушек» (2014 р.)	5,13	5	лівоцентризм
Демократична партія пенсіонерів Словенії (ДППС, 1990 р.)	4,92	5	демократичний соціалізм, лівоцентризм
Словенська національна партія (СНП, 1991 р.)	4,19	4	націоналізм, євроскептицизм, популізм
Італійська, угорська меншини		2	

Таблиця 4

Електоральні результати партій «нової політики» (ПНП) за результатами парламентських виборів 2018 р. у країнах ЄС (Італія, Латвія, Швеція, Словенія, Угорщина)

	Країна, к-ть депутатських місць; явка виборців	Переможець виборів, %	К-ть голосів, % (деп. м.), ПНП	Участь ПНП в урядовій коаліції	Частка голосів ПНП, % (деп. м.)
1.	Італія, 630; 72,9%	«Рух п'яти зірок», 32,6%	«Рух п'яти зірок», 32,6% (227); «Вперед, Італія», 14%, (101)	+ «Рух п'яти зірок»	328; 52%
2.	Латвія, 100; 54,6%	–	«Кому належить держава», 14,25% (16); Об'єднання партій «Розвитку / Так», 12,4% (13)	+ «Кому належить держава», Об'єднання партій «Розвитку / Так»	29; 29%
3.	Швеція, 349; 84,4%	–	«Шведські демократи, 17,6% (62); Партія зелених, 4,3% (15)	–	77; 22%
4.	Словенія, 90; 52,6%	–	«Список Мар'яна Шареца» 12,65% (13); «Ліві», 9,31% (9), «Альянс Аленки Братушек», 5,13% (5)	+ «Список Мар'яна Шареца», «Ліві», «Альянс Аленки Братушек»	27; 30%
5.	Угорщина, 199; 68,1%	–	«Йоббік» (26); «Діалог» (20); «Політика може бути іншою» (8)	–	54; 27%

«Як виграти вибори і програти владу: Косово і Словенія» він вказує і на причину фіаско таких проєктів. Головною з них є нездатність «нових» політичних сил та їхніх лідерів до ухвалення конструктивних управлінських рішень, які зазвичай ухваляються на основі компромісу. Приймавши образ виразника волі мас, вони не можуть вже діяти по-іншому, і тому цей образ водночас стає імперативом їхньої політичної поведінки. Отже, те, що забезпечило успіх, невдовзі стає причиною поразки [6, с. 64–68].

Електоральні результати партій «нової політики» подано в таблиці 4.

Висновки. На основі даних результатів парламентських виборів у країнах ЄС у 2018 р., поданих нами в таблиці 4, можна зробити такі висновки про електоральний успіх партій «нової політики».

По-перше, в Італії партія «Рух п'яти зірок» здобули перемогу на виборах, в Угорщині («Йоббік»), Латвії («Кому належить держава»), Словенії («Список Мар'яна Шареца») партії «нової політики» отримали другий результат, у Швеції («Шведські демократи») – третій.

По-друге, в Італії («Рух п'яти зірок»), Латвії («Кому належить держава», Об'єднання партій «Розвитку / Так»), Словенії («Список Мар'яна Шареца») партії «нової політики» взяли участь у формуванні урядової коаліції.

По-третє, загалом партії «нової політики» здобули від 22% (Швеція, «Шведські демократи») до понад 50% депутатських мандатів (Італія).

По-четверте, на виборах 2018 р. у країнах ЄС зафіксовано порівняно високий рівень явки виборців, що засвідчує їхню зацікавленість у вирішенні нагальних проблем, які притаманні кожному суспільстві, водночас мають країнову специфіку. Найвищий рівень явки виборців був в Італії (72,9%).

По-п'яте, успіх партій «нової політики» зумовлений низкою чинників, до головних із яких можна віднести такі, як: а) розчарування громадян у полі-

тиках і політичних партіях, зростання недовіри до них; зниження рівня партійної ідентифікації; проблема з рекрутуванням нових і утриманням старих членів партій; б) зменшення впливу політичних партій на функціонування урядів; в) медіатизація, персоналізація та професіоналізація політики; г) деідеологізація політичного життя; г) ціннісна трансформація суспільств, перехід до домінування «постматеріальних» цінностей.

Отже, результати парламентських виборів у країнах Європейського Союзу впродовж 2018 р. свідчать про еволюцію їхнього партійно-політичного ландшафту в бік інституціоналізації антисистемної політики, носіями якої зазвичай є популістські партії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бирюков С., Барсуков А. Италия-2018: торжество популизма и перспективы выхода из политического кризиса. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4 «История. Регионоведение. Международные отношения»*. 2019. Т. 24. № 3. С. 191–204.
2. Воронников В. Партия «Согласие» на парламентских выборах в Латвии: победа без победителя. *Научно-аналитический вестник Института Европы Российской академии наук*. 2018. № 5. С. 85–90.
3. Гуселетов Б. Итоги парламентских выборов в Италии. *Научно-аналитический вестник Института Европы Российской академии наук*. 2018. № 1. С. 55–69.
4. Зоннова Т. Партийная система Италии. *Актуальные проблемы Европы*. 2018. № 2. С. 156–175.
5. Иликова Л. «Движение пяти звёзд»: из блога в правительство Италии. *Современная Европа*. 2019. № 4. С. 129–139.
6. Коваль О. Латвія переважає парадокс. *Дзеркало тижня*. 2018. 13–19 жовтня.
7. Остапчук Ю. Електоральний фактор в еволюції партійного ландшафту країн Вишеградської четвірки (2015–2018 рр.). *Регіональні студії*. 2018. № 12. С. 122–132.

8. Пілаш Д. Орбан по-словенськи: що потрібно знати про вибори до парламенту Словенії. URL: <https://hromadske.ua/posts/vybory-do-parlamentu-slovenii> (дата звернення: 06.06.2020).

9. Плевако Н. Выборы в Швеции: «Шведские демократы» смешали карты. *Научно-аналитический вестник*. 2018. № 5. С. 71–75.

10. Плевако Н. Парламентский кризис в Швеции. *Научно-аналитический вестник*. 2018. № 6. С. 55–60.

11. Политические системы современных государств. *Энциклопедический справочник*: в 4-х т. Т. 1: Европа / МГИМО (У) МИД России. Москва: ОАО «Московские ученики и Картолиитография», 2009. 615 с.

12. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.

13. Сморгунов Л. Феномен новых партий и его влияние на электоральное поведение. *Человек. Сообщество. Управление*. 2008. № 1. С. 4–16.

14. Шипунов Г. Партії «нової політики» як феномен постіндустріального суспільства: ідейно-інституційні особливості. *Панорама політологічних студій. Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 14. С. 211–218.

15. Шишлина Л. Парламентские выборы в Венгрии 2018 г. *Научно-аналитический вестник Института Европы Российской академии наук*. 2018. № 2. С. 65–71.

16. Izidi glasovanja po voliščih v Sloveniji. URL: <https://www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv-drzavni-zbor-rs/volitve-v-drzavni-zbor-rs-2018> (дата звернення: 06.06.2020).

REFERENCES:

1. Viryukov S., Barsukov A. Italiya-2018: torzhestvo populizma I perspektivy vykhoda iz politicheskogo krizisa [Italy 2018: The Triumph of Populism and the Prospects of Overcoming the Political Crisis]. *Vestnik VolGU. Seriya 4, Istoriya. Regionovedenie. Mezhdunarodnye otnosheniya*. 2019. T. 24. № 3. S. 191–204.

2. Vorotnikov V. Partiya “Soglasie” na parlamentskikh vyborakh v Latvii: pobeda bez pobeditelya [The Party “Soglasie (Consent)” in the Parliamentary Elections in Latvia: A Victory without a Winner]. *Nauchno-analiticheskiy vestnik IYe RAN*. 2018. № 5. S. 85–90.

3. Guseletov B. Itogi parlamentskikh vyborov v Italii [Results of the Parliamentary Elections in Italy]. *Nauchno-analiticheskiy vestnik IYe RAN*. 2018. № 1. S. 55–69.

4. Zonova T. Partynaya sistema Italii [The Party System of Italy]. *Aktualnye problemy Yevropy*. 2018. № 2. S. 156–175.

5. Ilikova L. “Dvizhenie pyati zvezd”: iz bloga v pravitelstvo Italii [The “Five Star Movement”: from a Blog

to the Italian Government]. *Sovremennaya Yevropa*. 2019. № 4. S. 129–139.

6. Koval O. Latviia perezavantazhyla parlament [Latvia has Reloaded the Parliament]. *Dzerkalo tyzhnia*. 2018. 13 zhovtnia – 19 zhovtnia.

7. Ostapets Yu. Elektoralnyi faktor v evoliutsii partiinoho landshaftu krain Vyshehradskoi chetvirky (2015–2018 rr.) [The Electoral Factor in the Evolution of the Party Landscape of the Visegrad Four (2015–2018)]. *Rehionalni studii*. 2018. № 12. S. 122–132.

8. Pilash D. Orban po-slovensky: shcho potribno znaty pro vybory do parlamentu Slovenii [Orban in the Slovenian style: What you Need to Know about the Slovenian Parliamentary Elections]. URL: <https://hromadske.ua/posts/vybory-do-parlamentu-slovenii> (дата звернення: 06.06.2020).

9. Plevako N. Vybery v Shvetsii: “Shvedskie demokraty” smeshali karty [Elections in Sweden: The Swedish Democrats Shuffled the Cards]. *Nauchno-analiticheskiy vestnik*. 2018. № 5. S. 71–75.

10. Plevako N. Parlamentskiy krizis v Shvetsii [The Parliamentary Crisis in Sweden]. *Nauchno-analiticheskiy vestnik*. 2018. № 6. S. 55–60.

11. Politicheskie sistemy sovremennykh gosudarstv. *Entseklpedicheskiy spravochnik*: v 4 t. T. 1: Yevropa [Political Systems of Modern States. Encyclopaedic Reference Book: in 4 vols. Vol. 1: Europe] / MGIMO (U) MID Rossii. M.: ОАО “Moskovskie ucheniki i Kartolitografiya”, 2009. 615 с.

12. Romaniuk A., Lytvyn V. Porivnialnyi analiz politychnykh instytutiv krain Vyshehradskoi hrupy ta inshykh krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy: monohrafiia [A Comparative Analysis of Political Institutions of the Visegrad Group and Other Countries of Central and Eastern Europe]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2016. 548 s.

13. Smorgunov L. Fenomen novykh partiy i ego vliyanie na elektoralnoe povedenie [The Phenomenon of New Parties and its Influence on the Electoral Behaviour]. *Chelovek. Soobshchestvo. Upravlenie*. 2008. № 1. S. 4–16.

14. Shypunov H. Partii “novoi polityky” yak fenomen postindustrialnogo suspilstva: ideino-instytutsiini osoblyvosti [“New Politics” Parties as a Phenomenon of Post-Industrial Society: Ideological and Institutional Features]. *Panorama politolohichnykh studii. Naukovyi visnyk RDHU*. 2016. Vypusk 14. S. 211–218.

15. Shishelina L. Parlamentskie vybory v Vengrii 2018 g. [Parliamentary Elections in Hungary in 2018]. *Nauchno-analiticheskiy vestnik IYe RAN*. 2018. № 2. S. 65–71.

16. Izidi glasovanja po voliščih v Sloveniji. URL: <https://www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv-drzavni-zbor-rs/volitve-v-drzavni-zbor-rs-2018> (дата звернення: 06.06.2020).

Parliamentary elections in the countries of the European Union in 2018: characteristics of electoral results and the party landscape configurations

Kopynets Yurii Yuriiiovych

Senior Lecturer at the Department of International Studies and Public Communications
SHEI "Uzhhorod National University"
Universytetska str., 14, Uzhhorod, Ukraine

The paper analyses the parliamentary elections in six European Union countries held in 2018: Italy (March 4), Hungary (April 8), Slovenia (June 3), Sweden (September 9), Latvia (October 6) and Luxembourg (October 14). It shows how the elections to the highest representative bodies of power influence the actors' composition and the party systems configuration.

It is noted that the elections to the Italian Parliament resulted in the victory of the centre-right coalition (37,03% of the vote). The centre-right populist "Five Star Movement" took second place with 32,68%.

In the Republic of Hungary, the ruling political party "Fidesz" won for the fourth time in a bloc with the Christian Democratic People's Party, gaining 67% of the seats in Hungary's National Assembly and forming a government independently.

The elections to the Swedish Riksdag are described. It is emphasized that the election results confirmed the pan-European trend of strengthening right-wing populist forces: the Swedish Democrats won 17,6% of the vote (62 seats out of 349).

The specific features of the elections to the Latvian Seimas (100 deputies) have been studied. It is noted that the election results demonstrated the change of the country's political landscape, as the election was won by political forces that have a short political history, or are "new parties": the populist party "Who owns the state" (the 2nd result) and a union of parties "Development / Yes" (the fourth result).

It is emphasized that the elections to the National Assembly of Slovenia also confirmed the tendency of populist parties' high results: the second result was won by the populist party "MarjanSharec's List". It is pointed out that the success of populist political forces in the 2018 parliamentary elections in the European Union (Italy, Latvia, Slovenia, Sweden) was primarily caused by the low level of trust in the "old" political elite in the face of high demand for its renewal.

It is concluded that the results of the 2018 parliamentary elections in the European Union indicate the evolution of their political party landscape towards institutionalizing the anti-systemic policy, which is usually pursued by populist parties.

Key words: European Union, parliamentary elections, anti-systemic parties, populist parties, "mainstream" parties.

Лясота Аліна Євгенівна

Проблема асинхронності функціонування політичної системи сучасної України

УДК 321.299

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.8>

Лясота Аліна Євгенівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
вул. Наукова, 13, Дніпро, Україна

Статтю присвячено актуальній проблемі функціонування політичної системи перехідних суспільств. Авторка ставить за мету проаналізувати цю проблему та акцентує увагу на тому, що саме мінімізація наслідків проблеми асинхронності функціонування політичної системи є важливим завданням сучасного розвитку політичної системи України. Відсутність універсальних підходів до цієї проблематики актуалізує необхідність вироблення особливого підходу до окремо взятої політичної системи. Актуальність роботи полягає у необхідності дослідження стану динамічної рівноваги політичної системи перехідних суспільств.

Макрорівневими показниками асинхронності політичної системи можна вважати низьку транспарентність електоральних процесів, закритий тип рекрутування політичної еліти, підконтрольність ЗМІ політичній владі, домінування певної політичної ідеології тощо.

Асинхронність на мезорівні політичної системи формується у ході функціонування політичних інститутів, зокрема політичних партій. Інституційні параметри асинхронності на мезорівні системи носять переважно ендегенний характер, оскільки її джерела знаходяться всередині простору конкретної політичної системи. Наявність асинхронності процесів свідчить про спотворення функцій політичних інститутів.

Асинхронність на мікрорівні політичної системи носить неінституційний характер. Ініціаторами цих процесів на даному рівні політичної системи виступають актори політики, які реалізують маніпулятивні політичні технології з метою досягнення політичного впливу, отримання пріоритетних позицій у процесі боротьби за владу. Зазначимо, що чим ширші масштаби застосування маніпулятивних технологій, тим вищий рівень прихованості політичної комунікації. За наявності цієї умови офіційні норми політичного функціонування нівелюються і підміняються прихованими правилами політичної взаємодії.

У періоди електоральних кампаній та в умовах криз використання політичних технологій з ефектом прихованості посилюється. Технології непрямого підкупі виборців, технологія клонування кандидатів тощо містять у собі компоненти, що носять латентний характер. Таким чином, це призводить до асинхронності функціонування політичної системи загалом.

Ключові слова: політична система, асинхронність, політичне поле, політичний простір, політичні технології, маніпулятивні впливи, політичні інститути, громадянське суспільство.

Вступ. Сьогодні в Україні так і не відбулася повною мірою інституалізація демократичного режиму. Сформовані політичні інститути є демократичними лише за формою, а за суттю – не виконують власне функціональне навантаження, проте стають основою для формування проблеми асинхронності функціонування політичної системи. Зростанню дисбалансу політичного простору України сприяють слабе регламентування застосування політичних технологій, низький рівень сприйняття демократичних цінностей політичними акторами тощо.

Заходи щодо підвищення ефективності демократичних інститутів здатні перешкоджати зростанню асинхронності в політичному полі перехідних систем. Насамперед для оптимізації політичних процесів необхідний баланс гілок влади. Сьогодні реалізація принципу поділу влади в політичній системі України характеризується дисбалансом. Оптимальну модель взаємодії гілок влади досі не знайдено.

У дискурсі даної проблеми слід звернути увагу, що асинхронність продукується, насамперед, на макрорівні політичної системи Для

повноцінного функціонування принципу правової держави і мінімізації наслідків проблеми асинхронності в рамках політичного поля окремих тактичних заходів явно недостатньо. Для цього необхідно переформатування суспільно-політичних відносин, перехід до держави відкритого доступу.

Мета та завдання. Мета статті – дослідження проблеми асинхронності функціонування політичної системи та окреслення шляхів мінімізації її наслідків в сучасній Україні.

Результати. Згідно з концепцією американського вченого-інституціоналіста Д. Норта [6, с. 59], «державна ґрунтується на моделях закритого або відкритого доступу. Так, для держави закритого доступу характерне правління меншості (еліти), яка управляє більшістю і натомість дає порівняльну сталість і захист: свобода від насильства (безпека) в обмін на плату (ренту). Партії об'єднані економічними інтересами, що дає змогу підтримувати баланс. Люди та організації не рівні перед законом. Суспільство являє собою складну структуру взаємопереплечених рангів, привілеїв, регулювань доступу» [6, с. 63]. Така система є досить життєздатною. Центральною характеристикою

всіх інститутів природної держави є особисті відносини. У державі такого типу корупція є необхідним і зручним для всіх засобом взаємодії.

У державі відкритого доступу контроль над політичною системою відкритий для будь-якої групи і заперечується за допомогою запропонованих, формальних засобів. Усі індивіди мають право на формування організацій і використовують послуги держави для структурування внутрішніх і зовнішніх відносин їх організацій з індивідами та іншими організаціями. Системоутворюючим чинником побудови відносин у такій державі виступають загальні правила, а не особисті відносини між елітами.

Українське суспільство має певний потенціал для створення нових взаємин у суспільстві. Держава відкритого доступу як базова модель суспільства дасть змогу обмежити руйнівний вплив латентних політичних процесів на українське суспільство. Більше того, модель держави відкритого доступу, будучи протилежністю моделі закритої держави, що має місце в Україні, передбачає прозорість відносин як системоутворюючий принцип.

Трансформація існуючої в Україні закритої держави неможлива без вирішення низки першорядних завдань. Зокрема, необхідним заходом є зниження ступеня соціального розшарування в суспільстві. Реальні показники розшарування в українському суспільстві значно вище, ніж ті, які фіксує статистика. Така розбіжність показників пов'язана з існуванням в Україні широкого сектору тіньової економіки, доходи від якої не фіксуються державою об'єктивно.

По-друге, необхідною передумовою демократизації виступає зміцнення громадянського суспільства в Україні, яке було б здатне обмежити владу економічно домінуючої частини суспільства. Реалізація даної міри мінімізації впливу прихованих політичних процесів на суспільство пов'язана з певними складнощами. Зокрема, згідно з рейтингами міжнародних організацій, громадянське суспільство в Україні характеризується незрілістю. Як зазначає українська дослідниця Л. Смола, кількісне зростання громадських організацій не збільшило частину залученого до цієї діяльності населення. Також їхня впливовість залишилася незначною. Участь у діяльності політичних партій і громадських організацій досі залишається серед найменш значущих для громадян України цілей і цінностей (менше 3-х балів за 5-бальною шкалою), проте цей показник усе ж виріс з 2,09 бали в 1994 р. до 2,46 бали в 2011 р. та 3,7 бали в 2018 р. за рахунок діяльності волонтерських організацій [8].

Необхідно зазначити, що складнощі побудови громадянського суспільства в Україні пов'язані з відсутністю ефективного механізму залучення активних громадян до суспільної взаємодії, існує проблема смислового наповнення такого процесу. Експертні майданчики та аналітичні центри могли

б стати структурами, які б заповнили цю прогалину. Відсутність моделі активізації суспільної взаємодії та впливового експертного середовища, яка могла б задовольнити потреби людей в об'єктивній інформації, доповнюється кризою системи цінностей. Цінності мають вирішальне значення в процесі суспільної еволюції і розвитку громадянського суспільства. Цінності як ідеали визначають перспективи і можливості діяльності суб'єкта в середовищі. Тим самим вони стають головним чинником під час вибору життєвої мети і стратегій її реалізації, програмують зміст та форму діяльності в певній суспільній сфері. Тому будь-яка конкретна реалізація людської взаємодії формується на загальній ціннісній системі. Громадянське суспільство почне активно розвиватися тоді, коли суспільно-політичне життя країни в усіх її проявах наповниться ціннісним змістом, матиме у своєму складі інтелектуальні, експертні групи і налагодить комунікації між ініціативними та відповідальними громадянами країни [8].

Таку позицію підтримує український дослідник С.С. Романенко. Шлях до громадянського суспільства в Україні, на його думку, лежить через громадянську активність і свідомість членів суспільства, які виражаються за допомогою асоціацій громадян і за умови зростання щільності цих асоціацій у суспільстві. За таких умов можливі контроль над дотриманням права і рух до його верховенства. На тлі налагодженої правової системи можливе функціонування багатопланової ринкової економіки без подвійних стандартів, наслідком якої виступить накопичення легальної приватної власності на відміну від приватної власності більшості громадян сьогоденної України. Така ситуація послужить фундаментом здобуття свобод на основі приватної власності [7, с. 359].

Окремо слід відзначити роль НУО в становленні громадянського суспільства. З одного боку, діяльність даних організацій у перехідних суспільствах може сприяти асинхронності функціонування політичної системи. Маючи формальні цілі, окремі НУО реалізують неформальні функції, які нерідко порушують принцип державного суверенітету. З іншого боку, такі організації здатні вирішувати соціально значущі завдання, втілювати в життя соціальні проекти. Для використання потенціалу НУО у становленні громадянського суспільства необхідно вирішити проблему їх непрозорості та невідповідності. Заходи з подолання зазначених недоліків функціонування НУО сприятимуть підвищенню довіри до них.

У контексті зниження асинхронності політичних процесів для політичної системи України уявляється актуальним завдання оптимізації функціонування політичних партій. Будучи сполучною ланкою між суспільством і органами влади, політичні партії покликані артикулювати й агрегувати інтереси чис-

ленних соціальних груп. На практиці в зазначених напрямках діяльність політичних партій є дисфункційною, що, своєю чергою, формує джерело асинхронності на рівні політичних партій як інститутів.

Функціонування політичних партій у перехідних системах пострадянського простору характеризується високим рівнем асинхронності. Основним мотивом діяльності політичних партій виступає захист не суспільного, а латентного корпоративного інтересу. Високий рівень асинхронності політичного простору пострадянських суспільств зумовлений незавершеністю трансформаційних процесів.

– Нездатність політичних партій транслювати інтереси соціальних груп пов'язана з дією таких чинників, як:

– брак постійних каналів контактування законодавчої влади з політичними об'єднаннями громадян. Основним напрямом роботи з громадськістю залишається інформування про діяльність і рішення органів виконавчої влади. Зворотний зв'язок і залучення громадськості до процесу прийняття рішень практично відсутні або існують у початковому, нерозвинутому стані;

– формальний характер політичних об'єднань громадян і непрозорість їхньої діяльності;

– відсутність узгодженого планування між політичними об'єднаннями громадян та органами влади. Також відсутня координація плану діяльності з темами, що розробляються політичними партіями;

– невідповідність між часом, потрібним для проведення якісної, ґрунтовної політичної дії і нагальністю проблем, для вирішення яких владні структури звертаються до політичних об'єднань громадян – часто у кризових ситуаціях та/або коли традиційні засоби вичерпано [9, с. 95].

Поряд з організаційними аспектами неефективності політичних партій слід указати на наявність ціннісних та ідеологічних аспектів їх функціонування. Партійна система України структурована так, що в ній слабо представлено політичні партії, пов'язані з лівим ідеологічним сегментом. Переважання політичних партій правого спрямування, що представляють інтереси великого капіталу, за відсутності лівої політичної опозиції призводить до дисбалансу системи політичного представництва інтересів.

Таке структурування партійної системи України створює передумови до вбудовування бізнес-груп великого капіталу в партійну систему. У результаті створюються приховані субполя як в економіці, так і в політиці, тим самим посилюючи латентні порядки і створюючи сприятливі умови для клієнтелізму і прихованого лобізму. Отже, за взаємозумовленості прихованих порядків в економічному і політичному полях заходи щодо зниження наслідків асинхронності процесів повинні бути спрямовані не тільки на реформування партійної системи, а й на економічні зміни.

На думку автора, зусилля держави з мінімізації обсягів тіньової економіки повинні акцентуватися на розвитку середнього та малого бізнесу та обмеженні можливості великого бізнесу проводити фіктивні операції з укривання доходів. На макроекономічному рівні відчувається необхідність створення об'єктивних умов, за яких представникам малого та середнього бізнесу було б економічно не вигідно виводити доходи в тінь. Важливим завданням зниження тіньового сектору економіки уявляється вдосконалення законодавства у напрямі оподаткування надприбутків, які отримують ФПГ. Слід привести правила визначення доходів суб'єктів господарювання у відповідність із загальними принципами бухгалтерського обліку. Також важливо спростити систему реєстрації, контролю і розрахунку податкових виплат малого бізнесу.

Заходи політичного характеру, спрямовані на оптимізацію представництва інтересів малого бізнесу, пропонує український дослідник М. Лацуба. По-перше, на його думку, державна політика в Україні щодо малого підприємництва характеризується як непослідовна та суперечлива. І саме це є серйозною проблемою, особливо в умовах економічної кризи, що поглиблюється. Формування політики в Україні – прерогатива представницьких органів влади, обрання яких, відповідно до виборчого законодавства, відбувається на партійній основі. Тому проблематика створення сприятливого середовища для малого підприємництва має бути фокусом для представницьких органів влади як національного, так і регіонального й місцевого рівнів, що їх формують політичні партії. А питання діалогу між бізнес-середовищем та органами влади – поступово переміщатися в напрямі діалогу між бізнес-середовищем та провідними політичними партіями.

По-друге, як ефективний варіант поліпшення ситуації дослідник відзначає публічне формування партійної програми розвитку підприємництва. Метою створення документа, де викладено офіційну позицію міської партійної організації щодо розвитку підприємництва на території юрисдикції відповідної територіальної громади – програми розвитку підприємництва, є започаткування фахового діалогу з таким важливим електоральним прошарком, як представники малого й середнього бізнесу [4, с. 7].

У дискурсі даної проблеми слід звернути увагу, що асинхронність на мікрорівні політичної системи продукується за допомогою маніпулятивних політичних технологій. Звідси випливає, що протидія дисбалансу політичного простору повинна будуватися на обмеженні маніпулятивних технологій. Мінімізація наслідків асинхронності процесів на мікрорівні політичної системи залежить від рівня ефективності захисту від маніпулювання свідомістю, підвищення якого передбачає комплекс взаємопов'язаних заходів.

Сукупність заходів щодо обмеження маніпулятивного впливу на політичну поведінку індивіда наводить українська дослідниця Л. Кучма. На її думку, по-перше, це нормативно-правові межі маніпулювання, які передбачають різного роду відповідальність за використання «брудних» технологій у політичних процесах. Однак діапазон маніпулятивних технологій є настільки широким, що сучасне законодавство ще не прописане стосовно їх більшості. По-друге, існують особистісно-психологічних обмеження, тобто методи захисту, якими повинна володіти кожна людина для розпізнавання маніпулювання та успішного від нього захисту. По-третє, соціально-політичні засоби захисту, які зумовлені політичною культурою та способами взаємозв'язку людей у політичній сфері.

Дослідниця резюмує, що боротися з маніпулюванням шляхом його цілковитого усунення неможливо, а тому слід поєднувати маніпуляційні впливи з відкритим і гуманістичним способом формування особистісних структур та структур свідомості, що сприятиме поступовому зменшенню ефективності маніпулювання та переходу до використання інших способів впливу, насамперед до свідомого переконання [4, с. 173–179].

Низка тактичних заходів щодо діагностики психологічного маніпулятивного впливу, який знаходить відбиття й у політичній сфері, висловлює інший український дослідник О.Д. Бойко. На його думку, цей процес повинен складатися з таких етапів: 1) виявлення симптомів та синдромів маніпулятивного впливу; 2) визначення соціотипу маніпулятора; 3) з'ясування ролі, яку вибрав маніпулятор у комунікативному акті; 4) виявлення мішеней маніпулятивної дії; 5) визначення об'єктів маніпуляції; 6) з'ясування моделі маніпулятивної дії; 7) виявлення та аналіз ключових прийомів прихованого впливу, які використовує маніпулятор [2, с. 198].

У процесі протидії маніпулятивним технологіям важливу роль набуває освіта, у процесі якої здійснюється засвоєння молодими громадянами демократичних цінностей та «правил гри» й, відповідно, поступове включення у новостворювану демократичну політичну систему. Цей процес засвоєння політичних знань має відбитися у повсякденній свідомості через формування відповідної повсякденної звички. Лише тоді можна буде стверджувати про формування в українців нового для них типу громадянської культури, притаманного всім державам із консолідованим і демократичним режимом, за якого будь-яка політична проблема вирішується тільки шляхом досягнення взаємної згоди усіх суб'єктів політики та поваги до інтересів усіх членів суспільства, а не через владне домінування певної політичної сили за допомогою різноманітних маніпулятивних впливів [4, с. 107].

У процесі обмеження маніпулятивних можливостей інформаційних технологій значну роль віді-

грають просвітницькі заходи. Український дослідник І. Бенцал пропонує методику усвідомленої протидії маніпулятивним технікам у межах інформаційних технологій. На його думку, існує кілька стратегій: 1) медіапросвітницька; 2) товарно-інформаційна (йдеться про присвоєння інформації статусу товару, який є певною мірою шкідливим для психіки людини); 3) громадського контролю і ціннісно-етичного регулювання журналістської діяльності (журналістські ради з етики і моралі, органи контролю якості телепрограм) [1].

Більшою мірою визначені стратегії стосуються інформаційних технологій, що реалізуються у телепросторі. З іншого боку, сприяти встановленню динамічної рівноваги в політичному просторі здатна так звана електронна демократія, що здійснюється через глобальну мережу Інтернет. Глобальний віртуальний простір за своєю природою кидає виклик традиційним інститутам і механізмам політичного процесу. Виростає тиск на уряди, що змушує їх ефективніше виконувати свої функції. Водночас інформаційно-комунікаційні технології відкривають сьогодні нові ефективні засоби управління і взаємодії органів влади, комерційних структур та громадян. Прикладом таких засобів є «електронний уряд» (e-government). Це нова можливість підвищення якості управління за рахунок надання послуг державних органів електронними засобами. Електронний уряд сприяє налагодженню багатосторонніх зв'язків між державою і громадянським суспільством, залученню населення до управління громадськими справами, забезпеченню прозорості діяльності держави, тобто реальному зростанню рівня демократизації [3].

В Україні у цьому напрямі здійснюються певні кроки. Так, ще 1 березня 2010 р. було видано Розпорядження Кабінету Міністрів України № 360-р про реалізацію пілотного проєкту впровадження технологій електронного уряду. У цьому Розпорядженні уряд України погодився з пропозицією Державного комітету інформатизації про реалізацію в 2010 р. пілотного проєкту впровадження технологій електронного правління в органах державної влади й органах місцевого самоврядування з метою створення організаційно-правових, науково-технічних і фінансово-економічних умов для розвитку інформаційного суспільства [3].

Висновки. Таким чином, у цілому мінімізації наслідків проблеми асинхронності функціонування політичної системи на мікрорівні сприятимуть такі дії:

- формування і розвиток політичної культури у суспільстві;
- виховання у громадян схильності до критичного мислення;
- підвищення рівня освіченості з ключових політичних питань, політичної активності членів суспільства;

– розвиток у суспільстві альтернативних мереж розповсюдження інформації.

Основними показниками проблеми асинхронності функціонування політичної системи України є відсутність фактичних можливостей недержавних акторів впливати на формування політики, низький ступінь урахування інтересів конкретних соціальних груп у практиці прийняття політичних рішень, недостатній рівень інформаційної відкритості, «прозорості» політики. Вирішення визначених проблемних аспектів вимагає кардинального реформування не тільки політичної системи, а й її соціально-економічного підґрунтя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бенцал І. Стратегії обмеження політичних інформаційних технологій у телепросторі. URL : <http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/vypusk7/visnyk08-4.pdf>.
2. Бойко О.Д. Політичне маніпулювання. Київ : Академвидав, 2010. 432 с.
3. Дубас О.П. Електронна демократія: сутність і перспективи розвитку в Україні. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vdakk/2011_1/43.pdf.
4. Кучма Л. Політична освіта та її роль у контексті основних стратегій протидії маніпулюванню. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Вип. 23. С. 102–107.
5. Лациба М., Ляпін Д., Матвієнко К. Як політичні партії розвивають підприємництво ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ : Україна, 2009. 116 с.
6. Норт Д., Уоллис Д., Вайнгаст Б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / пер. с англ. Д. Узланера и др. Москва : Институт Гайдара, 2011. 480 с.
7. Романенко С.С. Гражданское общество – как мы понимаем его сегодня. *Ученые записки Таврического национального университета им В.И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология»*. 2012. Т. 24(65). № 1–2. С. 354–361.
8. Смола Л. Гражданское общество в Украине: проблемы становления. Будет ли в Украине построено гражданское общество? URL : <https://peoplefirst.org.ua/ru/articles/civil-society-in-ukraine-problems-of-formation>.
9. Сухорукова А.Л. Взаємодія органів державної влади з політичними об'єднаннями громадян на сучасному етапі розвитку України. *Наукові праці. Політичні науки*. 2006. Т. 40. Вип. 27. С. 93–102.

REFERENCES:

1. Benczal I. Strategiyi obmezheniya politichnikh informacijnikh tekhnologij u teleprostori [Elektronnij resurs]/ I. Benczal – Rezhim dostupu : <http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/vypusk7/visnyk08-4.pdf>.
2. Bojko O.D. Politychne manipulyuvannya / O. D. Bojko. – K.: Akademvy`dav, 2010. – 432 s.
3. Dubas O.P. Elektronna demokratiya: sutnist i perspektivy rozvytku v Ukraini [Elektronnyj resurs] / O.P. Dubas – Rezhym dostupu : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vdakk/2011_1/43.pdf.
4. Kuchma L. Politychna osvita ta yiyi rol u konteksti osnovnih strategij protydyiyi manipulyuvannya / L. Kuchma // *Ukrayinska nacional`na ideya: realiyi ta perspektivy rozvytku*: Zb. nauk. pr. – Lviv, 2008. – Vy`p. 23. – S. 102-107.
5. Lacyba M. Yak politychni partiyi rozvyvayut` pidpryeymnyzstvo / M.Lacyba, D.Lyapin, K.Matviyenko ; Ukr. nezalezh. centr polit. doslidzh. [ta in.]. – K. : [Agentstvo «Ukrayina»], 2009. – 116 s.
6. Nort D., Uollys D., Vajngast B. Nasylye y socialnye poryadky. Konceptualnye ramky dlya ynterpretacyi pysmennoj istorii chelovechestva / Per. s angl. D.Uzlanera, M.Markova, D.Raskova, A.Raskovoj. M.: Yzd. Ynstytuta Gajdara, 2011. — 480 s.
7. Romanenko S.S. Grazhdanskoe obshhestvo – kak myi ponymaem ego segodnya // *Uchenye zapysk` Tavrycheskogo nazyonalnogo unyversyteta y`m V.Y`Vernadskogo. Seryiya Filosofiya. Kulturologiya. Politologiya. Sociologiya*. – 2012. – T. 24 (65). – № 1-2. – S. 354-361.
8. Smola L. Grazhdanskoe obshhestvo v Ukraine: problemy stanovleniya. Budet ly v Ukraine postroeno grazhdanskoe obshhestvo? [Elektronnyj resurs]/ L. Smola–Rezhym dostupu: <https://peoplefirst.org.ua/ru/articles/civil-society-in-ukraine-problems-of-formation>.
9. Suxorukova A. L. Vzakymodiyi organiv derzhavnoyi vlady z politychnymy ob'yednannymy gromadyan na suchasnomu etapi rozvytku Ukrainy / A.L.Suxorukova//*Naukovipraci:Naukovo-metody`chny`j zhurnal*. – T. 40. – Vy`p. 27. Polity`chni nauky`. – My`kolayiv : Vyd-vo MDGU im. Petra Mogily, 2006. – S. 93–102.

The asynchrony problem the functioning of the political system of modern Ukraine

Liasota Alina Yvgenivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Science
Oles Honchar Dnipro National University
Naukova str., 13, Dnipro, Ukraine

The article is devoted to the actual problem of functioning of the political system of transitional societies. The author aims to analyze this problem and emphasizes that minimizing the consequences of the problem of asynchronous functioning of the political system is an important task of the modern development of the political system of Ukraine. The lack of universal approaches to this issue, actualizes the need to develop a specific approach to a particular political system. The urgency of the work is the need to study the state of dynamic equilibrium of the political system of transitional societies.

Macro-level indicators of asynchrony of the political system can be considered low transparency of electoral processes, a closed type of recruitment of the political elite, media control of political power, the dominance of a particular political ideology, etc.

Asynchrony at the meso-level of the political system is formed during the functioning of political institutions, in particular political parties. The institutional parameters of asynchrony at meso-level systems are predominantly endogenous, since their sources are within the space of a particular political system. The presence of asynchronous processes indicates a distortion of the functions of political institutions.

Asynchrony at the micro-level of the political system is non-institutional. The initiators of these processes at this level of the political system are policy makers who implement manipulative political technologies in order to achieve political influence, gain priority positions in the process of power struggle.

It should be noted that the wider the scope of manipulative technologies, the higher the degree of concealment of political communication. In the presence of this condition, official rules of political functioning are offset and replaced by hidden rules of political interaction.

In times of electoral campaigns and in times of crisis, the use of political technologies with a concealed effect increases. Indirect voter bribery technologies, candidate cloning technology, etc. have latent components. Thus, it leads to the asynchronous functioning of the political system as a whole.

Key words: *political system, asynchrony, political field, political space, political technologies, manipulative influences, political institutions, civil society.*

Конвергенція медіа як чинник розвитку інформаційного простору України: політологічний аспект

УДК 32:316.776-045.73] (477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.9>

Новосельський Іван Федорович
аспірант кафедри політичних інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна

Однією із провідних ознак розвитку інформаційного простору є поява нових медіа. В основі еволюції традиційних засобів масової комунікації лежить процес конвергенції – розширення комунікаційних платформ для просування інформаційного ресурсу, поширення його контенту й організації зворотного зв'язку, що забезпечує інтерактивну властивість медіа.

Конвергентними медіа вважаємо соціальні мережі, засоби масової інформації онлайн, месенджери, пошукові системи, агрегатори новин тощо. На основі фактологічного аналізу їхньої діяльності з'ясовано, що характеристиками нових медіа є: поєднання різних типів мовлення на одному ресурсі; одночасність викладу й інтерпретації інформації; персоналізація інформації, конкретність її формулювання й орієнтованість на життєве середовище; адресність потоку інформації; інтерактивність та запровадження онлайн-комунікації; функціонування стрімінгових сервісів; оцифрування видань та створення електронних архівів.

Із застосуванням аналітичного, логічного, компаративного й інституціонального методів з'ясовано, що проявами впливу конвергенції медіа на політичну сферу України є: утвердження нових підходів до розроблення й ухвалення політичних рішень і старт діджиталізації влади; використання політичною елітою позаінституціональних форм комунікації із суспільством, що перетворило політика на самодостатнє джерело інформації, а соціальні мережі та хостинги – на нові медіа. Виявлено, що розширення аудиторії реалізується завдяки просуванню політичних тез і антитез із залученням різних комунікаційних майданчиків, висловлення офіційних позицій та їхніх інтерпретацій лідерами громадської думки, інформаційних вкидів (т. зв. фейків), активізації інтернет-ботів тощо.

Ризики використання потенціалу нових медіа в політичній сфері полягають у відсутності чіткої регламентації їхньої діяльності і, як наслідок, неконтрольованому поширенні фейків, порушенні меж приватності, загрози кібербезпеці. Перевагами ж конвергенції медіа вважаємо можливість застосування нових алгоритмів взаємодії з аудиторією, реалізацію цінностей плюралізму, формування нового підходу до дослідження політичної інформації та логістики контенту, структуризації інформаційно-комунікаційного виміру політики.

***Ключові слова:** конвергенція медіа, нові медіа, інформаційний простір, інформаційне суспільство, електронна демократія, політична комунікація, політичні технології.*

Вступ. Сфера соціально-політичних відносин перебуває в постійній залежності від глобальних процесів та внутрішніх трансформацій і сама чинить вплив на певні інституціональні зміни в державі. Засобом і запорукою вказаних змін виступає комунікаційна взаємодія, умовні межі якої уособлює інформаційний простір. Останній, хоч і не зазнає концептуальних перетворень, але постійно оновлює і розширює інструментарій, зокрема, через стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, появу нових форм комунікації, зростання інформаційних потоків та мультимедійних процесів, структуруацію аудиторії тощо. Ці й інші чинники сприяли медіаконвергенції та зумовили появу нових медіа – модерної інтерактивної медіапродукції, поширення якої переважно забезпечує онлайн-з'єднання. В Україні нові медіа не замінили, а доповнили традиційні – на суспільному рівні вони відітнули частку довіри аудиторії, на політичному ж стали інструментарієм для побудови діалогу, кампаній, своєрідної логістики контенту. Конвергентні медіа і вебтехнології, довівши дієвість своїх алгоритмів у сфері комунікацій і реклами, запозичуються в політику і технологічно,

і функціонально, що актуалізує дослідження відповідних напрямів у рамках сучасної політології.

Мета та завдання. Мета дослідження – на основі аналізу фактологічних даних визначити особливості процесу конвергенції медіа та з'ясувати, як ці аспекти впливають на інформаційний складник суспільно-політичного життя в Україні.

Методи дослідження. Досягненню дослідницької мети допомогло застосування інструментарію загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, які мають мультидисциплінарний характер. Структурно-функціональний підхід сприяв диференціації функцій, носіями яких є конвергентні медіа, та потенціалу для їх реалізації. Аналітичний метод застосовано для аналізу теоретичної бази та напрямів концептуалізації проблематики, вторинної соціології; компаративний – для визначення ключових позицій в експертних обговореннях нових медіа; інституціональний – для виокремлення проявів впливу конвергенції медіа на політичну сферу України. Соціокультурний та біхевіористський підходи уможливили з'ясування аспектів сприйняття й оцінки феномену нових медіа з боку суспільства та громадян.

Результати. Серед характеристик процесів, які відбуваються у сфері інформації та комунікації, – мінімальний проміжок часу між розробкою та реалізацією новації. По суті, йдеться про те, що комунікаційні зсуви – це те, що відбувається тут і зараз, і на відміну від соціально-політичних процесів проаналізувати вказані явища теж можна в режимі реального часу, тобто без тривалого апробаційного періоду. Конвергенція медіа – один із таких феноменів. Можна припустити, що цей процес навіть випереджав власну категоризацію, оскільки термін «конвергенція» щодо медіа обґрунтували вже після появи перших мережевих засобів масової комунікації. Саме мережевий принцип та вебтехнології дозволили процесу конвергенції стати динамічним і масштабним, що, у свою чергу, активізувало розвиток інформаційного суспільства та реалізацію концепту е-демократії.

Питання появи, розвитку і вкорінення нових медіа, їхнього впливу на соціально-політичні та культурно-інформаційні аспекти життя суспільства, формування до них ставлення населення активно з'являються в дослідженнях науковців різних галузей знань – від математики і кібернетики до політології і комунікативістики. Зокрема, серед закордонних авторів варто звернути увагу на наукові пошуки Т. Барра, Г. Дженкінса, М. Кастельса, Н. Крістенсена, Г. Лоусона-Бордерса, С. Херрінг, у вітчизняних дослідженнях – на роботи Ю. Бондаренко, Л. Василик, Н. Зражевської, А. Каверіної, С. Квіта, І. Костирі, Л. Мудрак, Г. Почепцова, Л. Федорчук, Є. Цимбаленка й ін. Водночас динамічність інформаційно-комунікаційної еволюції зумовлює появу нових напрямів вивчення медіа, інформаційного простору, їхнього впливу на сфери політики, культури, економіки тощо.

Слово «конвергенція» походить від латинського «convergo», тобто зближення, яке автентично не належить до галузі комунікації, а охоплює різні аспекти біології, культури, політології тощо. Як указує дослідник Є. Цимбаленко, у комунікативістиці термін «конвергенція» позначає «взаємодію й об'єднання різних каналів і засобів зв'язку в умовах розвитку мультимедійних процесів та інформаційних супермагістралей, що відбуваються завдяки масштабному втіленню нових технологій, які забезпечують застосування цифрової трансмісії інформації в комутуючих телекомп'ютерних і телефонно-кабельних лініях. У результаті таких дій суттєво збільшуються інформаційні потоки і трансформуються наявні медіаформати» [10, с. 81–85]. Науковиця Л. Федорчук конвергенцію інтерпретує як процес об'єднання різних медіаплатформ для найбільшого залучення користувачів до свого контенту [9, с. 209]. На думку американського дослідника конвергенції в культурі і медіа Г. Дженкінса, конвергенція впливає на манеру й спосіб використання медіа людиною, а також передба-

чає зміни у способах продукування і споживання медіа [18, с. 15–16].

У контексті свого дослідження термінологічної парадигми конвергенції та крос-медійності дослідниця Л. Василик з'ясовує, що в основу визначення конвергенції покладено процес інтеграції інформаційних і комунікаційних технологічних платформ, а також інформаційних продуктів, які вони передають. Через вже згадуване поняття «злиття» виділяються основні акценти конвергенції:

- злиття технологій;
- злиття раніше роз'єднаних і віддалених один від одного традиційних засобів масової інформації (далі – ЗМІ) (періодична преса, радіомовлення і телебачення);
- злиття ринків – створюється новий інтегрований ринок, на якому компанії, що раніше конкурували, об'єднуються з метою зниження фінансових ризиків;
- злиття власне інформаційного продукту: текст, графіка, звук, відео інтегруються в єдиний інформаційний продукт, який позначають терміном «мультимедіа»;
- уможливлення керувати мультимедійним інформаційним потоком з єдиного центру [1].

Якщо сутність конвергентних ЗМІ, або нових медіа, є досить усталеною й означає засоби масової інформації, які комбінують (через те саме поняття злиття) формати подання інформації, то трактування процесу медіаконвергенції потребує постійного уточнення. Пропонуємо розуміти його як розширення комунікаційних платформ для просування інформаційного ресурсу, поширення його контенту й організації зворотного зв'язку, що забезпечує інтерактивну властивість медіа. Мережа Інтернет, яка синтезує всі види контенту (аудіо, відео, текст, графіка), уможливила диверсифікацію медійної галузі і, як наслідок, закріпилася інструментально і функціонально в соціальній системі, зокрема й у політичній складовій частині. На практиці конвергенція медіа проявилася в повсюдному створенні інтернет-версій традиційних ЗМІ, згодом – у розбудові інтернет-телебачення.

Як уже зазначалося в наших попередніх дослідженнях, сутнісні зміни, які спричинила діджиталізація джерел інформації, дозволяють розкрити основні характеристики нових медіа:

- поєднання різних типів мовлення на одному ресурсі;
- одночасні виклад інформації та її інтерпретація;
- персоналізація інформації;
- конкретність формулювання й оприлюднення інформації, орієнтованість її на життєве середовище;
- адресність – розсилка контенту на електронні адреси (підписки) або ж за допомогою інтернет-телефонії;

– продукування електронної реклами та вірусного контенту з метою посилення інформаційного впливу на всі категорії аудиторії;

– інтерактивність через запровадження онлайн-комунікації та інтерактивних чатів (як між користувачами, так і за участі ботів);

– функціонування стрімінгових відео та музичних сервісів (NETFLIX, Vevo, Spotify, Google Play Music, Apple Music та под.);

– оцифрування видань, створення електронних архівів тощо [7, с. 271–272].

Важливо наголосити, що ототожнення нових медіа суто з електронними ЗМІ є помилковим і обмеженим функціонально й інституціонально. Адже натепер альтернативними джерелами інформації на противагу традиційним ЗМІ можна вважати соціальні мережі, месенджери й інтегровані в них інформаційні канали, пошукові системи, агрегатори новин тощо. Так, разом із мережею Інтернет соцмережі стали катализаторами інформаційних процесів, перебігу політичних подій, розвитку громадянського суспільства.

Вплив нових форм медіа та комунікації на особистість свого часу зазначав французький політолог та соціолог Р. Арон. За визнання базових постулатів технологічного детермінізму і теорії чинників він як основу своєї концепції формулює питання про співвідношення особистості та ситуацій, тобто типових проявів відчуження, соціальних аномалій, стандартизації життя тощо. За цих умов, на думку вченого, формуються певні стратифікаційні типи особистості, основним з яких має стати конвергентна особистість – тип сучасної людини, який визначається високим ступенем вольового потенціалу [12, с. 89–91]. Конвергентна особистість як ознака постіндустріального суспільства надає пріоритет постматеріальним потребам, цінностям та ідеалам, власній самореалізації. Безумовно, інформаційне середовище для такої людини має характеризуватися плюралізмом думок, наявністю різних джерел інформації, вільного доступу до неї. Глобально такі властивості є свідченням цивілізаційних трансформацій, що в реальному житті доводять – інформація та можливість впливу на неї є конкурентним ресурсом поруч із силою та багатством.

Ще один підхід до розуміння конвергенції медіа тлумачить її як ознаку медіареволюції. На цьому наполягає іспанський соціолог М. Кастельс, який вказує, що нині відбувається злиття раніше роз'єднаних преси, радіо, телебачення [15, с. 157–164]. У такому синтезі проявляються рівні конвергенції, які класифікував австралійський учений Т. Барр: інституційний, уособлений галузями суспільного життя, які у своєму поєднанні забезпечують перебіг конвергентних процесів, та функціональний, який поєднує контент і технології його виробництва та поширення [13, с. 23–24]. Саме функціональний вимір конвергенції масмедійного дис-

курсу безпосередньо стосується політики, яка завдяки потенціалу нових медіа розширила свої власні функціонал та технологічність. Специфіка існування конвергентних засобів масової комунікації, задіяних у політичній діяльності, може бути протиставлена тезі американської дослідниці С. Херрінг, яка вважає, що основна функціональна роль нових медіа – це розвага, натомість комунікативна й інформаційна функції є другорядними [17]. Тож аргументуємо суттєвий вплив конвергентних медіа на реалізацію політичних стратегій в Україні та політику загалом:

– конвергенція як принцип діяльності призвела до утвердження нових підходів щодо реалізації політичних рішень та початку діджиталізації влади. В Україні створено Міністерство цифрової трансформації, яке відповідає за формування й реалізацію державної політики в галузі цифровізації, відкритих даних, національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, упровадження електронних довірчих послуг тощо [2]. Розроблено план втілення концепції «Держава у смартфоні», що дозволяє дистанціювати реалізацію суспільних потреб від бюрократичних механізмів, автономізувати соціум, тим самим сприяти набуттю ним рис громадянського;

– представники політичної еліти стали все частіше використовувати позаінституціональні форми комунікації із суспільством: через функціонуючі персональні сторінки в соціальних мережах; оприлюднення звернень з актуальних питань державного будівництва та соціальної політики, які, серед іншого, передбачають опції коментування. Політична мета розширення і залучення аудиторії (як прихильників, так і опонентів) реалізується просуванням тез і антитез на різних комунікаційних майданчиках, висловленням офіційних позицій, їх інтерпретацій лідерами громадської думки, інформаційних вкидів (фейків) тощо. Відтоді, як політики стали позиціонувати себе як джерела інформації, соціальні мережі та хостинги набули рис нових медіа. Так, багатотисячними аудиторіями характеризуються профілі у Facebook Президента України В. Зеленського (1,16 млн ос. станом на червень 2020 р.), його попередника П. Порошенка (2,53 млн ос. станом на червень 2020 р.), лідерки БЮТ «Батьківщина» Ю. Тимошенко (2,25 млн ос. станом на червень 2020 р.), мера Львова А. Садового (1,11 млн ос. станом на червень 2020 р.), голови Виконавчого комітету реформ М. Саакашвілі (1,23 млн ос. станом на червень 2020 р.) та інших політичних акторів [16];

– соціальні мережі, месенджери, телеграм-канали перетворилися як на альтернативні канали інформації, так і на джерело інфоприводів. Тут частково легітимується вплив лідерів громадської думки, акумулюються аргументи «за» і «проти». Похідним явищем вважаємо появу нових інструментів політичних технологій – ботів, що забез-

печують віртуальні цифри підтримки, які далеко не завжди відповідають реальному стану справ. Канадський дослідник Л. Бідон зазначає, що протягом останніх років половина інтернет-трафіка припадає на ботів, або «спамерських пошукових роботів», а різного роду медіарейтинги конструюються не через уподобання, а за допомогою мережевих технологій [14]. Водночас міжнародна компанія «Nielsen», яка спеціалізується на дослідженнях різних аудиторій, фіксує відчутний вплив соціальних мереж на трафік новинних ресурсів [19]. Тобто охоплення читачів новиною забезпечує не першоджерело, а Facebook як посередник для контенту.

Поряд із запровадженням принципів інтерактивності, мультимедійності, персоніфікації мережеву епоху звинувачують у посяганні на приватність, адже онлайн-комунікації та діяльність інтернет-медіа недостатньо регламентуються законодавством, часто актуалізують питання кібербезпеки. Американський дослідник і журналіст А. Мадрігал, який розглядав роль Facebook у виборах президента Сполучених Штатів Америки (далі – США) 2016 р., вважає, що відбувається руйнування інформаційних основ демократії. Медіаексперт наголошує на тому, що через штучні зміни алгоритмів переглядів і відвідувань відбулося фільтрування інформаційних систем, що зазвичай використовувалися для опрацювання новин [5, с. 245]. Цей і аналогічні факти доводять, що соціальні мережі не є звичайними комунікаційними платформами, а можуть бути використані для різноманітних інформаційних спецоперацій та маніпуляцій масовою свідомістю. Засновник мережі Facebook М. Цукерберг свого часу визнав факти та можливість втручання третіх сторін, зокрема Російської Федерації, Китаю, Ірану, у перебіг електорального процесу у США й інших державах. Ідеться про дії, пов'язані із пропагуванням ненависті та пропаганди загалом за допомогою штучного інтелекту в соціальних мережах [11].

На противагу критичній оцінці впливу нових медіа звернімо увагу на позитивні аспекти функціонування конвергентних ЗМК. Ідеться передусім про нові алгоритми роботи з аудиторією, коли інформація стає адресною, орієнтованою на зацікавлені групи, відповідно відбувається поглиблення інформаційного контенту, наприклад, через винесення на загал актуальних, але прихованих сенсів, які є практично табуованими для традиційних ЗМІ. Подана думка без альтернативних позицій і аргументів отримує їх через зворотний зв'язок – коментарі, повідомлення, поширення тощо. В умовах низького рівня масового критичного мислення механізм висловлення критики, незгоди і сумнівів сприяє об'єктивному сприйняттю інформації.

Інтернет як базова передумова формування й інформаційного суспільства, і нових медіа у своїй структурі передбачає масштабне архіву-

вання даних. Так діє принцип «Інтернет пам'ятає все!» і так розширюються можливості для прикладних політологічних досліджень – ретроспективного, компаративного та контент-аналізу, об'єктом яких є вивчення політичних сенсів в аудіовізуальному та текстовому контенті. У 2019 р. дослідницька кампанія «NOKS FISHES» здійснила аудит контенту президентської кампанії в Україні, тобто аналіз кейсу успішного контенту кандидатів [6]. Фахівці розділили на дев'ять тематичних блоків всю риторичну кампанію за вересень 2018 р. – квітень 2019 р.; залучили експертів до оцінки важливості контенту кожного блоку для підготовки українського суспільства до продовження реформ; порівняли фактичний зміст кампанії з тим, про що топ-кандидати (В. Зеленський, П. Порошенко, Ю. Тимошенко, Ю. Бойко, А. Гриценко) мали б розмовляти із громадянами, щоб модернізаційний рух українців було продовжено.

У підсумку експерти «зважили» пріоритетність контенту, який мав би вироблятися під час президентської кампанії, надавши найвищі бали тим комунікаціям, які готували б українців до розуміння першочерговості проведення інституціональних та ціннісних реформ. Водночас аналітики фіксували певні розриви між фактичним складом медіаполя та пріоритетами, визначеними експертами. Наприклад, теми верховенства права, рівності всіх перед законом, зростання економіки, зовнішньої політики в контексті цінностей та безпеки, на думку опитаних експертів, не менш важливі, ніж дискурс суспільства на тему війни. Контент щодо останньої мінімум удвічі домінував над обсягом згадок у медіа інших тем. Отже, було констатовано, що в українських медіа домінує не модернізаційний, а військовий дискурс. Тематичні ж профілі всіх топ-учасників президентських виборів виявилися майже ідентичними в досліджуваних медіа. Навіть більше, тематичні структури медіаполя і П. Порошенка, і В. Зеленського були подібними в усіх медіа, що аналізуються в межах кейсу «NOKS FISHES», і не зазнали змін у другому турі кампанії [6].

Структурно-функціональний потенціал конвергентних медіа дозволяє аналізувати логістику контенту – визначати, хто, чому й навіщо ретранслює або дублює політичні меседжі. Отже, з'явилася можливість відстежити появу тих чи інших заяв не лише на офіційних сайтах партій, у партійних профілях та на особистих сторінках політиків у соціальних мережах, в інтернет-представництвах органів влади, але й у дописах окремих «opinion leaders», начебто незалежних масмедіа. Як наслідок, очевидними стали політична належність і заангажованість ресурсу, раніше приховані зв'язки політичних і економічних кіл тощо.

Оприлюднювані в масмедіа тези щодо ключових позицій політиків із питань війни на Донбасі, верховенства права, зростання економіки, вибору

зовнішньополітичного курсу, боротьби з корупцією, ключових реформ та розвитку демократії охопили багатомільйонну аудиторію. Для неї трансляція позицій від провідних політичних акторів формувала загальну картину реальності та подальших перспектив державотворення. Потоки політичної інформації є багатоканальними, адже послугуються ресурсами телебачення, друкованих і онлайн-ЗМІ, радіомовлення, соціальних мереж, тому проігнорувати їх практично неможливо. Веб-технології взагалі дозволяють вірусно впливати на реципієнта за допомогою використання часто повторюваного і самовідтворюваного контенту. Актуальність і дієвість таких засобів підтверджують цифри – за даними опитування “USAID-INTERNEWS”, у 2019 р. рівень довіри до загальнонаціональних онлайн-ЗМІ вперше обійшов довіру до телебачення [8]. Отже, уважаємо життєздатним і апробованим припущення, що політична мова в Україні часто уособлює політичну реальність, орієнтовану на маси, однак через недостатній рівень комунікаційної взаємодії влади та громадянського суспільства ускладненим є процес узгодження ними позицій та інтересів для вироблення консолідуючих управлінських рішень.

Чинники довіри до конвергентних медіа аналізує у своєму дисертаційному дослідженні А. Каверіна і визначає такі групи факторів, як: репутація масмедіа (тривалість існування масмедіа на медійному ринку, незалежність від спонсорів, власника або держави, відповідність масмедіа професійним та етичним стандартам), авторитетність журналіста (об'єктивність і неупередженість журналіста, рівень його професійних навичок), дотримання журналістських стандартів (достовірність інформації та її джерела, дотримання балансу думок, наявність експертної думки в інформаційних матеріалах), характеристика та поведінка цільової аудиторії (рівень медіаграмотності й інформаційної культури, демографічні показники, особистісні вподобання та переконання аудиторії тощо) [4, с. 4]. На противагу суспільному скепсису щодо професійності онлайн-ЗМІ в Україні наведемо результати дослідження Інституту масової інформації, де з урахуванням 12 фахових критеріїв визначено топ українських онлайн-медіа, які дотримуються професійних стандартів, а саме: «Ліга», «Українська правда», інформаційне агентство Укрінформ, «Радіо Свобода», «Новоє время», «Дзеркало тижня», «Український тиждень», «Слово і діло», агентство Українські Національні Новини, «Громадське». У середньому в указаних ЗМІ рівень дотримання стандарту достовірності становив 97,5% матеріалів, балансу – 96%, стандарт відокремлення фактів від коментарів порушувався лише у 2% матеріалів. Водночас рівень власних новин у середньому тут становив 50% матеріалів [3]. Однак якщо йдеться про нові медіа не у фор-

маті засобів масової інформації, а як про соціальні медіа (соцмережі, телеграм-канали, відеохостинги, блогосферу), то тут статус «журналіст» надається лідерам громадської думки, популярним блогерам і оглядачам. Власне позиціонування нівелює звичування їх у недотриманні журналістських стандартів та професійної етики, адже такі стосовно конвергентних медіа ще не вироблені.

Висновки. Конвергенція медіа – це еволюційний процес, зумовлений розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, який означає розширення комунікаційних платформ для просування інформаційного ресурсу, поширення його контенту й організації зворотного зв'язку, що забезпечує інтерактивну властивість медіа. Конвергентні медіа мають потужний ресурс і значний потенціал для залучення аудиторії, що особливо актуально для політики, де широка аудиторія уособлює політичну підтримку і конвертується в можливість чинити вплив на вироблення й ухвалення владних рішень.

Нові медіа дозволили розширити спектр політичних технологій, покращити комунікаційний потенціал політичних акторів, запровадити модерні механізми діджиталізації влади. Вразливим аспектом використання принципів конвергентних медіа є відсутність чіткої регламентації та вноормування їхньої діяльності, що може негативно позначитися на стані кібербезпеки. Перевагами вважаємо перспективи апробації нових алгоритмів взаємодії з аудиторією, зміцнення плюралістичних цінностей та принципів е-демократії, нові можливості в дослідженні політичної інформації та інформаційно-комунікаційного виміру політики загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василик Л. Конвергенція та крос-медійність: дискурс термінологічної парадигми. *Теорія і практика журналістики*. 2017. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/43008/2/2017n883_Vasylyk_L-Convergence_and_cross_media_3-10.pdf.
2. Діджиталізація нині у тренді. *Урядовий кур'єр*: газета Кабінету Міністрів України. 2019. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/didzhitalizaciya-nini-u-trendi/>.
3. ІМІ підбив підсумки моніторингу онлайн-ЗМІ за новою комплексною методологією оцінки. *Інститут масової інформації*. 2019. URL: <https://imi.org.ua/news/imi-pidbyv-pidsumky-monitorynhu-onlayn-zmi-zapovoiu-kompleksnoiu-metodolohiieu-otsinky-i23317>.
4. Каверіна А. Довіра до конвергентних медіа в Україні: автореф. дис. ... докт. філос: 22.00.04. Харків, 2017. 23 с.
5. Квіт С. Масові комунікації. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2018. 352 с.
6. Кононенко Н. Політична мова і є нашою політичною реальністю. *Українська правда*. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/06/6/7217316/>.
7. Новосельський І. Нові медіа як модерний інструментарій української політики. *European Political and Law Discourse*. 2020. Vol. 7. Issue 2. P. 269–274.

8. Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р. : опитування "USAID-INTERNEWS". *Internews*. URL: <https://internews.in.ua/uk/news/onlajn-media-ta-sotsialni-merezhi-perehopyly-liderstvo-u-telebachennya-za-populyarnistyv-ukrajini-nove-opytuvannya-usaid-internews-schodo-spozhyvannya-zmi/>.

9. Федорчук Л. Журналіст конвергентної редакції: нові виклики професії. *Вісник Житомирського державного університету*. 2010. Вип. 54. С. 209–212.

10. Цимбаленко Є. Конвергенція масмедіа і медіа-комунікацій. *Освіта регіону. Політологія психологія комунікації*. 2013. № 3. С. 81–85.

11. Цукерберг сказав о планах России по вмешательству в выборы. *Deutsche Welle*. 2019. URL: <https://www.dw.com/>.

12. Aron R. *Progress and Disillusion: The Dialectics of Modern Society*. New York : Praeger, 1968. 214 p.

13. Barr T. *The changing face of Australia's media and communications*. Allen & Unwin, 2000. 280 p.

14. Beadon L. Traffic is fake, audience numbers are garbage, and nobody knows how many people see anything. *Techdirt*. 2016. URL: <https://www.techdirt.com/articles/20160915/18183535533/traffic-is-fake-audience-numbers-are-garbage-nobody-knows-how-many-people-see-anything.shtml?curator=MediaREDEF>.

15. Castells M. *The End of the Millennium, The Information Age: Economy, Society and Culture*. *Social Science*. 2000. 464 p.

16. Facebook : соціальна мережа. URL: <https://www.facebook.com/>.

17. Herring S. *Commentary: Contextualizing digital discourse*. *Digital discourse: Language in the new media*. New York : Oxford University Press, 2011. URL: <http://ella.slis.indiana.edu/~herring/commentary.2011.pdf>.

18. Jenkins H. *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York ; London, 2006. 308 p.

19. Nielsen Holdings plc. URL: <https://www.nielsen.com/ua/uk/>.

REFERENCES:

1. Vasylyk L. *Konverhentsiia ta kros-mediinist: dyskurs terminolohichnoi paradyhmy [Convergence and cross-media: the discourse of the terminological paradigm]*. *Teoriia i praktyka zhurnalistyky*. 2017. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/43008/2/2017n883_Vasylyk_L-Convergence_and_cross-media_3-10.pdf [in Ukrainian].

2. Didzhitalizatsiia nini u trendi [Didzhitalizatsiia now in trend]. *Hazeta Kabinetu Ministriv Ukrainy "Uriadovyi kurier"*. 2019. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/didzhitalizatsiia-nini-u-trendi/> [in Ukrainian].

3. IMI pidbyv pidsumky monitorynhu onlain-ZMI za novoiu kompleksnoi metodolohiieiu otsinky [IMI summed up the results of online media monitoring according to a new comprehensive assessment methodology]. *Instytut masovoi informatsii*. 2019. URL: <https://imi.org.ua/news/imi-pidbyv-pidsumky-monitorynhu-onlajn-zmi-za-novoiu-kompleksnoi-metodolohiieiu-otsinky-i23317> [in Ukrainian].

4. Kavierina A. *Dovira do konverhentnykh media v Ukraini [The credibility of the converged media in Ukraine]*. *Avtoreferat ... doktora filosofii [Abstract*

of Doctor of Philosophy]. *Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina [V.N. Karazin Kharkiv National University]*. 2017. 23 s. [in Ukrainian].

5. Kvit S. *Masovi komunikatsii [Mass communications]*. Kyiv: *Vydavnychi dim "Kyievo-Mohylianska akademiia"*. 2018. 352 s. [in Ukrainian].

6. Kononenko N. *Politychna mova i ye nashoiu politychnoiu realnistiu [Political language is our political reality]*. *Ukrainskapravda*. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/06/6/7217316/> [in Ukrainian].

7. Novoselskyi I. *Novi media yak modernyi instrumentarii ukrainskoi polityky [New media as modern tools of ukrainian politics]*. *European Political and Law Discourse*. 2020. Vol. 7. Issue 2. S. 269–274 [in Ukrainian].

8. Stavlennia naselennia do ZMI ta spozhyvannia riznykh typiv media u 2019 r.: Opytuvannia "USAID-INTERNEWS" [Attitude of the population to the media and consumption of different types of media in 2019: Survey "USAID- INTERNEWS"]. *Internews*. URL: <https://internews.in.ua/uk/news/onlajn-media-ta-sotsialni-merezhi-perehopyly-liderstvo-u-telebachennya-za-populyarnistyv-ukrajini-nove-opytuvannya-usaid-internews-schodo-spozhyvannya-zmi/> [in Ukrainian].

9. Fedorchuk L. *Zhurnalist konverhentnoi redaktsii: novi vykylyky profesii [Convergent journalist: new challenges of the profession]*. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*. 2010. Vyp. 54. С. 209–212 [in Ukrainian].

10. Tsymbalenko Ye. *Konverhentsiia mas-media i media komunikatsii [Convergence of mass media and media communications]*. *Osvita rehionu. Politolohiia psykholohiia komunikatsii*. 2013. № 3. С. 81–85 [in Ukrainian].

11. Tsukerberg rasskazal o planakh Rossii po vmeshatelstvu v vybory [Zuckerberg spoke about Russia's plans to intervene in the elections.]. *Deutsche Welle*. 2019. URL: <https://www.dw.com/> [in Russian].

12. Aron R. *Progress and Disillusion: The Dialectics of Modern Society*. New York: Praeger. 1968. 214 p. [in English].

13. Barr T. *The changing face of Australia's media and communications*. Allen & Unwin. 2000. 280 p. [in English].

14. Beadon L. Traffic is fake, audience numbers are garbage, and nobody knows how many people see anything. *Techdirt*. 2016. URL: <https://www.techdirt.com/articles/20160915/18183535533/traffic-is-fake-audience-numbers-are-garbage-nobody-knows-how-many-people-see-anything.shtml?curator=MediaREDEF> [in English].

15. Castells M. *The End of the Millennium, The Information Age: Economy, Society and Culture*. *Social Science*. 2000. 464 p. [in English].

16. Facebook – social network. URL: <https://www.facebook.com/> [in English].

17. Herring S. *Commentary: Contextualizing digital discourse*. *Digital discourse: Language in the new media*. New York: Oxford University Press. 2011. URL: <http://ella.slis.indiana.edu/~herring/commentary.2011.pdf> [in English].

18. Jenkins H. *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York; London. 2006. 308 p. [in English].

19. Nielsen Holdings plc. URL: <https://www.nielsen.com/ua/uk/> [in Ukrainian].

Media convergence as a driving force for development of mass media sphere of Ukraine: political aspect

Novoselskyi Ivan Fedorovych

Postgraduate Student at the Department of Political Institutions and Processes
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine

One of the leading indications of development of mass media sphere is the emergence of new media. The foundation of evolution of traditional mass communication media is the process of convergence, that is expansion of communication platforms in order to promote an information resource, to disseminate its content and organize feedback what ensures interactive feature of the media.

Social networks, online media, messengers, search systems, news aggregators are considered to be convergent media. Based on factual analysis of their activities it was found out that the characteristics of new media are a combination of different types of broadcasting on the same resource; simultaneity of presentation and interpretation of information; personalization of information; specificity of presentation and focus on the living environment; addressability of information flow; interactivity and introduction of online communication; functioning of streaming services; digitization of publications and creation of electronic archives and more.

By using analytical, logical, comparative and institutional methods the author finds out that the impact of media convergence on political sphere of Ukraine is manifested through the approval of new approaches to the elaboration and ratification of political decisions and the launch of digitalization of government; the use of non-institutional forms of communication with society by the political elite, which turned a political figure into an all-sufficient information source and social networks and hosting services – into new media. It was found out that audience expansion is achieved through the promotion of political theses and antitheses by using various communication platforms, expression of official positions and their interpretations by leaders of public opinion, fake news, activation of Internet bots and more.

Risks of using potential of new media in political sphere lie in the absence of clear regulation of their activities and, as a result, uncontrolled dissemination of fake news, breach of privacy boundaries, cybersecurity threat. On the other hand, the advantages of media convergence are considered to be the possibility of applying new algorithms of interaction with the audience, the implementation of the values of pluralism, the formation of a new approach to analyzing political information and content logistics, structuring the informational and communicational dimension of politics.

Key words: *mediaconvergence, new media, information space, information society, e-democracy, political communication, political technology.*

Проноза Інна Іванівна

Засоби масової інформації і комунікації в інформаційній війні як сучасна політична практика

УДК 327.5:070

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.10>

Проноза Інна Іванівна
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політичних
наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна

Здійснено аналіз значення, місця, ролі та впливу засобів масової інформації і комунікації в інформаційній війні, що використовується як сучасна політична практика та інструментарій для досягнення політичних цілей.

Визначено поняття «інформаційна війна» в межах українського законодавства та встановлені особливості її протікання. В зв'язку з тим, що існує безліч визначень інформаційної війни, в статті це визначення сформульовано узагальнено: інформаційна війна – це дії, спрямовані на досягнення інформаційної переваги, підтримку національної військової стратегії за допомогою дії на інформацію й інформаційні системи супротивника за одночасного забезпечення безпеки і захисту власника інформації. Інформаційна війна є нині найперспективнішим способом «продовження політики іншими засобами». Розглянуто п'ять основних правил, які використовуються під час інформаційних компаній: спостереження, перебільшення і перекручування, оркестрування або замовчування, переливання і зараження. З'ясовано, що концепція інформаційного впливу ЗМІ на людину і суспільство впливає з аналізу цих впливів. Аналіз інформаційної війни, її принципів і методів дозволяє зрозуміти суть цих впливів. Саме це є дуже важливим з огляду на гібридну російсько-українську війну в сучасних умовах. Розглянуто вплив інтернету на формування громадської думки. Також у статті наведені та проаналізовані моделі впливу ЗМІ на суспільство, що найбільш часто застосовуються через інформаційний простір. Інформаційні впливи бувають як позитивні, так і негативні. Причому позитивна інформація виконує виховну функцію в суспільстві. Метою ж негативної інформації (пропаганди) є розпалювання соціальних конфліктів, загострення розбіжності в суспільстві. Проблеми інформаційної війни слід вирішувати шляхом протидії маніпулятивним технологіям противника й удосконалення методів протидії. Доведено, що ефективність застосовуваних технологій визначає подальше розташування сил на політичній арені.

Ключові слова: інформаційна війна, інформаційний вплив, засоби масової інформації, інформаційне протистояння, медіапростір.

Вступ. У сучасному світі інформаційне протистояння є важливим елементом політичної боротьби з використанням при цьому різної практики та тактики. Війна в її природному розумінні перестає бути єдиним засобом завоювання і поширення впливу. Ми спостерігаємо активний вплив на свідомість за допомогою засобів масової інформації (ЗМІ). Віртуалізація ЗМІ сприяє активізації поширення впливу в сучасному політичному суспільстві. Актуальність цієї проблеми в сьогоденному світі складно переоцінити.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема значення, місця засобів масової інформації та комунікації в інформаційній війні в сучасному політичному суспільстві завжди є актуальною, що має міждисциплінарний характер та не залишається поза увагою політологів, журналістів, психологів, соціологів, серед яких такі вітчизняні вчені, як Г. Почепцов, Т. Ісакова, В. Конах, О. Лазоренко, О. Сенченко, Л. Євдоченко, Ю. Горбань, П. Шпиго, І. Завадський та тощо. Також цій проблемі присвячували свою увагу такі зарубіжні вчені, як С. Морган, А. Клімбург, М. Лібікі, Дж. Браян, С. Томпсон, С. Кара-Мурза, С. Расторгуев, А. Зиньєв та інші.

Враховуючи те, що на цей час триває військова та інформаційна агресія з боку Росії, спрямована проти України, вивчення питань медіавпливу (як зсередини, так і ззовні) на суспільну думку, настрої

серед різних категорій громадян, етнічних громад, їх прояви та волевиявлення щодо політичних перетворень у країні є важливим і актуальним. А дослідження ролі ЗМІ в цьому процесі та ставлення населення до ЗМІ є одним з основних показників для вивчення, аналізу наповнення інформаційного складника, оцінки суспільних, електоратних настроїв, медіаграмотності, а також подальшого вироблення державної інформаційної політики, шляхів протистояння інформаційній зброї, маніпулятивній інформації тощо.

Мета та завдання статті полягає в аналізі місця та ролі засобів масової інформації і комунікації в інформаційній війні як сучасної політичної практики українського суспільства.

Результати. У другій половині ХХ ст. розвинені демократичні країни пережили дві революції у сфері доступу громадян до інформації, результатом яких стали масова освіта і масове телебачення. Визначну роль у перетворенні політичного простору відіграли поява на інформаційному політичному ринку електронних ЗМІ, виникнення діалогових способів політичної комунікації, різке збільшення швидкості передачі повідомлень, формування «електронних спільнот» (наприклад, користувачів Інтернет) тощо. Ці та пов'язані з ними явища й факти якісно змінили умови і можливості конкуренції за державну владу. Звичайно, як вва-

жає Липман, інформаційні засоби були не здатні «транслювати весь обсяг суспільного життя людства так, щоб кожен індивід міг винести компетентну думку з кожного питання» [14, р. 362]. Навіть більше, інформаційні технології зробили свій внесок у занепад суспільного капіталу, оскільки теле-, відео-, аудіо-, мультимедіарозваги дозволяли людям задовольняти свої потреби в емоціях і адреналіні, не виходячи з дому, сприяючи пасивному сприйняттю людьми інформації, скороченню ресурсів зворотного зв'язку й так далі.

Тим не менш, активно проникаючи в сферу політики, нові інформаційні та комунікативні технології не тільки якісно видозмінили, але й зламали багато старих уявлень, установок, стереотипів, форм поведінки, моделей взаємовідносин між індивідами та групами, політичними інститутами і структурами. «При цьому ствердження, що сучасні комунікаційні технології допомагають встановити нові дружні зв'язки між людьми, яких розділяють культурні бар'єри, державні кордони та фізичні відстані, маскує безперервну боротьбу між провідними державами світу за встановлення власного домінування в інформаційному просторі і право розповсюдження необхідних соціально-політичних концепцій серед населення як своєї країни, так і інших держав» (використання за кордоном мережі Інтернет в інтересах ведення інформаційних війн) [6].

Віцепрезидент американського Інституту вивчення тероризму і політичного насильства, в минулому аналітик Міністерства оборони США П. Пробст, зазначив: «Розвиваючись, держави все більшою мірою стають залежними від високих технологій. Комплексні національні системи являють собою потенційну небезпеку, тому що мають життєво важливі вузли, удар по яких може призвести до руйнівних наслідків».

Зазначимо, що сучасні ЗМІ мають величезний вплив на свідомість і вчинки людини. З одного боку, ЗМІ публікують інформацію, що викликає інтерес аудиторії. З іншого – транслюють різні ціннісні установки, стереотипи, формують громадську думку, будучи головним засобом зміни масової свідомості. Вплив на свідомість людей відбувається не під час безпосереднього контакту, а через засоби масової інформації, які створюють ілюзію об'єктивної подачі відомостей і тому мають високий ступінь переконливості [2].

Відомо, що «Інформаційна війна – це дії, спрямовані на досягнення інформаційної переваги, підтримку національної військової стратегії за допомогою дії на інформацію і інформаційні системи супротивника за одночасного забезпечення безпеки і захисту власника інформації» [3]. Інформаційна війна є нині найперспективнішим способом «продовження політики іншими засобами». Інформаційну війну правомірно трактувати як складник інформаційної боротьби.

Вітчизняні науковці Я. Жарков [5] і Д. Кіслов [7] зауважують, що інформаційна війна може бути спрямована проти громадянського суспільства і владної еліти за допомогою дипломатії, пропаганди, психологічних кампаній, політичної і культурної підривної роботи, проникнення в інформаційні мережі і бази даних, просування ідей опозиційних рухів через комп'ютерні мережі. За словами політологів, інформаційна війна може вестися урядом проти незаконних груп або організацій, залучених до терористичної діяльності, поширення зброї масового ураження або транспортування наркотиків. З іншого боку, вона може бути спрямована проти політики конкретного уряду; прибічників груп і рухів, пов'язаних, наприклад, з релігійними проблемами, охороною довкілля або захистом громадянських прав.

Так, А. Монайло вважає, що інформаційна війна – політична боротьба, виражена у формі інформаційно-психологічного впливу операцій із застосуванням інформаційної зброї, яка виступає неодмінним атрибутом політичного керівництва. Реалізація війни полягає в посиленій дії на протиріччя, що об'єктивно закладені і мають місце на різних рівнях державного і громадського устрою. Внаслідок дій очікуються зовнішні і внутрішні прояви конфронтації з державою із заданим рівнем інтенсивності 1 у свідомо визначеному організаторами напрямі [9, с. 125].

Своєю чергою особливість інформаційної боротьби полягає в тому, що вона ведеться постійно – і в мирний, і у воєнний час. Серед основних загроз «використання інформаційних і комунікаційних технологій у військово-політичних цілях» і «діяльність по інформаційній дії на населення, що має на меті підривання історичних, духовних і патріотичних традицій» [5].

Основою дії ЗМІ на потенційного реципієнта є методи психологічного маніпулювання, формування необхідних позицій і нововведень. Важливо відмітити, що інформаційна війна відрізняється рівнем локалізації

У наш час навіть виникнення таких понять, як «інформаційна війна», «медіаагресія», «інформаційна безпека», свідчить не тільки про тісний зв'язок мас-медіа з конфліктними ситуаціями, а й про те, що у збройних конфліктах сучасності боротьба на інформаційному полі не менш важлива, ніж безпосередньо військові дії. Якщо до недавнього часу війна впливала переважно на інформаційну сферу, зокрема на журналістику (наприклад, Перша світова війна стала стимулом для появи та розвитку в США аналітичної журналістики, оскільки американці не могли збагнути, яким чином убивство ерцгерцога Фердинанда послужило причиною такого конфлікту), то останнім часом спостерігається зворотний зв'язок, причому як на макро-, так і на мікрорівні [11].

Як пише німецький філософ М. Больц, історія сучасної війни багато в чому збігається з історією нових медіа. «Застосування Наполеоном оптичного телеграфу та винахід наручних годинників для координації руху військ в англо-бурській війні – це лише анекдотичні поодинокі приклади. Манфред Шнайдер резюмує: «Можна без зусиль побачити, що великі військові події (наприклад, насильницькі реорганізації політичних просторів) у процесі старої та нової історії були пов'язані з дестабілізацією тимчасових і постійних інститутів за допомогою нових технік комунікації та зберігання інформації: створення Римської імперії та папірус, хрестові походи і папір, Тридцятирічна війна і друк, революційні війни та нові техніки швидкого друку, Перша світова війна й телефон, Друга світова війна і радіо, В'єтнамська війна та телебачення». Кінцевим пунктом цього розвитку стала сьогоднішня єдність наказу, комунікації, контролю та знання [1, с. 65].

Роль ЗМК і ЗМІ в інформаційній війні зумовлена їхніми можливостями формувати медіапорядок денний у політичному дискурсі та впливати на механізми прийняття рішень. В. Євдокимов пише: «Найчастіше мас-медіа в процесі інформаційної війни використовують реальні та вигадані дані, розраховані на прикрашання ролі того чи іншого суб'єкта в політичному процесі. Утворюється химерна суміш правдивої інформації та майстерної брехні. Ведення інформаційної війни забирає у її учасників час і енергію, які необхідні для досягнення інших цілей, наприклад, реалізації програм соціально-економічного розвитку територій» [4, с. 104].

ЗМІ та ЗМК сьогодні стали найпотужнішим елементом механізму цілеспрямованого конструювання політичних порядків, засобом вибудовування необхідних владі зв'язків і відносин із громадськістю. Інформація, яка надається ЗМІ, ніколи не буває нейтральною, вона являє собою спроби панівних еліт створити таке зображення дійсності, яке вигідне їм, та «виправдовує» їхню практичну політику, «упаковану» в стереотипні точки зору, що вигідні владі та виносять на передній план лише частину того, що відбувається насправді [8].

Ф. Уебстер пише, що «В ситуації, коли «ворог» може мати лише дуже обмежений доступ до каналів розповсюдження інформації (через надзвичайну ситуацію з її організаційними, етичними та політичними особливостями), коли ми прагнемо до перемоги (а не до тріумфу істини), з'являється маса можливостей для спотворення та введення в оману, та й мотиви, через які вдаються до брехні, легко зрозуміти. У подібній ситуації і політики, і військові розглядають ЗМІ як засіб боротьби з ворогом, тобто це є зброя пропаганди» [13, с. 268].

На цей час інформація пронизує всі сфери сучасного життя, і для більшості населення найважливішим засобом зв'язку з зовнішнім світом стали Інтернет, телебачення, радіо та преса. Цим

зумовлена та особлива важливість інформаційної зброї, сфера застосування якої настільки широка, що сьогодні ряд фахівців й експертів беруть на себе сміливість стверджувати, що лише однією цією зброєю можна виграти та програти війни. За словами Дениса Богуша, віцепрезидента Української ліги зі зв'язків із громадськістю, «60% інформаційних атак припадає на телебачення, на другому місці – Інтернет. Наприклад, для «правильного» висвітлення газового конфлікту Газпрому й України російською стороною було створено 8 сайтів, де щодня (навіть 31 грудня та 1 січня) розміщувалися якісь новини» [10].

«Поширюючи ті чи інші повідомлення та матеріали, ЗМІ створюють певну громадську думку, настрій, формуючи погляди і поведінку окремих особистостей, соціальних груп, а у підсумку – всього суспільства. Іншими словами, повідомляючи своїм читачам, слухачам або глядачам певну інформацію, ЗМІ викликають у них певні почуття, відповідно до яких у людей формуються й певні моделі поведінки. Враховуючи, що споживачем масової інформації є практично кожна людина, схожі процеси подібним чином можна сформулювати у всього суспільства загалом або у переважної його частини».

Ситуація складається така, що засоби масової інформації фактично перестають відображати дійсність, а самі створюють образи та симулякри, які й визначають реальність нашої дійсності, або, користуючись термінологією Ж. Бодрійяра, «гіперреальність», яка виявляється більш реальною, ніж сама реальність. Навіть війна в сучасному постмодерністському розумінні завдяки засобам мас-медіа перетворилася на тотальну симуляцію. Досягнення цієї видимості здійснюється не за допомогою дії реальних військових технологій, а за допомогою каналів комунікації: текстів, що промовляються з екранів телевізорів, надруковані у газетах – війну намагаються виграти нетиповими для класичного розуміння засобами, тими ж, що й передвиборчі кампанії [3].

Ефективність Інтернету як засобу поширення інформації підтверджується ступенем охоплення аудиторії Інтернетом. Так, за наявними даними нових досліджень у липні 2017 р., кількість користувачів Інтернету в Україні становила понад 12 мільйонів чоловік. З 12 000 000 8,6 мільйона припадає на міста з населенням понад 50 000 чоловік. Ще близько 3,5 мільйона припадає на міста з населенням менш як 50 тисяч осіб. Таким чином, враховуючи, що населення України становить 40 мільйонів жителів, рівень проникнення Інтернету в країні склав 30% [12].

Цікавим питанням є проблема довіри до ЗМІ. Виявилось, що найбільшою довірою серед українців користуються церква, волонтери та Збройні сили України, а найменшою – уряд України, росій-

ські ЗМІ та Верховна Рада України (цим інституціям довіряє менш як 10% українців), це нижче, ніж у попередні роки.

Щодо ЗМІ, то українським ЗМІ довіряють загалом 26,1% українців, не довіряють – 43,3%.

У регіональному розподілі довіра до українських ЗМІ виглядає так: найбільша на Заході країни – 39,3%, Центр – 24,9%, Південь – 21,9%, найменша довіра на Сході – 10%, при цьому на Сході не довіряють 68,2% [12].

Висновки. У результаті науково-технічного прогресу в галузі інформаційно-комунікаційних технологій, розвитку засобів масової комунікації створені безпрецедентні можливості для агресивного інформаційного впливу на населення інших держав із метою нав'язування принципів устрою та життя суспільства, знищення національних духовних цінностей, зниження економічного й військового потенціалу держав шляхом впливу на індивідуальну, групову і масову свідомість. Інформаційна війна як агресивна взаємодія протиборчих сторін в інформаційній сфері негативно відбивається на стані політичних комунікацій суспільства загалом. Застосування таких кампаній політичними акторами пов'язане зі збільшенням ризиків, результатом чого є швидка зміна статусів і позицій у відносинах влади. Через високу інтенсивність суперечок інформаційні війни погано піддаються управлінню та свідомому регулюванню й тому виступають як двосічна зброя для протиборчих сторін. Досягнення цілей подібними способами посилює політичну конфронтацію, знижує можливість поширення консенсусної культури, підриває стабільність у суспільстві.

Завдяки новим технічним засобам сьогодні можна охопити пропагандою мільйони людей одночасно. З'явилися й організації, здатні ставити небачені раніше за масштабами політичні спектаклі у вигляді масових видовищ або кривавих провокацій. Виникли дивні види мистецтва, які спричиняють сильний вплив на психіку (наприклад, перформанс, що перетворює буденну реальність на чарівний спектакль). До проведення інформаційних війн сьогодні активно залучаються Голлівуд, CNN й інші «медійні монстри».

Також у сучасних умовах ЗМІ можуть виступати як інструмент ведення інформаційної війни і як недержавний суб'єкт забезпечення захисту інформаційного простору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Больц Н. Азбука медиа. Москва : Европа, 2011. 136 с.
2. Васильев А.Д. Манипулятивная эвфемизация как атрибут дискурса СМИ. *Вестн. Краснояр. гос. пед. ун-та им. В.П. Астафьева*. 2010. № 1.
3. Діка Ольга. Інформаційна війна. *Сучасні тенденції веб-комунікації*. URL: <http://webstyletalk.net/node/97> (дата звернення: 09.07.2020).

4. Евдокимов В. Информационная война как феномен политической коммуникации. *Актуальные проблемы образования и воспитания: международный опыт и перспективы сотрудничества. Сборник научных статей*. Омск: Издательство НОУ ВПО «Омская гуманитарная академия». 2009. 188 с.

5. Жарков Я. Інформаційно-психологічна боротьба у військовій сфері: навч. посіб. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. 390 с.

6. Использование за рубежом сети Интернет в интересах ведения информационных войн. URL: <http://defpol.org.ua/site/index.php/ru/arhiv/alternativno/5986-2011-06-17-07-53-23>(дата звернення: 11.07.2020).

7. Кіслов Д. Інформаційні війни : монографія. Київ : Київ. нац. торг. економ. ун-т, 2013. 300 с.

8. Кондратюк М.О. Інформаційна війна та роль мас-медіа в міжнародних конфліктах. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. Вип. 41. С. 108–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2013_41_15 (дата звернення: 03.07.2020).

9. Монайло А.В. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. Москва : Горячая линия. 2013. 542 с.

10. Работа над ошибками: практика «противодействия» Украины информационной агрессии России в «газовом» вопросе. URL: <http://www.press-release.com.ua/releases/view/11899/> (дата звернення: 03.07.2020).

11. Роль СМИ в военно-политических конфликтах современности. URL: <http://www.fpsiholod.ru/smi.htm> (дата звернення: 19.06.2020).

12. Соціологи розповіли про ставлення українців до ЗМІ. *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/09/22/novyna/suspilstvo/socziolohy-rozpovily-pro-stavlennya-ukrayincziv-zmi> (дата звернення: 03.07.2020).

13. Узбестер Ф. Теории информационного общества. Москва : Аспект Пресс, 2004. 400 с.

14. Lippmann W. Public Opinion. N.Y., 1934. 392 p.

REFERENCES:

1. Bolts N. (2011) *Azbuka medya*. [ABC media] Moscow : Evropa.
2. Vasylev A. D. Manipulativnaia эвфемизация как атрибут дискурса СМИ [Manipulative euphemization as an attribute of media discourse]. *Vestn. Krasnoiar. gos. ped. un-ta im. V.P. Astafeva*. 2010. № 1.
3. Dika Olha. Informatsiina viina [Information war] *Suchasni tendentsii veb-komunikatsii (2017)* URL: <http://webstyletalk.net/node/97>
4. Evdokymov V. (2009) *Informacionnaya vojna kak fenomen politicheskoy kommunikacii* [Information war as a phenomenon of political communication]. *Aktualnye problemy obrazovaniya i vospitaniya: mezhdunarodnyj opyt i perspektivy sotrudnichestva. Sbornik nauchnyh statej*. Омск: Издательство НОУ ВПО «Омская гуманитарная академия».
5. Zharkov Ya. (2014). *Informatsiino-psykholohichna borotba u voieni sferi* [Information and psychological struggle in the military sphere]: navch. posib. Kyiv: VPTs "Kyivskiy universytet".
6. Ispolzovanie za rubezhom seti Internet v interesah vedeniya informacionnyh vojn [The use of the Internet abroad in the interests of waging information wars]

(2017). URL: <http://defpol.org.ua/site/index.php/ru/arhiv/alternativno/5986-2011-06-17-07-53-23>.

7. Kislov D. (2013). *Informatsiini viiny* [Information wars] : monohrafiia. Kyiv : Kyiv. nats. torh. ekonom. un-t.

8. Kondratiuk M.O. (2013) *Informatsiina viina ta rol mas-media v mizhnarodnykh konfliktakh* [Information warfare and the role of mass media in international conflicts]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*. № 41. pp. 108–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2013_41_15.

9. Monajlo A.V. (2013) *Gosudarstvennaya informacionnaya politika v usloviyah informacionno-psihologicheskoy vojny* [State information policy in the context of information and psychological warfare]. Moscow : Goryachaya liniya.

10. Rabota nad oshibkami: praktika "protivodejstviya" Ukrainy informacionnoj agressii Rossii v "gazovom"

voprose (2013) [Correcting mistakes: Ukraine's practice of "counteracting" Russia's information aggression in the "gas" issue]. URL: <http://www.press-release.com.ua/releases/view/11899/>.

11. Rol SMI v voenno-politicheskikh konfliktakh sovremennosti [The role of the media in the military-political conflicts of our time] (2012)/ URL: <http://www.fpsiholod.ru/smi.htm>.

12. Sociologi rozpovili pro stavlennya ukrayinciv do ZMI [Sociologists spoke about the attitude of Ukrainians to the media]. *Slovo i dilo*. (2017). URL: <https://www.slovovidilo.ua/2017/09/22/novyna/suspilstvo/socziolohy-rozpovily-pro-stavlennya-ukrayincziv-zmi>.

13. Uebster F. (2004) *Teorii informacionnogo obshestva* [Information Society Theories]. Moscow : Aspekt Press.

Mass media and communication in the information war as a modern political practice

Pronoza Inna Ivanivna

Candidate of Political Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26, Odesa,
Ukraine

The article analyzes the significance, place, role and influence of the media and communication in the information war, which is used as a modern political practice and tools for achieving political goals.

The concept of "information war" within the Ukrainian legislation is defined and the peculiarities of its course are established. Since there are many definitions of information warfare, the article formulates this definition in general: information warfare is actions aimed at achieving information superiority, support of national military strategy by acting on information and information systems of the enemy while ensuring security and protection of the information owner. Information warfare is now the most promising way to "continue politics by other means". We have considered five basic rules used in information campaigns: surveillance, exaggeration and distortion, orchestration or silence, transfusion and infection. It was found that the concept of informational influence of mass media on the person and a society follows from the analysis of these influences. Analysis of information warfare, its principles and methods allows us to understand the essence of these influences. This is very important given the hybrid Russian-Ukrainian war in modern conditions. The role of the Internet in the formation of public opinion is considered. The article also presents and analyzes the most commonly used models of media influence on society. Information influences can be both positive and negative. Moreover, positive information performs an educational function in society. The purpose of negative information (propaganda) is to inflame social conflicts, exacerbate differences in society. The problems of information warfare should be solved by counteracting the manipulative technologies of the enemy and improving methods of counteraction. It is proved that the effectiveness of the applied technologies determines the further location of forces in the political arena.

Key words: information war, information influence, mass media, information confrontation, media space.

Серов Роман Ігорович

Медіа-інтерпретації українсько-французького політичного діалогу (2014–2020)

УДК 327-048.87(44+477) «19/20»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.11>

Серов Роман Ігорович
докторант кафедри політології
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

Питання українсько-французького політичного діалогу після Революції Гідності має широке відображення у медіа-інтерпретаціях. Підкреслено особливості сучасного політичного діалогу, який, на відміну від попереднього періоду з його швидким зростанням економічного співробітництва, мав на початковій стадії (до 2016 року) надзвичайно високий ступінь інтенсивності з одночасним падінням рівня економічної дипломатії з відповідними наслідками.

Інтерпретації політичної реальності в українсько-французькому дискурсі розглянуті на прикладах низки резонансних тем, які є значущими для цього періоду. Частина з них – матеріали, створені в науковому та експертному середовищі. Інший масив джерел – тексти ЗМІ, які займають основну частину медіапростору. Розмежування умовне. До першої групи належать інтерпретації характеру Революції Гідності, особливостей українсько-французького політичного діалогу, аналіз позицій французьких політологів, зниження інтересу західних ЗМІ до України, Мінський процес та ін. У другій групі – гальмування євроатлантичної інтеграції України, поновлення дискусії щодо ядерного роззброєння України та визнання дієвості Будапештського меморандуму як альтернативи Нормандського формату та ін. Медіа-інтерпретації цього періоду відрізняються більшою ніж зазвичай полемічністю. Водночас здебільшого вони демонструють розгубленість авторів у визначенні політичних перспектив і формулюванні раціональних пропозицій щодо подолання кризи. У статті відзначено, що Париж, як і раніше, публічно виступає проти членства України в ЄС і НАТО, постійно нагадуючи, що договір про Асоціацію з ЄС і програма «Східного партнерства» не містять умов прийому в НАТО і ЄС. Звертається увага на новий курс Президента Франції щодо «переосмислення європейського цивілізаційного проекту» й оновлення діалогу з РФ. Україна повинна врахувати це під час формування своєї французької стратегії, бо тривала відсутність стратегічного бачення з обох сторін не дає змогу вивести інтенсивний політичний діалог у нову якість. Тому необхідна глибока ревізія результатів співпраці та вироблення її нової парадигми. У цьому контексті пропонується змістити акценти українсько-французького дискурсу на просування потрібних Україні і привабливих для французького бізнесу проєктів шляхом широкого представлення їх у медіапросторі, в публічній дипломатії, і нарешті, в центрах прийняття рішень.

Ключові слова: ЗМІ, медіа-інтерпретації, українсько-французький дискурс, політичний діалог, Нормандський формат, євроінтеграція України.

Вступ. Гострота політичної ситуації серйозно впливає на контент інформаційного простору, а тому вимагає особливої уваги до методології дослідження публікацій ЗМІ, включаючи поряд з класичними методами принципи герменевтики, розробленої, зокрема, Шлеермахером, Гуссерлем, Дильтеєм, Хайдегером, Гадамером, Рікером, Шпетом. Дослідник осягає зміст інтерпретацій через власні інтерпретації, «накидаючи» на них, за висловом Гадамера, нові смисли – від попередніх до більш доречних, відповідно до фактів. П. Рікер вказує на інтерпретацію як розшифровку сенсу, що стоїть за очевидним, за значенням, що напрошується, особливо там, де є множинний зміст. «Таке прагнення до об'єктивності не вичерпується критичним вивченням документів, як вважає обмежений позитивізм: воно включає в себе і широкі узагальнення; його специфічний раціоналізм є схожим на раціоналізм, який притаманний сучасній фізичній науці, і історії не пристало мати справу з явищами нижчого порядку» [1, с. 40].

У попередніх статтях з цієї проблематики ми вже розглядали її еволюцію в ЗМІ з 1991 по 2014 рік [2; 3]. Порівнюючи контент 2005 і 2014 років, зауважимо, що зовні обидві кризи пов'язані з відстор-

ненням В. Януковича від президентства, а французький політикум висловлював в обох випадках гарячу солідарність щодо євроатлантизму Майданів. Однак їх наслідки показали різкий контраст. Після переговорів у 2005 р. президентів В. Ющенко та Ж. Ширака двосторонні відносини були поставлені на рейки Дорожніх карт українсько-французького співробітництва з надзвичайним ефектом [4, с. 187]. Зокрема, показник торгово-економічних відносин збільшився у рази, а обсяг інвестицій в Україну – на порядок. Але після другого Майдану ми бачимо абсолютно новий сценарій. Політичний діалог піднявся до небувалих висот. За даними МЗС України, після створення «Нормандського формату» в 2014 р. Порошенко й Оланд мали 4 офіційні зустрічі та 16 телефонних переговорів. Єлисейський палац зробив 23 офіційні заяви по Україні. У 2015 р. Порошенко 4 рази здійснив робочі візити до Франції, Оланд відвідав з робочим візитом Київ. 12 разів були зустрічі на міжнародних форумах і переговорах, не рахуючи контактів прем'єр-міністрів, міністрів закордонних справ та ін. [4, с. 185]. Це не зупинило конфлікт на Донбасі, але сприяло підписанню Угоди про асоціацію України з ЄС, створення ЄвроЗЕС

і надання «безвізу» для українців. Парадокс, але в економічних стосунках стався відкат на багато років назад. У цьому відмінність підсумків Майданів. Є й «об'єднуючий» неприємний результат. Франція обидва рази припинила спроби України увійти до ЄС і НАТО.

Мета та завдання – дослідження особливостей медіа-інтерпретацій українсько-французького політичного діалогу під час корінних змін української внутрішньої та зовнішньої політики; висвітлення поглядів українських і французьких авторів на шляхи вирішення політичної кризи в Україні та стану двосторонніх відносин.

Методи дослідження: порівняльний (компаративний) метод на основі історичного підходу, з огляду на предмет дослідження застосовується метод герменевтичної інтерпретації.

Результати. Аналізуючи осмислення політичної реальності в медіа-просторі України і Франції, зупинимось лише на деяких резонансних темах.

Насамперед звернемося до інтерпретацій характеру Революції Гідності в науковому й експертному середовищі на прикладі аналітичного есе за підсумками міжнародного форуму суспільствознавців «Україна і криза русистики» в Харкові в квітні 2014 р. [5]. Автор вважає, що традиційні визначення (буржуазно-демократична, національно-визвольна та ін.) до неї не підходять. Євромайдан переміг у суспільстві з капіталістичною ринковою економікою і демократичними інститутами. Він скинув не монарха, а законно обраного президента і висловив недовіру парламенту, але не поставив під сумнів принципи капіталістичної економіки і парламентаризму. З історичними «буржуазними» революціями його об'єднує традиція європейського політичного лібералізму, яка визнає право народу на повстання проти тиранії (згідно з працею «Два трактати про правління» (1690) Джона Локка). Тому Майдан можна вважати локківським по духу, але навряд чи «буржуазним» у прямому сенсі. З революційних сценаріїв, на думку автора, найменш інтелектуально продуктивним видається концепція кольорової революції. «Кольорові революції» виглядають спецопераціями деяких могутніх гравців, що звучать як кодові назви секретних планів: «революція троянд», «помаранчева», «тюльпанова» і т.п. Найменування кольорових революцій безглузді, чого не можна сказати про українську революцію 2014 р., яка відразу проголосила себе Революцією Гідності. Досить цікавим є авторське осмислення та інтерпретація цієї самоназви з використанням прийомів герменевтики. Але розуміючи, що подібні назви теж мало що пояснюють, запропоновано визначення «постколоніальна революція». Саме вона, вважає автор, сформувала єдину націю, переступила через «інтегральний націоналізм», вказавши нові шляхи іншим народам. Аби не заглиблюва-

тися в коментарі тексту, густо присмаченого складними лінгвoseмантичними конструкціями, зауважимо, що стаття практично позбавлена критичного погляду на суперечливий сенс реальних подій. Звідси ейфорія щодо можливостей нової нації самостійно формувати державну політику, а також креативної настільки, що громадяни в патріотичному пориві називають себе «русожидобандерівцями» (за прикладом команди Коломойського). Автор з натхненням робить висновок: якщо модель «постколоніальної революції» коректна, це означає, що Україна відкрила нові історичні горизонти і вже існує в майбутньому. Це в разі, якщо коректна. Тому доречно згадати одне із зауважень Поля Рікера: «...Не йдеться про те, що історик повинен розділяти віру своїх героїв, – у такому разі ми мали б не історію, а апологетику <...> історик повинен зуміти за допомогою гіпотези ...зануритися в проблематику цієї віри, постійно тримаючи її в «підвищеному стані» і «нейтралізуючи», як якщо б вона була нині існуючою вірою» [1, с. 44].

Оптимізм з приводу нової якості українсько-французького співробітництва та швидкого просування України в Європу підтримувався серйозними публікаціями за участю французьких політологів і політиків. На презентації дослідження Інституту світової політики в Києві («Аудит зовнішньої політики України») посол Франції Ізабель Дюмон повідомила про те, що відтепер Україна входить до Топ-5 пріоритетів французької зовнішньої політики [4, с. 182]. Судячи з даних про інтенсивність політичного діалогу, наміри французької сторони були частково реалізовані. Однак солідарність Заходу з Україною в санкціях проти РФ дуже скоро спіткнулася об інтереси власних виробників. Саме французькі Національні збори і Сенат першими в ЄС виступили за скасування цих санкцій, що в українській пресі викликало обурення. Наприклад, у газеті «День» читаємо, що Франція повинна відстоювати європейські цінності, за які боролася наша країна на Євромайдані. «І не може бути так, що законодавча влада тієї ж Франції приймає рішення про поступове скасування санкцій, тому що, бачте, це боляче б'є по французькій економіці» [6]. Цей докір європейцям в егоїзмі виглядає дивакуватим, бо економічна вигода – вища мета і цінність, особливо французької зовнішньої політики, яка ніколи не відрізнялася альтруїзмом. Введення санкцій стало викликати у європейських мас-медіа «втому» від української теми, що вже в 2016 р. відзначили французькі фахівці в матеріалах «Аудиту зовнішньої політики України». В одній зі статей LeMonde наводиться думка французького дипломата: «Втомленість від українського питання може швидко перетворитися загальною на втому ...до українського партнера, який відтак вважатиметься ненадійним». Тоді «питання про санкції проти Росії постане зовсім в іншому

вимірі,.. адже застосування санкцій залежить напряму від реалізації Мінських угод» (за винятком «Кримського пакета») [7]. Українські аналітики теж зафіксували, що західна аудиторія втрачає до нас інтерес. Середньомісячна кількість новин і статей про Україну провідних світових ЗМІ в період з жовтня 2016 по березень 2018 року була в середньому в 2,4 раза меншою, ніж у цих же ЗМІ в період з жовтня 2014 по серпень 2016 року. Топ-теми майже не змінилися: війна, газ і санкції, але перестали писати про реструктуризацію боргів і нормандські переговори. При цьому три державні медіа РФ (TASS, Russia Today і Sputnik) написали майже стільки ж, скільки 14 західних [8]. Але у серйозній політичній періодиці Франції, зокрема, в журналі "Politique international", такі перепади менш відчутні. У статтях про Україну з'являються цікаві подробиці політичного закулісся або відверті думки українських політиків, якими вони не діляться з вітчизняними виданнями. Наприклад, щодо планів покарання активних діячів невизнаних республік після повернення в українську юрисдикцію, як це є в інтерв'ю виданню А. Авакова. Жорстко дорікнувши Заходу у байдужості до України («ми остання лінія захисту від цього божевільного пса Путіна, який гавкає на наших кордонах»), він виклав план рішучого заняття території за два тижні в разі відходу РФ з ЛДНР: «... ми готові до цього сценарію. Ми будемо голосувати за законом, щоб покарати тих, хто співпрацював з ворогом, черпаючи натхнення з моделі Де Голля (тотальна судова чистка – Р.С.) після Другої світової війни» [9]. Такі настрої відомі в «Четвірці». Мабуть, тому «формула Штайнмайера» знов підтверджена у Паризькому меморандумі. На зустрічах міністрів закордонних справ Франції і Німеччини Ф.-В. Штайнмайера і Ж.-М. Ерро з П. Порошенком, А. Яценюком, і П. Клімкіним у лютому 2016 року відкрито пролунала стурбованість за політичне майбутнє України: «...немає жодних підстав бути задоволеними прогресом, досягнутим нами в останні кілька місяців». Особливий наголос було зроблено на боротьбу з корупцією та невідкладне ухвалення закону про вибори в ОРДЛО. При цьому Яценюк був удостоєний похвали за те, що він «проштовхнув через парламент низку соціально непопулярних заходів із затягування пояса, які покликані відродити стійке зростання в Україні» [10]. Проте найважча проблема країни залишилась замороженою.

Однією з найбільш гострих тем у ЗМІ стало будівництво «Північного потоку 2», який суперечив інтересам України, але не інтересам Франції та Німеччини. Слід підкреслити, що в українській пресі ця тема була порушена ще у 2006 році [11]. Франція тоді запропонувала цілу низку проєктів у сфері газових поставок і використання газових сховищ України, проте пропозиції не були прийняті під впливом проросійського лобі. Персоналії автор

замовчує. Але тоді Президентом був В. Ющенко, що почав блискуче співробітництво з ФР і газові війни з РФ. Тому така інтерпретація непрозора.

Після зупинки будівництва «Північного потоку 2» у 2019 р. ЗМІ Франції висловлювали досить стримане невдоволення тиском США на Європу [12]. На відміну від ФРН, Франція не проявляла великої активності в захисті проєкту, бо забезпечена енергією на 70% своїми АЕС і не так критично залежна від газу.

Інцидент у Керченській протоці 25 листопада 2018 року зі стріляниною і захопленням українських військових моряків сколихнув світові ЗМІ, але занадто явний зв'язок інциденту з майбутніми президентськими виборами збив могутню інформаційну хвилю. Показова реакція «проукраїнського» Ле Монд, яка меланхолійно відзначила, що прохання Порошенка про воєнний стан може привести «навіть до перенесення президентських виборів у березні 2019 року, стосовно яких він відчуває великі труднощі» [13].

Гальмування українсько-французького євроатлантичного співробітництва турбує українських політологів. Так, у 2019 р. директор Інституту світової політики Євген Магда в інтерв'ю Radio France International заявив, що євроінтеграція України – тривалий процес, і він його оцінює «10 років +» та додав: «...Дозволю собі сказати таку крамольну річ: Україну в ЄС не чекають». На його думку, частина українських політиків – за зміну орієнтації на Росію. Інша частина пропонує здійснювати реформи в контексті європейської інтеграції та бути готовими в будь-який момент. «Це як дівчина, яка сильно хоче вийти заміж, купила весільне плаття, постійно його приміряє і тримає дієту, щоб у нього влізти. Нам треба постійно бути у формі» [15]. «Крамольність» таких міркувань завищена, тим більше для французького радіо. Український посол у Парижі О. Шамшур в інтерв'ю «Укрінформ» у 2015 р. повідомляв про негативне ставлення французів до перспективи членства України в НАТО і ЄС. Під час обговорення ратифікації Угоди про асоціацію в обох палатах парламенту Франції «робився акцент на тому, що Угода про асоціацію не є перехідним етапом до вступу України в ЄС і не передбачає ніяких перспектив членства» [16]. У котрий раз французи повторили це у 2020 році без проблисків іншої інтерпретації. За повідомленням УНІАН, офіційний Париж заявив, що Франція не хоче, щоб «Східне партнерство» сприяло ймовірності майбутнього членства в ЄС. Партнерство виключає «всі перспективи або всі механізми інтеграції ЄС, або членства». Президент наполягає, що розширенню повинно передувати реформування ЄС у його нинішніх кордонах [17].

І нарешті, про головний висновок, який для автора є очевидним. Однак за цією очевидністю

криється той самий «множинний сенс». Тримати дієту протягом «10 років +», щоб влізти у вінчальну сукню навіть для дівчини нерозумно, а для країни тим більше. Множинність смислів – у пошуку разом із Францією альтернативних стратегій і пріоритетів нині. Через «10 років +» конструкція Європи може бути іншою.

Після оголошення про відновлення роботи Нормандської четвірки французька преса знову повернулася до української теми. Раніше Ф. Оланда критикували за проходження у фарватері Німеччини, але зустріч у Парижі по-іншому показала роль французького президента. З можливих перешкод досягненню прогресу преса називала проблему інтерпретації «формули Штайнмайера». Але у підсумку президент В. Зеленський підтвердив попередні домовленості. Однак у ЗМІ знову активно стало питання про перегляд мінських угод, з натяками, що Макрон і Меркель допускають таку можливість. Чи це так? 30 березня 2020 року Міністерство Європи та закордонних справ Франції оприлюднило спільну заяву міністрів закордонних справ ФР та ФРН стосовно України, де закликають до виконання спільних висновків останнього саміту у Парижі «шляхом повного виконання Мінських домовленостей» [18]. Таким чином, спекулятивність інтерпретацій зафіксована. Однак пандемія Covid-19 відсунула новий етап цих переговорів на невизначений термін.

Серед гострих тем, як-то кажуть, «другого плану» можна вказати на сполох дискусій щодо Будапештського меморандуму 1994 р. по ядерному роззброєнню України, який, за визнанням Л. Кучми, йому не рекомендував підписувати президент Франції Ф. Міттеран, сказавши коротко і ясно: «Вас обдурять». Чергова хвиля публікацій піднялася в 2014 році. І справа не в 20-й річниці меморандуму, а в новій політичній реальності. Наприклад, у публікації О. Білоколоса тема міжнародних гарантій розглянута в історичній ретроспективі [18]. Він послався на погляди французького історика дипломатії Жана-Батіста Дюрозеля, висловлені в книзі «Історія дипломатії з 1919 р. до наших днів» про Пакт загальної відмови від війни 1928 року (Пакт Бріана-Келлога – апогей дипломатії «пактоманії»). На думку Дюрозеля, це була небезпечна ілюзія. Простеживши низку таких гарантій, у тому числі від імені СБ ООН і НАТО стосовно України, автор статті розкритикував реанімацію цієї ілюзії, а саме напад «пактоманії» тодішнього міністра закордонних справ П. Клімкіна, який озвучив «Українській правді» 20.07.2014 р. незрозумілу ідею «перехресних гарантій безпеки». З іншого боку, низка українських аналітиків наполягали, що Будапештський меморандум – не порожній аркуш, а повноцінний міжнародний договір. Ретельний аналіз його проведено в статті П. Жовніренко [19], який доводить, що згідно з нормами міжнародного

права він не потребував ратифікації і обов'язковий до виконання. Є підтримка цього і у Франції, про що скажемо нижче.

Відвертою слабкістю всіх цих публікацій є невідповіді на питання: «Що робити?». Наприклад, у боротьбі з ілюзіями «пактоманії» запропонований курс на силову політику стримування. Але тут автор дійшов аж до створення високоточних крилатих ракет, що дістають до Петербурга і Єкатеринбурга. В іншому випадку безперспективний Нормандський формат пропонується замінити на Будапештський, тобто замість президента Франції і канцлера Німеччини посадити за стіл переговорів президента США і прем'єр-міністра Великої Британії. Але як? Автор рекомендує: наполегливо пропонувати підписантам відтворити єдиний перспективний формат переговорів. Відповідей не було, але ця тема турбує українців з інших боків.

Після виходу в 2016 році книги колишнього Міністра екології Юрія Костенка «Історія ядерного роззброєння» і його публічних виступів з'явилися нові публікації з питаннями, чи справді Україні необхідно було підписати Меморандум через тиск ззовні, загрози міжнародної ізоляції і т.п.? А чому Пакистан, Індія, КНДР і Ізраїль не стали цього робити? Чому так поспішно проводився процес демонтажу ядерних сил, а саме замість 7 років на передачу в Росію першої партії ядерних зарядів і носіїв за півтора року вивезли все? Адже вартість ядерних зарядів, ракет, шахт, ракетноносців і всієї інфраструктури обслуговування була гігантською (за деякими оцінками тільки збагачений уран і плутоній-більш 100 млрд дол). Новенькі розпиляні ТУ-160 («Білий лебідь»), вартістю кожен 250 млн дол., налітали всього від 100 до 460 годин [20]. І що натомість? Тому автор книги і його прихильники вимагають суду для всіх, хто просував цю угоду на шкоду країні.

Повертаючись до французьких медійних інтерпретацій, відзначимо відчутну підтримку лінії України на жорстку конфронтацію з РФ. Наприклад, науковий співробітник Французького інституту геополітики та Інституту Томаса Мора Ж.-С. Монгреньє переконаний, що домовленості в Будапешті лягли в основу міжнародного права, а спроби їх дезавувати – «гра в софістику» [21]. Його припущення щодо відлучення Путіна від «G8» підтвердилося. А ось щодо закінчення української кризи прозвучали дивні міркування про можливий опір агресору за «кричущої нерівності сил», де «архаїчні інстинкти» народу, що прокинулись, можуть серйозно впливати на результат протистояння. Але тут уже, як-то кажуть, дякуємо за пораду...

У ряду рішучих прихильників активної протидії В. Путіну – відомий політолог і журналіст Олів'є Ведрін. В українських ЗМІ в каденцію П. Порошенка він був категоричний і вимогливий по частині наступальної позиції, переконуючи, що росій-

ське лобі у Франції – це всього лише невеликі групи вкрай правих і вкрай лівих політичних сил [22]. Але коли В. Зеленський почав діалог з Е. Макроном щодо відновлення переговорів у Нормандському форматі, О. Ведрін заговорив інакше: «Що ми спостерігаємо зараз? Повернення Росії в ПАРЄ, посилення російського лобі в Євросоюзі, спроби Трампа повернути РФ у «Велику сімку», проросійська риторика Макрона, Німеччина і «Північний потік-2», мережа кишенькових популістських партій у ЄС, які просувають ідею скасування санкцій... У Франції дуже сильне російське лобі в бізнесі. Багато французьких бізнесменів проти продовження санкцій. Ви в Україні повинні враховувати це лобі як у Франції, так і в Німеччині» [23]. Знання таких особливостей авторів – важлива позиція в герменевтиці.

У телевізійних дискусіях французьких політологів щодо Криму проукраїнська і проросійська позиції окреслені помітно [24]. Але в будь-якому варіанті дискусій усі учасники мають на увазі національні інтереси Франції, вплив української кризи на її європейську політику. Причому предмет аналізу може бути розгорнуто в самому несподіваному ракурсі. Ось, наприклад, Олександр дель Валь – історик, геополітолог і публіцист. У спільному з політологом Олів'є Гілманом інтерв'ю 4 червня 2015 для Atlantico (незалежного новинного інтернет-порталу) він піддає гострій критиці французьку зовнішню політику за проходження у фарватері американських інтересів в Європі. Протистояння України і Росії для нього має значення лише остільки, оскільки це може впливати на головну задачу Франції у протидії наступу світового ісламізму. Через три роки в тому ж виданні Atlantico, представляючи свою нову книгу «Справжні вороги Заходу», він конкретизує свою позицію: «Поки натівські стратеги запевняють нас, що найстрашніша загроза для західних суспільств – це путінська Росія, <...> полюси радикального ісламізму користуються нашими свободами і дипломатичними відносинами наших країн... Це є продовженням константи англо-саксонської геостратегії, тобто теорії стримування або оточення російського Хартленда, в тому числі за допомогою «мусульманського пояса» [25]. Навіть через події в Україні або в Сирії автор вважає, що така геостратегія суперечить інтересам Франції і всієї Європи у зіткненні цивілізацій, що насувається. Закликає повернутися до історичного союзу з Росією і не підштовхувати її до Китаю. У цих міркуваннях автор стає рупором свого президента, який майже цитує його. У газеті «Фігаро» читаємо: президент розраховує повернути Франції її історичну роль «держави-посередника» у світових проблемах, вважає, що «за існуючих умов перебудови світу було б помилкою не розмовляти з Росією, щоб вона приєдналася до Європи, а не до Китаю». Прези-

дент підкреслив актуальність «переосмислення Європейського цивілізаційного проєкту» [26]. Як бачимо, тут ціла програма, у якій чутні відгомони ідей де Голля.

З 2014 року французькі дослідники стали більше уваги приділяти Україні як одному з геополітичних центрів. У статті Л. Халецької розглянуті погляди низки відомих фахівців: П. Гурдена, П. Маршана, Ж.Б. Пінателя, О. дель Валя, Ж.Ж. Вюжіка [27]. Щодо проблем української кризи, то вони надали своє бачення її розвитку. Багато що підтвердилося. Привертають увагу міркування щодо гострої теми – федералізації країни. На думку П. Гурдена, доктора історії, члена Наукової ради Центру геополітики, з досвіду інших країн вирішення етнічних конфліктів через федералізацію малоймовірно.

Узагальнюючи висновки французьких дослідників, автор визначає, що Україна сприймається ними у тісному симбіозі з Росією. У світі Україна зараз є геополітичним центром, однак не є полюсом сили. Таким полюсом для Заходу є Росія. Україна вважається чинником російської геополітики і геостратегії, що, як показує й наш огляд, типово для французького медіапростору загалом. Можливою перспективою для України французькі дослідники бачать не вибір між Сходом і Заходом, а орієнтацію і на Схід, і на Захід відповідно до свого розташування між цивілізаційними світами.

Висновки і пропозиції. Інтерпретації політичної реальності в українсько-французькому дискурсі особливо суперечливі в інформаційній сфері, тому в публікаціях нерідко виявляється розгубленість генеруючих суб'єктів у розумінні історичного сенсу подій і політичної перспективи. На це впливає тривала відсутність реальної політичної стратегії з обох сторін [28]. У політичному діалозі сторін, особливо у публікаціях ЗМІ, постійно присутній аксіоматичний українсько-російський конфлікт, інтерпретації якого відтягують значний інтелектуальний потенціал дослідників, «звільняючи» їх від креативного формування сенсу нової парадигми відносин з Францією. Українсько-французький консенсус після відновлення переговорів у Нормандському форматі може перевести відносини на новий рівень. Офіційному Києву належить сформулювати ефективні політичні рішення по Донбасу і за підтримки Парижа відповідально їх реалізовувати, не дозволяючи правим радикалам нав'язувати свій порядок.

Для України настав час переглянути свої очікування на зміни позиції Франції в питанні членства в ЄС і НАТО. Уважно відслідковувати курс Франції в «переосмисленні Європейського цивілізаційного проєкту», де можуть відкритися нові можливості щодо партнерства. Оцінити уроки двостороннього співробітництва за три десятиліття для чіткого визначення умов, за яких досягався найбільший практичний результат і причин, через які Україна не

забезпечила повноцінної участі у високотехнологічних проектах. У цьому контексті змістити акценти українсько-французького дискурсу на просування потрібних Україні проектів у політичному діалозі, в медіапросторі, в публічній дипломатії, в ділових форумах і нарешті, в центрах прийняття рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рикёр П. История и истина. / Пер. с фр. И. Вдовина, О. Мачульская. Санкт-Петербург. 2002.
2. Серов Р.І. Українсько-французькі відносини: політологічний вимір у історичній ретроспективі. *Політикус*. Вип. 5/6, Одеса, 2018, с. 15–25.
3. Серов Р.І. Українсько-французький дискурс: інтерпретації політичної реальності в ЗМІ. *Політикус*. Вип. 1, Одеса, 2020, с. 74–81.
4. Серов Р.І. Українсько-французький політологічний дискурс у дзеркалі «Аудиту зовнішньої політики України». *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки*. Том 22. Вип. 2(29), 2017, с. 180–192.
5. Герасимов І. Україна 2014: Первая постколониальная революция. *Україна модерна*. 21/2014. URL: <http://uamoderna.com/md/gerasimov-1-postkolonial-revolution>.
6. Сирук М. «Перестаньте защищаться, атакуйте». *День*, 2016/06/16.
7. *Le Monde*, 2016./02/11/. URL: .
8. Недельнюк А. Забыть об Украине: что писали о нашей стране западные СМИ и рупоры пропаганды. *Европейская правда*. 15.05.2018.
9. *Politique internationale*. 2018, No. 158. Isabelle Lasserre. L'Homme fort de L'Ukraine. URL: https://archives.politiqueinternationale.com/revue/article.php?id_revue=159&id=1677&content=synopsis.
10. *Euractiv*. 2016, 23.02. France and Germany tell Ukraine "time is running out".
11. Лазарева А. Не начав обещанных проектов с Украиной, «Газ де Франс» интересуется участием в Северо-Европейском газопроводе. *Зеркало недели*, 2006, 31 марта, вып. №12.
12. *Le Figaro*. 2019/01/20/. Pourquoi le gazoduc Nord Stream 2 divise-t-il l'Occident?
13. *Le Monde*. 2018,25,11. La Russie capture trois navires ukrainiens en mer Noire URL: https://www.lemonde.fr/europe/article/2018/11/25/l-ukraine-accuse-la-russie-d-avoir-tire-sur-ses-navires-en-mer-d-azov_5388475_3214.html.
14. Магда Е. ПАРЕ завдала удару по просуванню європейських цінностей в Україні. *Radio France Intern*. 2019, 27.06. URL: <http://iwp.org.ua/publication/parye-zavdala-udaru-po-prosvannuu-yevropejskyh-tsinnostej-v-ukrayini/>.
15. URL: <https://kiew.diplo.de/ua-uk/aktuelles/-/2329784>.
16. *Апостроф*. 2015, 6 липня. URL: <https://apostrophe.ua/news/world/2015-07-06/frantsiya-protiv-vstupleniya-ukrainyi-v-nato-posol/28882>.
17. УНІАН. 2020/01/27/ URL: <https://www.unian.net/politics/10847972-vo-francii-ne-hotyat-chtoby-vostochnoe-partnerstvo-sposobstvovalo-budushchemu-chlenstvu-v-es-smi.html>.
18. Белоколов О. Некоторые размышления о Будапештском меморандуме и международных гарантиях... *Зеркало недели*, вып. 45, 28.11–05.12.2014 г.

19. Жовниренко П. Апология Будапештского меморандума. *День*, 30.07.2019.

20. Як знищувались стратегічні ядерні сили України. *Ukrainian Military Pages*. 05.12.16, оновлено 27.01.19. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2016/12/strategic-nuclear-forces-of-ukraine.html>.

21. Монгрень Ж. Мир – річ значно тендітніша, ніж здається. URL: https://texty.org.ua/fragments/52264/Myr_rich_znachno_tenditnisha_nizh_zdajetsa-52264/.

22. *Електронні вісти*. URL: <http://elvesti.com/news/2016/6/15/v-kieve-prezentovali-issledovanie-audit-vneshney-politiki-ukraina-franciya>.

23. Присяжнюк М. Коллективный Путин. Украина в преддверии Нормандского саммита. *Lb.ua*. URL: https://lb.ua/world/2019/10/02/438818_kollektivniy_putin_ukraina.html.

24. Французские политологи о легитимности крымского референдума 2014 г. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rCxsxAnxAmY>.

25. Alexandre del Valle: "Les vrais ennemis de l'Occident ne sont pas forcément ceux qu'on croit" URL: <https://www.atlantico.fr/rdv/2902494/alexandre-del-valle-les-vrais-ennemis-de-l-occident-ne-sont-pas-forcement-ceux-qu-on-croit>.

26. *LeFigaro*. Politique. 2019/08/22/. URL: <https://www.lefigaro.fr/politique>.

27. Халецька Л. Геополітичний контекст української кризи в працях сучасних французьких дослідників. *Наук. записки Тернопільського нац-го пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2015. Вип. 2, Ч. 3, с. 205–211.

28. Українська призма: Зовнішня політика 2019. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма». Київ. 2020, с. 90–95.

REFERENCES:

1. Ricoeur, P. (2002). History and Truth. Transl. Vdovina, Machulskaya. St. Petersburg: "Alteja".
2. Serov, R.I. (2018). Ukrainian-French relations – political dimension in historical retrospective. *Politicus*. 5/6, Odessa, pp. 15–25.
3. Serov, R.I. (2020). Ukrainian-French discourse: interpretations of political reality in the media. *Politicus*. 1, Odessa, pp. 74–81.
4. Serov, R.I. (2017). Ukrainian-French political science discourse in the mirror of "Foreign Policy Audit of Ukraine" – Bulletin of Odessa National University. *Sociology and political science*. Volume 22. 2 (29). pp. 180–192.
5. Gerasimov, I. Ukraine 2014. The first post-colonial revolution. *Ukraine is modern*. 21/2014. URL: <http://uamoderna.com/md/gerasimov-1-postkolonial-revolution>.
6. Siruk, M. "Stop defending, attack". *Day*, 2016/06/16.
7. *Le Monde*, 2016./02/11/. URL: <https://www.lemonde.fr/>.
8. Nedelnyuk, A. To forget about Ukraine: what Western mass media and voices of Russian propaganda have written about our country. *European truth*. 15.05.2018.
9. *Politique internationale*. 2018, No. 158. Isabelle Lasserre. L'Homme fort de L'Ukraine. URL: https://archives.politiqueinternationale.com/revue/read2.php?id_revue=159&id=1677&search=&content=texte.
10. *Euractiv*. 2016, 23.02. France and Germany tell Ukraine "time is running out".
11. Lazareva, A. (2006). Without starting the promised projects with Ukraine, "Gaz de France" is interested

in participating in the North European Gas Pipeline. *Mirror of the Week*, March 31, issue No. 12.

12. *Le Figaro*. 2019/01/20/. Pourquoi le gazoduc Nord Stream 2 divise-t-il l'Occident? URL: <https://www.lefigaro.fr/international/2019/01/20/01003-20190120ARTFIG00099-pourquoi-le-gazoduc-nord-stream-2-divise-t-il-l-occident.php>.

13. *Le Monde*, 2018,25,11. La Russie capture trois navires ukrainiens en mer Noire.

14. Magda, Y. (2019). The PACE has dealt a blow to the promotion of European values in Ukraine. *RadioFran. Inter*. 27.06. URL: <http://iwp.org.ua/publication/parye-zavdala-udaru-po-prosuvannyu-yevropejskyh-tsinnostej-v-ukrayini/>.

15. URL: <https://kiew.diplo.de/ua-uk/aktuelles/-/2329784>.

16. *Apostrophe*. July 6, 2015. URL: <https://apostrophe.ua/news/world/2015-07-06/frantsiya-protiv-vstupleniya-ukrainyi-v-nato---posol/28882>.

17. UNIAN. 2020/01/27/. URL: <https://www.unian.net/politics/10847972-vo-francii-ne-hotyat-chtoby-vostochnoe-partnerstvo-sposobstvovalo-budushchemu-chlenstvu-v-es-smi.html>.

18. Belokolos, O. (2014). Some Thoughts on the Budapest Memorandum and International Security Guarantees. *Mirror of the Week*, issue 45, November 28 – December 5, 2014.

19. Zhovniirenko, P. Apology of the Budapest Memorandum. *Day*, 30.07.2019.

20. How the strategic nuclear forces of Ukraine were destroyed. *Ukrainian Military Pages*. 05.12.16 / updated

27.01.19. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2016/12/strategic-nuclear-forces-of-ukraine.html>.

21. Mongrenier, J.S. Peace is more fragile than it appears to be. URL: https://texty.org.ua/fragments/52264/Myr_rich_znachno_tenditnisha_nizh_zdajetsja-52264/.

22. URL: <http://elvesti.com/news/2016/6/15/v-kieve-prezentovali-issledovanie-audit-vneshney-politiki-ukraina-franciya>.

23. Prysyazhnyuk, M. Collective Putin. Ukraine on the eve of the Normandy Summit. *Lb.ua*. URL: https://lb.ua/world/2019/10/02/438818_kollektivniy_putin_ukraina.

24. French political scientists on the legitimacy of the Crimean referendum in 2014. *URI25. Alexandre del Valle: "Les vrais ennemis de l'Occident ne sont pas forcément"*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rCxsxAnxAmYceux> qu'on croit". URL: <https://www.atlantico.fr/rdv/2902494/alexandre-del-valle-les-vrais-ennemis-de-l-occident-ne-sont-pas-forcement-ceux-qu-on-croit>.

26. *LeFigaro*. *Politique* / -2019/08/22/. URL: <https://www.lefigaro.fr/politique>.

27. Khaletska, L. (2015). Geopolitical context of Ukrainian crisis in works of modern french academics. *Scientific notes of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University*. Series: History. Ternopil, Issue 2. Part 3. Pp. 205–211. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/19822>.

28. *Ukrainian Prism: Foreign Policy 2019*. Analytical study. Foreign Policy Council "Ukrainian Prism", Friedrich Ebert Foundation, Office in Ukraine. Kyiv, 2020, p. 90–95. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/UkrainianPrism.ForeignPolicy19_eng.pdf.

Media interpretations in the Ukrainian-French political dialogue (2014–2020)

Serov Roman Igorovich

Doctoral Student at the Department of Political Science
Odesa I.I. Mechnikov National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine

Media interpretations of political reality in the Ukrainian-French discourse review based on a number of resonant topics significant for this period. Some of them were created in a scientific and expert environment. Another array of sources is media texts that formed the main content of the media space. The distinction is relative. The first group includes interpretations of the nature of the "revolution of dignity", the features of the Ukrainian-French political dialogue, and analysis of the positions of French political scientists, decline in interest of Western media on Ukraine, the Minsk process and other. The second group includes the inhibition of Euro-Atlantic integration of Ukraine, new discussions on Ukraine's nuclear disarmament, the Budapest memorandum and amendments to the Norman format, etc. The media interpretations of this period are rich in information but differ in more controversy and emotionality than usual, and mainly focused on the political crisis in Ukraine and the anti-Russian confrontation, frequently demonstrating at the same time confusion of the authors, regarding the definition of political prospects and reasonable suggestions on how to overcome the crisis.

Regarding Euro-Atlantic integration of Ukraine, Paris still publicly opposes its EU and NATO membership, stressing that the Association Agreement with the EU and the Eastern Partnership program do not contain conditions for admission to these organizations. The article draws attention to the new course of Paris on "rethinking the European civilization project" and updating the dialogue with the Russian Federation. Ukraine should take this into account when formulating its French strategy. According to the analytical center "Ukrainian Prism", it is the long absence of strategy that determines the very modest rating of Ukrainian-French relations, especially in the "strategic vision" section. Therefore, a deep audit of the results of cooperation and the development of a new paradigm of bilateral relations are necessary. In this context, it is proposed to shift the focus of the Ukrainian-French discourse to the promotion of attractive projects through their widespread representation in the media, in public diplomacy, in business forums and, finally, in decision centers.

Key words: mass-media, medias-interpretations, Ukrainian-French discourse, political dialogue, Norman format, eurointegration of Ukraine.

Сичова Анастасія Олександрівна

Grassroots-кампанії як фактор актуалізації адвокаційного вектору низових груп

УДК 323.2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.12>

Сичова Анастасія Олександрівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри публічного управління
та адміністрування
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ,
Луганська область, Україна

Розширення потенціалу некомерційних груп як активних посередників між владою і соціумом не втрачає актуальності в реаліях українського суспільства. Апробуючи нові формати співпраці, низові НУО усе частіше звертаються до адвокаційних стратегій як ефективного механізму втілення локальних проєктів і захисту інтересів місцевих спільнот. Використовуючи grassroots-підхід, стейкхолдери ініціюють зміни у місцевій внутрішній політиці, відмовляючись від позиції пасивного спостерігача. За допомогою компаративного аналізу та теорії мереж авторка розглядає концептуальні засади grassroots-ініціатив, їхній вплив на збільшення рівня соціального капіталу, а також відмінності між українським і західним громадським активізмом. У статті наводяться приклади політичних і гібридних grassroots-кампаній як інструментів мобілізації регіональних ресурсів і залучення громадськості до формування політичного порядку денного. Окрему увагу авторка приділяє використанню цифрових технологій у практиці низових рухів, які дають змогу формувати транскордонні адвокаційні мережі і поглиблювати компетентності індивідів щодо захисту власних позицій. Проте варто зазначити певну поляризованість, притаманну представникам адвокаційних організацій стосовно взаємодії з органами місцевого самоврядування. Більшість учасників grassroots-кампаній свідомо відмовляються від близьких контактів із владними інституціями через острах репутаційних збитків, проте існує чимало прибічників тісної співпраці через упевненість, що висока державна посада відкриває широкий доступ до вагомих ресурсів. Дослідниця також фокусує увагу на пріоритетних сферах і недоліках українських адвокаційних груп, а саме: поширенні субмереж, концентрації ресурсів у локальних акторів політичної дії, відсутності тісного зв'язку між аналогічними галузевими організаціями, дефіциті професійних знань і досвіду. Авторка пропонує низку рекомендацій для поширення адвокаційних практик на українських теренах, зокрема: залучення міжнародних донорів, розбудова адвокаційної інфраструктури з боку місцевої та центральної влади, надання технічної і матеріальної підтримки, проведення освітнянських тренінгів із метою розширення активного ядра громадянського соціуму.

Ключові слова: адвокаційна кампанія, grassroots, grassroots-ініціатива, низові групи, НУО.

Вступ. Формування сучасної державної політики часто передбачає нарощування потенціалу некомерційних організацій для більш ефективного захисту інтересів стейкхолдерів і представників відповідної локальної спільноти. У межах адвокаційної діяльності існує широкий спектр стратегій, спрямований на внесення змін до політичних напрямів. Проте некомерційні структури зазвичай обмежуються вельми вузьким набором інструментів, а саме освітнянськими програмами, аналітичними нотатками щодо політики або статистичних даних, вибірковою підтримкою законопроектів. Зазначених механізмів недостатньо для здійснення впливу на політиків, особливо в умовах зіткнення локальних і національних інтересів.

Однією з найбільш ефективних стратегій дотримання громадянських позицій на світовій і національній політичній арені виступають grassroots-кампанії. Їх називають основним джерелом формування громадської підтримки з нуля, спрямованої на мобілізацію і залучення активного ядра соціуму для захисту власних інтересів. Вагомість такої форми адвокації полягає у домінуванні не-політиків серед організаторів кампанії та поширенні практик солідарності серед представників соціуму. Подібні рухи фокусуються на розширенні участі населення у формуванні політичного

порядку денного, а отже, поглибленні політичних компетентностей індивідів.

Мета та завдання. Мета статті – визначити концептуальні засади grassroots-ініціатив як компонентів низових адвокаційних стратегій. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі дослідницькі завдання:

1. Виокремити особливості grassroots-кампаній як інструменту підтримки та реалізації проєктів локальних спільнот.
2. Оцінити вплив grassroots-ініціатив на мобілізацію громадської думки.
3. Порівняти grassroots-кампанії українського і західного соціумів для виявлення загальних і відмінних ознак.

Методи дослідження. Як методи дослідження авторкою використано компаративний аналіз із метою конкретизації особливостей українських grassroots-заходів порівняно із західним аналогом, а також теорію мереж, що дало змогу проаналізувати переваги і недоліки мережевої структури за умов використання альтернативних форм адвокаційних стратегій.

Результати. Варто відзначити, що технології соціальних мереж суттєво революціонізували політичні можливості низових адвокаційних кампаній, давши змогу передавати політичний контент

на відстані. Завдяки технологіям Web 2.0, таким як вікі-сайти, блоги, чати, онлайн-платформи, кожному індивіду надається можливість ділитися інформацією з усім світом. На думку С. Йонсона і М. Хола, цифрова епоха призвела «до втрати традиційними громадянськими організаціями попередніх позицій як ключового посередника між владою і соціумом» [6, с. 197], поступившись місцем мережевим структурам захисту інтересів.

Комунікаційна революція сприяла поступовому переходу від політики реалізму, де головними дійовими особами виступали держава, дипломатичний корпус і чиновництво з пріоритетами національних інтересів, до ліберального формату. На думку С. Хейдена, громадянська дипломатія як альтернативна форма побудови відносин між владними інститутами і громадськістю може розглядатися як «довгострокова стратегія діалогу та залучення» [5, с. 537] окремих осіб або соціальних груп, невмотивованих завданнями політики національного масштабу.

М. Кастельс стверджує, що «глобалізація змістила публічні дебати з рівня національного домену в бік транскордонних комунікаційних мереж» [2, с. 81]. Дипломатичні інструменти, що традиційно сприймалася як прерогативи внутрішніх інститутів влади, стали більш доступними для громадськості, надаючи окремим особам або адвокаційним групам змогу ініціювати масову громадянську діяльність.

Тобто grassroots-ініціативи певною мірою можна трактувати як тактику формування трансрегіональних і міжнародних відносин із метою поліпшення стану внутрішньої політики і міжнародної обстановки через захист прав та інтересів локальних спільнот. Успіх таких відносин пояснюється добровільним і відкритим характером членства, а також мінімізацією контролю та ієрархії домінування. Grassroots-дипломатія фокусується на формуванні відносин між індивідами на базі генералізованого образу конкретної проблеми.

Прихильники grassroots-підходу орієнтовані на потреби відповідної соціальної когорти, а не на політичну систему в цілому. Громадськість більше не задовольняється пасивними елементами політичних структур. Навпаки, стейкхолдери, озброєні цифровими технологіями, виявляють ініціативу з метою відвертої демонстрації власної присутності чи зацікавленості у вирішенні локальних/національних питань. У результаті такої активності політична дорожня карта підпадає під трансформації, синтезуючи традиційних політичних суб'єктів і групи громадян як на національній, так і на світовій арені.

Такі платформи, як Facebook, MySpace, YouTube, Flickr, Vimeo і Twitter, є прикладами онлайн-інструментів соціальних мереж і дієвими методами захисту власних прав окремих громадян. Нова концептуалізація явища адвокації розширює

вплив громадян на політиків через неможливість останніх здійснювати контроль над усіма цифровими технологіями, а також орієнтацію чиновників на статичні інструменти Web 1.0., що гальмують розвиток багатьох сфер діяльності.

Сила нішевих медіатехнологій була засвідчена під час президентської кампанії у США в 2008 р., коли Б. Обамі вдалося «знешкодити» лідера демократичної партії Х. Клінтон за допомогою соціальних медіа. За словами політичного консультанта С. Кімбол, «сучасна мережа цифрових комунікацій надає громадянам можливості вирівняти політичне ігрове поле, раніше контрольоване традиційними владними елітами» [9, с. 53]. Громадяни більше не мають потреби в медіа-ресурсах, високій посаді або стартовому капіталі, щоб формувати політичний порядок денний.

Проте досі чимало адвокаційних активістів дотримуються позиції, що саме балотування на державні посади слугує чи не єдиним засобом поліпшити управління у своїх громадах і отримати широкий доступ до необхідних ресурсів. Реформа децентралізації активізувала представників громадських організацій, яких почали масово вербувати і включати у списки українських політичних партій. Хоча потрапляння до місцевих рад, як показує практика, не гарантує кардинальних змін в ієрархії доступу до ресурсів.

Існує інша точка зору, згідно з якою варто чітко розрізняти політичну і громадянську активність. Більшість адвокаційних груп побоюється потенційних репутаційних збитків через подачу заявки на конкурс державних вакансій або публічну підтримку конкретного посадовця. Саме тому адвокаційні групи сьогодні вважаються одними з найнадійніших соціальних інститутів в Україні, тоді як суспільна довіра до політиків і партій залишається на стабільно низькому рівні.

Grassroots-кампанії виконують роль своєрідних комунікаційних посередників між соціумом та інститутами влади на різних рівнях взаємодії. Наявність і підтримка мережі контактів полегшує формування локальної адвокаційної спільноти з перспективою її розширення в національних масштабах. Адвокаційна мережа здатна надати такі переваги, як доступ до широких ресурсів, високий рівень групової підтримки, можливість швидкої мобілізації мета-капіталу заради зміни політичного порядку денного. Серед політичних grassroots-ініціатив наведемо такі:

1. База Абахлалі в Мондоло, також відома як «Червоні сорочки», або AbM, спочатку була рухом поселенців халуп у Південній Африці. Спеціалізувалася на проведенні адвокаційних кампаній проти несправедливих виселень і передачі приватної земельної власності державі [7, с. 488]. Через низку акцій непокори AbM перетворилася на одну з найвпливовіших організацій Південної Африки,

діяльність якої спрямована на боротьбу з бідністю і поліпшення життєвих умов для корінних африканських народів.

2. AoJ («Вісь справедливості») являє собою некомерційне об'єднання музикантів, меломанів і прогресивних діячів низового рівня з метою вирішення питань соціальної справедливості. Адвокаційна стратегія AoJ передбачає організацію наметових протестних містечок, проведення фестивалів і випуск безкоштовних радіопередач, присвячених соціальній проблематиці.

3. Президентська кампанія Б. Сандерса в 2016 р., сенатора США, запам'яталася масштабним використанням grassroots-ініціатив. Під брендом «Сандерс» мобілізувалася армія волонтерів, котрі надали суттєву підтримку сенатору на виборах. Адвокаційна кампанія прихильників Б. Сандерса продемонструвала унікальну здатність залучати громадян на добровільних засадах у політичні проєкти. Однією з причин успіху сенатора називають апіорі орієнтацію на небайдужих волонтерів, а не на контингент професійних співробітників, що дало змогу об'єднати представників різних соціальних статусів.

4. Гібридні grassroots-кампанії, тобто комбінація політичних, соціальних і культурних завдань. За приклад можна взяти Turkaufe.org – турецьку онлайн-кав'ярню, основна мета якої полягає у створенні платформи для стейкхолдерів, зацікавлених у просуванні Туреччини на світовій арені через особистий досвід за допомогою Web 2.0. [9, с. 60] Ще одним прикладом виступає міжкультурний проєкт [Rediscover Rosarito](http://RediscoverRosarito.com) [11], спрямований на відновлення туристичної привабливості м. Росаріто-Біч у Мексиці через серію негативних репортажів у ЗМІ. Свого часу повідомлення президента Мексики Ф. Кальдерона про війну з наркотиками й епідемію свинячого грипу перетворили Мексику на небезпечне для відвідувань місце. Комунікаційна стратегія команди [Rediscover Rosarito](http://RediscoverRosarito.com) полягала у відокремленні фактів від вимислу і встановленні тісної співпраці з американськими журналістами. Зважаючи на обмеженість ресурсів, американські медіа не мали можливості відправляти власних кореспондентів на місце для перевірки фактів, що спричинило безліч неточних історій і суперечки щодо дотримання принципів журналістської етики. Завдяки проведенню grassroots-кампанії було повернуто увагу американських ЗМІ до фейкових новин, що в подальшому призвело до зустрічі президентів США і Мексики, а також поглиблення зусиль для досягнення взаєморозуміння між народами.

Подібні адвокаційні кампанії низового рівня, сфокусовані на досягненні конкретної потреби, є надзвичайно корисними й ефективними інструментами мобілізації громадської думки. Викладені вище приклади свідчать про здатність громадян самостійно виявляти ініціативу щодо встановлення

контактів із певною цільовою аудиторією і вносити зміни у національні та міжнародні відносини.

Громадські рухи та grassroots-ініціативи стають усе більш популярними у великих містах України. По-перше, вони дають змогу учасникам обмінюватися інформацією і ресурсами на реципрокній основі, що підвищує ефективність подібних заходів. По-друге, тісне співробітництво з метою реалізації певного локального проєкту формує мережу адвокацій та стимулює розвиток громадянського суспільства. За результатами дослідження аналітичного центру CEDOS, у п'яти українських містах (Київ, Львів, Івано-Франківськ, Дніпро, Харків) діє 175 мереж низових організацій [1]. Їх загальною характеристикою виступає ініціювання вирішення проблем із боку місцевих жителів без звернення до органів місцевого самоврядування.

В українських реаліях першість тримають grassroots-ініціативи у сфері освіти та міського самоврядування («Прометей», CANactions, Школа громадянської активності). Друге місце обіймають заходи в галузі мистецтва і культури (громадська організація «Конгрес діячів культури», «Допомога і подорож», «Союз текстурного мистецтва», платформа культурних ініціатив «Ізоляція» та ін.). Третя група адвокаційних заходів передбачає проведення тематичних фестивалів, конференцій, семінарів, практикумів і хакатонів, спрямованих на залучення і взаємодію великої кількості учасників (кампанія «Ні пандемії мистецтва», «Правова культура в місті» тощо) або організацій, що займаються питаннями захисту навколишнього середовища та енергоефективності (НВО «Форза», «Зелений фронт», «Давайте зробимо», НВО «Львівське товариство захисту тварин» та ін.).

Проте аналітики CEDOS відзначають існування так званих субмереж, які одночасно слугують фундаментом для майбутніх grassroots-ініціатив і представляють для них загрозу. У разі тісної взаємодії між суб'єктами субмережі і слабкої співпраці з аналогічними утвореннями на локальному або національному рівнях центральні актори субмережі отримують монополію на доступ до ресурсів, а отже, одноосібне право ухвалювати рішення. Прикладом є конкуренція за зони впливу між низовими організаціями за збереження історичної спадщини Києва. Мотивація спільною метою аж ніяк не сприяє формуванню тісних контактів між grassroots-ініціативами, спрямованими проти хаотичної забудови столиці.

Висновки. Незважаючи на певні ознаки прогресу, адвокаційна активність на місцях в Україні залишається схожою, за словами Д. Сміта, на «темну матерію» [10, с. 111]. Дослідник звернувся до цієї метафори, щоб показати зосередженість багатьох учених виключно на «яскравих» відомих некомерційних організаціях і нівелюванні їхньої уваги до менш публічних дій невеликих адвокаційних груп.

Аналітика та опитування українського активізму рідко охоплюють локальні ініціативи, що розвиває інформацію про точну кількість і характер діяльності українських громадських структур. Причиною такого стану речей є той факт, що громадянська активність у невеликих містах і сільських районах менш формально структурована, концентрується навколо груп активістів, а не організацій, зареєстрованих органами місцевого самоврядування.

Український адвокаційний активізм суттєво відрізняється від західного аналога. Справа в тому, що до Євромайдану офіційні громадські інституції були відокремлені від соціуму в цілому. Професійні лідери НУО використовували доступ до представників внутрішнього політикуму і західних донорів із метою впливу на вектори державної політики за відсутності адвокаційних осередків у самому суспільстві. На відміну від професійних НУО, що концентруються на розробленні напрямів національної політики, місцеві grassroots-ініціативи мають локальну спрямованість і краще мобілізують ресурси для вирішення місцевих проблем. Проте існування таких низових груп передусім залежить від волонтерів і благодійних внесків, оскільки професійні НУО мають змогу користуватися послугами оплачуваного персоналу. Тому низові організації часто звертаються до практики краудсорсингу або місцевих підприємств для виконання поставлених перед собою завдань.

Щоправда, деякі учасники grassroots-кампаній, намагаючись розширити межі власної діяльності, прагнуть об'єднати зусилля членів соціуму і місцевої влади за прикладом харків'ян у просуванні вуличної культури, сподіваючись на суттєву матеріальну або організаційну допомогу з боку владних інститутів. Інші форми активізму, навпаки, зосереджуються на відкритій протидії приватним або державним суб'єктам через блокування доріг або демонтаж заборів навколо будівельних майданчиків на знак протесту проти незаконних будівельних робіт. Тому однією з особливостей адвокаційних кампаній в Україні постає синтез співпраці і конфліктності, коли активісти через агресію або інші форми деконструктивізму оскаржують конкретні рішення влади й одночасно сподіваються на конструктивний діалог.

Формування сильного громадянського суспільства в Україні передбачає проведення grassroots-кампаній у всіх частинах країни, особливо в сільських районах. Нові групи активістів можуть стати джерелом перспективних ідей, хоча часом їм не вистачає знань, навичок і ресурсів, необхідних для реалізації конкретних завдань і перетворення на стабільно функціонуючі організації. Результати аналітичних центрів свідчать, що українські низові групи переважно мають слабкий зв'язок з аналогічними групами захисту інтересів, у тому числі з професійними НУО, у межах власних міст і регіонів.

Окрім відсутності загальної платформи обміну досвідом та інформацією, існує ще низка структурних розривів, які обмежують розподіл мережевих ресурсів і знижують ефективність адвокаційної стратегії. По-перше, фокусування виключно на локальних акторах, що виключає можливість інтенсивного обміну досвідом між областями і концентрує в руках місцевої громади управління ресурсами. По-друге, переважання мережевих адвокаційних груп зіркоподібного формату, що знижує згуртованість мережі, фрагментує її потенціал і призводить до нових розривів у відносинах. Для розвитку адвокаційних стратегій в українському соціумі варто звернути увагу на такі рекомендації:

1. Просування інфраструктури grassroots-кампаній у різних регіонах України шляхом підтримки суспільних ресурсних центрів, громадських фондів та інших публічних просторів. Варто наголосити на підвищенні рівня довіри до громадських ініціатив після Євромайдану, про що свідчить зростання кількості пожертвувань. Так, українська краудфандингова платформа Spilnokosht зібрала 19,2 млн грн від більше ніж 32 тис індивідуальних донорів для 265 проєктів станом на 12 жовтня 2018 р. [1].

2. Підтримка і підготовка так званих «концентраторів», тобто активістів міжгалузевої спрямованості, які здатні забезпечити мобілізацію представників різних соціальних когорт.

3. Популяризація адвокаційних стратегій іноземними донорами, котрі можуть сприяти обміну експертними знаннями, розвитку навичок і формуванню зв'язків між низовими громадськими групами у межах одного регіону і між різними територіальними одиницями. Така тісна співпраця спричинить появу міжрегіональних коаліцій і зміцнення українського соціального капіталу.

4. Отримання технічної підтримки для поліпшення потенціалу низової адвокації. Адвокаційні групи часто недооцінюють власні здібності щодо мобілізації прихильників. Електронні листи з інформацією про майбутні grassroots-акції виступають вельми поширеним інструментом, який використовується некомерційними організаціями. Проте швидкість реакції респондентів поки що розчаровує. Наприклад, за результатами дослідження E-Nonprofit Benchmarks 2020 р. типове оповіщення про дії груп захисту мало лише 17% відповідей зворотного зв'язку [12]. Такий невеликий відсоток значно зменшує шанси на своєчасне залучення прихильників до адвокаційних кампаній.

Таким чином, grassroots-ініціативи постають альтернативним варіантом захисту прав і реалізації потреб конкретної локальної спільноти через загальне усвідомлення мети представниками різних соціальних груп. Ураховуючи мережевий характер адвокаційних структур, можна очікувати на перетинання місцевих, регіональних і націо-

нальних проєктів за умов реальної децентралізації влади на місцях, розширення функцій низових НУО та підтримки активістів із боку міжнародних фондів співпраці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Як взаємодіють міські низові ініціативи? Дослідження 5 великих міст України. URL : <https://cedos.org.ua/uk/articles/yak-vzaiemodiut-miski-nyzovi-initsiatyvy-poperedni-rezultaty-doslidzhennia-5-mist-ukrainy>.
2. Castells M. The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. № 616 (1). P. 78–93.
3. Cowan G., Arsenault A. Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration: The Three Layers of Public Diplomacy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. № 616(1). P. 10–30.
4. Hanning S. Rosarito: See for Yourself. Paper presented at the International Academy of Business Disciplines, Las Vegas, NV. April, 2010.
5. Hayden C. Applied Public Diplomacy: A Marketing Communications Exchange Program in Saudi Arabia. *American Behavioral Scientist*. 2009. Vol. 53. № 4. P. 533–548.
6. Jönsson C., Hall M. Communication: An Essential Aspect of Diplomacy. *International Studies Perspectives*. 2003. Vol. 4. P. 195–201.
7. Payne J. Introduction: Trends in Global Public Relations and Grassroots Diplomacy. *American Behavioral Scientist*. 2009. Vol. 53. № 4. P. 487–492.
8. Payne J. Reflections on public diplomacy: People-to-people communication. *American Behavioral Scientist*. 2009. Vol. 53. № 4. P. 579–606.
9. Payne G., Sevin E., Bruya S. Grassroots 2.0.: Public Diplomacy in the Digital Age. *Comunicação Pública*. 2011. Vol.6. № 10. P. 45–70.
10. Plavsak K. Communicative Diplomacy for the 3rd Millennium. *Journal of Political Marketing*. 2002. Vol. 1. № 2. P. 109–122.
11. Rediscover Rosarito (2009). Baja Media Watch. URL: <http://www.rediscoverosarito.org/media-watch.html> (Accessed March 3, 2009).
12. What the 2020 Social Media Benchmark Report Means for You. URL : <https://www.rivaliq.com/blog/ddm-webinar-jay-baer-2020-benchmark-report/>.

REFERENCES:

1. Yak vzaiemodiut miski nyzovi initsiatyvy? Doslidzhennia 5 velykykh mist Ukrainy. [How Do Grassroots Initiatives Interact? The Research of 5 Big Cities of Ukraine]. Online at: <https://cedos.org.ua/uk/articles/yak-vzaiemodiut-miski-nyzovi-initsiatyvy-poperedni-rezultaty-doslidzhennia-5-mist-ukrainy>
2. Castells, M. (2008). The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, n. 616 (1), pp. 78-93.
3. Cowan, G. and Arsenault, A. (2008). Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration: The Three Layers of Public Diplomacy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, n. 616 (1), pp. 10-30.
4. Hanning, S. (2010). Rosarito: See for Yourself. Paper presented at the International Academy of Business Disciplines, Las Vegas, NV. April, 2010.
5. Hayden, C. (2009). Applied Public Diplomacy: A Marketing Communications Exchange Program in Saudi Arabia. *American Behavioral Scientist*, vol. 53, n. 4, pp. 533-548.
6. Jönsson, C. and Hall M. (2003). Communication: An Essential Aspect of Diplomacy, *International Studies Perspectives*, vol. 4, pp.195-201.
7. Payne, J. (2009). Introduction: Trends in Global Public Relations and Grassroots Diplomacy. *American Behavioral Scientist*, vol. 53, n. 4, pp. 487-492.
8. Payne, J. (2009). Reflections on public diplomacy: People-to-people communication. *American Behavioral Scientist*, vol. 53, n. 4, pp. 579-606.
9. Payne, G., Sevin, E., and Bruya, S. (2011) Grassroots 2.0.: Public Diplomacy in the Digital Age. *Comunicação Pública*, vol.6, n.10, pp. 45-70.
10. Plavsak, K. (2002). Communicative Diplomacy for the 3rd Millennium. *Journal of Political Marketing*, vol. 1, n. 2, pp. 109-122.
11. Rediscover Rosarito (2009). Baja Media Watch. Online at: <http://www.rediscoverosarito.org/media-watch.html> (Accessed March 3, 2009)
12. What the 2020 Social Media Benchmark Report Means for You. Online at: <https://www.rivaliq.com/blog/ddm-webinar-jay-baer-2020-benchmark-report/>

Grassroots campaigns as a factor of actualization of the advocacy vector of local groups

Sychova Anastasiia Oleksandrivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Public Administration
State Institution "Luhansk Taras
Shevchenko National University"
Gogol pl., 1, Starobilsk, Luhansk region,
Ukraine

Strengthening capacity of non-profit groups as active mediators between the government and society does not lose its relevance in the realities of Ukrainian society. When testing new formats of cooperation, local NGOs are increasingly addressing to advocacy strategies as an effective mechanism for implementing local projects and protecting the interests of native communities. Through the grassroots approach stakeholders initiate changes in local domestic policy by abandoning the position of passive observer. Using comparative analysis and network theory, the author examines the conceptual foundations of grassroots initiatives, their impact on increasing social capital, and the differences between Ukrainian and Western civic activism. The article cites some examples of political and hybrid grassroots campaigns as tools for mobilizing regional resources and involving the public in creation the political agenda. The author pays special attention to digital technologies used by local movements, which allow to form cross-border advocacy networks and deepen the competencies of individuals to protect their own positions. However, it is worth noting a certain polarization inherent in the representatives of advocacy organizations in relation to interaction with local governments. Most grassroots campaigners deliberately refuse close contacts with government institutions for fear of reputational damage, but there are a lot of supporters of close cooperation because of the belief that a high government position opens wide access to significant resources. The researcher also focuses on the priority areas and shortcomings of Ukrainian advocacy groups, namely: the availability of sub-networks, the concentration of resources among local actors, the lack of close ties between similar category organizations, the lack of professional knowledge and experience. The author offers some recommendations for widening advocacy practices in Ukraine, including: attracting international donors, building advocacy infrastructure by local and central authorities, providing technical and material support, conducting educational trainings to expand the active core of civil society.

Key words: advocacy campaign, grassroots, grassroots initiative, grassroots groups, NGOs.

Федорищак Христина Іванівна
Мосора Лариса Степанівна

Взаємозв'язок публічної політики та політики пам'яті у діяльності партій (приклад Республіки Польща 1989–2016 рр.)

УДК 323.1+329 (327)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.13>

Федорищак Христина Іванівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, Україна

Мосора Лариса Степанівна
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, Україна

У статті розглядаються актуальні процеси формування сучасного пам'яттєвого простору Республіки Польща крізь призму діяльності політичних партій та реалізації публічної політики. Нині публічність є важливим складником будь-якої політики. Будучи посередником між державою та громадянським суспільством, політичні партії визначають норми взаємодії різних суб'єктів політичного процесу у формуванні порядку денного та прийнятті рішень, а також часто виступають джерелом та регулятором конфліктів у суспільстві. Метою статті є аналіз взаємозв'язку між поняттями «публічна політика» та «політика пам'яті» у діяльності політичних партій. У дослідженні застосовувались такі загальнонаукові методи: інституціональний, структурно-функціональний, системний. Політика завжди здійснюється численними акторами (державою та інституціями, громадянським суспільством, бізнес-структурами тощо), які за допомогою своїх ресурсів реалізують та впливають на неї. Політичні партії завжди націлені на боротьбу за владу. Щоб одержати перемогу у виборах, політичні партії формують свої партійні програми, спираючись на потреби та інтереси громадян. Громадяни, своєю чергою, стають активними учасниками політичного процесу: віддаючи свій голос за ту політичну силу, яка найкраще відображає їхні прагнення, реалізують своє право на формування публічної політики. Публічна політика – це процес узгодження інтересів у виробленні й реалізації політичних рішень, зокрема політичного курсу. Найголовнішим кроком у її реалізації є суспільно-політичний діалог. У такому діалозі з'ясується позиція всіх його учасників і приймається спільне рішення, яке задовольняє всіх. Прикладами результату такого «діалогу» в роботі політичних партій Республіки Польща можуть слугувати: прийняття курсу декомунізації та люстраційних законів, увіковічення в суспільній пам'яті жертв політичних репресій, створення «місць пам'яті», відновлення історичної та культурної спадщини польського народу.

Ключові слова: політика, публічна політика, політика пам'яті, політичні партії, Республіка Польща.

Постановка проблеми. Взаємозв'язок цінностей та інтересів політичних і неполітичних, інституційних та неінституційних акторів, їхня взаємна відповідальність за прийняті рішення та відповідальність одних перед одними стають основою розвитку сучасних суспільств. У результаті таких взаємодій виникає нова політика – публічна. Публічність передбачає громадський, а не приватний характер політики; відкритість політики; участь не тільки державно-політичних інститутів, але й громадянського суспільства в процесі управління. Загалом, термін «публічна сфера» означає реальну можливість для кожного члена суспільства брати участь у суспільно-політичному дискурсі, що, по суті, є своєрідним двигуном суспільно-політичного процесу [1, с. 77].

Публічну політику (public policy) слід розглядати як політику органів публічного управління, що заснована на механізмі публічного узгодження інтересів зацікавлених сторін та спрямована на вирішення суспільно важливих завдань та проблем. Вироблення колективних цілей формується на перехресті дій владних інститутів та груп інтересів, які в сукупності становлять процес публічної політики. Одним із головних показників ефективності публічної політики є рівень її інституціоналізації. Прийняття рішень у різних сферах публічної

політики є результатом втручання в політичний процес як індивідуальних, так і колективних акторів. Серед найбільш відомих форм колективного актора є політичні партії, які за формою є добровільними об'єднаннями громадян, а за своєю сутністю – громадсько-політичними організаціями. Партії узагальнюють, висловлюють і обстоюють інтереси широких соціальних груп на державному рівні. Саме через участь у політиці громадянське суспільство може виконувати функцію протидії або помічника структурам державної влади. Водночас партії є й інструментом, за допомогою якого держава прагне знайти підтримку своєї політики у громадянського суспільства. Однак, здобувши владу або долучившись до механізмів здійснення влади, та чи інша партія стає суб'єктом державно-політичних відносин і в такій якості перестає бути інститутом громадянського суспільства [2, с. 191–208]. У цьому і полягає вся сутність такого інституту – бути своєрідним «зв'язком» між громадянським суспільством та державою.

Національне відродження та розпад комуністично-соціалістичної системи призвели до появи численних польських політичних партій, діяльність яких сприяла утвердженню трактування минулої та формування громадянського суспільства. Польські політичні партії швидко підхопили тезу:

«хто володіє минулим, володіє й майбутнім», тому починаючи з 1989 р. прагнули не тільки стати учасниками політики пам'яті, але й її творцями. Найчастіше під «політикою пам'яті» розуміють політику політичних партій, громадських об'єднань і рухів, окремих політичних лідерів та громадських діячів у сфері конструювання спільних уявлень та оцінок минулого. Політичні партії з моменту їх виникнення стають одним із головних суб'єктів націєтворення та джерелом ідей державного будівництва. Адже політичні партії – це добровільні об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, метою діяльності яких є сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, участь у виборах та інших політичних заходах [5]. Таким чином, саме партії артикулюють на політичному рівні цінності національної спільноти і формулюють національні інтереси та втілюють їх у життя.

Мета та цілі. Метою статті є аналіз взаємозв'язку між поняттями «публічна політика» та «політика пам'яті» у діяльності політичних партій. Для досягнення мети поставлено такі цілі: дати визначення понять «публічна політика» та «політика пам'яті», окреслити взаємодію та їх вплив на діяльність політичних партій на прикладі Республіки Польща.

Методи дослідження. У рамках інституційного підходу ми розглянули діяльність політичних партій та їх вплив на конструювання політики пам'яті та реалізації публічної політики; структурно-функціональний метод сприяв осмисленню взаємозв'язку політики пам'яті та публічної політики у житті політичних партій; системний підхід дав змогу ідентифікувати структурні елементи публічної політики та визначити місце й роль політичних партій у конструюванні політики пам'яті.

Основний матеріал. Поняття «публічна політика» (public policy) ми можемо трактувати як сукупність послідовних рішень чи дій з метою розв'язання проблеми, політично визначеної як колективна. Через взаємодію влади та суспільства виконуються чотири найважливіші функції публічної політики, такі як: артикуляція суспільних інтересів; публічний контроль за діяльністю влади та станом справ у суспільстві, державі, економіці та в соціокультурній сфері; вплив на формування державної політики; політична просвіта громадян [7, с. 203]. Ці функції також впливають на формування та реалізацію політики пам'яті, оскільки у ній відображається досвід суспільства, актуальний стан його базових інститутів, його соціально-політична структура, співвідношення суспільних сил, переконання та оцінки державно-політичних лідерів.

Відлік новітньої історії та початок демократичних перетворень Польщі розпочався наприкінці ХХ ст., а саме 1989 р. 4 червня 1989 р. відбулись перші частково вільні вибори, в результаті яких комуністи не здобули жодного місця в 100-особо-

вому сенаті і жодного місця в сеймі, за винятком зарезервованих «круглим столом» для них і їхніх коаліціантів 65% [4, с. 97].

Партії, що представляли комуністів (Польська об'єднана робітничка партія (ПОРП), Об'єднана селянська партія (ОСП), Демократична партія (ДП), здебільшого не заперечували комуністичних злочинів, проте намагалися виправдати їх особливими обставинами (насамперед впливом СРСР), а також применшити їх масштаби. Натомість опозиціонери (Солідарність) вважали, що ідеї декомунізації (комплекс заходів, що спрямований на звільнення від впливу та наслідків комуністичної ідеології у всіх сферах життя суспільства) не суперечать ідеям правового розвитку і є запорукою стабільного розвитку молодій державі [8, с. 42–44].

Низький рівень соціально-економічного життя, невиконані обіцянки демократичних сил у 1993 р. знову привели до влади посткомуністів. Питання декомунізації та люстрації почало відходити на задній план. Однак внаслідок виразнішого тиску суспільства у квітні 1997 р. за ініціативи та підтримки Польської селянської партії й тогочасної опозиції вдалось прийняти люстраційний закон. Він зобов'язав осіб, які виконували понад 26 тис. публічних функцій (у тому числі депутатів парламенту, вищих державних службовців, суддів, прокурорів та осіб, які обіймали керівні посади у публічних ЗМІ), скласти декларацію, яка стосувалася можливої співпраці зі спеціальними службами ПНР. Новоприйнятий закон одразу натрапив на фактичний бойкот з боку суддівського середовища, і його вдалось впровадити в життя лише після внесення у 1998 р. поправок з ініціативи коаліції «Виборча акція солідарності – Унія свободи» (BAC–UC) (Akcja Wyborcza Solidarność – Unia Wolności). Ці партії також домоглися створення Інституту національної пам'яті, завданням якого стало надання доступу зацікавленим громадянам до матеріалів спеціальних служб ПНР, розслідування нацистських і комуністичних злочинів, вчинених у 1939–1989 рр., а також освітня діяльність [23, с. 150–151].

На виборах до сейму 2001 р., як і можна було чекати, найбільшу кількість голосів отримав блок «Союз демократичних лівих сил – Союз праці» (СДЛС–СП). Разом з Польською селянською партією (ПСП) він сформував коаліційний уряд, який очолив Л. Міллер (СДЛС). «Право і справедливість» (ПіС) (Prawo i Sprawiedliwość) та «Громадянська платформа» (ГП) (Platforma Obywatelska) створили опозиційну парламентську фракцію «Громадянське об'єднання».

У своїй програмі «Завтра без страху. Програма для Польщі» СДЛС–СП визнавали історію та традиції польського народу, але не бажали ставати їхніми рабами. Вагоме місце відносили культурі, визначивши її джерелом ідентичності нації, запорукою розвитку та основою порозуміння з минулим [11].

«Право і справедливість» із самого початку своєї роботи закликала поширювати патріотизм та зміцнювати суспільну й національну солідарність поляків. На їхню думку, в центрі політичного мислення повинен стояти польський народ, який є основою держави. Тому відродження Польщі повинно відбуватись через очищення еліт (влади) [13, с. 79–80].

«Громадянська платформа» наголошувала, що політика є тільки там, де мораль виховує громадянські чесноти. Ставлячи патріотизм вище, ніж боротьбу за партійні інтереси, влада повинна суворо дотримуватися законів. У своїй виборчій програмі ГП відзначала, що національна ідентичність забезпечує цілі зовнішньої політики: збереження суверенітету, гарантування безпеки й сприятливих умов економічного розвитку, а також зміцнення міжнародного становища Польщі [1].

Однак у країні, яка однією з перших у регіоні стала на шлях глибоких демократичних перетворень, до влади вдруге повернулися колишні комуністи, які еволюціонували до соціал-демократії. Вони домоглися внесення поправок у закон про люстрацію, виключивши зі сфери його застосування співробітників комуністичної розвідки та контррозвідки. Це дало змогу колишнім агентам спецслужб претендувати на високі публічні посади сучасної Польщі. Проте в 2003 р. за ініціативи «Громадянської платформи», «Права і справедливості», «Ліги польських сімей» (ЛПС), Польської народної партії (ПНП) ці поправки були визнані недійсними Конституційним трибуналом. СДЛС, всупереч пропозиціям деяких політиків цієї партії, все ж таки не наважилась ліквідувати Інститут національної пам'яті, обмежившись щорічним урізанням його бюджету [9, с. 47].

На виборах 2005 р. перше і друге місце отримали «Право і справедливість» і «Громадянська платформа» відповідно. Незважаючи на заяви цих партій про створення парламентської більшості в сеймі, угоду про їх спільну діяльність так і не було підписано. ПіС сформував уряд меншості, який очолив К. Марцінкевич. Парламентська більшість утворилася у складі консервативної партії ПіС, радикально-селянської партії «Самооборона» і право-консервативної «Ліги польських сімей» лише в лютому 2006 р. [5, с. 84]. В їхній коаліційній декларації проголошувались зміни в культурі, охороні національної спадщини та польській історичній політиці.

Доволі млява дискусія щодо спадщини комуністичного минулого похвалилась після того, як партія «Право і справедливість» перевела у реальну політику свої гасла, зокрема: «Польська національна культура – державним інтересам» [3, с. 237]. ПіС стверджувала, що відновлення історичної пам'яті і здійснення активної історичної політики в сучасний спосіб представить заслуги «Польщі у боротьбі з нацистським і комуністичним тоталітаризмом».

У рамках коаліційної роботи в Польщі реалізовано проект «Патріотизм завтрашнього дня», головна мета якого – поширення національних, патріотичних та державницьких традицій. У рамках діяльності цього проекту відбулось пропагування польської культури за кордоном та відкриття Музею історії Польщі [13, с. 79–81].

Нова влада здійснювала цілеспрямовані кроки щодо ліквідації комуністичних рудиментів у назвах вулиць і публічних установ, а також ліквідації пенсійних привілеїв для колишніх функціонерів таємних служб ПНР та заборони для них виконувати публічні функції терміном на 10 років [9, с. 47]. Саме з ініціативи правлячих партій у Польщі розпочався завершальний етап люстрації, який ознаменувався прийняттям Закону «Про люстрацію» від 18 жовтня 2006 р. і проголошував ліквідацію люстраційного суду, посаду радника публічного інтересу, розширював коло осіб, які повинні пройти люстрацію [21].

Однак через внутрішні чвари між партіями, що призвели до розпаду коаліції, в 2007 р. відбуваються дострокові вибори до парламенту, в яких перемогу здобувають «Громадянська платформа», «Право і справедливість», Польська селянська партія, Союз демократичних лівих. 23 листопада 2007 р. на засіданні сейму керівник ГП, прем'єр-міністр Польщі Д. Туск відзначив, що культурна спадщина повинна служити Польщі, а не політичній пропаганді. Це означає, що жоден уряд не повинен вишукувати історичну правду, а потім використовувати її проти когось [10, с. 333].

У постанові X з'їзду конгресу ПСП його учасники задекларували, що основними цінностями для поляків є підтримка й захист держави та мови, а також національних та християнських цінностей [13, с. 87].

Що стосується політики ПіС, то, як і в попередній каденції, члени партії боролись за відродження історичного і культурного нарративу Польщі та повалення й засудження комуністичного минулого.

Незважаючи на ідеологічне протистояння, у 2008 р. спільними зусиллями політичні партії встановили 13 квітня Днем пам'яті жертв Катинської бійни (узагальнена назва воєнного злочину, масової страти польських громадян, здійсненої органами НКВС СРСР) [17].

Впродовж VI каденції діяльності сейму (2007–2011 рр.) політичні партії підтримували курс на відновлення й вибудовування історичної політики, засуджуючи комуністичний та нацистський режими, натомість прославляючи діяльність польського населення.

У жовтні 2011 р. у Польщі відбулись чергові вибори до парламенту, на яких перемогу здобули: Союз демократичних лівих, «Громадянська платформа», Рух Палікота (РП) (Ruch Palikota), Польська селянська партія, «Право і справедли-

вість». У результаті «Громадянська платформа» та Польська селянська партія утворили коаліцію. Цей період можна розглядати як початок віктимізації історії зі сторони опозиційних партій, зокрема «Права і справедливості».

Так, за ініціативи «ПіС» сейм прийняв ухвалу про відзначення 70-ї річниці Армії Крайової, в якій наголошувалось, що вона назавжди залишиться в пам'яті суспільства як символ відваги й самопожертви [18].

У грудні 2012 р. депутат від ГП Мирон Сич подав на розгляд сейму заяву із засудженням акції «Вісла», під час якої у 1947 р. було депортовано понад 140 тис. українців. У документі зазначалося, що польський парламент вважає акцію «Вісла» порушенням основних прав людини і засуджує її та «сподівається, що процес примирення між нашими народами буде тривати, а болюча історія буде попередженням проти порушень прав людини в світі» [19]. Однак проєкт заяви викликав хвилю протестів у парламенті. Зокрема, депутат ПСП Ф. Стрефанюк зазначив, що «в груди б'ються тільки поляки, адже Верховна Рада України досі не засудила злочини, зроблені ОУН і УПА полякам» [8].

Чи не найбільшу дискусію в політичному середовищі викликало питання відзначення 70-ї річниці Волинського злочину. Задля увіковічення цих подій кожна партія представила свій проєкт ухвали. Так, називати Волинську трагедію «геноцидом» пропонують у найбільшій опозиційній партії ПіС, СЛД, «Солідарна Польща» (парламентська група, що утворилась з депутатів ПіС) та ПСП, яка входить в урядову коаліцію. Вони також закликали встановити 11 липня Днем пам'яті жертв Волинської трагедії та мучеництва кресов'ян. Однак ГП разом з РП запропонували вшанувати 70-ту річницю трагедії польського населення на Східних Кресах Другої Речі Посполитої. У ході дискусії щодо прийняття ухвали ГП та РП переконували присутніх, що «етнічна чистка з ознаками геноциду» краще відтворює сутність тих трагічних подій, ніж саме слово «геноцид», що в майбутньому може позначитись на польсько-українських відносинах. Що стосується встановлення 11 липня Днем пам'яті жертв Волинської трагедії та мучеництва кресов'ян, то Р. Тишкевич з ГП заявив, що такий день де-факто був би днем пам'яті польських жертв від рук українців, але польські громадяни в часи Другої світової війни набагато більше постраждали від тодішньої німецької та радянської влади: «Цей злочин заслуговує на день пам'яті, але видається, що має бути така послідовність: спочатку треба встановити день пам'яті жертв гітлеризму 1 вересня, а 17 вересня – як день жертв радянської системи, і тоді наступні річниці». У результаті дискусії політичні партії підтримали проєкт ухвали від ГП [22, с. 21–25].

Саме з ініціативи ПіС у Польщі з 17 вересня 2013 р. відзначається День депортованих у Сибір поляків (День сибіряка). Попри загальну згоду на встановлення такого дня, ГП не згодна з опозиціонерами щодо його дати. Зокрема, ГП пропонувала відзначати День сибіряка не у зв'язку із вторгненням Радянського Союзу в Польщу (17 вересня 1939 р.), а у день першої масової депортації поляків у Сибір (10 лютого 1940 р.). Однак більшість партій підтримала варіант ПіС [16].

Як і можна було сподіватись, з наближенням 70-ї річниці Варшавського повстання саме ПіС запропонувала свій варіант ухвали та святкувань, в якому віддавалась данина не тільки «пам'яті поляків, що стояли на захисті своєї Батьківщини, особливо тих, котрі по жертвували своїм життям заради неї», але й шана президенту Л. Качинському як ініціатору відкриття Музею Варшавського повстання [14].

На парламентських виборах 2015 р. громадяни віддали перевагу партіям «Право і справедливості», «Громадянській платформі», «Кукіз'15» (Kukiz'15), Новочесній (Nowoczesna) та Селянській партії.

Літо 2016 року стало «гарячою» порою для дискусії про відзначення 73-ї річниці Волинської трагедії. Правляча партія ПіС запропонувала ухвалу «Про вшанування пам'яті жертв геноциду, вчиненого українськими націоналістами в 1939–1945 рр.», в якій закликала встановити Державний день пам'яті жертв геноциду, вчиненого українськими націоналістами. ПСП та Кукіз'15 внесли до сейму законопроєкт про визнання 11 липня Днем пам'яті жертв геноциду, вчиненого підрозділами ОУН–УПА, а Новочесна закликала розслідувати випадки «сіяння бандерівської ідеології». І тільки ГП запропонувала свій варіант за назвою «Про польсько-українське примирення», в якому вшанувала пам'ять усіх невинно убієнних, обґрунтувавши це тим, що три роки тому сейм Польщі вже приймав постанову в справі 70-ї річниці Волинської трагедії й нелогічно ще раз повертатись до тих подій.

Варто наголосити, що провладні партії радикально налаштовані у відтворенні подій минулого, адже у своїх промовах представники Кукіз'15 неодноразово виступали з трибуни парламенту в футболках з написом «11 липня – день геноциду поляків», наголошуючи, що банди УПА напали на польські села. Підтримуючи таку точку зору, ПСП підкреслювала «людиновбивчий» характер Волинських подій [12, с. 30–31].

У підсумку депутати проголосували за визнання 11 липня Днем пам'яті про поляків – жертв геноциду, вчиненого ОУН–УПА на східних кресах Другої Речі Посполитої, й висловили шану і вдячність українцям, які, наражаючи на небезпеку власні життя, рятували поляків [20, с. 32–33].

Висновки. Питання історії завжди були важливими у формуванні національної свідомості, оскільки без усвідомлення свого історичного минулого не може бути сформована приналежність до етносу та нації. Важливим складником ідеології кожної політичної партії є своє сприйняття та бачення історичних подій. Політичні партії безпосередньо впливають на політику пам'яті й відіграють провідну роль у формуванні етнопартій. Через партії виражається воля та інтереси різних верств населення, досягається відповідальність державних структур перед народом. Польські політичні партії можна класифікувати за традиційною схемою: ліві – центристи – праві. Незважаючи на поліетнічність Республіки Польщі, останнім часом великої популярності серед населення набирають польськоцентричні політичні партії, які вправно вигороджують чи оскверняють події минулого. Публічна політика – це процес узгодження інтересів у виробленні й реалізації політичних рішень. Найголовнішими елементами у її реалізації є суспільно-політичний діалог та відкритість. У такому діалозі з'ясовується позиція всіх його учасників і приймається спільне рішення, яке задовольняє всіх. Прикладами результату такого «діалогу» в Республіці Польща можуть слугувати: прийняття курсу декомунізації та люстраційних законів, увіковічення в суспільній пам'яті жертв політичних репресій, створення «місць пам'яті», відновлення історичної та культурної спадщини польського народу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляева Н.Ю. Развитие концепта публичной политики: внимание «движущим силам» и управляющим субъектам. *Полис*. 2011. № 3. С. 72–87.
2. Бульвінський А.Г. Тенденції розвитку політичних партій як інституту громадянського суспільства в сучасній Україні. *Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи*: збірник наукових праць / за загальною редакцією д.і.н., проф. Кудряченка А.І. Київ : Фоліант, 2012. 466 с. С. 191–208.
3. Гнатюк О. Обличчя історичної пам'яті. Доробок польського інституту національної пам'яті та суспільні дискусії. *Політичні проблеми сучасної України: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 600 с.
4. Громадський Г. Польська трансформація: успіхи і труднощі. *Український демократичний барометр-2011*. Аналітичний звіт. 97 с.
5. Кукуруз О. Парламентська більшість та опозиція в Сеймі Республіки Польща. *Політичний менеджмент*. № 6. 2008. С. 79–89.
6. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. (зі змінами). *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.
7. Сегеда Т. Зарубіжний досвід формування механізмів публічної політики. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 2 (21). С. 201–212.
8. Burza w Sejmie o uchwałę potępiającą akcję «Wisła». *Dziennik.pl*. URL: <http://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/415278,burza-w-sejmie-o-uchwale-potepiajaca-akcje-wisla.html>.
9. Dudek A. Historia i polityka w Polsce po 1989. Muzeum Historii Polski. Warszawa. 2011. P. 33–57.
10. Dudek A. Historia polityczna Polski 1989–2012. Kraków. Znak. 2013. 333 p.
11. Jutro bez obaw – program SLD. *Sojusz Lewicy Demokratycznej*. URL: <http://www.sld.org.pl/strony/39-jutro-bez-obaw-program-sld.html>.
12. O stosunku rządu do kwestii upamiętnienia ofiar ludobójstwa dokonanego na polskich obywatelach na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej. *Kronika Sejmowa. Kancelaria Sejmu. VIII kadencja*. № 19 (838). 15 lipca 2016. P. 30–33.
13. Olszewski E. Pamięć społeczna i polityka historyczna w programach polskich partii politycznych. *Środkowoeuropejskie studia polityczne*. 2013. № 2. P. 92.
14. PiS chce uchwałą upamiętnić 70 rocznicę powstania warszawskiego. *Gazeta Wyborcza*. URL: http://wyborcza.pl/1,91446,16362626,PiS_chce_uchwala_upamietnic_70_rocznice_powstania.html.
15. Program Wyborczy Platformy Obywatelskiej z 21 grudnia 2001 r. *Platforma Obywatelska*. URL: <https://www.dropbox.com/sh/l7ld0n5zd5qwwqf/AACiLxDDeHL3l7kRJsuczvwDa?dl=0&preview=Program.PDF>.
16. Propozycja PiS: 17 września Dniem Sybiraka. Uchwała na uczciść Polaków zmuszonych do pobytu na «nieludzkiej ziemi». *WPolityce.pl*. URL: <http://wpolityce.pl/polityka/158221-propozycja-pis-17-wrzesnia-dniem-sybiraka-uchwala-na-uczcie-polakow-zmuszonych-do-pobytu-na-nieludzkiej-ziemi>.
17. Secler B. Wielki rocznice w uchwałach VI kadencji Sejmu RP. *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*. URL: https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/2820/1/Wielkie%20rocznice%20w%20uchwalach%20VI%20kadencji%20Sejmu%20RP_Secler.pdf.
18. Sejm przyjął projekt uchwały autorstwa PiS upamiętniający 70. rocznicę powstania Armii Krajowej. URL: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/kronika.xsp>.
19. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2012 r. w sprawie akcji «Wisła». *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/FEBB2B6B6469CB51C1257ACD003E975D/%24Ffile/957.pdf>.
20. Uchwała w sprawie oddania hołdu ofiarom ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1943–1945. *Kronika Sejmowa. Kancelaria Sejmu. VIII kadencja*. № 20 (839). 31 lipca 2016. P. 30–31.
21. Ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów. *Instytut Pamięci Narodowej*. URL: http://ipn.gov.pl/_data/assets/pdf_file/0009/49293/1-28071.pdf.
22. W sprawie uczczenia 70. rocznicy Zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu Jej ofiarom. *Kronika Sejmowa. Kancelaria Sejmu. VII kadencja*. № 42 (767). 15 lipca 2013 r. P. 21–25.
23. Wołek A. Demokracja nieformalna. Konstytucjonalizm i rzeczywiste reguły polityki w Europie Środkowej po 1989 roku. Warszawa. 2004. 281 p.

REFERENCES:

1. Belyaeva, N.Y. (2011). The concept development of the public policy: attention to the “driving forces” and governing entities. *Politycy*. № 3. P. 72–87 [in Russian].
2. Bulvinsky, A. (2012). Tendentsii rozvytku politychnykh partii yak instytutu hromadianskoho suspilstva v suchasni Ukraini [Tendencies of political parties development as an institution of civil society in modern Ukraine]. *Istorychnyi dosvid stanovlennia instytutiv hromadianskoho suspilstva v krainakh Yevropy: zbirnyk naukovykh prats / za zahalnoi redaktsiieiu d.i.n., prof. Kudriachenka A.I.* Kyiv: Foliant. S. 191–208 [in Ukrainian].
3. Hnatyuk, O. (2012). Oblychchia istorychnoi pamiaty. Dorobok polskoho instytutu natsionalnoi pamiaty ta suspilni dyskussii [The face of historical memory. Proceedings of the Polish Institute of National Memory and Public Discussions] *Politychni problemy suchasnoi Ukrainy: analitychni dopovidi Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 600 s. [in Ukrainian].
4. Hromadskyi, G. (2011). Polska transformatsiia: uspihy i trudnoshchi. [Polish transformation: successes and difficulties] *Ukrainskyi demokratsychnyi barometr. Analitychnyi zvit*. 97 p. [in Ukrainian].
5. Pro politychni partii v Ukraini. Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku (zi zminamy). [On Political Parties in Ukraine. Law of Ukraine of April 5, 2001 (with changes)]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> [in Ukrainian].
6. Kukuruz, O. (2008). Parlamentska bilshist ta opozyttsiia v Seimi Respubliki Polshcha [Parliamentary majority and opposition in the Sejm of the Republic of Poland] *Politychnyi menedzhment* № 6. S. 79–89 [in Ukrainian].
7. Sehedo T. (2014) Zarubizhnyi dosvid formuvannia mekhanizmiv publichnoi polityky [Foreign experience in the formation of public policy mechanisms] *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*. № 2 (21). S. 201–212 [in Ukrainian].
8. Astorm in the Sejm for a resolution condemning the “Wisła” action. *Diary.pl*. URL: <http://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/415278,burza-w-sejmie-o-uchwale-potepiajaca-akcje-wisla.html> [in Polish].
9. Dudek, A. (2011). History and politics in Poland after 1989. (ed.) P. Skibinskyi, T. Vishtsiyskyi, M. Wysocki *Historians and politicians: memory policy in the III Polish Republic*. Polish History Museum. Warsaw. P. 33–57 [in Polish].
10. Dudek, A. (2013). Political history of Poland 1989–2012. Krakow. Znak. 333 p. [in Polish].
11. Tomorrow, no worries – SLD program. *Democratic Left Alliance*: URL: http://www.sld.org.pl/stroiny/39-jutro_bez_obaw_program_sld.html [in Polish].
12. On the government’s attitude towards the commemoration to the victims of genocide against Polish citizens in Volhynia and Eastern Lesser Poland. *Kronika Sejmowa. Chancellery of the Sejm. VIII term*. № 19 (838). July 15. 2016. S. 30–33 [in Polish].
13. Oleshkovskiy, E. (2013). Social memory and historical politics in the programs of Polish political parties. *Central European political studies*. № 2. P. 92.
14. PiS wants to commemorate the 70th anniversary of the Warsaw Uprising by resolution. *Gazeta Wyborcza*. URL: http://wyborcza.pl/1,91446,16362626,PiS_chce_uchwala_upamietnic_70_rocznice_powstania.html [in Polish].
15. Civic Platform Election Program of December 21, 2001. URL: <https://www.dropbox.com/sh/l7ld0n5zd5qvwqf/AACiLxDDeHL3I7kRJskuzvwDa?dl=0&preview=Program.PDF> [in Polish].
16. PiS proposal: 17 September is Siberian Day. Resolution to celebrate Poles forced to stay on “inhuman land”. URL: <http://wpolityce.pl/polityka/158221-propozycja-pis-17-wrzesnia-dniem-sybiraka-uchwala-na-uczcie-polakow-zmuszonych-do-pobytu-na-nieludzkiej-ziemi> [in Polish].
17. Secler, B. Great Anniversaries in Resolutions IV term, office of the Sejm, the Republic of Poland. *Adam Mickiewicz University in Poznań*. URL: https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/2820/1/Wielkie%20rocznice%20w%20uchwalach%20VI%20kadencji%20Sejmu%20RP_Secler.pdf [in Polish].
18. The Sejm adopted a draft resolution by PiS commemorating the 70th anniversary of the Home Army. URL: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/kronika.xsp> [in Polish].
19. Resolution of the Sejm in the Republic of Poland of 2012 on the shares of “Wisła”. *The Sejm of the Republic of Poland*. URL: <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/FEBB2B6B6469CB51C1257ACD003E975D/%24File/957.pdf> [in Polish].
20. Resolution on paying tribute to the victims of genocide carried out by Ukrainian nationalists on the citizens of the Second Polish Republic in the years 1943–1945. *Sejm Chronicle. Chancellery of the Sejm. VIII term*. № 20 (839). July 31, 2016. S. 30–31 [in Polish].
21. Act of 18 October 2006 on the disclosure of information about documents of the state security organs from 1944–1990 and the content of these documents. Institute of National Remembrance. URL: http://ipn.gov.pl/__data/assets/pdf_file/0009/49293/1-28071.pdf [in Polish].
22. To celebrate the 70th anniversary of the Volhynia Crime and pay tribute to its victims. *Kronika Sejmowa. VII term*. №42 (767). 15 July 2013. P. 21-25 [in Polish].
23. Volek, A. (2004). Informal democracy. Constitutionalism and real policy rules in Central Europe after 1989. Warsaw. 281 p [in Polish].

Relationship between public policy and memory policy in the activities of parties (the example of the Republic of Poland 1989–2016)

Fedoryshchak Khrystyna Ivanivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Public Administration
Ivano-Frankivsk National Technical
University of Oil and Gas
Karpatska st., 15, Ivano-Frankivsk,
Ukraine

Mosora Larysa Stepanivna

Candidate of Sciences in Public
Administration,
Associate Professor at the Department
of Public Administration
Ivano-Frankivsk National Technical
University of Oil and Gas
Karpatska st., 15, Ivano-Frankivsk,
Ukraine

The article considers the current processes of formation the modern memorial space of the Republic of Poland through the prism of the political parties' activities and the implementation of public policy. Today publicity is an important component of any policy. As a mediator between the state and civil society, political parties determine the norms of interaction between the various actors in the political process in shaping the agenda and decisions and often act as a source and regulator of conflicts in society. The aim of the article is to analyze the relationship between the concepts of "public policy" and "memory policy" in the activities of political parties. The following general scientific methods were used in the study: institutional, structural-functional, systemic. Conclusions. Politics is always carried out by numerous actors (the state and institutions, civil society, business structures, etc.) who implement and influence it with their resources. Political parties are always focused on the struggle for power. To gain victory in elections, political parties are forming their party program, based on the needs and interests of citizens. Citizens, in turn, become active participants in the political process: giving their vote for the political party that best reflects their desire to exercise their right to shape public policy. Public policy is the process of reconciling interests in the development and implementation of political decisions, including the political course. The most important step in its implementation is the socio-political dialogue. In such dialogue, the position of all its participants is clarified and a joint decision is made that satisfies everyone. Examples of the result of such "dialogue" in the Republic of Poland are: the adoption of a course of decommunization and lustration laws, perpetuation in the public memory of victims of political repression, the creation of "places of memory", restoration of historical and cultural heritage of the Polish people.

Key words: politics, public policy, politics of memory, political parties, Republic of Poland.

Чубатенко Олександр Миколайович

Особливості виборчих технологій в Україні

УДК 324

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.14>

Чубатенко Олександр Миколайович
аспірант кафедри парламентаризму
та політичного менеджменту
Національної академії державного
управління при Президенті України
вул. Ежена Потьє, 20, Київ, Україна

Особливості виборчих технологій в Україні зумовлені значними соціально-економічними та політичними змінами, що відбулися в державі наприкінці ХХ ст. Ці трансформаційні процеси поставили перед Україною завдання пройти в стислі строки шлях, який у розвинених країнах тривав століттями. Недостатній рівень розвитку громадянського суспільства, неналежна політична культура політиків, низький рівень свідомості громадян призвели до явищ нечесності та непрозорості у виборчих кампаніях.

Метою статті є з'ясування сутності виборчих технологій та визначення особливостей їх застосування в Україні.

Для реалізації визначеної мети було використано системний підхід, який дав змогу розглядати виборчі технології як складник політичної системи з урахуванням їх еволюції, історичного розвитку, взаємодію з різними політичними явищами і процесами. За допомогою історичного принципу та принципу науковості вдалося дослідити еволюцію виборчих технологій.

Здійснено історичний аналіз розвитку виборчих технологій, де, зокрема, вказано, що вони пройшли шлях газетної, телевізійної та цифрової епох.

Вказано класифікацію виборчих технологій відповідно до їхніх правових та етичних норм і стандартів. Так, виборчі технології поділяються на «білі», «чорні» та «сірі». Особливістю нових демократичних країн, у тому числі і України, є широке використання «чорних» та «сірих» виборчих технологій, які належать до незаконних або до тих, що суперечать загальноприйнятим нормам моралі. Оскільки такий вид технологій може значно впливати на результати виборів, політичні сили намагаються максимально його використовувати.

За результатами дослідження зроблено висновки про те, що розвиток політичних технологій відбувається за демократичного характеру політичної системи, бо саме в її умовах є реальна можливість вибору. Оскільки без виборчого процесу сучасна демократія не може існувати, то подальша демократизація суспільства та розвиток інституту виборів допомагають у формуванні в країні повноцінного політичного ринку.

Вивчення виборчих технологій є важливим внеском у дослідження процесів українського державотворення. Розуміння змісту та особливостей виборчих технологій є необхідною потребою у вдосконаленні та підвищенні ефективності політичної влади та сучасного державного управління.

Ключові слова: виборчі технології, політичні технології, соціальні технології, брудні виборчі технології, вибори.

Вступ. Наприкінці ХХ ст. в Україні відбулися значні соціально-економічні та політичні зміни. Обравши демократичний шлях розвитку, Україна поставила перед собою завдання у стислі строки пройти шлях, який у розвинених країнах тривав століттями. З одного боку, це дало їй змогу взяти на озброєння досвід інших успішних країн і тим самим уникнути певних помилок, а з іншого – відбулося створення демократичних інститутів без забезпечення бажаної підтримки населення всередині країни. Така ситуація спостерігається з інститутом виборів, оскільки неналежний розвиток громадянського суспільства, недостатня політична культура політиків, низький рівень свідомості громадян призвели до непрозорості та нечесності у виборчих процесах.

Завдання будь-якої виборчої кампанії полягає в отриманні підтримки громадянами країни, які мають право голосу. У процесі здійснення різноманітних дій та вживання заходів, які спрямовані на привернення уваги виборців, особлива увага приділяється виборчим технологіям, які, використовуючи сукупність засобів політико-психологічного впливу, мають досягти цілей, що поставили перед

собою політики-кандидати та політичні партії, що беруть участь у виборчих кампаніях.

Хоча поняття «виборчі технології» порівняно нещодавно стало об'єктом наукового дослідження у політичній сфері в Україні, разом із тим щодня до них прикута значна увага науковців та громадськості.

Мета та завдання дослідження полягають у з'ясуванні сутності виборчих технологій та визначення особливостей їх застосування в Україні.

Методи дослідження. Основним методом, який було використано в цій роботі, є принцип системного підходу, який дав змогу розглядати виборчі технології як складник політичної системи з урахуванням їх еволюції, історичного розвитку, взаємодією з різними політичними явищами і процесами. За допомогою історичного принципу та принципу науковості вдалося дослідити еволюцію виборчих технологій.

Науковими дослідженнями політичних технологій займається низка закордонних та вітчизняних вчених. Проблематика виборчих технологій розглядається в працях зарубіжних вчених – Р. Арона, А. Кемпбелла, А. Макфола, Дж. Саторі, Д. Солейна.

Серед українських науковців цими питаннями займалися В. Бебик, К. Ващенко, І. Жданов, Л. Кочубей, І. Поліщук, Г. Поцепцов та ін.

Хоча джерельна база дослідження особливостей виборчих технологій велика, в основному вона має загальний характер, що включає питання формування виборчих комісій, створення та застосування реклами в період виборів, роботу з електоратом тощо.

Разом із тим спостерігається недостатня кількість досліджень, які б давали змогу визначити сутність виборчих технологій, їхні загальні і спеціальні риси, особливості застосування в Україні.

Результати. Перш ніж розглядати явище «політичні технології» та суміжні з ними поняття, необхідно перш за все з'ясувати походження поняття «технологія».

Так, термін «технологія» вперше було використано в системі технологічного знання. Він походить від давньогрецьких слів «техно» – мистецтво, майстерність та «логос» – наука, знання, закон. У словниках можна зустріти різні тлумачення поняття «технологія»:

1) сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чогось;

2) сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення виробничих операцій тощо [1, с. 1245];

3) наука про переробку й обробку матеріалів, способи виготовлення продукції та сукупність прийомів, застосовуваних у різних видах діяльності [3, с. 268];

4) будь-який засіб перетворення вихідних матеріалів для одержання бажаної продукції чи послуг [7, с. 697];

5) сукупність прийомів, які використовуються в певній справі [15, с. 411].

Сутність технології проявляється через такі поняття, як процедура та операція. Під процедурою розуміють набір дій (операцій), за допомогою яких здійснюється той чи інший процес (фаза, етап), що виражає сутність цієї технології [4, с. 389].

У ХХ ст. відбулася технологізація усіх сфер життя, в тому числі і соціальної діяльності. Соціалізація виборчої сфери та швидка індустріалізація суспільства сприяють швидкому розвитку та вдосконаленню виборчих технологій. Без них неможливий соціальний сучасний прогрес. Якщо у виробництві використання технологій допомагає посилювати ефективність виробничої сфери, то в соціальній сфері використання «соціальних технологій» допомагає забезпечувати ефективну організацію соціальних процесів. Різниця соціальної та виробничої технологій полягає в тому, що виробничі технології беруть участь у перевтіленні предметів природи, а соціальні – мають справу з відносинами у суспільстві та суспільними інститутами [2].

Галузі знань, які пов'язані з вивченням діяльності людини, мають свої соціальні технології, що забезпечують реалізацію та оптимізацію соціальних процесів. Критеріями розмежування технологій є сфери громадського життя – економічна, правова, моральна тощо. Технологізації піддаються і політичні процеси, зокрема виборчі.

Термін «виборча технологія» хоча і використовується політичними консультантами та політиками різних рівнів, все ж є мало розробленим. Під технологією можуть розумітися телефонне опитування, телевізійний ролик, поширення анонімних листівок, а також стратегічний план виборчої кампанії [10, с. 108].

Так, термін «політичні технології» досить широко використовується в сучасній літературі. Політичними технологіями вважаються технології реалізації влади. В одному з довідників із політології під політичними технологіями розуміється сукупність методів і систем послідовних дій, які спрямовані на досягнення необхідного політичного результату [6].

Серед політичних технологій виборчі технології займають центральне місце та є найпоширенішими і вже досить відомими електорату. Це пояснюється як актуальністю їх використання в суспільстві, що трансформується, так і тим, що політичний процес у період виборчих кампаній є певною послідовністю стадій організації діяльності, яка значною мірою піддається технологізації [13].

В. Полторак вважає, що виборча технологія – це сукупність засобів, методів і прийомів спеціально формалізованого й організованого впливу на виборців, що вможливають вплив на його електоральну поведінку і спонукають віддати голоси за певного кандидата чи партію [12, с. 62].

Виборчі технології викликають найбільший інтерес із боку суб'єктів політики, оскільки їх ефективне використання під час виборчих кампаній дає змогу завойовувати владу, що є основною метою політичних акторів.

За усю історію суспільства було винайдено три засоби впливу на людину: примус, маніпулювання та співробітництво. Виборчі технології намагаються задіяти усі три чинники впливу. Але в більш прогресивних суспільствах перевагу надають третьому, найгуманнішому способу. Разом із тим не відмовляються і від можливостей маніпуляції свідомістю населення.

У своєму розвитку виборчі технології пройшли три основні етапи.

Перший етап розвитку виборчих технологій отримав назву «газетна епоха», оскільки комунікації здебільшого між кандидатом і виборцями здійснюються в основному через партійну пресу, агітаторів та плакати. Основними задіяними особами у виборах є члени партії та добровольці, які працюють на території громади. Громадська думка формується здебільшого журналістами. Для біль-

шої мобілізації виборців організуються агітаційні тури кандидатів. Основу комунікаційної стратегії становить пропаганда [9, с. 35].

Другий етап у розвитку виборчих технологій отримав назву «телевізійна епоха». Він включає виборчі технології першого етапу, а також характеризується тим, що підготовкою до проведення виборчої кампанії займаються попередньо створені осередки політичних сил. Основний засіб комунікації займає телебачення. На зв'язок із громадськістю виділяються значні кошти. Вже на цьому етапі залучають фахівців зі сфери ЗМІ та маркетингу. Кандидати намагаються залучитися підтримкою усіх соціальних груп [16, с. 106].

Третім етапом в еволюції виборчих технологій стала «цифрова епоха», яка розпочалася зі створенням та поширенням нових телекомунікаційних технологій (супутникового телебачення, інтернету тощо) та їх запровадженням у передвиборчі заходи [14, с. 87].

Цей етап характеризується тим, що більша увага починає приділятися прямим методам комунікації за допомогою кабельного телебачення та інтернету. Організацією та проведенням виборів займаються професіонали, з залученням піар-агентств та політтехнологів.

Також велику роль відіграє формування гасел кампанії. Технічні можливості дають змогу організувати передвиборчі кампанії, які б орієнтувалися на виборців, враховуючи їх інтереси та проблеми. Партійна конкуренція переходить у форму пристосування до інтересів виборців [4, с. 77].

Найпоширенішими видами політичних технологій, що застосовуються під час виборчих кампаній в Україні, є такі:

- особиста зустріч кандидата з виборцями;
- участь кандидата в різних заходах;
- використання технології «від дверей до дверей»;
- випуск передвиборчих спецгазет;
- запуск політичної реклами на телебаченні, радіо, в інтернеті та друкованих ЗМІ;
- організація мітингів та передвиборчих пікетів;
- використання технології двійників;
- залучення адміністративного ресурсу.

Однією з основних характеристик застосування виборчих технологій в електоральному процесі України є підвищення їх технологічності. Основне завдання, яке стоїть перед виборчими технологіями, – це проведення успішної інформаційної кампанії, в процесі якої створюється позитивний імідж кандидата чи партії для того, щоб суб'єкт виборчого процесу зміг стати більш впізнаваним та досягти кінцевого результату.

Разом із тим виборчі технології асоціюються в українських виборців із негативними (брудними) технологіями, що вводять в оману виборця. Така ситуація є характерною для виборчого процесу в Україні.

Однією з поширених класифікацій, яка застосовується до виборчих технологій, є відповідність їх правовим та етичним нормам, тобто чинному законодавству та суспільній моралі [12].

Так, відповідно до цього підходу виборчі технології поділяються на «чисті» («білі») та «брудні», де до «брудних» належать «чорні» та «сірі». Чорними вважаються технології, використання яких веде до порушення чинного законодавства. «Сірим» називають ті технології, які не передбачають порушень законодавства, але разом із тим суперечать прийнятим у суспільстві моральним нормам та підходам до проведення виборчої кампанії.

До «білих» технологій належать ті, що не суперечать чинному законодавству та належать до офіційного реєстру дозволених.

Прикладом «сірих» технологій може бути присутність на мітингу одного політика його конкурентів та противників із транспарантами, листівками та іншими матеріалами негативного характеру. Такі дії вважаються порушенням неписаних правил публічних відносин політиків, хоча така діяльність і не є порушенням закону.

Прикладом «чорних» технологій є фальсифікація виборів. Одним із видів таких технологій є метод «каруселі», коли виносяться з дільниці незаповнені бюлетені та віддаються керівнику групи. Далі на цьому бюлетені ставиться позначка «за» напроти потрібного кандидата і цей бюлетень віддається наступному учаснику «каруселі», який бере на виборчій дільниці новий бюлетень, вкидає в урну вже попередньо заповнений і виносить чистий для виконання подальших таких дій. Таким чином «карусель» може прокручуватися необмежену кількість разів.

Також під час проведення виборів в Україні широке застосування отримав адміністративний ресурс, який належить до «брудних» технологій. Адміністративний ресурс реалізується як сукупність дій і заходів, які використовуються посадовими особами для здійснення цілеспрямованого впливу на виборця, втручання у виборчий процес органами влади, що знаходиться поза їх компетенцією, з метою збереження владних повноважень. Здебільшого перемогу на виборах одержували представники влади, які контролювали органи, що фіксували і проводили вибори, а також кандидати, яких підтримували керівники центральних або місцевих органів влади.

Адміністративний ресурс – це комплекс прийомів та засобів, які використовуються суб'єктом влади у формі заохочень і примусу. Очевидно, що адмінресурс використовується не лише під час проведення виборів і не тільки під час визначення їх результатів. Його вплив поширюється на весь політичний процес. Головна мета його використання у виборчому процесі – це вплив влади на політичний вибір громадян України [8].

Через це в суспільстві поширена недовіра до прозорості і чесності виборів, оскільки поширеною є думка, що все залежить не від волевиявлення громадян, а від підрахунку голосів. Велика частина населення України байдуже ставиться до здійснення своїх політичних прав.

До білих технологій належать ті, які входять у неофіційний «реєстр дозволених» та не суперечать закону. Як правило, до них належать найпростіші і природні технології: розповсюдження інформаційних листівок, зустріч та агітація виборців тощо [10, с. 110].

На відміну від західних країн, рівень розвитку та застосування виборчих технологій в Україні нині знаходиться лише на стадії становлення. Такий розвиток політичних технологій здійснювався поступово, з формуванням адекватних методик і засобів. Важливим для виборчого процесу в Україні є розробка та впровадження «чистих» виборчих технологій, які мають прийти на заміну «брудним».

Щодо особливостей застосування виборчих технологій в Україні, то їх можемо розрізняти залежно від видів волевиявлення населення: референдум загальнонаціонального значення, виборча кампанія Президента України, виборча кампанія до Верховної Ради України, виборчі кампанії з виборів місцевих рад та виборів сільських, селищних, міських голів тощо.

Висновки. Вивчення виборчих технологій є важливим внеском у процеси українського державотворення. Розуміння змісту та особливостей виборчих технологій у сучасних умовах – потреба у вдосконаленні та підвищенні ефективності політичної влади та сучасного процесу державотворення.

Розвиток політичних технологій відбувається тоді, коли є демократичний характер політичної системи, оскільки лише вона надає реальну можливість вибору. На сучасному етапі, в умовах формування демократичної політичної системи в Україні, велика увага приділяється демократичним процедурам громадянського волевиявлення. Без виборчого процесу не може існувати сучасна демократія.

На відміну від країн установленої демократії, особливістю виборчих кампаній у нових демократичних країнах, в тому числі і в Україні, є те, що значну роль у процесі виборів відіграють технології, які зараховують до незаконних – використання адміністративного ресурсу, прямий та прихований підкуп виборців, фальсифікація на виборах, використання підконтрольних ЗМІ тощо. Ці фактори зазвичай впливають на результати виборів, тому політичні сили намагаються їх максимально використовувати.

Подальша демократизація суспільства та розвиток інституту виборів сприяють формуванню в країні повноцінного політичного ринку, який висуває принципово нові вимоги до кандидатів та виборчих технологій, що вони використовують.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1356 с.
2. Князєв В.М. Соціальна технологія та управління політичними процесами в Україні. Київ : Вид-во Національного ін-ту стратег. досліджень. 1995. Вип. 38. 35 с.
3. Короткий тлумачний словник української мови / уклад. Д. Гринчишин, Л. Гумецька, В. Карпова та ін. Київ : Рад. шк., 1978. 377 с.
4. Кочубей Л.О. Виборчі технології. Київ : Укр. центр політ. менеджменту, 2008. 332 с.
5. Куценко Є.В. «Виборчі технології» як наукова категорія: сутність і класифікація. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса]*. 2013. Вип. 1. С. 387–403.
6. Левківський М. Політологія: терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці : навч. словник-довідник / К.М. Левківський, В.М. Піча, Н.М. Хома. Київ : Каравелла, 2001. 300 с.;
7. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури : пер. с англ. ; общ. ред. и вступ. ст. Л.И. Евенко. Москва : Дело, 2000. 697 с.
8. Ніколаєнко Н. Специфіка застосування політичних технологій в Україні. *Емінак: Науковий щоквартальник*. 2008. № 1-4(3). С. 116–120.
9. Політологія у запитаннях та відповідях [Текст] / за заг. ред. К.М. Левківського. Київ : Вищ. шк., 2003. 263 с.
10. Поліщук І.О. Виборчі технології: сутність та різновиди. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 4. С. 106–112.
11. Полторак В. Избирательные кампании: научный подход к организации / В. Полторак, О. Петров. Київ : Знання України, 2004. 120 с.
12. Полторак В. Політичний маркетинг та організація виборчих кампаній. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2002. № 1. С. 61–79.
13. Римар Н. Використання засобів політичної реклами та Public Relations у боротьбі за політичну владу. *Людина і політика*. 2002. № 4. С. 75.
14. РудичФ.М. Політологія. Київ: Либідь, 2005. 478с.
15. Семотюк О.П. Сучасний словник іноземних слів. Харків : Веста : Ранок, 2007. 464 с.
16. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологи. Москва : Аспект Пресс, 2001. 559 с.

REFERENCES:

1. Busel, W.T. (Ed.). (2003). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [The Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: VTF "Perun" [in Ukrainian].
2. Kniaziev, V.M. (1995). *Sotsialna tekhnolohiia ta upravlinnia politychnymy protsesamy v Ukraini* [Social technology and management of political processes in Ukraine]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Vol. 28. [in Ukrainian].
3. Hrynchyshyn, D. (1978). *Korotkyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [A short explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Rad.sh. [in Ukrainian].

4. Kochubei, L.O. (2008). Vyborchi tekhnolohii [Electoral technologies]. Kyiv: Ukr. tsentr polit. Menedzhmentu [in Ukrainian].
5. Kutsenko, Ye. (2013). "Vyborchi tekhnolohii" yak naukova katehoriia: sutnist i klasyfikatsiia ["Electoral technologies" as a scientific category: essence and classification]. Naukovi zapysky [Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa]. Vol. 1. [in Ukrainian].
6. Levkivskiy M. (Ed.). (2001) Politolohiia: terminy, poniattia, personalii, skhemy, tablytsi [Political science: terms, concepts, personalities, schemes, tables]. Kyiv : Karavella [in Ukrainian].
7. Meskon, M. (2000) Osnovu menedzhmenta [Management basics]. M.: Delo [in Russian].
8. Nikolaienko, N. (2008). Spetsyfika zastosuvannia politychnykh tekhnolohii v Ukraini [The specifics of capturing political technologies in Ukraine]. Eminak: Naukovyi shchokvartalnyk. Vol. 1-3 [in Ukrainian].
9. Levkivskiy, K.M. (2003). Politolohiia u zapytaniakh ta vidpovidiakh [Political science in questions and answers]. Kyiv: Vish.sh. [in Ukrainian].
10. Polishchuk, I.O. (2015). Vyborchi tekhnolohii: sutnist ta riznovydy [Polishchuk IO Electoral technologies: essence and varieties]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". Seriia : Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. Vol. 4. [in Ukrainian].
11. Poltorak, V. (2004). Yzbyratelnie kampany: nauchnii podkhod k orhanyzatsyy [Election Campaigns: A Scientific Approach to Organizing]. Kyiv: Znanyia Ukrainu [in Russian].
12. Poltorak, V. (2002). Politychnyi marketynh ta orhanyzatsiia vyborchykh kampanii [Political marketing and organization of election campaigns]. Sotsiolohiia : teoriia, metody, marketynh. Vol. 1 [in Ukrainian].
13. Rymar, N. (2002). Vykorystannia zasobiv politychnoi reklamy ta Public Reletions u borotbi za politychnu vladu [The use of political advertising and public relations in the struggle for political power]. Liudyna i polityka. Vol. 4. [in Ukrainian].
14. Rudykh, F.M. (2005) Politolohiia [Political Science]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
15. Semotiuk O.P. (2007). Suchasnyi slovnyk inozemnykh sliv [Modern dictionary of foreign words]. Kh.: Vesta : Ranok [in Ukrainian].
16. Solovev, A.Y. (2001). Polytolohyia: Politycheskaia teoriia, polytycheskye tekhnolohy [Political science: Political theory, political technologists]. M.: Aspekt Press [in Russian].

Peculiarities of electoral technologies in Ukraine

Chubatenko Oleksandr Mykolaiovych

Postgraduate Student at the Department of Parliamentarism and Political Management
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine
Ezhena Pottier st., 20, Kyiv, Ukraine

The article analyzes the peculiarities of electoral technologies in Ukraine, which are due to significant socio-economic and political changes that took place in the country in the late twentieth century. These transformation processes have set Ukraine the task of passing short time the path that in the developed countries that has lasted for centuries. Insufficient level of civil society development, inadequate political culture of politicians, low level of consciousness of citizens have led to the phenomena of dishonesty and opacity in election campaigns.

The purpose of the article is clarifying the essence of electoral technologies and determining the peculiarities of their application in Ukraine.

For achieving the above-mentioned purpose, a systematic approach was used, which allowed to consider electoral technologies as a component of the political system, taking into account their evolution, historic development, interaction with various political phenomena and processes. With the help of the historic principle and the principle of scientificity it became possible to study the evolution of electoral technologies. The comparative method allowed tracing the genesis of electoral technologies in Ukraine.

A historical analysis of the development of electoral technologies has been made, where, in particular, it is indicated that they have followed the path of the newspaper, television and digital ages.

According to the results of the study, it is concluded that the development of political technologies occurs when there exists a democratic nature of the political system, because it is in its conditions that there exists a real possibility of a choice. Since modern democracy cannot exist without the electoral process, the further democratization of society and the development of the institution of elections help to form a fully-fledged political market in the country.

The study of electoral technologies is an important contribution to the study of the processes of Ukrainian state formation. Understanding the content and peculiarities of electoral technologies is an essential need to improve and enhance the efficiency of political power and modern public administration.

Key words: election technologies, political technologies, social technologies, dirty election technologies, elections.

Шедяков Владимир Евгеньевич

Уровень обеспечения и распределения социальной защищённости как политическая проблема

УДК 32.01:323.1

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.15>

Шедяков Владимир Евгеньевич
доктор социологических наук,
независимый исследователь

Предмет исследования – процессы трансформаций оснований изменения общего уровня социальной защищённости и его дифференциации в обществе. Задачей подготовки текста является изучение необходимости и возможности изменения общего уровня социальной защищённости и его дифференциации для расширения политической базы реформ. Актуальность проблемы обусловлена серьёзной ролью данного фактора для жизни страны и реализации потенциала народа. Методология проведения работы базируется на сочетании логического и исторического подходов, анализа объективных тенденций и их субъективных рефлексий в осознании социально-политических процессов и формулировании стратегии действий. Пандемия дополнительно выявила недостаточную прочность прежних систем социальной защищённости, заставив искать пути в будущее (как всегда, при недостатке ресурсных баз и необходимости широкого манёвра ими). Соответственно, при формировании и распространении конкурирующих образов будущего тенденции к борьбе за глобальное доминирование, к регионализации и к повышению контроля деятельности отдельного человека на основе средств цифровизации накладываются друг на друга. При этом постглобальность как объективная характеристика нового состояния миропорядка по-разному отражается в постглобализме как системе представлений, складывающихся в общественной психологии и идеологии. Информационную базу исследования составляют международные и государственные нормативные акты, отечественные и зарубежные публикации, исследования по вопросам организации и трансформаций социальной защищённости. Результаты работы – осуществлён анализ исторических тенденций, охарактеризованы особенности нынешнего периода с его арсеналом подходов и возможностей/ограничений эффективного воздействия на социально-политические процессы на стратегическом уровне. Предложены пути повышения его продуктивности за счёт совершенствования уровня и дифференциации социальной защищённости в обществе. Выводы: максимизация просоциальных развития и реализация творческого потенциала населения настоятельно требует повышения уровня социальной защищённости человека. Причём это принципиально не могут быть «меры для богатых» и «иллюзии для бедных». Социально-политическая устойчивость общества, дополнительно испытываемая на изломе форсированными трансформациями переходного периода, допускает либо модель более или менее открытой сегрегации (коррелирующей с полицейским государством при мощной пропагандистской машине, тоталитарном обществе и приоритете силового блока), либо народовластия (с поддержкой просоциальных развёртывания и воплощения дарований каждого, а следовательно, мощной системой социальной защищённости – без дискриминации в доступе к общественным благам). Ныне приоритетом стратегического управления становится очеловечивание общественной жизни и создание социальных условий свободы и творчества для наиболее полного осуществления и развития глубоко индивидуального комплекса одарённости каждого. Утверждение демократических принципов регулирования жизнеустройства также кардинально увеличивает значимость для общества социальной педагогики: массовое развитие сознательной инициативы (прежде всего в труде и управлении) требует адекватных образованности и воспитания. Для органичности развития общества необходимо воспитывать не потребителя, а созидателя, укоренённого в пластах культуры и овладевшего социальным наследием духовно богатого человека. Вместе с тем по-прежнему любые попытки «введения единообразия» мешают творческому поиску, препятствуют развитию. Обеспечение исторической субъектности народа и качества участия в создании общества знаний требует как комплексного преобразования общественной среды, так и формирования точек концентрации позитивных изменений, прежде всего научно-образовательных-производственных кластеров. Новое состояние общества как внутреннего, так и внешнего структурирования целостности социальных связей увеличивает заинтересованность в формировании адекватных человеческих качеств, инновационном состоянии меры индивидуализации – социализации/аккультурации. Пороговое состояние ойкумены делает неизбежным кардинальное совершенствование человека, в частности, системное образование личности в едином процессе дошкольного, школьного, послешкольного образования, регулярной переподготовки и постоянного самообразования. Усложнение социума требует овладения методами общественно полезного использования (а подчас и ненасильственной нейтрализации) самой разнообразной индивидуальной энергии.

Ключевые слова: развитие, гуманизация, глобальные трансформации, региональные и национальные особенности, пост-глобальность, пост-глобализм, государство, стратегия, воспитание.

Успех каждого начинания больше всего зависит от органической подготовки всех действующих лиц. ... Не лучше ли было бы начать именно с такой органической подготовки, а форма вылилась бы сама собой.

Д.Н. Мамин-Сибиряк

Вступление. Пандемия в очередной раз выпукло очертила связь проблемности социальной защищённости общества и его слоёв с особенностями как установившегося миропорядка, так и стандартов внутренней жизни [1, с. 62]. И стало очевидным: прошлые гегемоны не в состоянии не только обеспечить качественные системы здравоохранения, образования, налоговой и промышленной политики и т.д., но и принять на себя ответственность за состояние ойкумены, в критический момент не помогая, а перекупая критично важные средства индивидуальной защиты, лекарства, врачей и проч. Напротив, Китай, РФ, Куба сумели не только эффективно локализовать очаги эпидемии и продемонстрировать надёжность своих моделей гарантирования защищённости людей, но и протянули первыми руку помощи другим государствам. К тому же социально-политическая стабильность в состоянии подтачиваться разным уровнем защищённости различных социальных, этнических, региональных и т.д. групп населения, в частности, формированием классических «двух наций»: условий проживания и жизнедеятельности «богатых» и «бедных», нарастанием абсолютного и относительного обнищания широких масс, в процессы которого вслед за пролетариатом и работниками умственного труда начинает скатываться и расслаивающийся средний класс [2, с. 37].

К теоретико-методологическим основаниям исследования можно отнести: поиски начал построения более совершенного общества Аристотелем (Платоном) и Цицероном, Т. Кампанеллой и Дж. Савонаролой, Ж.-Р. Эбером и П.Г. Шометтом, Ж. Ру и Ж.-Т. Леклерком, Г. Бабёфом и А. Сен-Симоном, И. Кантом и К. Марксом, И. Ильиным и Н. Бердяевым; идеи существа объективных изменений реальности и проистекающих отсюда возможностей и рисков – у Ж. Алфёрова, А. Ахизера, Н. Байбакова, Л. Беляевой, А. Бузгалина, В. Букреева, А. Бутенко, В. Вазюлина, И. Валлерстайна, Н. Вознесенского, А. Галушки, Н. Данилевского, М. Делягина, А. Дынкина, А. Зиновьева, В. Зомбарта, Л. Ивашова, Э. Ильенкова, И. Ильина, В. Иноземцева, М. Кастельса, В. Катарсонова, А. Косыгина, Г. Кржижановского, Ю. Маслюкова, И. Острецова, С. Платонова, Н. Поляковой, В. Пякина, Е. Режабека, У. Ростом, Т. Сакайи, Б. Славина, Е. Спицына, С. Струмилина, А. Тойнби, Э. Тоффлера, П. Флоренского, Ж. Фреско, Й. Хейзинги, С. Хелемендика, А. Чижевского, Ж. Эллюля; субъективные отражения этих изменений

в построении логики и стратегии преобразований (в частности, в сфере социальной защищённости человека) – у Ж. Бодрийяра, И. Валлерстайна, И. Гнибиденко, Дж. Гэлбрейта, Ю. Давыдова, И. Джохадзе, А. Дуки, В. Ефимова, Б. де Жувернеля, Л. Ионина, С. Кара-Мурзы, И. Коротченко, Ю. Красина, С. Кургиняна, В. Куценко, В. Ледяева, Э. Либановой, Г. Маркузе, О. Матвейчева, В. Медведева, Б. Межуева, С. Михеева, Э. Ожиганова, К. Петрова, Н. Розова, В. Сагатовского, А. Спирина, В. Толстых, Н. Трубникова, В. Тугаринова, А. Уледова и др.

Задачей подготовки текста является изучение необходимости и возможности изменения общего уровня социальной защищённости и его дифференциации для расширения политической базы реформ.

Результаты. Общий уровень социальной защищённости и его дифференциация в обществе имеют конкретно-исторический характер и зависят, в частности, от этапа достигнутого развития, фазы, целей, представлений о нормативном и справедливом и т.д. Социальные стандарты фиксируют как достижения всей ойкумены, так и особенности конкретных культурно-цивилизационных миров. Ныне социальная защищённость – непременное условие подъёма совокупного общественного богатства в его стратегическом понимании [4–8]. Накопление человечеством технико-технологических и социально-материальных инноваций создаёт предпосылки не только акцентирования духовно-интеллектуальной сферы, но и усиления социальных функций государства. Чтобы быть конкурентоспособным и эффективным, государство обязано акцентировать характеристики гуманности, социальности и справедливости [1; 2]. С прохождением волн механизации, автоматизации, а затем и системной роботизации потребность в энергетической силе человека, его рутинной деятельности падает. Повышение ценности развития и просоциальной реализации творческой одарённости человека (прежде всего в труде и управлении) требует радикального расширения массива творчества, а значит, допуска к возможностям общества максимально большого круга населения. Способность народа к политико-экономической самоорганизации имеет свойство становиться условием качественной реализации прочих направлений творческой активности.

Системный мировой кризис начала III тысячелетия – это тоже проявление общего кризиса доминантной формы индустриализма, однако, её преодоление требует учёта постиндустриальных перспектив экономики знания, а также диапазона её возможностей. Вместе с тем, если система социалистических стран наращивала усилия по расширению корзины социальных, политических, экономических, экологических и т.д. прав и сво-

бод человека, то конец XX – начало XXI вв. были ознаменованы попытками переложить тяготы кризиса империализма на плечи широких масс, что дало дополнительный толчок поляризации населения. Как показывает анализ исторического опыта и его сравнение с формированием черт постсовременности, обещанная идеологами либерального капитализма эмансипация личности обернулась высвобождением животных эгоистических инстинктов с утратой наиболее ценного – высокого созидательного порыва модерна (связанного с протестантской этикой, верностью долгу, напряжённым трудом и т.п.). В погоне за нормой прибыли расстрачиваются сущностные силы людей, отбираясь случайно, спорадически. Становится всё более несоответствующей объективным задачам и возможностям развития, а посему и заканчивается сама «жизнь» данной разновидности организации общественного организма, предполагающая паразитирование на внешних ресурсах «колоний» и подчинении рынков: прежде всего сырья, творческой активности, связанного, потребительских. Продление агонии этой политико-экономической целостности обходится человечеству масштабными потерями не только упущенных возможностей развития, но и формированием «дерева противоречий» между богатыми и бедными (людьми, слоями и регионами), сверхпотребляющими/стяжающими и недоедающими/терпящими лишения и нехватку инвестиций и т.д. Причём порыв в удобствах и комфорте одних прямо предполагает паразитирование на бедственном положении других. Антагонизмы провели повсеместное разделение, затронув и проблемы накопления и утилизации отходов, и состояние стандартов и качества жизни, и возможности творчества, и социально-экономические предпосылки демографического кризиса и проч. – вплоть до многократной угрозы уничтожения цивилизации и скатывания в диктатуру одной страны (организации, корпорации и т.п.). Характерно, что на призыв о помощи перед лицом атакующей эпидемии европейских стран: Италии, Сербии и др. первыми откликнулись Китай, Россия, Куба, Вьетнам, но отнюдь не Евросоюз. Напротив, страны Запада пытались эгоистически утащить средства медицинской защиты друг у друга. Между тем, чем больше оснований у общества, чем более сложна внутренняя структура, тем оно устойчивей в периоды относительных стабильности и изменений, тем способней к дальнейшему развитию. Соответственно, мир стоит перед общей задачей гармонизации общественного порядка и выращивания более справедливой реальности, позволяющей сочетание максимального роста прав (от краеугольного права на жизнь, на её достойное человека качество, на обеспечение равнодоступности условий до полной корзины социальных, экономических, политических, экологических и др.) каждого с патриотизмом.

Кризисы последних лет демонстрируют: во-первых, именно государства (а не, например, транснациональные компании или неприбыльные организации) пытаются отражать вызовы, возникающие перед человечеством; во-вторых, ставшая за последние четверть века общественная система на уровне как социально-политического строя, так и международного порядка стала критично слабой в решении жизненно важных проблем; в-третьих, важнейшие социальные гарантии (8-часовой рабочий день, декретный оплачиваемый отпуск, больничный лист, бесплатные и качественные жилище, здравоохранение, образование, досуговые организационные формы и т.д.), данные ойкумене лагерем реального социализма, с его деструкцией подвергаются активным попыткам демонтажа, а интересы народных масс подменяются узкоэгоистичной заинтересованностью наднационального олигархата. Государственный образ мышления базируется на умении временно создавать подсистемы, повышающие шансы использовать благоприятные возможности и минимизировать угрозы для общества; тем самым, ответственность государства перед народом требует способности предвосхищать изменения и бедствия. Между тем курс на приращение общественного богатства прямо требует и максимизации доступа к возможностям развития и реализации в просоциальном творчестве высокоиндивидуализированного комплекса одарённости каждого, и усиления роли государства во время трансформаций парадигмального качества [1–3].

Представления об ответственном перед народом государстве общего процветания (благополучия) связываются с ценностно-смысловыми комплексами отнюдь не праздного безделья и/или потребительства, а созидания и творческого поиска. Эта ситуация ориентирует отнюдь не на скопление разнообразных социальных иждивенцев и их услуги, а на активную поддержку творчества (прежде всего духовно-интеллектуального) с реализацией приоритета человека, его прав и свобод; социальной справедливости, то есть социального равенства людей в правах и возможностях; солидарности, понимаемой как выражение общности человечества и сочувствия к жертвам несправедливости. Что, в свою очередь, востребует организации структур не полицейского государства (тем более в интересах внешних сил), а реального народовластия и, соответственно, ответственности за общественную жизнь. Соответственно, создание и развитие механизмов реализации народного суверенитета относится к числу приоритетов структурирования общественной организации. Отставание своей самобытности – условие не только успеха, но и просто выживания. Напротив, формирование социально-политической культуры инфантилизма и иждивенчества, ожидания

«манны небесной» ведёт к угодничеству перед сильными в данный момент и предательству интересов народа. Аппарат власти – либо средство насилия и принуждения, либо направление делегирования и наделения полномочиями, создаётся на основании доверия вокруг базовых ценностно-смысловых комплексов или договора. Но вирусность чужеродных подходов в местной форме не только концентрируется в слое компрадорства/коллорабационизма, но и обостряет самозванство (в т.ч. олигархов), непосредственно или в конечном счёте вынужденное акцентировать силовой блок и формировать полицейское государство для паразитирования на народе. Собственно, ассоциирование индивидуального мастерства и кумулятивной синергетики среды и позволяет «сшивать» национальные особенности культурно-цивилизационных миров с разнообразными достижениями. Поддержание же традиционных нравственных начал, обеспечение их инновационными формами имеет не только культуuroобразующее значение, но и государственнообразующую роль.

Анализ антикризисных мер не обособленно, не изолированно, а в комплексе позволяет выделить и рассмотреть доминанты трансформаций. Так, уже очевидна иллюзорность рецептов либеральной демократии, заведомо не справляющейся с чередой кардинально важных кризисов. Неадекватность господствующих моделей новым историческим вызовам требует инновационности решений в вопросах государственного строительства. И подлинная суверенность: политическая, экономическая, идеологическая, духовная – неотделима от создания собственной модели будущего и перехода к нему культурно-цивилизационными мирами соответственно опыту, условиям, пониманию задач. Вместе с тем без реального народовластия нет ни продуктивной защиты коренных национальных интересов, ни максимизации творческой активности. Одновременно изменился и сам мир: для человечества всё важнее просоциальные развитие и реализация сугубо индивидуальных комплексов одарённости каждого; от упований на регулятивные возможности рыночной стихии осуществлён переход к ориентации на расчёт потребительских ниш, маркетинговое планирование, стимулирование и управление. Утратившие практическую истинность модели «свободного ценообразования», «рыночной конкуренции», «частной собственности» играют роль исключительно средств идеологической апологетики и отвлечения внимания от реальных процессов [14; 15]. Выход же в эпицентр общественного богатства и стало быть конкурентной борьбы сугубо индивидуальных комбинаций человеческой одарённости (прежде всего духовно-интеллектуальной), тесно сопряжённых с ценностно-смысловыми комплексами, социальным наследием и исторической

памятью, делает кардинальные демократизацию и гуманизацию системообразующих отношений труда, собственности и управления необходимым шагом в раскрытии экономического потенциала. Вместе с тем задачи максимизации творческой активности (в частности, обеспечения просоциальных развития и раскрытия способностей населения) требуют адекватного государственного курса [9–13]. Прежде всего в направлениях высвобождения от рутинной деятельности (например, коммунально-бытового свойства), повышения качества и равнодоступности общественных благ, создания соответствующих условий жизнедеятельности. Разумеется, тем самым увеличивается значение социальной нагрузки политико-экономического курса государства как отражения ответственности перед народом. С одной стороны, участие в труде должно гарантировать материальное благосостояние и обеспечивать высокий социальный статус; с другой же – только личный труд, индивидуальное участие в общем творчестве и может быть фактором дифференциации в благосостоянии и престиже. Формирование образа будущего, включающее прочные социальные стандарты, серьёзные социальные гарантии, возрождение базовых ценностно-смысловых комплексов культурно-цивилизационных миров, ответственность и государства и государственных топ-менеджеров, расширение государственных сектора и регулирования, создаёт элементы концепции социума, государства и экономики общего блага, увеличивая инструментарий справедливости [5–7].

Очевидно, речь идёт отнюдь не о произвольной благотворительности предпринимателей и некоммерческих организаций, а о планомерном изменении всего курса общества. Проявившиеся и находящиеся в анабиозе стратегии могут оказаться лишь отложенной смертью ойкумены, а могут быть чреватые развёртыванием созидательной силы кластеров дальнейшего расцвета. Умение усилить вектор социальной ответственности – это весомый фактор формирования и реализации политико-экономических стратегий. Социально-ориентированное государство – рычаг соединения сил общественного саморегулирования с сознательными действиями по коренной модернизации условий деловой активности. Утверждение демократических принципов регулирования жизнеустройства также увеличивает значимость для общества социальной педагогики: массовое развитие сознательной инициативы (прежде всего в труде и управлении) требует адекватных образованности и воспитания. Так, и история преодоления кризисов уже отчётливо продемонстрировала вялый характер социальной помощи со стороны своекорыстных олигархических группировок, и сформировавшиеся глобальные вызовы требуют совершенно иного уровня координации для

масштабного политико-экономического маневрирования. Резкое углубление системного кризиса, в глобальном масштабе охватившее политико-экономическую и культурно-цивилизационную целостность, вывело в ядро главного внутреннего противоречия столкновение интересов компрадорского олигархата (в т.ч. под либерал-националистическими лозунгами) и народов в определении ведущей направленности комплекса вопросов трансформаций государства, науки, промышленности, технологий и коммуникаций, права, образования, социальной сферы, политической идеологии и психологии.

И постглобальность как состояние культурно-цивилизационных миров включила в себя процессы децентрализации, регионализации и глобализации, став этапом организации безопасности и развития человечества. Полиструктура мирохозяйственных связей («мир миров»), основанная на выработанных и взаимоприемлемых нормах отношений, а вовсе не блок из идентичных атомов-элементов, всё заметнее начинает характеризовать облик и содержание постглобальной действительности [3, с. 149–165]. Причём противостоянием последствиям пандемии порой прикрывают решение вопросов по овладению/сохранению сферой и инструментами международного и внутреннего влияния (в частности, попытки консервации изменений). Тенденции же к регионализации, к борьбе за глобальное лидерство и к повышению степени подконтрольности личности на основе цифровизации взаимодействуют и накладываются друг на друга.

Переструктурирование обогащается конкретными характеристиками, создания своего замысла и выявления намерений, наиболее обострённо проявляясь именно в переходный период, когда при идеологической сумятице и хаосе ориентиров на первый план выходит умение обновить и сохранить базовые ценностно-смысловые комплексы культурно-цивилизационного мира [16–18]. Так, время форсированных преобразований концентрирует возможности и угрозы, во многом предопределяя уровень дальнейшей орбиты общества на многие годы, но и само весьма зависимо от поведения актёров. Постглобальное состояние базируется на усилении фрагментаризации (прежде всего регионализации) ойкумены с повышением разнообразия моделей устройства и своеобразия направления поиска роста своей конкурентоспособности. Соответственно, если постглобальность характеризует объективное состояние ойкумены (в частности, международной жизни), то постглобализм – субъективное отражение его, качество осознания и использования, прежде всего в осуществлении баланса стратегии, тактики и оперативки. Возникшая постглобальность: комплексная регионализация мира (прежде

всего на основе базовых ценностно-смысловых комплексов культурно-цивилизационных миров) при регулярности обменов материальными и духовными благами в глобальном масштабе воплощается в новой стратегической реальности. Постглобализм наиболее выпукло выявляется как качество, во-первых, понимания/восприятия/представлений, и во-вторых, освоения складывающейся действительности в рамках материальных и духовных практик. «Информационный взрыв» повысил значение деятельности по оценке, отбору и переработке знаний, что естественным образом повышает общественную ценность одарённости и компетентности, фиксируясь в явлениях меритократии и экспертократии. Сокращение срока для принятия и осуществления решений, на протяжении которого действия являются продуктивными, увеличивает как роль допущенных к функциям власти и управления, так и статус народного контроля за их деятельностью (в частности, для препятствия узкокорыстному эгоизму, бюрократической коросте и административной коррупции).

Соответственно, кардинально важным в период форсированных преобразований международных отношений становится обстоятельство, кто и в чьих интересах будет осуществлять перемены [19, с. 4–12]. В частности, будут ли они происходить в коренных интересах народов мира или же транснациональных корыстно-олигархических кланов. Причём уже ближайшие годы могут стать критическими, решающими в определении архитектуры и вектора трансформаций ойкумены, когда в обострившейся стратегической конкуренции культурно-цивилизационных миров определится «удельный вес» и «место» каждого из них, уровень и образ жизни людей.

Выводы. Таким образом, максимизация социальных развития и реализация творческого потенциала населения настоятельно востребует повышения уровня социальной защищённости человека. Причём это принципиально не могут быть «меры для богатых» и «иллюзии для бедных». Социально-политическая устойчивость общества, дополнительно испытываемая на излом форсированными трансформациями переходного периода, склоняется к модели либо более или менее открытой сегрегации (коррелирующей с полицейским государством при мощной пропагандистской машине, тоталитарном обществе и приоритете силового блока), либо народовластия (с поддержкой развёртывания и воплощения дарований каждого, а, следовательно, мощной системой социальной защищённости – без дискриминации в доступе к общественным благам).

Ныне приоритетом стратегического управления становится очеловечивание общественной жизни и создание социальных условий свободы и творчества для наиболее полного осуществления и раз-

вития глубоко индивидуального комплекса ода- рённости каждого. Проявившиеся и находящиеся в анабиозе стратегии могут оказаться лишь отло- женной смертью ойкумены, а могут быть чреваты развёртыванием созидательной силы кластеров дальнейшего расцвета. Умение усилить вектор социальной ответственности – это весомый фак- тор формирования и реализации политико-эконо- мических стратегий.

Социально-ориентированное государство – рычаг соединения сил общественного саморегу- лирования с сознательными действиями по корен- ной модернизации условий деловой активности. Утверждение демократических принципов регу- лирования жизнеустройства также кардинально увеличивает значимость для общества социальной педагогики: массовое развитие сознательной инициативы (прежде всего в труде и управлении) требует адекватных образованности и воспита- ния. Для органичности развития общества необхо- димо воспитывать не потребителя, а созидателя, укоренённого в пластах культуры и овладевшего социальным наследием духовно богатого чело- века. Вместе с тем любые попытки «введения единообразия» мешают творческому поиску, пре- пятствуют развитию.

Обеспечение исторической субъектности народа и качества участия в создании общества знаний требует как комплексного преобразования общественной среды, так и формирования точек концентрации позитивных изменений, прежде всего научно-образовательно-производственных кластеров: см. постоянные возвращения Стругац- ких к тематике педагогического «парника» в цикле о педагогическом лицее Ташлинска. Пороговое состояние ойкумены делает неизбежным карди- нальное совершенствование человека, в частно- сти, системное образование личности в едином процессе дошкольного, школьного, послешколь- ного образования, регулярной переподготовки и постоянного самообразования. Усложнение социума требует овладения методами обще- ственно полезного использования (а подчас и ненасильственной нейтрализации) самой разно- образной индивидуальной энергии. Новое состо- яние общества как внутреннего, так и внешнего структурирования целостности социальных связей увеличивает заинтересованность в формирова- нии адекватных человеческих качеств, инноваци- онном состоянии меры индивидуализации – соци- ализации/аккультурации.

Повышение эффективности научных исследо- ваний в этой сфере требует, на наш взгляд, при- оритетного анализа трансформаций ресурсно- методологических баз исследовательской и управленческой рефлексии.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Глобальна соціальна політика / Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс. Київ : Основи, 1999. 346 с.
2. Джохадзе И.Д. Демократия после Модерна. Москва : Праксис, 2006. 112 с.
3. Красин Ю.А. Идеология в трансформирую- щемся мире: штрихи к новому видению. *Полис. Политические исследования*. 2014. № 6. С. 149–165.
4. Куценко В.І. Соціальна сфера: реальність і кон- тури майбутнього (питання теорії і практики). Ніжин : Аспект-Поліграф, 2008. 818 с.
5. Медведев В.А. Устойчивое развитие общества: модели, стратегия. Москва : Академия, 2010. 312 с.
6. Серебрянников В.В., Хлопьев А.Т. Социальная безопасность России. Москва : МНИИПУ, 1996. 352 с.
7. Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М. Соціальна політика. 2-е вид., доп та перероб. Київ : УАДУ, 2003. 365 с.
8. Соціальна безпека: теорія та українська прак- тика / І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін. Київ : КНЕУ, 2006. 292 с.
9. Шедяков В.Е. Активизация социально- экономических ресурсов обеспечения общественного согласия в решении стратегических созидательных задач. *Институціалізація як фактор забезпечення розвитку системи інвестиційно-інноваційної безпеки України* / заг. ред. О.Л. Гальцової. Запоріжжя : Гельветика, 2019. С. 242–261.
10. Шедяков В.Е. Воплощение идей социального государства: утопия или необходимость, позади или впереди? *Первый независимый научный вестник*. 2015. № 1. Ч. 2. С. 44–48.
11. Шедяков В.Е. Межпарадигмальный переход в структуре и организации международной жизни. *Research, challenges and development prospects in the area of social sciences* / ed. board: J. Kloc, U. Kempińska, Z. Brenda. Wloclawek; Riga : Baltija Publishing, 2020. P. 301–325. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-9934-588-42-6/301-325>.
12. Шедяков В.Е. Социальная защита в контексте культивирования общественно ответственного пове- дения. *Науковий вісник Міжнародного гуманітар- ного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 19. С. 3–9.
13. Шедяков В.Е. Социально-экономические средства воплощения справедливости в пост- современном хозяйствовании. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 3-1 (46). С. 16–19.
14. Galbraith J.K. Economics & the Public Purpose. Boston : Meridian, 1988. 321 p.
15. Gamble A. Crisis Without End? The Unravelling of Western Prosperity. UK : Palgrave Macmillan, 2014. 240 p.
16. Shedyakov V. Strategy of changes: chal- lenges, measurements, priorities. *Strategies for sus- tainable socio-economic development and mecha- nisms their implementation in the global dimension* / ed. by M. Bezpartochnyi. Sofia : St. Grigorii Bogoslov, 2019. Vol. 2. P. 51–62. DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11839233.v1>.
17. Shedyakov V. Successful formation of basic value-sense complexes as a condition of histori-

cal innovations of paradigm level. *Innovative scientific researches: European development trends and regional aspect* / scient. ed. & project dir. A. Jankovska. Riga : Baltija Publishing, 2020. P. 44–67. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-38-9-40>.

18. Wallerstein I. *World-Systems Analysis. An Introduction*. Durham and London : Duke University Press, 2004. 110 p.

19. White C. The end of an era: It's time for LaRouche's remedies. *Executive Intelligence Review*. 1995. Vol. 22. No. 37. Sept. P. 4–12.

REFERENCES:

1. Ghlobaljna socialjna polityka [Global social policy] / Dikon, B., Khals, M., Stabs, P. (1999). Kyiv: Osnovy, 346 s. [in Ukrainian].

2. Dzhokhadze, I. D. (2006). *Demokratiya posle Moderna* [Democracy after Modernity]. Moskva: Praksis, 112 s. [in Russian].

3. Krasin, U.A. (2014). *Ideologiya v transformiruyushchetsya mire: shtrikhi k novomu videniyu* [Ideology in a transforming world: touches on a new vision]. *Polis. Politicheskie issledovaniya*, No 6, pp. 149–165 [in Russian].

4. Kucenko, V.I. (2008). *Socialjna sfera: realnistj i kontury majbutnjogho (pytannja teoriji i praktyky)* [Social sphere: reality and contours of the future (questions of theory and practice)]. Nizhyn: Aspekt-Polighraf, 818 s. [in Ukrainian].

5. Medvedev, V.A. (2010). *Ustoychivoe razvitie obshchestva: modeli, strategiya* [Sustainable development of society: models, strategy]. Moskva: Akademiya, 312 s. [in Russian].

6. Serebryannikov, V.V., Khlop'ev, A.T. (1996). *Sotsial'naya bezopasnost' Rossii* [Social Security of Russia]. Moskva: MNIIPU, 352 s. [in Russian].

7. Skurativskij, V.A., Palij, O.M., Libanova, E.M. (2003). *Socialjna polityka* [Social policy]. 2-e vyd., dop ta pererob. Kyiv: UADU, 365 s. [in Ukrainian].

8. Ghnybidenko, I.F., Kolot, A.M., Novikova, O.F. ta in. (2006). *Socialjna bezpeka: teorija ta ukrajinsjka praktyka* [Social security: theory and Ukrainian practice]. Kyiv: KNEU, 292 s. [in Ukrainian].

9. Shedyakov, V.E. (2019). *Aktivizatsiya sotsial'no-ekonomicheskikh resursov obespecheniya obshchestvennogo soglasiya v reshenii strategicheskikh sozidatel'nykh zadach* [Activization of socio-economic resources to ensure social harmony in solving strategic creative tasks]. *Instyucijalizacija jak faktor zabezpechennja rozvytku systemy investyicijno-innovacijnoji bezpeky Ukrajiny* / zagh. red. Ghajcovoji, O.L. Zaporizhzhja: Gheljvetyka, pp. 242–261 [in Russian].

10. Shedyakov, V.E. (2015). *Voploshchenie idey sotsial'nogo gosudarstva: utopiya ili neobkhodimost', pozadi ili vpered?* [The embodiment of the ideas of a social state: utopia or necessity, behind or in front?] *Pervyy nezavisimyy nauchnyy vestnik*, No 1, ch. 2, pp. 44–48 [in Russian].

11. Shedyakov, V.E. (2020). *Mezhparadigmal'nyy perekhod v strukture i organizatsii mezhdunarodnoy zhizni* [Interparadigmal transition in the structure and organization of international life]. *Research, challenges and development prospects in the area of social sciences* / ed. board: J. Kloc, U. Kempiriska, Z. Brenda. Wloclawek; Riga: Baltija Publishing, pp. 301–325 [in Russian]. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-9934-588-42-6/301-325>.

12. Shedyakov, V.E. (2016). *Sotsial'naya zashchita v kontekste kul'tivirovaniya obshchestvenno otvetstvennogo povedeniya* [Social protection in the context of cultivating socially responsible behavior]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu*. Serija: Ekonomika i menedzhment, vyp. 19, pp. 3–9 [in Russian].

13. Shedyakov, V.E. (2018). *Sotsial'no-ekonomicheskie sredstva voploshcheniya spravedlivosti v postsovremennom khozyaystvovanii* [Socio-economic means of embodiment of justice in post-modern management]. *Biznes-navighator*, vyp. 3-1 (46), pp. 16–19 [in Russian].

14. Galbraith, J.K. (1988). *Economics & the Public Purpose*. Boston: Meridian, 321 p.

15. Gamble, A. (2014). *Crisis Without End? The Unravelling of Western Prosperity*. UK: Palgrave Macmillan, 240 p.

16. Shedyakov, V. (2019). *Strategy of changes: challenges, measurements, priorities. Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension* / ed. by M. Bezpartochnyi. Sofia: St. Grigorii Bogoslov, vol. 2, pp. 51–62. DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11839233.v1>.

17. Shedyakov, V. (2020). *Successful formation of basic value-sense complexes as a condition of historical innovations of paradigm level. Innovative scientific researches: European development trends and regional aspect* / scient. ed. & project dir. A. Jankovska. Riga: Baltija Publishing, pp. 44–67. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-38-9-40>.

18. Wallerstein, I. (2004). *World-Systems Analysis. An Introduction*. Durham and London: Duke University Press, 110 p.

19. White, C. (1995). The end of an era: It's time for LaRouche's remedies. *Executive Intelligence Review*, vol. 22, No 37, sept., pp. 4–12.

The level of provision and distribution of social protection as a political problem

Shedyakov Vladimir Evgenievich

Doctor of Sociology,
independent researcher

The subject of the research is the processes of transformation of the foundations of changing the general level of social protection and its differentiation in society. The task of preparing the text is to study the necessity and possibility of changing the general level of social protection and its differentiation to expand the political base of reforms. The urgency of the problem is due to the serious role of this factor for the life of the country and the realization of the potential of the people. The methodology of the work is based on a combination of logical and historical approaches, an analysis of objective trends and their subjective reflections in the awareness of socio-political processes and the formulation of an action strategy. The pandemic additionally revealed the insufficient strength of the previous systems of social protection, forcing us to look for ways to the future (as always, with a lack of resource bases and the need for wide manoeuvre by them). Accordingly, in the formation and dissemination of competing images of the future, the tendencies to struggle for global domination, to regionalization and to increase control over the activities of an individual based on digitalization are superimposed on each other. At the same time, post-globalist situation as an objective characteristic of the new state of the world order is reflected in different ways in post-globalism as a system of ideas emerging in social psychology and ideology. The information base of the study is composed of international and state regulations, domestic and foreign publications, studies on the organization and transformation of social protection. Results of work – an analysis of historical trends is carried out, the features of the current period with its arsenal of approaches and possibilities/limitations of effective impact on socio-political processes at a strategic level are characterized. Ways to increase its productivity by improving the level and differentiation of social protection in society are proposed. Conclusions: maximizing pro-social development and realizing the creative potential of the population urgently requires increasing the level of social protection of a person. Moreover, this basically cannot be “measures for the rich” and “illusions for the poor”. The socio-political sustainability of society, additionally tested at the kink by forced transformations of the transition period, allows either a more or less open segregation model (correlating with the police state with a powerful propaganda machine, a totalitarian society and the priority of the power bloc), or democracy (with the support of pro-social deployment and implementation talents of everyone, and, consequently, a powerful system of social protection – without discrimination in access to public goods). Now the priority of strategic management is the humanization of public life and the creation of social conditions of freedom and creativity for the most complete realization and development of each individual's deeply individual giftedness. The adoption of democratic principles for regulating the living arrangements also dramatically increases the importance of social pedagogy for society: the mass development of conscious initiative (primarily in labour and management) requires adequate education and upbringing. For the organic development of society, it is necessary to educate not the consumer, but the creator, rooted in the strata of culture and mastering the social heritage of a spiritually rich person. At the same time, any attempts to “introduce uniformity” still hinder the creative search and hinder development. Ensuring the historical subjectivity of the people and the quality of participation in the creation of a knowledge society requires both a comprehensive transformation of the social environment and the formation of concentration points for positive changes, primarily scientific, educational and production clusters. The new state of society, both internal and external structuring of the integrity of social ties increases interest in the formation of adequate human qualities, the innovative state of individualization measures – socialization/acclimation. The threshold state of ecumene makes inevitable radical improvement of an individual, in particular, systematic education of a person in a single process of preschool, school, after-school education, regular retraining and constant self-education. The increasing complexity of society requires mastering the methods of socially useful use (and sometimes non-violent neutralization) of a wide variety of individual energy.

Key words: development, humanization, global transformations, regional and national features, post-globalist situation, post-globalism, state, strategy, education.

Яковлева Лілія Іванівна

Комунікативний вимір процесу легітимації публічної влади

УДК 32:001.12/.18
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.16>

Яковлева Лілія Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри регіональної політики
та публічного адміністрування
Одеського регіонального інституту
державного управління
Національної академії державного
управління при Президентіві України
вул. Генуезька, 22, м. Одеса, Україна

У статті досліджується комунікативний вимір процесу легітимації публічної влади. В умовах медіатизації політики зростає роль комунікативних технологій (політичної реклами, пропаганди та зв'язків із громадськістю), які використовуються у мас-медіа задля забезпечення легітимності влади. Досліджено основи політичної комунікації як легітимізуючої взаємодії між владою та громадянами. Зазначено, що на зміну науковим знанням як легітимізуючої основи соціального порядку епохи модерну прийшли медіатизація політики та медіаскандали як складник легітимності окремих політичних акторів. У сучасних мас-медіа домінують рейтингові політичні шоу, натомість аналітичні програми втрачають вплив. Комунікативна складова частини легітимності публічної влади має три виміри: 1) діяльність влади в комунікативному просторі (інформаційна політика, активність прес-служб посадових осіб та інформаційних департаментів органів влади); 2) олігархічна модель мас-медіа, яка сформувалась у вітчизняному комунікативному просторі; 3) рівень впровадження електронних послуг у взаємодії між владою та громадянами (від створення органами влади та місцевого самоврядування сайтів та сторінок у соціальних мережах до повноцінної комунікації в межах електронного уряду та електронної демократії із залученням громадян до вироблення та прийняття рішень).

Зазначено, що впровадження електронного урядування та електронної демократії – це тривалий процес, який потребує значних ресурсів (фінансових, організаційних та інтелектуальних), що може спричинити кризу легітимності публічної влади в умовах темпорального та фінансового дефіциту. Разом із тим акцентовано на соціальних мережах як важливому елементі електронної демократії, простого в користуванні і доступного.

Визначено, що комунікативні технології здатні впливати на легітимність окремих політичних акторів у короткостроковій перспективі. Натомість процес легітимізації соціального порядку (який знаходиться в основі легітимності публічної влади) потребує в сучасних умовах впровадження електронного урядування та електронної демократії.

Ключові слова: легітимація публічної влади, легітимізуюча взаємодія, комунікація, медіатизація політики, медіаскандал, електронний уряд, електронна демократія.

Вступ. Проблема легітимності напряду пов'язана з уявленнями громадян щодо ідеального суспільного устрою та оцінкою реального стану справ у суспільстві та політиці з боку громадської думки. Ці уявлення формуються в результаті горизонтальної та вертикальної соціальної інтеракції та мають яскраво виражену комунікативну складову частину. При цьому, як переконливо доводять сучасні дослідження мас-медіа, інституційної інтеракції [13], комунікації та легітимності публічної влади, медіаактивність та медіатизація політики не завжди сприяють подоланню дефіциту комунікації в діяльності політичних інститутів [11]. Навпаки, це негативно впливає на їх легітимність навіть у країнах консолідованих демократій, зокрема у країнах ЄС [10].

Звернення до комунікативної складової частини легітимності – це не лише данина модним трендам політичної науки (комунікативний підхід нині належить саме до них), а потреба продовжити ланцюжок системного дослідження феномена легітимності публічної влади з точки зору політичної науки, який було розпочато в попередніх публікаціях [5], адже легітимність є характеристикою певного соціального порядку та панування. Вона має інституційний, організаційний та комунікативний виміри.

Мета та завдання. Мета статті – дослідити комунікативні засади легітимності публічної влади. Для виконання цієї мети необхідно звернутись до комунікації як основи творення та відтворення соціального порядку, панування та влади. Адже дефіцит комунікації чи її спотворення у відносинах між громадянами та владою (вертикальна комунікація) або між різними інститутами влади та панування в суспільстві (горизонтальна комунікація) зумовлений глобальними соціальними зрушеннями у світ-системі, світоглядними змінами та народженням нових уявлень про справедливість у сучасних суспільствах, що й спричиняє кризу легітимності. Ми живемо в епоху, коли в комунікативному просторі одні, легітимізуючи уявлення щодо соціального порядку («легітимізуючі міфи», як їх називає П. Андерсон [1]), змінюють інші. Значну роль у забезпеченні легітимності публічної влади відіграють мас-медіа, а окремі представники «медійного цеху» з легкістю перемагають професійних політиків на демократичних виборах.

Результати. У сучасному світі легітимність соціального порядку та право на владу (панування) зумовлені комунікативно: «<...>внутрішні та зовнішні гарантії легітимного конвенційного або правового порядку є передумовою легітимності публічної влади <...> У процесі урядування як взаємодії між громадянами та державою на гори-

зонтальному та вертикальному рівнях соціального порядку легітимні правила визначають об'єм і межі панування представників публічної влади. Панування (специфічні соціальні відносини, що складаються з права, довіри, очікувань тощо) виражається у відповідній комунікативній структурі, яка дозволяє наказу влади зустріти підкорення громадян. Саме тому легітимність публічної влади неможлива без забезпечення ефективної комунікації в межах певного легального соціального порядку» [6, с. 14–15]. Як бачимо, комунікативно зумовлена не лише легітимність, але й інша невід'ємна складова частина публічної влади – легальність. Соціальна інтеракція, процес її осмислення та переосмислення в комунікації створюють систему соціальних відносин, яка є джерелом легальності та легітимності влади. Легальність, як і легітимність, є соціальним явищем і водночас регулятором соціальних та політичних відносин. Якщо виникає невідповідність між соціальною дійсністю та легальністю (як сукупністю правових норм та правил здобуття та утримання влади), то виникає революційна ситуація переходу. Саме так створювались політичні порядки традиційних суспільств, модерну та постмодерну із властивими для них уявленнями щодо легітимності та правовими і конституційними нормами легальності (законності) публічної влади.

У сучасних дослідженнях комунікативного виміру легітимності публічної влади вибудовується зв'язок між публічною владою та новітніми соціальними технологіями (е-урядування, е-демократія, онлайн-голосування та ін.), громадською думкою та легітимністю влади, мас-медіа та публіситі. У процесі комунікації формується легітимізуюча взаємодія між владою, мас-медіа та громадянами. Виокремимо три складники легітимізуючої взаємодії. По-перше, діяльність влади в комунікативному просторі: центральної (ВР України, Президент, уряд, ін.), регіональної (обласні адміністрації, ради) та місцевої (місцеве самоврядування). Дослідженню підлягає комплекс проблем, який включає як розробку єдиної загальнонаціональної інформаційної стратегії, інформаційну координацію гілок влади, постійну увагу до засобів масової інформації, які знаходяться в державній або комунальній власності, підвищення ефективності роботи прес-служб тощо. По-друге, модель діяльності мас-медіа (авторитарна, демократична, олігархічна тощо). Адже трансформації українських мас-медіа після 1991 року – це впевнений рух від авторитарної моделі до олігархічної. На жаль, демократичну модель не було сформовано. Це зумовлено, передусім, бажанням владних акторів використовувати мас-медіа як інструмент легітимації влади в очах громадян, впливати на громадську думку задля збільшення рейтингу окремих «дружніх» політиків. Для олігар-

хічної моделі характерним є створення симбіозу влади та медіа з використанням не політичного (цензура), а економічного тиску. Вільні мас-медіа просто не можуть витримати конкуренції на ринку з потужними олігархічними структурами, які утворюють медіахолдинги. По-третє, рівень впровадження електронних послуг у взаємодії між владою та громадянами – від створення органами влади та місцевого самоврядування сайтів та сторінок у соціальних мережах до повноцінної комунікації в межах електронного уряду та електронної демократії із залученням громадян до вироблення та прийняття рішень.

У праці «Місцева демократія онлайн» норвезький дослідник В. Хауг зазначає посилення легітимності місцевої влади шляхом сприяння політичній комунікації в мережі Інтернет [8]. Важливою складовою частиною комунікації, яка дає змогу підвищити легітимність влади виявляється інтерактивність роботи місцевої влади в інтернеті. Навпаки, коли увага зосереджується лише на наданні інформації, це не позначається на легітимності влади. Дж. Строммер-Глейлі та П. Мюльбергер (2009 р.) досліджують реалізацію моделі деліберативної демократії (демократії обговорення) в мережі Інтернет [12].

Фактично соціальні мережі, де кожен може залишати пости та коментарі з будь-якої теми, є комунікативним майданчиком, на якому у реальному часі формується легітимність. Ми можемо спостерігати, як висловлювання згоди/незгоди під час вільного обговорення (цілком у дусі концепції деліберативної демократії Ю. Габермаса [2]) впливають на оцінки учасників, переоцінку їхніх думок та позиції, амбівалентність громадської думки, конфлікт та консенсус, рівень майбутньої політичної участі тощо.

За допомогою вираження підтримки учасники обговорення легітимізують одні думки та відмовляють у підтримці іншим. В. Лоурі та Е. Ерзікова (2010) [9] досліджують, як довіра аудиторії до мас-медіа впливає на рівень легітимності влади і навпаки. Адже в багатьох пострадянських країнах еліти намагаються контролювати мас-медіа задля впливу на громадську думку та забезпечення власної легітимності. Але вони потрапляють у пастку, коли громадяни перестають довіряти журналістам. Втрата довіри відбувається через відверті маніпуляції та брехню в медіа, яку вимагають політичні еліти в обмін на ресурси для журналістів. Як наслідок, рівень легітимності як влади, так і мас-медіа різко знижується. Руйнується рейтинг медіа, а з ним – легітимність політичних еліт.

Як зазначають В. Лоурі та Е. Ерзікова, «у клієнтелістській системі, в якій журналісти та їх організації надають послуги політичним та економічним елітам регіону в обмін на відчайдушно потрібні ресурси <...> Сильний вплив місцевих влад, як

правило, розмиває суспільну легітимність газет, чого потребують і газети, і еліта області. Щоб зупинити цю ерозію, інформаційні організації намагаються захиститися від клієнтолістських впливів, застосовуючи практику, що відображає юридично-раціональний тип ідеалу. Вони здійснюють церемоніальний, глибокий контроль чиновників; вони беруть участь у штучних форумах «круглих столів» із чиновниками; і вони наголошують на публікації багатьох коротких оповідань, щоб підкреслити прогресивність. Журналісти також підтримують зв'язки між новинними організаціями, що підриває організаційні межі газет і допомагає меценатам встановлювати індивідуальні стосунки з журналістами» [9].

Проблема залежності представників мас-медіа від органів державної влади та місцевого самоврядування, безумовно, впливає на легітимність як медіа, так і влади в пострадянських країнах. Фактично в Україні сформувалась олігархічна модель легітимності: олігархічні медіа підтримують владу в обмін на економічні преференції для власників. Якщо ж політика чинної влади не влаштовує когось з олігархів, суспільство стає свідком хвилі медіаскандалів, які поширюються через підконтрольні мас-медіа.

Конкурентна політична боротьба за легітимність нині відбувається в комунікативному просторі, а серед її основних учасників – представники влади, медіа та олігархічні групи. При цьому за фактичної відсутності ринкових правил у конкуренції мас-медіа (коли якість інформації розширює аудиторію мас-медіа, а це своєю чергою підвищує вартість реклами) чи не єдиний сенс їх утримання з боку кланів – це забезпечувати легітимність олігархічного порядку та лояльних до олігархів політиків. З іншого боку, за допомогою медіаскандалів досить ефективно руйнується легітимність опонентів і мас-медіа можуть спричинити делегітимацію як окремих політиків та інститутів, так і навіть усього соціального порядку.

І хоча в політичній легітимності досить багато джерел та складників, підтримка легітимності публічної влади з боку мас-медіа має єдине джерело – розмір аудиторії (глядачі, читачі, передплатники тощо). З точки зору комунікативного підходу це означає, що мас-медіа завдяки наявності великої аудиторії забезпечують легітимність соціального порядку, сприйняття певної «картини світу» та «порядку денного», і, як наслідок, здатні легітимізувати/делегітимізувати публічну владу.

Виникає ще одна «пастка» легітимності влади. О. Кудрявцев зазначає: «<...> розуміння легітимності може бути зведене до здатності політичної еліти впливати на свідомість суспільства створювати політичні міфи, підмінювати реальну політичну практику популізмом, який ґрунтується на новітніх інформаційних технологіях. Отже, наше завдання полягає у виробленні такого розуміння

легітимності та легітимації, яке, з одного боку, враховувало б моральні аспекти володарювання та моральну загальнолюдську оцінку політичної діяльності, а з іншого – давало б змогу застосовувати це до аналізу конкретних політичних режимів та лідерів, не ризикуючи втратити специфіку дослідження саме влади та її рішень, а не її здатностей впливати на маси» [3, с. 31–32].

У цьому сенсі формування медіаполітичної системи породжує зв'язок між рівнем підтримки публічної влади з боку рейтингових мас-медіа та її легітимністю. Одним із новітніх трендів у цьому процесі є широке використання гумористичних, сатиричних програм задля легітимації одних політиків та делегітимації інших. Розважальні програми (або й розважальні медіаресурси загалом) перехоплюють ініціативу щодо впливу на легітимність політичної влади в новинних та аналітичних програм, які завше мають меншу аудиторію. І навіть останні задля підвищення рейтингу змушені звертатись до розважального формату та позиціонувати себе як «політичні шоу» (при усій сумнівності цього терміна). Також у сучасних мас-медіа з метою легітимації/делегітимації активно використовуються комунікативні технології – політична реклама, зв'язки з громадськістю та політична реклама. Їх спрямованість та щільність використання в мас-медіа значною мірою залежать від політичного часу, адже в процесі виборчої кампанії активізується застосування комунікативних технологій. Саме вони знаходять в основі медіаскандалів та процесу медіатизації політики, тобто підпорядкування політичної діяльності вимогам медіаформату. У дисертаційному дослідженні І. Рибак стверджується, що в сучасній Україні відбувається становлення особливої інформаційно-маніпулятивної системи легітимації/делегітимації політичної влади (легітимаційної/делегітимаційної системи) та медіатизація легітимаційного/делегітимаційного процесу. Авторка зазначає: «Вітчизняна політична еліта стала справжньою медіакратією. Відбувається системне знецінення традиційних механізмів політичної легітимації. Політичне життя в Україні стає боротьбою медіаобразів та медіаприсутностей. Із кожною зміною влади відбуваються перерозподіли інформаційного простору, тобто інформаційний вплив перетворюється на складник політичної могутності» [4, с. 15].

Медіатизація політики, зокрема, означає пріоритет іміджу (часто – штучного) політика, який створюється в мас-медіа за допомогою комунікативних технологій над інституційним та організаційним вимірами політичної діяльності. В умовах відсутності загальнонаціонального консенсусу щодо легітимного соціального порядку використання комунікативних технологій у мас-медіа як джерела легітимності публічної влади є вкрай небезпечним. Адже звернення до складних тем політичного

дискурсу відповідн до медійного формату сприяє ескалації конфлікту, розколу суспільства. Досвід українського медіадискурсу переконливо свідчить про те, що вкрай не бажано використовувати формат «політичних ток-шоу» для обговорення фундаментальних проблем, пов'язаних із соціокультурною ідентичністю. Радше необхідно зосередитись на питаннях ефективності політик у відповідних соціальних просторах.

Варто погодитись із тим, що «застосування технологій політичної легітимації особистості політика в Україні стає чинником легітимації його ідей та програм. Водночас впровадження технологій із метою суспільної девальвації останніх може стати підставою до делегітимації не лише особи, а також до поширення делегітимаційних феноменів на рівні всієї політичної системи, її важливих структурних складників <...> Обґрунтовано нагальну потребу зміни парадигми досягнення легітимності політичними суб'єктами в Україні шляхом відмови всіма гравцями політичного поля від деструктивних способів/технологій легітимації на основі інформаційної сугестії та маніпулювання суспільно-історичними травмами, трагедіями, негативними стереотипами, а також спільний пошук дійсно демократичних інструментів політичної консолідації суспільства, на основі, в першу чергу, ефектної політики, якісних, науково обґрунтованих реформ країни та виключної поваги до особистості людини як найбільшої цінності в державі» [4, с. 15].

Щодо комунікативних технологій, які використовують мас-медіа з метою легітимації, то вони мають супроводжувати усі етапи політичного процесу та публічної політики. По-перше, на передвиборчому етапі, коли формується порядок денний наступних виборів, відбувається позиціонування політичних акторів, конструюється розподіл на «владу» та «опозицію». По-друге, виборчий період, коли комунікативні технології спрямовуються на визначену цільову аудиторію, а у мас-медіа з'являється хвиля медіаскандалів та «війни компроматів». По-третє, у поствиборчий період, коли на основі результатів електоральної кампанії формуються органи публічної влади. При цьому кризу легітимності часто спричиняють невідповідність результатів виборів та розподілу владних «портфелів». Адже часто на посади у виконавчій владі призначаються особи, які не балотувались взагалі або не набрали достатньої кількості голосів на виборах. Фактично, залучення до роботи на провідних посадах у виконавчій владі осіб, які не отримали електоральну підтримку, свідчить, що медіатизація політики призвела до чіткого розмежування між тими, за кого громадяни готові проголосувати на виборах («лідери думок», «медійні персонажі», «локомотиви рейтингу» тощо), та фахівцями (або «фахівцями») з урядування та публічної політики. Останні завше мають проблеми із забезпеченням

підтримки на виборах різного рівня. Надалі проблеми у впровадженні публічної політики, розробці та реалізації урядового курсу призводять до падіння рейтингу влади та делегітимації політичного режиму. На цьому етапі ініціатива у процесі легітимації публічної влади має переходити від комунікативних технологій у мас-медіа до системи електронного уряду та електронної демократії.

Значним легітимізуючим потенціалом у відносинах публічної влади та громадської думки характеризується впровадження електронної демократії та електронного урядування. При цьому, зрозуміло, йдеться не лише про «присутність» органів влади в мережі, а про забезпечення умов для повноцінної взаємодії громадян із владою, впливу громадян на процедуру вироблення, ухвалення та реалізації владних рішень.

У сучасних умовах система взаємодії між публічною владою та громадянами обов'язково має використовувати потенціал соціальних мереж.

Погодимось із тим, що «соціальні мережі стали провідниками суспільної думки, здатними формувати спрямованість суспільної свідомості в потрібному зацікавленім групам напрямку. Як держава, так загалом політична влада не може бути осторонь процесів інформаціоналізації суспільства, ігнорувати роль новітніх технологій у переформатування взаємовідносин між нею та суспільством» [3, с. 84].

Соціальні мережі можуть стати одним із важливих (простих у користуванні та недорогих) елементів електронної демократії. Впровадження електронного урядування та електронної демократії потребує значних ресурсів – фінансових, організаційних та інтелектуальних. Це тривалий процес, який не має залежати від політичної кон'юнктури і результатів виборчих змагань. Саме тому впровадження електронного уряду та електронної демократії може спричинити кризу легітимності публічної влади в умовах темпорального та фінансового дефіциту.

О. Кудрявцев зазначає: «Слабші в економічному, політичному і культурному (цифрова нерівність) аспектах суспільства не мають ресурсів і чітко поставлених цілей для реальної трансформації політичної системи на основі новітніх принципів інформаційного суспільства. Як показує світовий досвід, впровадження систем електронного урядування (ЕУ) є процесом довготривалим та ресурсовитратним. Політичні режими, які не мають часу та грошей, потенційно можуть стикатися з ризиками делегітимації ще на підготовчих етапах через невизначеність перспектив та відсутність швидкого ефекту. Більшості розвинених країн світу знадобилося майже двадцять років для побудови ЕУ у сучасному його вигляді, підтриманого інфраструктурою та відповідним типом політичної та інформаційної культури суспільства. Адже елек-

тронна демократія не є сукупністю демократичних ідеалів, доступних кожному через мережу, вона висуває нові, зовсім інші вимоги до суспільства та політично влади, реалізувати які неможливо без усвідомлення кожним громадянином своєї ролі в процесі підготовки та прийняття суспільно значущих рішень» [3, с. 114].

У символічних конструкціях світу постмодерну головну роль у легітимності панування відіграє комунікація. Постмодерну властива не лише критика епохи модерну з його метанаративами, а й увага до комунікації. У світі постмодерну комунікація організовується за принципом не ієрархії, а мережі. На думку П. Андерсона, постмодерн являє собою «всесвітню цивілізацію плюралістичної толерантності та надлишкового вибору, що робить безглуздими такі застарілі опозиції, як «праві» і «ліві», «капіталісти» і «робітничий клас». У суспільстві, де інформація означає більше, ніж виробництво, «більше немає художнього авангарду», оскільки в глобальній електронній мережі більше немає ворога, якого треба перемогти» [1, с. 37].

Повною мірою це стосується наукового знання, яке в соціальній комунікації більше не може претендувати на привілейований статус «володаря істини», як це було в епоху модерну. Адже саме до науки звертались і прості громадяни, і політичні еліти за підтримкою легітимності соціального порядку; політика мала бути організована за науковими принципами системності, логічності та обґрунтованості, а рішення влади – відповідати критеріям раціональності. Нині наукове знання втрачає свою легітимізуючу силу. Досліджуючи джерела постмодерну, П. Андерсон звертає увагу на два великих легітимізуючих міфи епохи модерну, напряду пов'язаних із роллю наукового знання: наративи «французької революції» та «німецького ідеалізму». Він пише: «Якщо суспільство тепер краще розуміти не як органічне ціле і не як дуалістичне поле конфлікту (Парсонс і Маркс), але як павутину лінгвістичних комунікацій, то сама мова – сукупний соціальний зв'язок – складається з безлічі різних ігор, чії правила непорівнянні та інваріантні до взаємозв'язків. У цих умовах наука виявляється не більше ніж однією з мовних ігор: вона не може більше претендувати на імперські привілеї щодо інших форм знання, як це було в епоху модерну» [1, с. 38].

Висновки. Таким чином, на тлі підвищення легітимізуючого потенціалу мас-медіа та комунікативних технологій у сучасному суспільстві відбувається зниження ролі наукового знання в процесі забезпечення легітимності публічної влади. Натомість у політичній комунікації як основі легітимізуючої взаємодії зростає вага комунікативних технологій, які використовуються в мас-медіа. Варто зазначити, що політична пропаганда, зв'язки із

громадськістю та політична реклама в мас-медіа здатні забезпечити легітимність окремих політичних акторів у короткостроковій перспективі (наприклад, під час виборчих змагань), натомість процес легітимізації публічної влади в сучасних умовах потребує впровадження системи електронного урядування та електронної демократії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андерсон П. Истоки постмодерна / пер. с англ. А. Апполонова под ред. М. Маяцкого. Москва : Издательский дом «Территория будущего». 2011. 208 с.
2. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії. Львів : Астролябія. 2006. 416 с.
3. Кудрявцев О.Ю. Електронне урядування у сучасному політико-адміністративному просторі. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. 2016. 184 с.
4. Рибак І.В. Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2016. 20 с.
5. Яковлева Л. Демократична легітимність: ідейні джерела та політичні альтернативи. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. № 16. С. 232–238.
6. Яковлева Л. Від соціального порядку до публічної влади: організаційні, інституційні та комунікативні засади легітимності. *Politicus*. 2019. № 4. С. 10–15.
7. Яковлева Л.І. Інституційний та організаційний виміри легітимності публічної влади. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 3 (43). С. 207–213.
8. Haug A.V. Local Democracy Online. *Journal of Information Technology & Politics*. 2008. Vol. 4:2. P. 79–99. URL: <https://doi.org/10.1080/19331680802076140>.
9. Lowrey W. & Erzikova E. Institutional Legitimacy and Russian News: Case Studies of Four Regional Newspapers. *Political Communication*. 2010. Vol. 27:3. P. 275–288. URL: <https://doi.org/10.1080/10584609.2010.494282>.
10. Meyer C. Political Legitimacy and the Invisibility of Politics: Exploring the European Union's Communication Deficit. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 1999. Vol. 37. P. 617–639. URL: <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00199>.
11. Sheafer T. Charismatic Skill and Media Legitimacy: An Actor-Centered Approach to Understanding the Political Communication Competition. *Communication Research*. 2001. Vol. 28(6). P. 711–736. URL: <https://doi.org/10.1177/009365001028006001>.
12. Stromer-Galley J. & Muhlberger P. Agreement and Disagreement in Group Deliberation: Effects on Deliberation Satisfaction, Future Engagement, and Decision Legitimacy. *Political Communication*. 2009. Vol. 26:2. P. 173–192. URL: <https://doi.org/10.1080/10584600902850775>.
13. Yakovleva L., & Yakovlev, D. Institutional interaction and political choice in a transitional society. What role for the social sciences? *Nationalism and Ethnic Politics*. 2020. 2 (4). 582–608. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-190-2/146-163>.

REFERENCES:

1. Anderson P. (2011) Ystoky postmoderna [The origins of postmodernity]. M.: Yzdatelskyi dom «Terrytoria budushcheho».
2. Habermas Yu. (2006) Zaluchennia inshoho. Studii z politychnoi teorii [Involvement of another: Studies in political theory]. Lviv : Astroliabiia.
3. Kudriavtsev O.Yu. (2016) Elektronne uriaduvannia u suchasnomu polityko-administratyvnomu prostori [E-government in the modern political and administrative space]. Kharkiv: KhNUMH im. O.M. Beketova.
4. Rybak I.V. (2016) Vplyv informatsiino-manipuliatyvnykh tekhnolohii na protses lehitymatsii politychnoi vlady v Ukraini [The influence of information and manipulative technologies on the process of legitimation of political power in Ukraine]: avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.02. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy.
5. Yakovleva L. (2018) Demokratychna lehitymnist: ideini dzherela ta politychni alternatyvy [Democratic legitimacy: ideological sources and political alternatives]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filosofsko-politolohichni studii*. № 16.
6. Yakovleva L.I. (2019) Vid sotsialnoho poriadku do publichnoi vlady: orhanizatsiini, instytutsiini ta komunikatyvni zasady lehitymnosti [From Social Order to Public Power: Organizational, Institutional and Communicative Principles of Legitimacy]. *Politicus*. № 4.
7. Yakovleva L.I. (2019) Instytutsiinyi ta orhanizatsiinyi vymiry lehitymnosti publichnoi vlady [Institutional and organizational dimensions of legitimacy of public power]. *Visnyk NTUU «KPI» Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. №3 (43).
8. Haug A. V. (2008) Local Democracy Online. *Journal of Information Technology & Politics*. Vol. 4:2, P.79-99. URL: <https://doi.org/10.1080/19331680802076140>
9. Lowrey W. & Erzikova E. (2010) Institutional Legitimacy and Russian News: Case Studies of Four Regional Newspapers. *Political Communication*. Vol. 27:3. P. 275–288. URL: <https://doi.org/10.1080/10584609.2010.494282>
10. Meyer C. (1999) Political Legitimacy and the Invisibility of Politics: Exploring the European Union's Communication Deficit. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 37. P. 617–639. URL: <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00199>
11. Sheaffer T. (2001) Charismatic Skill and Media Legitimacy: An Actor-Centered Approach to Understanding the Political Communication Competition. *Communication Research*. 28(6), P. 711–736. URL: <https://doi.org/10.1177/009365001028006001>
12. Stromer-Galley J. & Muhlberger P. (2009) Agreement and Disagreement in Group Deliberation: Effects on Deliberation Satisfaction, Future Engagement, and Decision Legitimacy. *Political Communication*. Vol. 26:2. P. 173–192. URL: <https://doi.org/10.1080/10584600902850775>
13. Yakovleva L., & Yakovlev, D. (2020) Institutional interaction and political choice in a transitional society. What role for the social sciences? *Nationalism and Ethnic Politics*. 2 (4). 582–608. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-190-2/146-163>

The communicative dimension of the process of legitimization of public power

Yakovleva Liliya Ivanivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Regional Policy and Public
Administration
Odessa Regional Institute for Public
Administration
of the National Academy for Public
Administration under the President
of Ukraine
Genuevka str., 22, Odessa, Ukraine

The article deals with the communicative component of the legitimacy of public power. With the mediatisation of politics, the role of communication technologies (political advertising, propaganda, and public relations), which are used by the mass media to ensure the legitimacy of the government, is growing. The basics of legitimizing interaction between the government and citizens are studied. It is noted that the scientific knowledge as a legitimizing basis of the social order of the modern era has been replaced by the mediatisation of politics and media scandals as part of the legitimacy of individual political actors. The media are dominated by rating political shows, while analytical programmes are losing influence. The communicative component of the legitimacy of public power has three dimensions: 1) the activity of power in the communicative space (information policy, activity of press services of officials and information departments of government bodies); 2) oligarchic model of mass media, which has been formed in the domestic communicative space; 3) the level of implementation of electronic services in the interaction between government and citizens (from the creation of sites and pages on social networks by government and local government to full communication within e-government and e-democracy with the involvement of citizens in decision-making).

It is noted that the introduction of e-government and e-democracy is a long process that requires significant resources (financial, organizational and intellectual), which can lead to a crisis of legitimacy of public power in the conditions of temporal and financial deficit. At the same time, attention is focused on social networks as an important element of e-democracy, easy to use and accessible.

It is determined that communication technologies can affect the legitimacy of individual political actors in the short term. Instead, the process of legitimizing the social order (which is the basis of the legitimacy of public power) requires the introduction of e-government and e-democracy in modern conditions.

Key words: legitimacy of public power, legitimizing interaction, communication, mediatisation of politics, media scandal, e-government, e-democracy.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Завадська Ольга Романівна

Інавгураційні промови українських президентів як символічний ресурс влади

УДК 321.01:061.75:808.51
 DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.17>

Завадська Ольга Романівна
 кандидат історичних наук,
 викладач кафедри політології
 та національної безпеки
 Національного університету
 «Острозька академія»
 вул. Семінарська, 2, Острог,
 Рівненська область, Україна

У статті розкрито сутність, функції та значення символічних ресурсів політичної влади як інструментів політичного управління. У цьому контексті авторка проаналізувала зміст інавгураційних промов українських президентів як необхідності легітимності влади в державі, а також критерію фактичного стану демократії. Досліджено еволюцію змісту виступів, а також їх символічне значення, відображено різні акценти основних завдань політичного розвитку в Україні в період незалежності. Для вирішення завдань статті було застосовано метод контент-аналізу документів (інавгураційних промов президентів України). Дослідження будувалося кількісному опрацюванні текстів із подальшою інтерпретацією результатів. Ця методика використовується за умови наявності частотності окремих категорій у досліджуваних матеріалах, а також коли вирішальне значення для актуального питання має сама мова досліджуваного джерела інформації та її специфічні особливості. У статті також використано комплекс загальнонаукових методів: структурно-функціональний, теоретичного узагальнення, історичного порівняння. Функції символічних ресурсів влади зводяться до основної цілі – впливу на свідомість громадян, на їхню поведінку з метою самозбереження та функціонування інститутів держави, що, своєю чергою, забезпечує життєдіяльність самого індивіда як складової частини структурного державного організму. Фактично інавгураційні промови є способом вироблення довіри до новообраної політичної влади та її представників зокрема. Виступи президентів України – досконала демонстрація політичного міфу, де вдало поєднувалися політичний час та простір, символи влади, політичні персонажі, архетипи і сюжет. Окрім того, аналіз інавгураційних промов та публічних виступів дає змогу визначити тенденції у зовнішньополітичному спрямуванні країни, адже так чи інакше президент заявляє про своє бачення України в тій чи іншій спільноті. Як правило, промова також фіксує основні завдання, цінності, які є важливими для України в досягненні конкретної мети. Виявлено, що частіше вживане слово в промові, тим більший до нього інтерес, і чим менше про це говориться, тим, відповідно, менше дій із цього питання планується. У переважній більшості інавгураційні промови складаються з неконкретизованих лозунгів та обіцянок, проконтролювати виконання яких у майбутньому дуже складно або просто неможливо.

Ключові слова: президент України, інавгураційна промова, символічний ресурс влади, тронні промови, політична комунікація.

Вступ. Існування і розвиток будь-якої держави, й України зокрема, залежать від функціонування політичних інститутів. Одним із них є інститут глави держави. У своїй діяльності він повинен базуватися на чіткій програмі дій, що визначає перспективи суспільних трансформацій і державного будівництва у цілому. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз інавгураційних промов президентів України. Він дає змогу визначити ключові моменти суспільно-політичного розвитку країни. Тут же можна відстежити еволюцію поглядів політичних лідерів на ту чи іншу суспільно значущу проблему, а також отримати уявлення про зміст та характер майбутнього внутрішньо- та зовнішньополітичного курсів держави на найближчі роки.

Варто зазначити, що в науковій літературі промови президентів не є дослідженими на достатньому рівні. Інавгураційні промови президентів та глав урядів України ще не були предметом спеціального наукового дослідження, хоча окремі аспекти розглядалися, наприклад, у межах

вивчення державного протоколу і церемоніалу [7], аналізу президентської риторики представниками інших дисциплін [8] та ін.

У політиці значну роль відіграє ритуально-процесуальна і перформативна символіка. Такі символічні ресурси є складовою частиною ресурсів влади. Вони виконують функції управління та контролю поведінки людей за допомогою переконань, ідей, уявлень і владної атрибутики.

Мета та завдання. Метою нашого дослідження є аналіз інавгураційних промов президентів України як символічного ресурсу політичної влади в сучасній Україні.

Дослідження мети зумовило необхідність розв'язання таких **завдань**:

- окреслити розуміння і розкрити функції символічних ресурсів політичної влади, зокрема інавгураційних промов президентів України;
- використовуючи метод контент-аналізу, визначити особливості кожної з промов із метою виявлення їх символічного навантаження і зміни

поглядів кожного з лідерів про зміст та характер функціонування країни в період їх перебування на посаді;

- показати еволюцію закономірностей і характерних тенденцій, побудованих на категоріях слів-маркерів, наявних у промовах президентів.

Методи дослідження. Для вирішення завдань статті було застосовано метод контент-аналізу документів (інавгураційних промов президентів України). Дослідження будувалося кількісному опрацюванні текстів із подальшою інтерпретацією результатів. Ця методика використовується за умови наявності частотності окремих категорій у досліджуваних матеріалах, а також коли вирішальне значення для актуального питання має сама мова досліджуваного джерела інформації та її специфічні особливості. У статті також використано комплекс загальнонаукових методів: структурно-функціональний, теоретичного узагальнення, історичного порівняння.

Результати. Публічні та інавгураційні промови за своїм контекстом відображають політичну візію та бачення главою держави подальшого вектору розвитку країни. Інавгураційні промови носять символічний характер, часто вони зводяться до виголошування присяги та є актом вступу президента на посаду. Проте варто зауважити, що важливим є контекст виголошування промов та їх зміст, тобто стосовно яких питань президент висловлюється: економічних, політичних, геополітичних, співробітництва з іншими державами і т. д., а також до закріплення яких цінностей апелює лідер. Так чи інакше у своїй інавгураційній промові президент декларує власні принципи. Вона може навіть ставати узагальненням передвиборчих обіцянок. Кожен блок містить певний програмний складник: урахувавши те, що президент є суб'єктом зовнішньої політики, йому важливо фіксувати у своїх промовах основні меседжі щодо її реалізації.

Із метою проведення контент-аналізу інавгураційних промов президентів було виокремлено слова-маркери з тих специфічних категорій (за частотою використання у структурі промови), про які було б цікаво отримати інформацію. Такі маркери було виділено за результатами аналізу частоти використання базових слів певної категорії, їх визначення і групування, спрощуючи до структури, яка реально відображає базові складники всіх промов президентів України. Ураховувалася частота використання варіацій слів-маркерів. По-перше, вони є співставними між документами, а по-друге, є деякі значні відхилення, які так чи інакше можна інтерпретувати, тому такий тип дослідження було вирішено вважати виправданим. Відповідно, можна не стільки виявляти пріоритети, закладені владою у цей документ від більшого до меншого, а навпаки, порівнювати їх за інтересом до відповідних специфічних тем.

Аналіз інавгураційних та публічних промов дає змогу визначити дотримання яких тенденцій є важливим для президента. Таким чином, спробуємо з'ясувати особливості кожної з інавгураційних промов, зокрема розглянути, як у них висвітлюються напрями зовнішньополітичного курсу України, а також чи другорядно чи першочергово у промовах згадується зовнішньополітичний вектор.

Першу інавгураційну промову було виголошено Леонідом Кравчуком 5 грудня 1991 р. Інавгурацію першого Президента України не відклали. Через кілька днів після оголошення результатів голосування Л. Кравчук у залі Верховної Ради прочитав присягу на вірність українському народові. Вона була виголошена на Пересопницькому Євангелії. В Україні ще не було прийнято Конституції. Варто зазначити, що у залі парламенту не співали гімну України, а лунала молитва за Україну.

Цьому президенту закидають радянську риторику, враховуючи той факт, що не було затверджено тексту присяги. Натомість було прийнято рішення скласти присягу народних депутатів УРСР. Окрім того, не було чітко визначено перспективи подальшого розвитку країни. Були відсутні заклики до конструювання та будівництва політичної нації, яка б стала націо-об'єднуючою. У промові часто згадувалося про українців як народ, а не націю, однак наголошувалося на необхідності реформ та оновленні в усіх сферах.

Що стосується зовнішньої політики України, то, беручи до уваги відсутність цього аспекту в інавгураційній промові, тут показовою може стати промова Л. Кравчука на урочистих зборах із нагоди Дня Незалежності 22 серпня 1992 р. Промова ґрунтувалася на важливості подальших кроків для визнання України як незалежної країни та міжнародного самостійного актора серед інших країн. Також наголошувалося на зобов'язаннях України перед світовою спільнотою у дотриманні міжнародного права, додержанні прав і свобод людини, збереженні без'ядерного та позаблокового статусу. До основних досягнень у сфері зовнішньої політики у своїй промові Кравчук відносив: визнання України як незалежної держави двома третинами країн світу, переформатування у діяльності Міністерства закордонних справ, відкриття іноземних посольств у Києві, відвідування України десятками міжнародних делегацій, зацікавлення з боку міжнародних партнерів у співпраці в енергетичній, економічній, культурній сферах. У тексті промови вказується також на факт долучення до підписання Паризької хартії для нової Європи. Тобто в такому контексті Л. Кравчук намагався задекларувати важливість членства України у євроспільноті та НАТО. Було акцентовано увагу на тому, що станом на 1992 р. Україна ще не мала чіткої позиції стосовно стратегії у зовнішній політиці, але так чи інакше вже було вироблено концепцію «окремності» України від

Росії. Якою ж була позиція чинного на той час президента стосовно відносин із Росією та Білоруссю? Пункт промови, що стосувався відносин із цими державами, мав скоріше прогностичний характер. Л. Кравчук посилався на спільність історії, походження, культури та схожості економіки. Президент не вважав, що може настати криза у відносинах, а тим більше поява мовного питання.

Отже, текст інавгураційної промови, ймовірно, було переформатовано під присягу депутата УРСР. Проте перші підсумки в проведенні зовнішньої політики найяскравіше було виголошено в урочистій промові з нагоди першої річниці незалежності України. Підсумовуючи, варто виокремити такі ключові моменти: станом на 1992 р. фіксувалася важливість позаблокового статусу, налагодження співпраці з Росією та Білоруссю, подальша співпраця з іноземними відомствами з метою визнання останніми України як незалежного міжнародного актора. Найбільш повторюваними словами промови стали: «Україна», «держава», «незалежність», «народ» [6].

Найдовшою інавгураційною промовою вважається промова другого Президента України Леоніда Кучми, бо промова першої каденції, знову ж таки як і у випадку з попередником Л. Кравчуком, зводилася до акта складання присяги.

Леонід Кучма – єдиний президент України, який присягав українському народу двічі: у 1994 р. та 1999 р. Під час його першої інавгурації в залі Верховної Ради звучав гімн України під акомпанемент військового оркестру. Перша інавгурація другого Президента Леоніда Кучми відбулася 10 липня 1994 р. Кучма зайшов до зали парламенту через бокові двері без почесної варті і першої леді. Він присягав на Пересопницькому Євангелії і відсвяткував вступ на посаду прийомом у Маріїнському палаці.

Друга інавгурація Л. Кучми відбулася 30 листопада 1999 р. і вирізнялася помпезністю. Захід уперше відбувався не в приміщенні парламенту через складні стосунки Президента з депутатами, а в палаці «Україна» у присутності понад десяти іноземних делегацій. На цій інавгурації глава держави вперше отримав нагрудний знак, булаву та печатку президента України.

В інавгураційній промові другий Президент наголошував на важливості дотримання багатовекторності та збереженні статусу позаблоковості держави. Як бачимо, станом на 1999 р. Україна чітко позиціонувалася як позаблокова країна. Це можна пояснити значними розбіжностями в економічній сфері різних гілок влади, проблематичністю в налагодженні співпраці одночасно з Росією та європейськими країнами. Ідею інтеграції до євроспільноти Л. Кучма схвалював. Хоча, як він сам же пояснював, це скоріше мало б стати далекоглядною перспективою. На початок 2000 р. основним своїм завданням уважав на вигідних умовах

співпрацювати з Росією, надаючи їй перевагу під час вибору партнерів.

Цікавою у промові виглядає не лише концепція «багатовекторності», адже, крім указаного переліку країн, які мали стати пріоритетними у співпраці для України, має місце концепція «регіональної держави». Контекст дає змогу пояснити поняття «регіональна держава» як країна, що була готова взаємодіяти з кожним, хто запропонує вигідні умови укладення договорів. Поза увагою не залишалося засвідчення важливості приєднання впродовж найближчих років України до НАТО, ОБСЄ, ОЧЕС. Декларувалося теж стратегічне партнерство зі США. Третім «магістральним» вектором Президент визначав обов'язковість налагодження дипломатичних відносин із Польщею, Словаччиною та Угорщиною. До переваг такого розподілу на вектори можна віднести те, що таким чином Україна не потрапляла у залежність від конкретно одного гравця на міжнародній арені, більше того, деяким країнам могли диктуватися окремі вимоги. Прорахунки в управлінні процесами призвели до нерезалізованості тих положень, що закріплювалися концепцією багатовекторності. Проте Україна зберегла статус позаблокової країни, тим самим залучаючи до співпраці інших міжнародних акторів [4].

Інавгураційна промова та публічні виступи третього Президента Віктора Ющенка слугують яскравим свідченням того, як змінюється риторика нового Президента. Вибори 2004 р., коли в другому турі змагалися Віктор Ющенко і Віктор Янукович, призвели до Помаранчевої революції. Тоді В. Ющенко оскаржив результати голосування у Верховному суді. Переголосування було призначене на 26 грудня. Присягав В. Ющенко в 2005 р. з розмахом: спочатку в будівлі Верховної Ради, потім поїхав до Маріїнського палацу, а після заїхав у супроводі сім'ї на Майдан, який уже тоді став символом революції. Там він під час промови випустив голубів.

Ключовими словами промови були «нація», «разом», «майбутнє», «Європа» та «європейські стандарти». Лише за самою частотністю вживання слів можна стверджувати про проєвропейську налаштованість В. Ющенка. Така позиція пояснюється запитом суспільства після Помаранчевої революції. Воно вимагало передусім переформування існуючих владних відносин. З іншого боку, на Президента покладалася нова місія – об'єднати українців з абсолютно протилежними поглядами стосовно геополітичного спрямування зовнішньополітичного вектору України. Власне, вже після складання присяги на Пересопницькому Євангелії В. Ющенко свою інавгураційну промову (саме програмну частину) виголосив на Майдані. Цією дією він і запам'ятався як перший президент, який присягав привселюдно. Основні пункти промови зводилися до прямих закликів об'єднатися українцям

із Заходу та Сходу. Зовнішньополітичний вектор саме європейського спрямування було відображено у цій промові вповні. Отже, В. Ющенко у своїх зверненнях наголошував на важливості європейського майбутнього України. Говорив про посилення співпраці з країнами, що мають членство в НАТО, заперечував перспективність співпраці з Росією, вважаючи що так чи інакше ця держава має намір посягнути на територіальну цілісність України.

Порівнюючи його промову з попередниками, варто зауважити, що В. Ющенко не згадував про Росію, Білорусь та США саме в контексті цієї інавгураційної промови на Майдані. Оцінюючи події Помаранчевої революції, варто підкреслити, що новим і основним завданням для В. Ющенка ставало «зшивання» українців, без чітких поділів на Схід та Захід, тому, мабуть, було доречним було не згадувати про співпрацю з іноземними державами [2].

Найкоротшим виступом за всю історію президентських інавгурацій вважається промова Віктора Януковича. Четвертий Президент України В. Янукович перед інавгурацією в залі Верховної Ради заїхав на молитву і за благословенням в Києво-Печерську лавру – там якраз перебував глава РПЦ Кирило. У день інавгурації відбулося кілька казусів: перед входом Президента зачинилися двері. Пізніше він поклав урочисту печатку собі в кишеню.

Як і попередні президенти, В. Янукович обіцяв сприяти подоланню корупції в Україні, налагоджувати співпрацю і з ЄС, і з Росією. Зокрема, у своєму виступі згадав Росію та США по одному разу, ЄС – двічі. Натомість Президент наголошував, що найкращим для України має стати позаблоковий статус. Феномен В. Януковича полягав у тому, що він намагався вести власну гру, вибудовувати власну тактику роботи з міжнародними організаціями та зарубіжними країнами. В. Янукович розумів важливість окреслення зовнішньополітичної стратегії у своїй промові, тому наприкінці висловив думку щодо приєднання України до євроспільноти. Проте акцент було поставлено на рівнозначній та максимально вигідній співпраці з ЄС, Російською Федерацією, США та іншими державами саме як позаблокової України. Причому ЄС він трактував як «єдиний світ», тобто «гарант мирного співіснування цивілізацій». У цій промові чітко фіксувалася важливість збереження позаблокового статусу для України та закладено принцип співпраці як із Росією, так і з ЄС [3].

Петро Порошенко триумфально переміг на позачергових виборах президента України 2014 р. після Революції Гідності і втечі Віктора Януковича. Тоді урочисті заходи, приурочені до інавгурації, проходили у Верховній Раді України, Мистецькому арсеналі й на Софіївській площі.

До уваги варто взяти той момент, що інавгурація Президента відбувалася вже в період початку російської збройної агресії проти України, тому

риторика промови побудована так, що часто повторюваними словами зі словосполучення з коренем «євро», є: «європейських народів», «європейської цивілізації», «європейського стану», «європейської модернізації», «європейський вибір», «європейська демократія», «європейський досвід», «європейська спільнота». Це свідчення проєвропейського вибору України. Таким чином, оголошувалося про подальші кроки на шляху співпраці з ЄС. Слова «Путін» та «Росія» теж декілька разів вживаються в промові, аббревіатура «США» та «НАТО» не прозвучали жодного разу. У своїй промові П. Порошенко не оминув героїчної тематики Революції Гідності і героїв Небесної сотні. Наголошено було на важливості повернення територій, зокрема Криму до складу України. Таким чином, в інавгураційній промові було закладено принцип розвитку України в європейській спільноті [5].

Не менш цікавою вважається інавгураційна промова новообраного президента Володимира Зеленського, який 20 травня 2019 р. офіційно став Президентом України. На початку промови В. Зеленський, уважають, демонструючи відданість сімейним цінностям у кращих традиціях західних політиків, процитував слова свого сина. Через усю промову проходила національна ідея об'єднання українців, що була ключовою від початку президентської кампанії заради процвітання нації. Він також звертався до діаспори з пропозицією співпраці. В. Зеленський порушував питання миру на Донбасі. Фактично у промові шостого Президента України були враховані всі актуальні запити більшості виборців. Також тут було кілька імпровізацій. Не обійшлося і без курйозів: після того як Зеленський поклав на подушечку воїна почесного караулу президентське посвідчення, воно впало. Надзвичайна цікавість українців до цієї промови пояснюється попередньою відсутністю В. Зеленського в українському політичному просторі. Його президентська промова була найдовшою.

Найчастіше вживані слова стали «я» та «ми». Експертне середовище пояснило їх недосвідченість промовця. Стосовно зовнішньополітичної діяльності України В. Зеленський жодного разу не згадав про Росію, що свідчить про значну відмінність з інавгураційною промовою попередника П. Порошенка, натомість була фраза «не ми почали цю війну».

Не було названо жодного вектора зовнішньої політики і жодної держави як міжнародного партнера України. Поняття «Європа» звучало як світоглядне узагальнення. Загалом питанню зовнішньої політики України не знайшлося достатньо місця в промові Президента. Натомість слово «НАТО» звучало лише один раз, коли В. Зеленський зазначав про наміри впровадження стандартів Альянсу [1].

Висновки. Функції символічних ресурсів влади зводяться до основної цілі – впливу на свідомість громадян, їхню поведінку з метою самозбереження та функціонування інститутів держави, що, своєю чергою, забезпечує життєдіяльність самого індивіда як складової частини структурного державного організму. Фактично інавгураційні промови є способом вироблення довіри до новообраної політичної влади та її представників зокрема. Виступи президентів України – досконала демонстрація політичного міфу, де вдало поєднувалися політичний час та простір, символи влади, політичні персонажі, архетипи і сюжет. Окрім того, аналіз інавгураційних промов та публічних виступів дає змогу визначити тенденції у зовнішньополітичному спрямуванні країни, адже так чи інакше президент заявляє про своє бачення України в тій чи іншій спільноті. Як правило, промова також фіксує основні завдання, цінності, які є важливими для України в досягненні конкретної мети.

Варто зазначити, що в процесі аналізу інавгураційних промов удалося виявити еволюцію закономірностей і характерних тенденцій, побудованих на категоріях слів-маркерів, наявних у текстах. Зокрема, форма звертання близька за звучанням в більшості промов: «співвітчизники» і лише раз – «український народ» та «українці». Усі без винятку промови містять ритуально-символічний складник – чи то звертання до традиційних цінностей (сім'ї), героїчного минулого України та його особистостей, чи до Бога (у різних варіаціях слів). Усі без винятку президенти наголошували на внутрішньополітичних питаннях, які їм залишити у спадок попередники. Цікаво, що ідентичні відкриті питання, по-різному сформульовані, внутрішнього розвитку країни перекочувували з промови в промову. Це свідчить, з одного боку, на нашу думку, по-перше, про недотримання привселюдної обіцянки президентів їх вирішити. По-друге, вони є ключовими й актуальними для українського народу, тому і постійно попадають у поле зору авторів промов. Як і мовне питання, яким послуговуються під час виборчих кампаній, у промовах і залишають невирішеним наступникам. Невід'ємним атрибутом виступів президентів є єдність народу, цілісність українців. У всіх промовах, окрім виступу В. Зеленського, прозвучали наміри будувати «європейську» Україну. Відповідно, було виявлено, що частіше вживане слово в промові, тим більший до нього інтерес, і чим менше про це говориться, тим менше дій із цього питання планується. У переважній більшості інавгураційні промови складаються з неконкретизованих лозунгів та обіцянок, проконтролювати виконання яких у майбутньому дуже складно або просто неможливо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інавгураційна промова Президента України В. Зеленського. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-promova-zelenskoho/29952433.html>.
2. Інавгураційна промова Президента України В. Ющенка. URL : <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/23/3006391/>.
3. Інавгураційна промова Президента України В. Януковича. URL : <http://news.bigmir.net/ukraine/248798>.
4. Інавгураційна промова Президента України Л. Кучми. URL : <http://www.brama.com/news/press/991130kuchmainaugural.html>.
5. Інавгураційна промова Президента України П. Порошенка. URL : <https://tsn.ua/politika/promova-prezidenta-ukrayini-petra-poroshenka-na-inavnuraciyi-povniy-tekst-353552.html>.
6. Кравчук Л. Інавгурація першого президента України. URL : http://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2010/02/100226_kravchuk_ie_is.shtml.
7. Мамонтова Е.В. Державний протокол та церемоніал як символічний інструмент забезпечення процесу публічної комунікації: витоки, структура, нормативно-організаційні засади. Одеса : Друкарський дім, 2011. 480 с.
8. Стрій Л.І. Ритуальний характер політичної комунікації: семіотика інавгурації президента. *Мова*. 2014. № 21. URL : <http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/Дисертація%20>.

REFERENCES:

1. Inavguraciina promova Prezydenta Ukrainy V. Zelenskogo. [Inaugural speech of the President of Ukraine V. Zelensky]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-promova-zelenskoho/29952433.html> [in Ukrainian].
2. Inavguraciina promova Prezydenta Ukrainy V. Yushchenko. [Inaugural speech of the President of Ukraine V. Yushchenko]. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/23/3006391/> [in Ukrainian].
3. Inavguraciina promova Prezydenta Ukrainy V. Yanukovycha. [Inaugural speech of the President of Ukraine V. Yanukovycha]. URL: <http://news.bigmir.net/ukraine/248798> [in Ukrainian].
4. Inavguraciina promova Prezydenta Ukrainy L. Kuchmy. [Inaugural speech of the President of Ukraine L. Kuchmy]. URL: <http://www.brama.com/news/press/991130kuchmainaugural.html>. [in Ukrainian].
5. Inavguraciina promova Prezydenta Ukrainy P. Poroshenko. [Inaugural speech of the President of Ukraine P. Poroshenko] URL: <https://tsn.ua/politika/promova-prezidenta-ukrayini-petra-poroshenka-na-inavnuraciyi-povniy-tekst-353552.html> [in Ukrainian].
6. Kravchuk L. Inavguraciina promova pershogo Prezydenta Ukrainy. [L. Kravchuk. Inaugural speech of the first President of Ukraine] URL: http://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2010/02/100226_kravchuk_ie_is.shtml[in Ukrainian].
7. Mamontova J. Derzawnyi protocol ta ceremonial jak symvolichnyi instrument zabezpechennia procesu

publichnji komunikacii: vytoky, struktura, normatyvno-organizacijni zasady [State protocol and ceremony as a symbolic tool to ensure the process of public communication: origins, structure, regulatory and organizational principles]. Odesa: Drukarsky dim, 2011. 480 s. [in Ukrainian].

8. Strii L. Rytualny harakter politycznoi komunikacii: semiotyka inavguracii prezydenta. [Ritual nature of political communication: semiotics of the inauguration of the president]. Mova. № 21. 2014. URL: <http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/Дисертація%20> [in Ukrainian].

Inauguration speeches of Ukrainian presidents as a symbolic resource of power

Zavadska Olha Romanivna

Candidate of Historical Sciences,
Lecturer at the Department of Political
Science and National Security
The National University of "Ostroh
Academy"
Seminarska str., 2, Ostroh,
Rivne region, Ukraine

The article discloses the essence, functions and meaning of symbolic resources of political power as the tools of political management. In this context the author analyzed the content of inauguration speeches of Ukrainian presidents as a necessary of power legitimacy in the state as well as a criterion of the actual state of democracy. The evolution of the speeches' content has been investigated, as well as their symbolic meaning, whereas various accents of the main tasks of a political development in Ukraine for the independence period were reflected. The method-content of document analysis (inaugural speeches of the Presidents of Ukraine) was used to solve the tasks of the article. The research was based on quantitative processing of texts with subsequent interpretation of the results. This technique is used in the presence of the frequency of certain categories in the studied materials, as well as when the language of the studied source of information and its specific features are crucial for the topical issue. There are used a set of general scientific methods: structural and functional, theoretical generalization, historical comparison. The functions of symbolic resources of power are reduced to the main goal - to influence the consciousness of citizens, their behavior, in order to preserve themselves and the functioning of state institutions, which in turn ensures the vital activity of the individual as part of the structural state. In fact, inaugural speeches are a way to build trust in the newly elected political power and its representatives in particular. The speeches of the Presidents of Ukraine are a perfect demonstration of political myth, where political time and space, symbols of power, political characters, archetypes and plot were successfully combined. In addition, the analysis of inaugural speeches and public speeches allows us to identify trends in the country's foreign policy, because one way or another, the president declares his vision of Ukraine in a particular community. As a rule, the speech also fixes the main tasks, values that are important for Ukraine in achieving a specific goal. Conversely, it was found that the more often a word is used in a speech, the greater the interest in it, and the less is said about it, the less action is planned on this issue. The vast majority of inaugural speeches consist mostly of unspecified slogans and promises, the implementation of which in the future is very difficult or simply impossible to control.

Key words: political power, throne speech, inauguration speech, symbolic resources, political discourse, political communication.

Стеблина Наталія Олександрівна

Цифровий політичний дискурс України та географія політичних текстів у 2019 р.

УДК 327.8:070:654.19
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.18>

Стеблина Наталія Олександрівна
кандидат наук із соціальних
комунікацій, доцент,
докторант кафедри політології
та державного управління
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна

Цифрова культура має потенціал до кардинальної зміни просторових меж цифрового політичного дискурсу окремої держави. Проте цифрові технології можуть не поліпшувати, а навіть погіршувати ситуацію, збільшуючи диспропорцію у репрезентації деяких країн та територій, їхніх політичних лідерів та інститутів. Отже, існує потреба відстежити логіку репрезентації топосу в межах цифрового політичного дискурсу на прикладі України, яка демонструє євроінтеграційні наміри та протистойть російській гібридній агресії, залучаючи на свою підтримку світові інституції та лідерів. Для того щоб змодельювати топос у цифровому політичному дискурсі України, було взято період 2019 р.

Матеріалом дослідження став сайт «Української правди». За допомогою програм, написаних мовою Python, було зібрано та проаналізовано понад 21 тис заголовків з архіву видання за 2019 р.

У цифровому політичному дискурсі України за 2019 р. спостерігаємо диспропорцію у відображенні різних країн: залежно від статусу, впливу і зовнішньої загрози. Тим не менше можемо відстежувати коливання уваги до деяких країн залежно від політичної ситуації в Україні.

Знаходимо два рівні репрезентації топосу у цифровому політичному дискурсі: на рівні співвідношення політичних суб'єктів та інститутів та на рівні згадок країн, територій та міст. Найбільшу увагу приділяють лідерам США та РФ. Знаходимо також зв'язок між зростанням уваги до РФ (країни і лідера) та передвиборчою кампанією/виборами в Україні. Натомість у міжвиборчий період зростає увага до США (країни і лідера). Щодо міжнародних політичних інститутів (ООН, НАТО, ОБСЄ) увага до них висока незалежно від подій у країні. Фактично це може свідчити про намагання персоналізувати агресію (Путін), але протиставити їй міжнародні інституції як певну консолідовану світову систему.

Закони конструювання політичної географії або ж, ширше, світопорядку у цифровому політичному дискурсі України не змінилися від часів доцифрового етапу. Він так само є ієрархічним, в якому наша країна розташовується поміж двох сил: РФ та США (на рівні політичних суб'єктів та країн/територій) та світової спільноти, репрезентованої НАТО, ООН, ОБСЄ, і Кремлем.

Ключові слова: цифровий політичний дискурс, Україна, світопорядок, політична топоніміка, політичний текст, політичні актори.

Вступ. Цифрова культура має потенціал до кардинальної зміни просторових меж цифрового політичного дискурсу окремої держави. Поширення технологій сприяє взаємодії між країнами та регіонами всупереч дистанції, кордонам та ін., бо, за задумом творця WWW Т. Бернерса-Лі, мережа, врешті-решт, через гіперлінки пов'яже всі наявні у світі документи, які будуть оцифровані й завантажені в Інтернет [12].

До цифрової епохи топос політичного дискурсу вибудовувався ієрархічно (за логікою розподілу сил, ресурсів та ін.). Або ж news flow (потік новин/інформації) віддзеркалював goods flow (потік товарів) [9, с. 301]. При цьому країни та регіони репрезентувалися за логікою світової системи Валлерстайна: «пріоритетні нації, другорядні та непотрібні» [11, с. 145]; більш статусні, заможні країни формували світовий порядок денний [2], при цьому сила, вплив та статус були важливішими за велику кількість населення чи площу країни [5, с. 84–85]. Окрім того, що повідомлень про деякі країни взагалі немає, подібна репрезентація світу призводить до стереотипізації та сприяє поширенню у міжнародному порядку денному відповідних наративів щодо деяких країн: «Наративи

про корупцію, повільність та неорганізованість нерівномірно представлені щодо країн, які знаходяться за межами кола впливових економічних та геополітичних сил» [1]. Галтунг та Рудж також указують на переважно негативні історії, конфлікти та драматизм у репрезентації незахідних країн [5, с. 84–85]. При цьому цікаво, що подібне ієрархічне бачення світу характерне не тільки для так званих «країн ядра», а й для периферії та семи-периферії, коли ці країни відтворюють ту саму ієрархічну логіку репрезентації дискурсу щодо інших держав та щодо самих себе [9, с. 301].

Тож цифровізація дає змогу через різноманітну кількість платформ та технологій уникнути цієї ієрархії, стереотипів, негативних наративів тим країнам, що не домінують в інформаційному просторі. Тим не менше, згідно з деякими дослідженнями, цифрові технології можуть не поліпшувати, а навіть погіршувати ситуацію. За даними К. Вільямс, не тільки мейнстрімні медіа, а й вебблоги продовжують репрезентувати країни та території диспропорційно [11, с. 145]. Таких самих висновків щодо вебсайтів дійшли Грабер і Данавей [6, с. 28]. Тож і за цифрової культури у дискурсі конструюється «уявна географія» [3, с. 149], репрезентація світового порядку

денного продовжує залишатися упередженою [1], «викривленою» [7], «звуженою» [8], а інколи актуальним залишається навіть «колоніальний підхід» для репрезентації країн, що розвиваються [10].

Мета та завдання. Існує потреба відстежити логіку репрезентації топосу у межах цифрового політичного дискурсу на прикладі однієї з країн, що не входить до переліку «країн ядра». У цьому дослідженні це Україна, в якій ще з часів Євромайдану ведуться розмови про необхідність зміни ставлення до країни за кордоном, розроблення власної інформаційної стратегії, якісного іномовлення та ін. Причинами цього є як євроінтеграційні інтенції країни, так і, звісно, російська гібридна агресія, що розгорнулася і на інформаційному напрямі. Для того щоб змоделювати топос у цифровому політичному дискурсі України, було взято період 2019 р., який був насичений низкою важливих для історії країни подій: президентські та позачергові парламентські вибори, обрання нового Кабміну, прихід до влади нової політичної сили, зустріч Нормандської четвірки та ін.

Для того щоб досягти цієї мети, було поставлено декілька завдань:

- відстежити співвідношення уваги до внутрішніх (українських) та зовнішніх (зарубіжних) політичних суб'єктів та інститутів та динаміку цього співвідношення;
- встановити провідні політичні інститути та суб'єкти і відстежити рівень уваги до них;
- визначити приналежність провідних політичних суб'єктів до відповідних держав;
- встановити провідні країни за кількістю згадок про них та відстежити коливання уваги до них.

Методи дослідження. Матеріалом для дослідження виступили політичні новини суспільно-політичного Інтернет-видання «Українська правда», яке вважається одним із провідних, незалежних і найстаріших мережевих ЗМІ. Також це видання в лідерах із дотримання професійних стандартів [13].

Згадки про політичних суб'єктів, інститути, країни, міста та території були зібрані із сайту «Української правди» за допомогою програм, написаних мовою Python. Для роботи програм було створено шість словників (українських/зарубіжних політичних суб'єктів, інститутів, країн/міст/територій відповідно). Деякі політичні актори віднаходилися за допомогою регулярних виразів, приміром «\bИ[ДГ]\b», щоб урахувати і написання українською та російською та уникнути співпадінь у випадку з «МИД» (російською), або ж «Держ\w+\s\w+», щоб отримати вираз «Держдума Росії» та «Державна дума» – в усіх відмінках, «Держдеп» та ін.

Усього за 2019 р. було зібрано понад 21 тис заголовків з архіву видання.

Результати. *Співвідношення уваги до внутрішніх та зовнішніх політичних суб'єктів та інститутів*

Як правило, кількість згадок про внутрішніх політичних акторів переважає над згадками про зовнішніх. У 2019 р. про українських акторів згадували у 2,6 рази (медіана) більше, ніж про іноземних.

У 2019 р. маємо значний період (квітень – серпень), коли ця перевага була більше за середнє значення з двома найбільшими точками у травні та липні. Відповідно, передвиборча кампанія та вибори призвели до ситуації, коли увага до ситуації всередині країни була більшою ніж зазвичай. При цьому початок роботи нового уряду, перемовини Нормандської четвірки до цього не призвели.

Співвідношення уваги до внутрішніх та зовнішніх територій

Цікаво, що зворотну ситуацію маємо з увагою до внутрішніх/зовнішніх територій.

Тут, навпаки, як правило, переважають згадки про зарубіжні країни/міста: у 2019 р. було три місяці (липень, листопад, грудень), коли про Україну писали більше. Це означає, що до, під час та після виборів, як правило (за винятком липня), у дискурсі були більше представлені зарубіжні країни.

Провідні політичні інститути та суб'єкти

Найбільш очевидною диспропорція в репрезентації топосу у цифровому політичному дискурсі помітна у випадку відображення політичних суб'єктів (табл. 1).

Ми бачимо, що увага зосереджена виключно на двох персоналіях: Трампа та Путіна. Інші ж політичні суб'єкти з'являються у дискурсі епізодично. Найбільш постійними тут є Волкер та Меркель (виходили в топ-5 згадок п'ять разів). Інші персоналії, наприклад Мадуро, Байден, Джуліані, згадувалися у зв'язку з резонансними подіями (протести у Венесуелі, справа Бурісми та скандал довкола розмови Трампа і Зеленського).

Цікаво звернути увагу й на ті періоди, коли Путін виходив на перший план: ці періоди якраз співпадають із передвиборчою кампанією і виборами (березень – квітень, червень – липень). А у грудні вихід президента РФ на першу позицію можна пояснити зустріччю у нормандському форматі. Цікаво, що найбільший розрив між Путіним та Трампом спостерігається якраз у квітні (адже тема російської агресії була провідною під час обміну передвиборчими меседжами).

Також показовим є розподіл політичних суб'єктів по країнах, фактично тільки США та Росія репрезентовані не тільки президентами, а й декількома іншими персоналіями. РФ: Навальний, Медведев, Лавров, Цемах, Дерипаска, Жуков. США: Джуліані, Байден, Йованович, Мюлер, Манафорт, Помпео. Інші країни, крім Венесуели, представлені тільки лідерами. Це також додатково ілюструє диспропорційний розподіл уваги щодо різних країн. Відсутність деяких країн, що межують з Україною, також важлива. Із країн ЄС бачимо Німеччину

та Францію, але не Польщу, Угорщину, Румунію, Болгарію, Словаччину, що межують із нашою країною. Не представлена також Молдова. Отже, впливовість та статус відіграють свою роль.

Із міжнародними інститутами інша ситуація. Тут не бачимо незмінних лідерів, про яких би згадували постійно (табл. 2).

Є чотири політичні інститути, увага до яких найбільш тривала: НАТО, Кремль, ООН, ОБСЄ. Причому Кремль, як правило, не є з-поміж лідерів і тільки у липні (знову ж таки час виборів) має першу позицію. Також є інститути, які згадуються усього одного разу, але відразу виходять у топ, наприклад Велика сімка та Нормандська четвірка.

Якщо ж розглядати склад інститутів за приналежністю до країн, то на першому місці – міжна-

родні інституції. Далі – інституції РФ (ФСБ, Кремль, Слідком, Північний потік, ВКонтакте) та США (Конгрес, Білий дім, Фейсбук). Фактично розподіл той самий: згадують про організації, що мають найбільше впливу та статусу, а щодо країн, то найбільше представленими знову є РФ та США.

Провідні країни

Щодо згадок країн маємо трьох лідерів, які не міняються місцями з місяця в місяць (табл. 3)

Тільки у серпні ЄС поступилася Польщі. А так найбільше уваги приділяють РФ. Інші країни, крім Польщі та Венесуели, виходять у топ-5 зовсім епізодично – 1–3 рази.

Цікаво також що співвідношення уваги до РФ поступово спадає. Ось що отримуємо, якщо вираховуємо відсотки згадок (рис. 3).

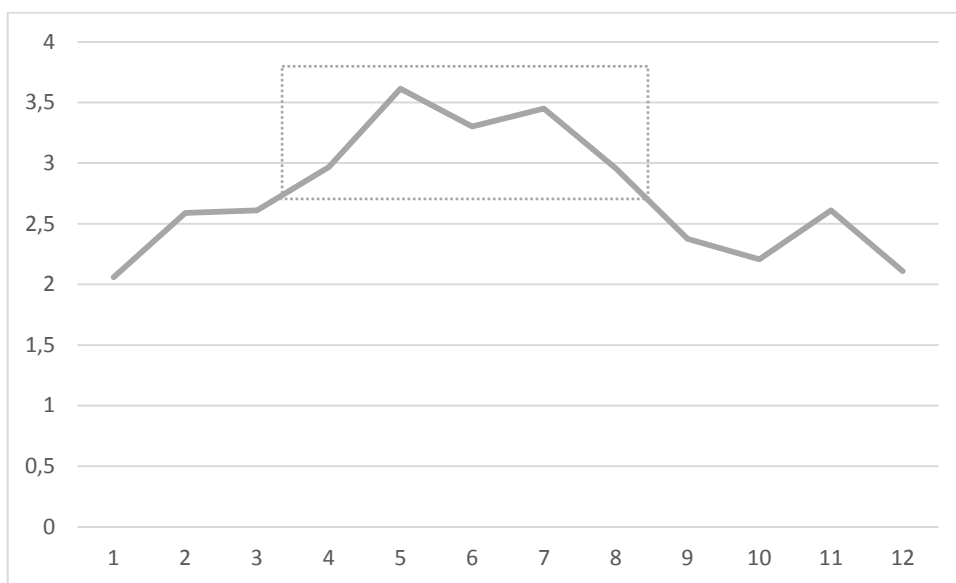

Рис. 1. Увага до внутрішніх/зовнішніх політичних акторів («Українська правда», 2019 р.)

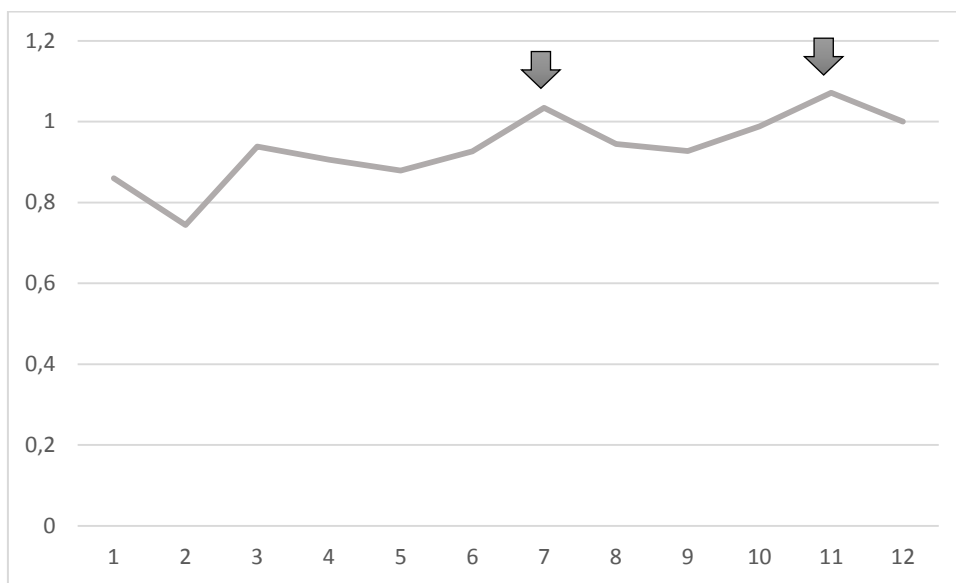

Рис. 2. Увага до внутрішніх та зовнішніх територій (країни+міста) («Українська правда» 2019 р.)

Таблиця 1

Міжнародні політичні суб'єкти (топ-5 щомісяця) («Українська правда» 2019 р.)

	jan	feb	mar	apr	may	jun	Jul	aug	sep	oct	nov	dec
Трамп	45	37	30	25	43	41	30	45	106	92	65	44
Путін	31	31	36	81	37	51	52	41	38	38	41	82
Мадуро	11	13	7									
Варфоломій	8											
Дерипаска	8											
Лавров		9										
Волкер		8			6	7	7		9			
Лукашенко			9	8								9
Йованович			6									
Манафорт			6									
Помпео			6		8							
Макрон				11				8			8	12
Меркель				10	6	7	6	9				
Мюлер					8							
Байден					6				11	16	8	
Гуайдо					6							
Жуков						7						
Навальний							5					
Медведєв							5					
Ердоган							5	8		11		
Цемах									28			
Джуліані										18	11	15

Таблиця 2

Міжнародні політичні інститути (топ-5 щомісяця) («Українська правда» 2019 р.)

	jan	feb	mar	apr	may	Jun	jul	aug	sep	oct	nov	dec
ОБСЕ	16	16	13	20		11	14	8		16		11
ООН	15	14	18	20	25		11	7	20		13	13
ФСБ	11											
ПАСЕ	9					46	10		13			
НАТО		23	15	23	9	8	12		15	21	13	18
Кремль		8		15	8	11	20	10	17	13	10	16
Фейсбук		6	15		9	13						
МВФ					8							
G7								50				
Конгрес США									11	21	9	
Білий дім										13	9	
Нормандська четвірка												22
Північний потік												
ІДІЛ	7											
ВКонтакте			11									
Слідком РФ				10								
G20						8						
Хізб ут-Тахрір								6				

Таблиця 3

Країни (топ-5 щомісяця) («Українська правда» 2019 р.)

	jan	feb	mar	apr	may	jun	jul	aug	sep	oct	nov	dec
РФ	229	189	172	192	149	179	147	126	165	109	118	175
США	85	60	96	50	57	63	55	65	75	91	75	84
ЄС	33	34	41	20	32	33	37	15	22	33	29	33
Венесуела	23	26	21		14							
Польща	17			13	13		13	17	16		15	21
Туреччина	17									31		
Німеччина		10									11	9
Британія			14					15	17			
Шрі-Ланка				16								
Білорусь				13								
Грузія						22						
Молдова						19						
Італія							13					
Сирія										34		

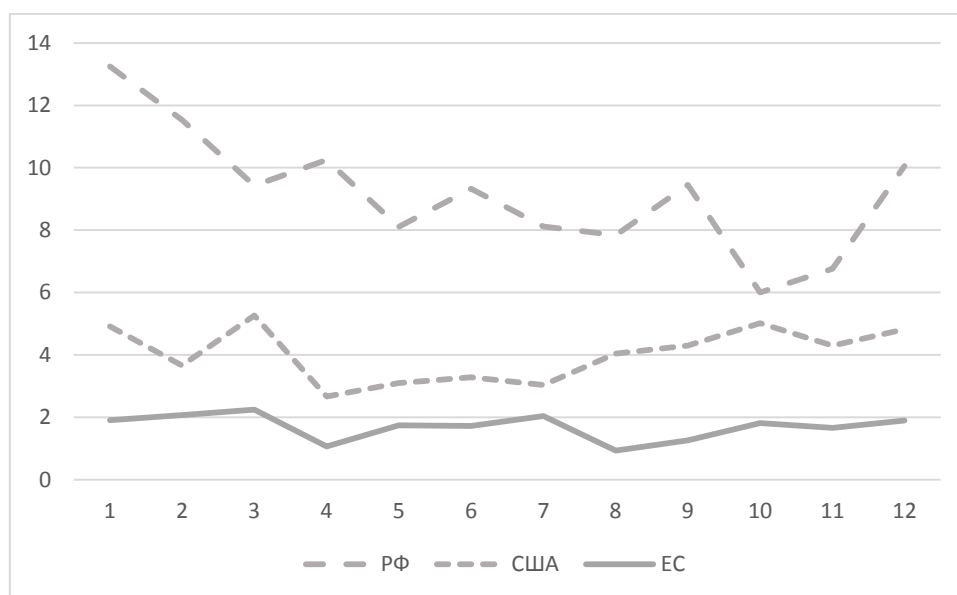

Рис. 3. Співвідношення уваги до РФ, США та ЄС («Українська правда» 2019 р.)

Увага до РФ поступово падала і тільки в кінці року зросла, знову ж таки завдяки зустрічі в Нормандському форматі. У жовтні США та РФ практично зрівнялися. Також бачимо, що в період передвиборчої боротьби увага до США була меншою, а із серпня почала зростати. Згадуваність ЄС лишалася приблизно на одному й тому ж рівні – 1–2% (із найменшою кількістю згадок у квітні та серпні).

Висновки. Унаслідок репрезентації топосу у межах цифрового політичного дискурсу України за 2019 р. спостерігаємо диспропорцію у відображенні різних країн. Можемо констатувати, що у цифровому дискурсі України дієвим лишається розподіл країн залежно від статусу, впливу. Тож цифрові часи не змінюють традиційної логіки репрезентації територій та країн.

Тим не менше можемо відстежувати коливання уваги до деяких країн залежно від політичної ситуації в Україні.

Знаходимо два рівні репрезентації топосу у цифровому політичному дискурсі: на рівні співвідношення політичних суб'єктів та інститутів та на рівні згадок країн, територій та міст. У 2019 р. більш цікавими були власні вітчизняні політичні суб'єкти та інститути, ніж зарубіжні. Причому у випадку із зарубіжними акторами інститути згадувалися більше за суб'єктів. Фактично це може свідчити про більш персоніфікований характер цифрового політичного дискурсу (коли знайомі імена є більш клікабельними, а отже, вживаються частіше). Однак може характеризувати й цифровий дискурс конкретної держави – України та характеризувати інтенсивність політичного

життя (наші спостереження за білоруським цифровим політичним дискурсом дають змогу стверджувати про більшу популярність зарубіжних політичних інститутів порівняно навіть із вітчизняними політичними суб'єктами).

Найбільш демонстративною диспропорцією в репрезентації топосу є у випадку зарубіжних політичних суб'єктів. Найбільшу увагу приділяють лідерам США та РФ, що може характеризувати ситуацію «нової холодної війни». Також політичні суб'єкти та інститути цих двох країн найкраще представлені у цифровому дискурсі України. Знаходимо також зв'язок між зростанням уваги до РФ та передвиборчою кампанією/виборами в Україні, що може свідчити про використання т. зв. політики обурення [4] деякими політичними силами. Натомість у міжвиборчий період зростає увага до США.

Щодо міжнародних політичних інститутів (ООН, НАТО, ОБСЄ) увага до них висока незалежно від подій у країні. У квітні, приміром, найбільше згадували НАТО, проте розрив між цим інститутом та ООН/ОБСЄ був незначним. Увага до Кремля порівняно із цими інститутами була меншою і тільки у липні вийшла на першу позицію. Фактично це може свідчити про намагання персоніфікувати агресію (Путін), але протиставити їй міжнародні інституції як певну консолідовану світову систему.

Отже, аналізуючи просторові межі політичного дискурсу, можливо встановити не тільки його розширення/звуження у цифрові часи, а й певний порядок розподілу сил усередині нього. Виходячи із зробленого аналізу, можемо звернути увагу, що закони конструювання політичної географії або ж, ширше, світопорядку у цифровому політичному дискурсі України не змінилися від часів доцифрового етапу. Він так само є ієрархічним, в якому наша країна розташовується поміж двох сил: РФ та США (на рівні політичних суб'єктів та країн/територій) та світової спільноти, репрезентованої НАТО, ООН, ОБСЄ, і Кремлем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Negotiating «New» Narratives: Rio de Janeiro and the «Media Geography» of the 2014 FIFA World Cup / K. Bailey et al. *Journal of Sport & Social Issues*. 2017. Vol. 4. № 11. P. 70–93.
2. Chang, T.-K., Lau, T., & Xiaoming, H. From the United States with News and More: International Flow, Television Coverage and the World System. *Gazette (Leiden, Netherlands)*. 2000. Vol. 62. № 6. P. 505–522. DOI: 10.1177/0016549200062006004.
3. Craine, J. The Medium has a New Message: Media and Critical Geography. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*. 2007. Vol. 6. № 2. P. 147–152.
4. Fukuyama F. *The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2018.

5. Galtung J., Ruge M. The Structure of Foreign News. *Journal of Peace Research*. 1965. Vol. 2. № 1. P. 64–91.

6. Graber D., Dunaway J. *Mass Media and American Politics*. Los Angeles : Sage, 2015.

7. Griffin J.L., Stevenson R.L. The Effectiveness of Locator Maps in Increasing Reader Understanding of the Geography of Foreign News. *Journalism Quarterly*. 1994. Vol. 4. P. 937–946.

8. Hanush F. The Geography of Travel Journalism: Mapping the Flow of Travel Stories about Foreign Countries. *International Communication Gazette*. 2014. Vol. 76. № 1. P. 47–66.

9. Himelboim I., Chang T.K., McCreery S.P. International Network of Foreign News Coverage: Old Global Hierarchies in a New Online World. *Journalism & Mass Communication Quarterly*. 2010. Vol. 87. № 2. P. 297–314. DOI : 10.1177/107769901008700205.

10. Kelly C. Neocolonialism and the Global Prison in National Geographic's Locked Up Abroad. *Critical Studies in Media Communication*. 2012. Vol. 29. № 4. P. 331–347.

11. Williams K. *International Journalism*. London : Sage, 2011.

12. Бернерс-Лі Т. Заснування Павутини. Київ : Києво-Могилянська академія, 2007.

13. IMI. Звіт з моніторингу дотримання профстандартів в онлайн-медіа. Друга хвиля моніторингу у 2020 році. URL : <https://imi.org.ua/monitorings/zvit-z-monitoryngu-dotrymannya-profstandartiv-v-onlajn-media-druga-hvylya-monitoryngu-u-2020-rotsi-i33089>.

REFERENCES:

1. Bailey, K., Oliver, R., Gaffney, C., & Kolivras, K. N. (2017). Negotiating «New» Narratives: Rio de Janeiro and the «Media Geography» of the 2014 FIFA World Cup. *Journal of Sport & Social Issues*, vol. 4, no. 11, pp 70–93.
2. Chang, T.-K., Lau, T., & Xiaoming, H. (2000). From the United States with News and More: International Flow, Television Coverage and the World System. *Gazette (Leiden, Netherlands)*, vol. 62, no. 6, pp. 505–522. DOI:10.1177/0016549200062006004
3. Craine, J. (2007). The Medium has a New Message: Media and Critical Geography. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, vol. 6, no. 2, pp. 147–152.
4. Fukuyama, F. (2018). *The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
5. Galtung, J., & Ruge, M. (1965). The Structure of Foreign News. *Journal of Peace Research*, vol. 2, no. 1, pp. 64–91.
6. Graber, D., & Dunaway, J. (2015). *Mass Media and American Politics*. Los Angeles: Sage.
7. Griffin, J. L., & Stevenson, R. L. (1994). The Effectiveness of Locator Maps in Increasing Reader Understanding of the Geography of Foreign News. *Journalism Quarterly*, vol. 4, pp. 937–946.
8. Hanush, F. (2014). The Geography of Travel Journalism: Mapping the Flow of Travel Stories about Foreign Countries. *International Communication Gazette*, vol. 76, no. 1, pp. 47–66.

9. Himelboim, I., Chang, T. K., & Mccreery, S. P. (2010). International Network of Foreign News Coverage: Old Global Hierarchies in a New Online World. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, vol. 87, no. 2, pp. 297–314. DOI:10.1177/107769901008700205.

10. Kelly, C. (2012). Neocolonialism and the Global Prison in National Geographic's Locked Up Abroad. *Critical Studies in Media Communication*, vol. 29, no. 4, pp. 331–347.

11. Williams, K. (2011). *International Journalism*. London: Sage.

12. Berners-Lee, T. (2007). Zasnuvahhia Pavutyny [Weaving the Web]. Kyiv: Vidavnychyj dim «Kyevo-Mogiljans'ka akademija».

13. IMI. (2020). Zvit z monitoringu dotrimannja profstandartiv v onlajn-media. Druga hvilja monitoringu u 2020 roci [Report on professional standards compliance in online-media. The second wave in 2020]. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/zvit-z-monitoryngu-dotrymannya-profstandartiv-v-onlajn-media-druga-hvylja-monitoryngu-u-2020-rotsi-i33089>

Ukrainian Digital Political Discourse and Political Texts' Geogeaphy in 2019

Steblyna Nataliia Oleksandrivna

Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Doctoral Student at the Department of Political and Government Studies Vasyl' Stus Donetsk National University 600-richchya str., 21, Vinnytsa, Ukraine

A radical change of a state's political discourse' spatial boundaries is possible in the digital culture. However, the technologies may even make matters worse. And, disproportion between some countries and territories, its' leaders and institutions may increase. Thus, there is a need to discover, topos representation within digital political discourse of a state. For this research, Ukraine is a proper example. The country demonstrates Euro integrative intentions and resists Russian aggression, asking international community for support. To model the topos within Ukrainian digital political discourse, political texts of 2019 from a news site Ukrayins'ka Pravda were used. With Python programs, more than 21 thousand headlines were collected and processed.

In Ukrainian digital political discourse the disproportion in different countries representation is seen, and a state's status, influence and a possibility of an external threat are the reasons. However, attention fluctuation is observed, which depends on Ukrainian political situation.

There are two levels of the topos representation in the digital political discourse: political subjects and institutions interrelation and countries, cities and territories mentions. The USA and Russia's leaders get a majority of mentions. The connection between attention to Russia (the state and the leader) and periods of pre-election campaign / elections is considered, whereas afterwards the attention to the USA (the state and the leader) is increased. The attention to international institutions (UN, NATO, OSCE) is high and permanent. Thus, the aggression is personified (Putin), however, international institutions are used as a consolidated opposition.

Thus, the principles of political geography construction and world order in Ukrainian digital political discourse hasn't been changing since pre-digital stage. The order is hierarchical, and Ukraine is placed between two powers: Russia and the USA (on the level of political subjects and countries) and international community, which is represented with NATO, OSCE, UN, and Kremlin.

Key words: digital political discourse, Ukraine, world order, political toponymy, political text, political actors.

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Дудко Ірина Дмитрівна

Політика США щодо Середньоазійського регіону СНД: політична ретроспектива постбіполярних часів

УДК 327 (73)+913 (575)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.19>

Дудко Ірина Дмитрівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри парламентаризму
та політичного менеджменту
Національної академії державного
управління при Президенті України
вул. Ромоданова, 12/2, м. Київ, Україна

Стаття орієнтована на політичний аналіз у ретроспективному вимірі тенденції формування й реалізації середньоазійського напрямку зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів відповідно до певних етапів та специфіки постбіполярного періоду. У колі уваги – формування комплексного уявлення про політику США на пострадянському просторі, особливості відносин по лінії США – країни Середньої Азії СНД відповідно до причинно-наслідкових зв'язків, які зумовлювали реалізацію політичного курсу Сполучених Штатів у регіоні на попередніх періодах і визначають його сутність на сучасному етапі.

Аналіз підходів американських адміністрацій до формування й реалізації зовнішньої політики з прогнозуванням перспектив впливів США у Середньоазійському регіоні побудовано на праксеологічному й евристичному методологічних підходах із застосуванням загальнонаукових (зокрема, діалектичного) і спеціальних, політологічних методів дослідження: системного, методу порівняльного аналізу, методу історико-політичної ретроспективи.

У статті стверджується, що політика США по відношенню до Центральної Азії не набула поступального характеру – від установлення дипломатичних відносин та ініціації економічного і військового співробітництва з країнами регіону впродовж 1990-х років та активного співробітництва в безпековій сфері на початку 2000-х років (протягом глобальної антитерористичної кампанії США) до звуження співробітництва сторін на етапі другої каденції президентства Б. Обами та зигзагоподібного (від звуження до пожвавлення) характеру відносин за президентства Д. Трампа.

Авторка статті аналізує засади змінюваності підходів США до політики Середньоазійського регіону пострадянського простору, де в полі зору як зовнішні (рівня глобальних міжнародних відносин), так і внутрішні (стосовно країн СНД) чинники. Говориться, зокрема, про гостру конкуренцію щодо військових та економічних впливів у регіоні великих держав: США, Росії, Китаю, з одного боку, та проблем демократизаційних процесів у середньоазійському просторі СНД, що ускладнює проникнення і поглиблення американських впливів у регіоні – з іншого. Пожвавлення контактів сторін за президентства Трампа розглядається у вимірі можливих відносин в енергетичному секторі, що стосується інтересів обох сторін по лінії США – країни Центральної Азії та має перспективи розвитку, беручи до уваги тенденції глобалізаційного характеру та потреби і виклики регіонального (середньоазійського) рівня.

Ключові слова: політика США, країни Середньої Азії СНД, безпека, енергетичні інтереси, історична ретроспектива.

Вступ. Формування з розпадом СРСР низки країн, зорієнтованих на системні зміни економічних та суспільно-політичних відносин у вимірі ринкових реформ, об'єктивно викликало інтерес до них представників американського політикуму. У найбільш узагальнених підходах це пояснювалося ствердженнями в американському політикумі від початку 1990-х років пріоритетами зовнішньої політики країни, серед яких – підтримка демократії за кордоном як формування сприятливого для США зовнішньополітичного оточення, реалізація економічних (енергетичних), безпекових інтересів Сполучених Штатів. Утім, більш як чвертьстолітній історичний період постбіполярного світу не виявив ані комплексної реалізації визначених пріоритетів щодо країн і регіонів пострадянського простору, ані поступального розвитку відносин США з регіоном СНД.

Показовими у цьому аспекті залишаються середньоазійські країни СНД, взаємовідносини яких зі Сполученими Штатами набували обмеженого за орієнтирами і часовими вимірами характеру попри об'єктивну зацікавленість усіх американських адміністрацій щодо поглиблення впливів у регіоні внаслідок вигідного геостратегічного розташування зазначених країн, їх вагомості щодо розвитку партнерських відносин у сфері енергетичних і безпекових пріоритетів США. Так, політичний аналіз тенденцій формування й реалізації середньоазійського напрямку зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів відповідно до певних етапів постбіполярного періоду є важливим аспектом формування комплексного уявлення про політику США на пострадянському просторі, визначення ресурсного потенціалу та перспектив впливу аме-

риканської адміністрації в регіоні відповідно до інтересів та підходів до розвитку відносин сторін по лінії США – окремі країни СНД; впливів на пострадянському просторі (зокрема, щодо Середньоазійського регіону) інших геополітичних акторів – РФ і КНР, від позиції яких значною мірою залежить специфіка загальностратегічних орієнтирів США.

Мета та завдання. Метою статті є формування політологічної ретроспективи зовнішньополітичного курсу США щодо середньоазійських країн СНД за постбіполярні часи; окреслення причинно-наслідкових зв'язків у реалізації сучасного стану та перспектив відносин по лінії США – країни Середньої Азії СНД з огляду на інтереси сторін, а також геополітичні впливи в регіоні як США, так і інших великих країн – Росії та КНР. Серед кола конкретизованих завдань – визначення тенденцій формування та змінюваності зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів до середньоазійських країн СНД за постбіполярні часи; з'ясування передумов звуження підходів до регіону американських адміністрацій за президентства Б. Обама та Д. Трампа з окресленням ресурсного потенціалу підвищення впливів США на країни Середньої Азії СНД з огляду на політичні, безпекові, енергетичні інтереси Сполучених Штатів.

Методи дослідження. Аналіз підходів американських адміністрацій до формування й реалізації зовнішньої політики з прогнозуванням перспектив впливів США у Середньоазійському регіоні побудовано на праксеологічному й евристичному методологічних підходах із застосуванням кола загальнонаукових (зокрема, діалектичного) і спеціальних, політологічних методів дослідження. Комплексність подання аналітичного матеріалу з урахуванням як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних чинників процесу формування позиції США на світовій арені передбачає застосування системного методу, тоді як визначення тенденцій змінюваності зовнішньополітичних орієнтирів США (зокрема, щодо Середньоазійського регіону СНД) реалізується за допомогою методу порівняльного аналізу та, власне, методу історико-політичної ретроспективи.

Результати. Американське залучення у Центральну Азію інколи описується як абсолютне нововведення – що Вашингтон неочікувано відкрив для себе Євразію наступного дня після 11 вересня 2001 р. Утім, уряд Сполучених Штатів та американська бізнесова спільнота встановила тісні зв'язки із Центральною Азією задовго до 11 вересня, беручи до уваги не тільки чинник дипломатичних (від 1992 р.) відносин, а й військового співробітництва США з країнами регіону від середини 1990-х років [19, с. 330].

Військове співробітництво США і країн Середньої Азії та Закавказзя становило лише один з аспектів зацікавленості Сполучених Штатів у регі-

оні протягом 1990-х – початку 2000-х років. Інший аспект, найбільш важливий до подій 11 вересня 2001 р., зумовлювався енергетичним потенціалом країн Прикаспію, де на особливу увагу американської адміністрації заслугоували Азербайджан і Казахстан, які стали найбільшими з країн регіону отримувачами американських інвестицій. Зі свого боку, й окремі інші країни євразійського простору – Азербайджан, Узбекистан – виявили інтерес до співробітництва зі США, вбачаючи у цьому «найкращий шлях для захисту суверенітету та незалежності, також як і сприяння їхньому економічному розвитку» [19, с. 330].

Зазначене передбачало можливість плідного співробітництва Сполучених Штатів із країнами євразійського простору по багатьох напрямках їх взаємного інтересу, хоча реальності це співробітництво набуло протягом 1990-х років, за демократичної адміністрації Б. Клінтона, вельми проблематичного характеру через такі негаразди розвитку останніх, як стагнація або навіть регрес економічних перетворень, порушення прав людини, авторитаризм.

Особливо показовим може вважатися приклад Узбекистану, що прагнув поєднати свою зовнішню політику та політику безпеки із середини 1990-х років виключно зі Сполученими Штатами.

«Узбекистан, – зазначає із цього приводу дослідник С. Корнелл, – був єдиною країною, крім Ізраїлю, яка підтримувала практично всі прояви зовнішньої політики Сполучених Штатів у Східній Європі та на Близькому Сході. У подальшому така зовнішня політика привела до зіткнень із Москвою та Піднебесною. Ташкент відверто прагнув до того, щоб стати регіональним стратегічним партнером Сполучених Штатів, але останні не виявляли відповідних орієнтацій. Це призвело до кризи зовнішньої політики Узбекистану 1999 р., коли невдалий замах на життя президента Іслама Карімова та військове вторгнення (сформованих у Таджикистані та Афганістані) загонів бойовиків ісламістського руху Узбекистану похитнули нестійку стабільність у Центральній Азії. Ташкент потребував допомоги щодо безпеки, але Сполучені Штати не мали бажання її надавати, що примусило Карімова звернутися до Китаю та Росії» [19, с. 330].

Йдеться про так звану «шанхайську п'ятірку» як неформальне угруповання, куди, окрім Росії і Китаю, увійшли Казахстан, Киргизстан і Таджикистан. Маючи на меті розв'язання прикордонних суперечок упродовж колишнього радянсько-китайського кордону, це угруповання було трансформовано згодом у механізм підпорядкування малих центральноазійських країн впливам російсько-китайського «кондомініуму» проти можливого поширення впливів Туреччини або Сполучених Штатів.

Керівництво Узбекистану, опинившись від початку 2000-х років перед загрозою повторного вторгненням ісламістських радикальних форму-

вань за проблематичності на той час перспектив поглиблення співробітництва зі США у сфері безпеки, не мало іншої альтернативи, як приєднатися влітку 2001 р. до Шанхайської групи, коли остання формально зареєструвала себе як Шанхайську організацію співробітництва.

Розвиток подій, однак, набув кардинальних змін після трагічних подій 11 вересня 2001 р., за президента Дж. Буша-молодшого, коли пріоритетом у формуванні зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів до Центральноазійських країн СНД стала перспектива використання їхнього територіального і повітряного потенціалу для організації та проведення антитерористичних кампаній США на Близькому Сході й утворення відповідної економічної та матеріальної інфраструктури [19; 22].

Дана тенденція знайшла підтримку в трьох найбільш уразливих щодо тероризму країнах Центральної Азії – Узбекистані, Киргизстані, Таджикистані, уряди яких, за словами С. Корнелла, «опинилися в незвичній для себе ситуації пошуку альтернативи у формуванні зовнішньої політики» [19, с. 332; 20].

Таджикистан, наприклад, уперше за десятиліття після розпаду СРСР пішов усупереч позиції Москви та висловив вітання американським військам, тоді як Киргизстан став місцем розміщення великої американської військової бази. А Узбекистан одразу скористався ситуацією для встановлення стратегічного партнерства з Америкою, якого він шукав у середині 1990-х років, та забезпечив суттєві гарантії безпеки від Вашингтону.

Військове співробітництво по лінії США – країни Центральної Азії набуло обопільної вигоди, коли використання географічних можливостей центральноазійських країн із боку Сполучених Штатів супроводжувалося підвищеними фінансовими внесками. Так, у 2002 фінансовому році США забезпечили регіон допомогою майже у 580 млн доларів, що майже вдвічі перевищило рівень внесків за попередній рік. Протягом 2004–2005 фінансових років ця допомога усім країнам Середньоазійського регіону становила вже близько 2,67 млрд доларів за спрямування внесків переважно на соціальні витрати [21, с. 122–123; 22, с. 170].

Додатково до цього США показово виявили свою зовнішньополітичну причетність до регіону через призначення туди вищого дипломатичного персоналу та реалізації візитів урядового рівня для більшого рівня довіри та спонукання керівництва республік до проведення реформ.

Утім, фактична відсутність ефективності цих планів і дій, зміцнення існуючих авторитарних режимів породжували проблеми. Хоча, з іншого боку, до безперечних здобутків залучення Сполучених Штатів до середньоазійських справ належить стримування загрози тероризму, зокрема в Узбекистані та Киргизстані [22, с. 168]. Харак-

терно, що дії у цьому напрямі ШОС не стали ефективними, попри те що боротьба з тероризмом і сепаратизмом проголошувалася провідною метою діяльності організації, насамперед таких її провідних членів, як Росія і Китай [9].

Важливо, що лінія на фінансову підтримку середньоазійських країн із метою поглиблення співробітництва в безпековій сфері знайшла підтримку й наступних американських адміністрацій – від Б. Обами до Д. Трампа, хоча тенденція взаємовідносин по лінії США – пострадянська Середня Азія – від початку антитерористичної операції США на Близькому Сході за Дж. Буша-молодшого до спроб її остаточного завершення (Д. Трамп) набула зигзагоподібного характеру з варіативністю визначення ролі Сполучених Штатів у системі взаємовпливів у регіоні.

Так, якщо у цілому військова допомога, а також допомога в економічній і гуманітарній сферах країнам Середньої Азії з боку США за період із 2000 до 2017 р. становила 4,09 млрд доларів (1,92 і 2,17 млрд відповідно), а пік допомоги припав на 2008–2012 рр. (період першого президентства Б. Обами), від початку другої каденції Обами фінансові надходження в регіон набули різкого скорочення. Другий етап скорочень розпочався в 2018 фінансовому році, коли рівень військової допомоги регіону по каналу Держдепартаменту становив лише 9,153 млн доларів, зменшившись майже на третину відносно 15,67 млн доларів у 2017 р. [13].

Аналізуючи тенденції зменшення фінансових виплат країнам Середньої Азії з боку США, аналітики схильні пов'язувати це із завершенням активної фази війни в Афганістані (що вимагало свого часу підтримки військових транспортних зв'язків між країнами ЦА і Афганістаном), з одного боку, а з іншого – ствердженою в американському керівництві від президентства Обами лінії на обмеження (за винятком окремих пріоритетних напрямів) американської присутності за кордоном з переважною увагою адміністрації щодо виключно американських безпекових інтересів. До цього додається й консервація авторитарних форм правління в регіоні, що унеможливило надання допомоги країнам по лінії підтримки демократії.

І водночас у колі уваги дослідників – низка інших чинників щодо звуження фінансової допомоги країнам Середньої Азії внаслідок об'єктивного обмеження американської військової присутності в регіоні; складності проєктів, які пропонувалися американською стороною задля інтеграції середньоазійських країн у межах військового співробітництва зі США. Йдеться, зокрема, про запропонований американською адміністрацією 2005 р. геополітичний проєкт «Велика Центральна Азія», згідно з яким передбачалося з'єднання в єдине військово-стратегічне і геополітичне ціле країн ЦА і Афганістану [4, с. 22].

Відзначаючи проблематичність даного проєкту, дослідники звертають увагу, що він базувався на ідеї гомогенності країн (які мали сформувати єдиний геополітичний центр), тоді як Середньоазійський регіон, з одного боку, та порівняно з Афганістаном – з іншого, включає державні утворення з відчутними відмінностями як щодо власних інтересів, діючих політичних сил, ступеня розвитку, традицій, так і відносин з іншими впливовими акторами світу [3].

Значною перешкодою в реалізації проєкту стало й гальмування демократичних процесів у країнах регіону як передумови їх інтеграції та відповідних реформаційних вимог до них американських адміністрацій. Складність ситуації при цьому полягала в тому, що країни регіону мали прийняти парадигму США незалежно від того, наскільки їхні суспільства були готовими до реформ (у форматі та динаміці), що їм нав'язливо пропонували Сполучені Штати. Результати американської політики, врешті, звелися до того, що країни почали відторгати насильницьке просування модернізаційних змін, обмежуючи співробітництво у найбільш важливих для США сферах, що так чи інакше пов'язувалися з утручанням у внутрішні справи середньоазійських суспільств. Попри обмежені економічні контакти, які зачіпали переважно енергетику та видобуток вуглеводів, зазначене проявилось у витискуванні американської військової присутності з терен регіону.

Найбільш показовим у цьому відношенні залишається закриття двох американських авіабаз на території Узбекистану (Карши-Ханабад) та Киргизстану (Манас). Так, закриття американської авіабази Ханабад 2005 р. стало наслідком реакції уряду Узбекистану на вимоги американської адміністрації розслідувати порушення прав людини у зв'язку з придушенням виступів в Андіжані [18]. Щодо авіабази Манас, то питання з її згорання неодноразово піднімалося як урядом Киргизстану, так і РФ після завершення гострої фази війни США в Афганістані [6, с. 97–102]. Остаточно база була закрита 2014 р. внаслідок денонсації Бішкеком угоди по Центру транзитних перевезень в аеропорту «Манас» від 2009 р. та виходу Киргизстану (без пролонгації) з двостороннього договору про співпрацю зі США від 1993 р. Цьому передувало й підписання урядом Киргизстану договору про приєднання країни до Євразійського економічного союзу в грудні 2014 р. [7; 15].

Зазначене, навіть за умов реалізації по певного рівня військового співробітництва між країнами Середньої Азії і США, коли в 2016–2017 рр. на програму партнерства з боротьби з тероризмом країнам регіону було виділено 50 млн доларів [18], почало розглядатися в політичних колах у вимірі послаблення впливів США (у більш широкому вимірі – Заходу) на пострадянському просторі. До поля зору аналітиків брався не тільки чинник вхо-

дження до Євразійського економічного союзу під егідою Росії (окрім Казахстану) й додаткового представника регіону – Киргизстану або, з іншого боку, чинник посилення військового впливу РФ на країни регіону (Казахстану, Киргизстану, Таджикистану) через Організацію ДКБ, а й політика досягнення особливого міжнародного статусу Росії в Азії у спосіб альянсів як двостороннього регіонального співробітництва з окремими країнами, головним чином, у безпековій сфері. Показові приклади – масштабна фінансова і військова допомога з боку Москви Узбекистану після закриття бази в Ханабаді [18]; інвестиційна і військово-технічна підтримка Киргизстану зі зворотним погодженням останнім щодо розміщення на території країни Об'єднаної військової бази РФ [11; 15]. Йдеться і про перебування відповідно до угод до 2042 р. російської військової бази на території Таджикистану [5], про активну взаємодію Росії з Казахстаном у рамках ОДКБ і ШОС [10].

Викладене не можна сприймати водночас як показник остаточної втрати Сполученими Штатами важелів впливу на країни Середньої Азії СНД. Перспективного значення, наприклад, набуває формат відносин С5+1 (країни Середньої Азії і США), ініційований Сполученими Штатами для налагодження діалогу з країнами регіону під час останнього візиту Держсекретаря США за президентства Обами Дж. Керрі у Центральну Азію в 2015 р. Показово, що вже перша зустріч в Узбекистані (Самарканд, 2015 р.) виявила спільність інтересів сторін в економічній сфері попри питання політичного характеру, які завжди мали пріоритет для Сполучених Штатів. Особливу зацікавленість викликали запропоновані США перспективи обміну технологіями для модернізації економік, сприяння реформуванню систем корпоративного управління в країнах регіону [3].

Адміністрація Трампа надала формату С5+1 новий імпульс відносин, виявивши при цьому специфіку орієнтирів США щодо окремих середньоазійських країн. Саме такого характеру набула зустріч у рамках С5+1 заступника Держсекретаря США з політичних питань Д. Хейла з головами МЗС Казахстану і Узбекистану в серпні 2019 р. У колі питань, що обговорювалися з представниками високого рівня казахської сторони, – сприяння процесу відновлення Афганістану, реалізація економічних проєктів, зокрема у транспортній сфері. Для Республіки Узбекистан водночас особливої ваги набуло обговорення питань співробітництва у сфері інвестицій, заохочення технологій і американського досвіду для модернізації країни [12].

Обмеження зустрічей на теренах Середньої Азії саме цими країнами, на думку аналітиків, не було випадковим. Так, Казахстан як найбільш розвинута країна традиційно розглядається як опорний центр Центрально-Азійського регіону. Крім того,

Казахстан залишається в колі енергетичних інтересів США; виявляє модернізаційні тенденції керівництва з урахуванням сучасної казахстанської еліти, орієнтованої на західні економічні і фінансові потоки. Відносини з Узбекистаном, своєю чергою, не виключають поширення військового та військово-технічного співробітництва зі США. Крім того, ймовірно є залучення Узбекистану до переговорного процесу по Афганістану через зацікавленість узбецького керівництва бачити в Афганістані надійного партнера, а не виток загроз. Підтвердження цьому – проведення у столиці Узбекистану в лютому 2019 р. конференції начальників генштабів збройних сил країн Центральної і Південної Азії за участі глави Центрального командування ЗС США (CENTCOM) Дж. Вотела. У центрі уваги конференції, крім іншого, знаходилося питання врегулювання конфлікту в Афганістані [14].

Серед країн Середньої Азії, які об'єктивно можуть викликати зацікавленість адміністрації Трампа, і насамперед в колі енергетичних інтересів США, – Туркменістан, що володіє величезними запасами природного газу і нафти та за умов (оголошеного ще в середині 1990-х років) нейтрального статусу не є обмеженим економічними і військово-політичними зобов'язаннями щодо інших акторів регіону. Традиційно Туркменістан мав відчутні проблеми з транспортуванням і розвідкою енергоресурсів поза включення у цей процес Росії. Утім, підписання в серпні 2018 р. на саміті прикаспійських держав (Азербайджаном, Іраном, Казахстаном, Росією, Туркменістаном) Конвенції про правовий статус Каспійського моря, а також можливості приєднатися до Південного газового коридору (ПГК) як Транскаспійського газопроводу – відповідно до запрошення ЄС і Азербайджану на Консультативній нараді в лютому 2019 р. [16] – відкрили перед Туркменістаном значні перспективи перетворення на вагомий постачальник енергоносіїв в Європу та зв'язків із західними (американськими) інвесторами.

Саметакі ідеї були висловлені президентом США Трампом у посланні лідеру Туркменістану Г. Бердимухамедову в травні 2019 р. у зв'язку з мусульманським святом Новруз. «Народ США та його бізнес-кола продовжують шукати нові напрями для зміцнення нашого економічного співробітництва з Туркменістаном... Сподіваюся, що Туркменістан зможе скористатися новими можливостями експорту газу на Захід...», – говорить в листі [23].

Перспективи поглиблення співробітництва по лінії США – Туркменістан пов'язані водночас як із новими можливостями, так і з викликами для американської сторони. Окрім авторитарної системи правління (як перешкоди реалізації бізнес-інтересів), йдеться і про тенденцію ісламізації туркменського суспільства (принаймні його прикордонних територій) через поширення з Афга-

ністану ідейних та організаційних впливів руху Талібан. Така ж небезпека постала з весни 2019 р. й перед іншими країнами Середньої Азії – Таджикистаном, Узбекистаном, Киргизстаном. Причому Таджикистан розглядається аналітиками у цьому відношенні як найбільш слабка ланка Середньої Азії, враховуючи, що таліби (представлені переважно бойовиками зі складу т. зв. «Ісламської держави» – ІД) отримали фактично «коридор» виходу на таджицьку територію [1].

Надзвичайно суперечливу позицію виявляє в цьому відношенні саме Туркменістан, який останніми роками офіційно співробітничав із талібами на кордоні з Афганістаном із намаганням стримати їх просування у туркменському напрямку. Інша вагома причина – забезпечити реалізацію проекту газопроводу ТАПІ (Туркменістан – Афганістан – Пакистан – Індія) з урахуванням того, що частина газопроводу має пройти по афганській провінції Бадгіс, яка повністю контролюється частинами Талібан [1]. Якщо гіпотетично припустити у цьому плані посилення стратегічних впливів США в енергетичній сфері Туркменістану, протистояння з Талібан, яке Сполучені Штати мають в Іраку, Афганістані, Сирії, може поширитися й на Середню Азію. Фактом, безсумнівно, залишаються спроби самих США досягти компромісу з Талібан із метою стабілізації конфлікту в Афганістані та виведення звідти американських військ. Утім, якщо помірковані кола руху Талібан, налаштовані на політичне врегулювання конфлікту в Афганістані, беруть участь у переговорах зі США та вишукують шляхи з примирення, радикальні течії (близькі за своєю ідеологією до Ісламської держави) влаштовують теракти з метою зірвати переговорний процес [2].

Так, перспективи економічних і навіть безпекових відносин США із середньоазійськими країнами пострадянського простору не є чітко визначеними. Серед проблемних аспектів співробітництва для Сполучених Штатів – авторитарність керівництва країн Середньої Азії; загроза ісламізації, що надходить до регіону з прикордонних територій Близького Сходу.

Окрім того, може йтися про жорстку конкуренцію впливів у регіоні великих держав, де на провідну роль (окрім Сполучених Штатів) претендує Росія (що активно підтримувала згорання військової присутності США з регіону, здійснюючи тиск на керівництво середньоазійських країн, зокрема Узбекистан і Киргизстан), а також зростаючий щодо впливів на регіон Китай. Останній, зокрема, перетворився протягом останнього десятиліття на найпотужнішого торговельного партнера та інвестора країн Середньої Азії, що перевищує за своїми впливами Росію. Метою Китаю є постачання на свою територію природних (насамперед енергетичних) ресурсів, а також забезпечення транзитного шляху до ринків своїх стратегічних партне-

рів у Перській Затоці і в Європі (ідеї відродження Великого шовкового шляху). Основним стрижнем цієї ідеї, на переконання китайського керівництва, є реалізація концепції Економічного поясу Шовкового шляху (2013 р.), доповнена Енергетичним поясом (2017 р.) як механізму подальшого економічного зростання КНР [8; 17].

Висновки. Посилення впливів у регіоні пострадянської Середньої Азії РФ і Китаю поряд із консервацією в регіоні авторитарних режимів перетворюються на безпосередній виклик інтересам Сполучених Штатів, що, своєю чергою, не виключає імпульсу активізації впливів чинної і наступних американських адміністрацій в Середньоазійському регіоні СНД. Як свідчить історичний досвід, передумовою успішних кроків у цьому напрямі має стати прагматизація позицій по лінії США – країни Середньої Азії СНД із чітким визначенням двосторонніх та багатосторонніх інтересів сторін у всіх сферах можливого співробітництва; окреслення пріоритетів, які відповідають як орієнтирам кожної окремої країни, так і регіону в цілому, сприяють стабільним міжнародним відносинам на регіональному і глобальному рівнях.

Подальший напрям дослідження теми може передбачати історичну ретроспективу взаємодії впливів США, Росії, Китаю в регіоні Середньої Азії СНД як таких, що визначають характер двосторонніх і багатосторонніх відносин в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волохов В. Таліби: загроза регіону Середньої Азії. 2019. URL : http://bintel.com.ua/uk/article/taliby_zahroza_rehionu_serednoyi_aziyi/ (дата звернення: 05.04.2019).
2. Волохов В. Талібан: переговорний процес затягується. 2019 URL : http://bintel.com.ua/uk/article/%D1%82a%D1%96ban_peregovornij_proces_zatjagu%D1%94t%D2%7sja/ (дата звернення: 23.08.2019).
3. Гриценко А. Инициатива С5+1: США осознали свои ошибки в Центральной Азии? 2018. URL : <http://press-unity.com/analitika-stati/11605.html> (дата звернення: 15.10.2018).
4. Даниленко С., Гальона О. Геополітичні акценти зовнішньої політики США у Центральній Азії. *Вісник Київського національного університету. Міжнародні відносини*. 2017. № 46. С. 20–25.
5. Доля військової бази РФ на території Таджикистану – вирішена. 2012. *Голос Америки*. URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/tajikistan-russia/1521008.html> (дата звернення: 05.10.2012).
6. Дорошенко М.С. Вплив «перезавантаження» американсько-російських відносин на зовнішню політику держав пострадянського простору. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107(1). С. 97–102.
7. Киргизстан анулював договір про співпрацю зі США. 2015. *ZN,UA*. URL : https://dt.ua/WORLD/kirgizstan-anulyuvav-dogovir-pro-spivpracuju-z-ssha-179511_.html (дата звернення: 22.08.2015).
8. Китайський чинник у пострадянських азіатських країнах. 2018. 3.С. *UA Foreign Affairs*. URL :

<https://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/ekonomika/kytajskej-chynnyk-u-postradyanskyh-aziatskyh-krajinah/> (дата звернення: 14.08.2018).

9. Концепция сотрудничества государств – членов Шанхайской организации сотрудничества в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом. Астана, 5 июля 2005 г. URL : http://president.kremlin.ru/interdocs/2005/07/05/1307_type72067_90911.shtml?type=72067.

10. Микитчук Н.М. Взаємовплив українсько-казахстанських та російсько-казахстанських відносин в умовах трансформації міжнародної системи. *Вісник Дніпропетровського університету. Політологія*. 2015. № 4 С. 16–23.

11. Ороскулов Т. Игрокам ЦА подан четкий сигнал – эксперты о визите Путина в Кыргызстан. 2019. URL : <https://ru.sputnik.kg/ analytics/ 20190401/1043829878/ itogi-vizit-putin-kyrgyzstan.html> (дата звернення: 01.04.2019).

12. Панфилова В. США проявляют интерес к Казахстану и Узбекистану. *Мир перемен*. 2017. URL : <http://mirperemen.net/2019/08/ssha-proyavlyayut-interes-k-kazakhstanu-i-uzbekistanu/> (дата звернення: 16.03.2017).

13. Средняя Азия лишилась приоритетного статуса в политике США. 2017. *EurAsia Daily*. URL : <https://eadaily.com/ru/news/2017/06/21/srednyaya-aziya-lishilas-prioritetnogo-statusa-v-politike-ssha> (дата звернення: 21.06.2017).

14. США и Узбекистан расширяют военное сотрудничество. 2019. *Armiya.az*. URL : <http://armiya.az/ru/news/143055/> (дата звернення: 21.02.2019).

15. Токаева А. «Манас» как символ крушения планов США в Центральной Азии. 2013. URL : <https://rus.azattyq.org/a/manas-amerika-rossia-v-centralnoi-azii/25160225.html> (дата звернення: 07.11.2013).

16. Туркмении предложили присоединиться к «Южному газовому коридору». 2019. *EurAsia Daily*. URL : <https://eadaily.com/ru/news/2019/02/20/turkmenii-predlozhili-prisoedinitnya-k-yuzhnomu-gazovomu-koridoru> (дата звернення: 20.02.2019).

17. Чекаленко Л. КНР – Средняя Азия: реализация концепции экономического шовкового шляху. *Україна – Європа – Світ. Серія «Історія, міжнародні відносини»*. 2017. Вип. 20. С. 148–156.

18. Юлдашева Г. США и Узбекистан – обзор пройденного пути и вопросы будущего. 2017. URL : <https://caa-network.org/archives/8342> (дата звернення: 06.02.2017).

19. Cornell S.F. America in Eurasia: One Year After. *Current History. A Journal of Contemporary World Affairs*. 2002. Vol. 101(657). P. 330–336.

20. Lynch A. The Cold War is Over-Again. Boulder, San Francisco, Oxford : Westview Press, 1992.

21. Maynes Ch.W. America Discovers Central Asia. *Foreign Affairs*. 2002. Vol. 8(2). P. 120–132.

22. Starr S.F. A Partnership for Central Asia. *Foreign Affairs*. 2005. Vol. 84(4). P. 164–178.

23. Trump hopes Turkmenistan to be able to export gas to West through Azerbaijan. *MENAFN – Trend News Agency*. 2019. March 25. URL : <https://menafn.com/1098299108/Trump-hopes-Turkmenistan-to-be-able-to-export-gas-to-West-through-Azerbaijan>.

REFERENCES:

1. Volokhov, V. 2019. Taliban: zahroza rehionu Serednii Azii [Taliban: The threat of a Central Asian region]. URL: http://bintel.com.ua/uk/article/taliby_zahroza_rehionu_serednoyi_aziyi/ [in Ukrainian].
2. Volokhov, V. 2019. Taliban: perehovorniy protses zatiaguetsia [Taliban: The negotiation process is delayed]. URL: http://bintel.com.ua/uk/article/%D1%82a1%D1%96ban_peregovornij_proces_zatjagu%D1%94t%27sja/ [in Ukrainian].
3. Gritsenko, A. 2018. Initsiativa S5+1: SSHA osoznali svoi oshibki v Tsentralnoy Azii? [The C5-1 initiative: have the U.S. realized their mistakes in Central Asia?]. URL: <http://press-unity.com/analitika-stati/11605.html> [in Russian].
4. Danylenko, S., Haliona, O. 2017. Heopolitychni aktsenty zovnishnii polityky SSHA u Tsentralnii Azii [Geopolitical accents of U.S. foreign policy in Central Asia]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu* [Bulletin of Kiev National University. International relations], № 46, pp. 20-25 [in Ukrainian].
5. Dolia viiskovoi bazy RF na terytorii Tadzhykystanu – vyrishena [The share of the Russian base on Tajikistan is solved]. 2012. *Holos Ameriky*. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/tajikistan-russia/1521008.html> [in Ukrainian].
6. Doroshenko, M.S. 2012. Vplyv "perezavantazhennia" amerikansko-rosiiskyh vidnosyn na zovnishniu polityku derzhav postradianskoho prostoru [Influence of «Reload» of American-Russian relations on the foreign policy of the post-Soviet area states]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn* [Actual problems of international relations], Vyp. 107(1), pp. 97-102 [in Ukrainian].
7. Kyrgyzstan anuliuval dohovir pro spivpratsiu z SSHA [Kyrgyzstan annulled the cooperation agreement with the United States]. 2015. *ZN,UA*. URL: https://dt.ua/WORLD/kirgizstan-anuliyuvav-dogovir-pro-spivpracyuzi-ssha-179511_.html [in Ukrainian].
8. Kytaiiskiy chynnyk u postradianskykh aziatskykh kraiinah [Chinese factor in a post-Soviet Asian states]. 2018. *3.C. UA Foreign Affairs*. URL: <https://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/ekonomika/kytayskyj-chynnyk-u-postradyanskykh-aziatskykh-krayinah/> [in Ukrainian].
9. *Kontseptsiiia sotrudnichestva gosudarstv-chlenov Shanhaiskoy organizatsii sotrudnichestva v borbe s terrorizmom, separatizmom i ekstremizmom* [The concept of cooperation between the member states of the Shanghai Cooperation Organization in the fight against terrorism, separatism and extremism] Astana, 2005, July 5. URL: http://president.kremlin.ru/interdocs/2005/07/05/1307_type72067_90911.shtml?type=72067 [in Russian].
10. Mykytchuk, N.M. 2015. Vzaemovplyv ukraiinsko-kazakhstanskykh ta rosiisko-kazakhstanskykh vidnosyn v umovakh transformatsii mizhnarodnoi systemy [Interference of Ukrainian-Kazakhstan and Russian-Kazakhstan relations under transformation of international system] *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Politolohiia* [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Political science], № 4, pp. 16-23 [in Ukrainian].
11. Oroskulov, T. 2019. Igrokam Tsentralnoy Azii podan chetkiy signal – eksperty o vizite Putina v Kyrgyzstan [In Central Asia, a clear signal is presented to actors – experts about Putin's visit to Kyrgyzstan]. URL: [in Russian].
12. Panfilova, V. 2017. SSHA proyavlyayut interes k Kazakhstanu i Uzbekistanu [The U.S. manifest an interes to Kazakhstan and Uzbekistan]. *Mir peremen. Mezhdunarodnyi nauchnoobshchestvennyi zhurnal* [The world of change. International research public journal]. URL: <http://mirperemen.net/2019/08/ssha-proyavlyayut-interes-k-kazakhstanu-i-uzbekistanu/> [in Russian].
13. Sredniaya Aziya lishilas prioritetnoho statusa v politike SSHA [Middle Asia was deprived of the priority status in U.S. policy]. 2017. *EurAsia Daily*. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2017/06/21/srednyaya-aziya-lishilas-prioritetnogo-statusa-v-politike-ssha> [in Russian].
14. SSHA i Uzbekistan rasshyryayut voennoe sotrudnichestvo [USA and Uzbekistan are spreading military cooperation]. 2019. *Armiya.az*. URL: <http://armiya.az/ru/news/143055/> [in Russian].
15. Tokaeva, A. 2013. "Manas" kak simvol krusheniya planov SSHA v Tsentralnoy Azii ["Manas" as a symbol of crashing the USA plans in Central Asia]. URL: <https://rus.azattyq.org/a/manas-amerika-rossia-v-centralnoi-azii/25160225.html> [in Russian].
16. Turkmenii predlozhili prisoadinitsya k "Yuzhnomu gazovomu koridoru" [Turkmenia was proposed to join the «Southern Gas Corridor»]. 2019. *EurAsia Daily*. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2019/02/20/turkmenii-predlozhili-prisoedinitsya-k-yuzhnomu-gazovomu-koridoru/> [in Russian].
17. Chekalenko, L. 2017. KNR – Serednia Aziia: realizatsiia kontseptsii ekonomichnogo shovkovoho shliakhu [Chinese People Republic – Middle Asia: implementation of the concept of economic Silk Road]. *Ukraina – Evropa – Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istoriiia mizhnarodnykh vidnosyn* [Ukraine-Europe-world. International collection of research works. Series: History, International relations], Vyp. 20, pp. 148-156 [in Ukrainian].
18. Yuldasheva, G. 2017. SSHA i Uzbekistan – obzor proydenogo puti i voprosy budushchego [U.S. and Uzbekistan – an overview of the gone path and the future]. URL: <https://caa-network.org/archives/8342> [in Russian].
19. Cornell, S.F. 2002. America in Eurasia: One Year After. *Current History. A Journal of Contemporary World Affairs*, Vol. 101 (657), pp. 330-336.
20. Lynch, A. 1992. *The Cold War is Over-Again*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.
21. Maynes, Ch.W. 2003. America Discovers Central Asia. *Foreign Affairs*, Vol. 8 (2), pp. 120-132.
22. Starr, S.F. 2005. A Partnership for Central Asia. *Foreign Affairs*, Vol. 84 (4), pp. 164-178.
23. Trump hopes Turkmenistan to be able to export gas to West through Azerbaijan. 2019. *MENAFN - Trend News Agency*. 2019, March 25. URL: <https://menafn.com/1098299108/Trump-hopes-Turkmenistan-to-be-able-to-export-gas-to-West-through-Azerbaijan>.

US policy towards Central Asian region of the CIS: political retrospective of the post-bipolar times

Dudko Iryna Dmytrivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department
of Parliamentarism and Political
Management
National Academy
for Public Administration
under the President of Ukraine
12/2, Academician Romodanov str., Kyiv,
Ukraine

The article is oriented at political analysis in retrospective dimension of the tendencies of formation and realization of the Central Asian direction of the US foreign policy course in accordance with certain stages and specifics of the post-bipolar period. There is under attention – formation of a comprehensive view on the U.S policy in the post-Soviet space, the peculiarities of relations upon the line – USA–the states of Central Asia of the Community of Independent States (CIS) with due regard to cause-effect ties, which authorized realization of US political course in the region in the preceding periods and define its essence at the present stage.

Analysis upon the approaches of American administrations towards formation and implementation of foreign policy with prediction of perspectives of the US influences in the Central Asian region is based on the Prakseological and heuristic methodological basis by using general scientific (in particular, dialectical) and special, political-logical methods of researching: systemic, method of comparative analysis, method of historical and political retrospectives.

The article states that US policy in the Central Asia region has not acquired a progressive character – from the establishment of diplomatic relations and initial level of economic and military cooperation with the countries of the region during 1990-ies years and active cooperation in the security sphere in the early 2000-ies years (during the United States global anti-terrorist campaign) to narrowing cooperation of the parties during President B. Obama's second cadence and zigzags-model (from narrowing to revival) relationship under D. Trump's presidency. The authoress of the article analyzes the basis of the changeability of the USA's approaches to politics in the region of Central Asia of the post-Soviet space, where there are under attention both external (at the level of international relations), and internal (related to internal development of the CIS countries) factors. It is said about the sharp competition regarding the military and economic influences in the region of the great Powers – the USA, Russia, China, on the one hand, and the problems of democratization processes in the Central Asian space of the CIS, which complicate the penetration and deepening of American influences in the region, on the other. In particular, there are under discussion liberal approaches to the development of democracy, which are recognized at the level of American administrations and are perceived at the same time as unconventional for Central Asian countries.

Reviving of the contacts of the parties under Trump's presidency considers the dimension of possible relations in the energy sector, which applies the interests of both sides along the line – US-countries of Central Asia and has prospects of development taking into account the trends of globalization character, including the needs and challenges of the regional (Central Asian) level.

Key words: US policy, countries of Central Asia of the CIS, security, energy interests, historical retrospective.

Панчук Роман Михайлович

Транскордонне співробітництво України з Балто-Чорноморськими сусідами у форматі єврорегіонів

УДК 327.5

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.20>

Панчук Роман Михайлович
аспірант кафедри країнознавства
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Ю. Ілленка, 36/1, м. Київ, Україна

Актуальність цього дослідження визначається роллю, яку єврорегіони відіграють у транскордонному співробітництві з Україною. В умовах розширення і зміцнення взаємин України та її Балто-Чорноморських сусідів у контексті гарантії безпеки європейського простору питання транскордонного співробітництва суміжних регіонів України з Балто-Чорноморськими країнами набуває вагомості. Завдяки співпраці України з Балто-Чорноморськими сусідами у форматі єврорегіонів будуть створені стійкі комунікаційні зв'язки не лише з метою вирішення спільних нагальних регіональних питань, а й задля поліпшення кооперації з метою захисту територіального суверенітету проти російської агресії. До того ж, оскільки більшість країн Балто-Чорноморського регіону вже є повноцінними членами Євросоюзу, транскордонне співробітництво є важливим, аби Україна змогла швидше наблизитися до стандартів ЄС.

Метою дослідження є комплексний аналіз транскордонного співробітництва України з Балто-Чорноморськими сусідами у форматі єврорегіонів задля гарантії безпеки європейському простору та узгодженого вирішення спільних регіональних проблем.

У процесі дослідження автор використовував такі наукові методи:

- системний, який дав змогу дослідити поняття транскордонного співробітництва як систему взаємопов'язаних структурних елементів;
- історичний, за допомогою якого було встановлено хронологічну послідовність транскордонного співробітництва України з єврорегіонами;
- структурно-функціональний, використання якого дало змогу дослідити феномен єврорегіонів, встановити взаємозв'язок між ними та поняттям транскордонного співробітництва, визначити функції транскордонного співробітництва;
- компаративний, який дав змогу порівняти програми транскордонного співробітництва за участі України.

У результаті дослідження було виявлено, що основними програмами транскордонного співробітництва України з країнами Балто-Чорноморського регіону є формати Польща – Білорусь – Україна, Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна та Румунія – Україна – Молдова, з'ясовані основні пріоритети та напрями співпраці, а також досліджені аспекти кооперації, що сприяють покращенню стану безпеки на кордонах. Також були зазначені вигоди, які Україна та країни Балто-Чорноморського регіону отримують від співробітництва у форматі єврорегіонів.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, єврорегіони, Європейська політика сусідства, Балто-Чорноморські країни.

Вступ. Внаслідок того, що в другій половині ХХ століття разом із процесами глобалізації деякі регіони Європи отримали більше прав у здійсненні інтернаціональної співпраці на місцевому рівні, вони стали здійснювати самостійну міжнародну політику. Такий феномен отримав назву «Євро-регіон», або «Європа регіонів», тобто ситуація, коли не держава загалом, а регіони відігравали важливу роль у транскордонному співробітництві. Саме ж транскордонне співробітництво являє собою «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством» [1, с. 8]. Загалом з огляду на те, що транскордонне співробітництво має на меті вирішення спільних проблем для суміжних регіонів між різними державами, конкретними завданнями

такої співпраці є гарантування безпеки, створення вигідних умов для торгівельних відносин, створення і реалізація спільних проєктів на взаємовигідних умовах, захист навколишнього простору та протидія екологічним катастрофам, розвиток міжкордонної інфраструктури, взаємна протидія нелегальній міграції, культурний обмін, розвиток туристичної діяльності.

Важливість транскордонної кооперації пояснюється тим, що на рівні держави складно самостійно швидко і ефективно вирішувати, особливо в прикордонних регіонах, завдання, які входять у зону їх відповідальності і є необхідною умовою економічного розвитку розділених кордоном територій. Саме тому участь України у транскордонному співробітництві є основою для розширення взаємовигідного торгово-економічного співробітництва та вирішення локальних проблем на місцях. Усе це сприяє міжнародній інтеграції.

Мета та завдання. Метою дослідження є комплексний аналіз транскордонного співробітництва України з Балто-Чорноморськими сусідами у фор-

маті єврорегіонів задля гарантії безпеки європейського простору та узгодженого вирішення спільних регіональних проблем.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення таких завдань дослідження:

- з'ясувати специфіку понять «єврорегіони» та «транскордонне співробітництво»;
- визначити чинники, що зумовили встановлення транскордонного співробітництва з Балто-Чорноморськими сусідами;
- проаналізувати основні програми транскордонного співробітництва України з країнами Балто-Чорноморського регіону, визначити основні вектори кооперації.

Методи дослідження. У процесі дослідження автором використовувалися такі наукові методи:

- системний, який дав змогу дослідити поняття транскордонного співробітництва як систему взаємопов'язаних структурних елементів;
- історичний, за допомогою якого було встановлено хронологічну послідовність транскордонного співробітництва України з єврорегіонами;
- структурно-функціональний, використання якого дало змогу дослідити феномен єврорегіонів, встановити взаємозв'язок між ними та поняттям транскордонного співробітництва, визначити функції транскордонного співробітництва;
- компаративний, який дав змогу порівняти програми транскордонного співробітництва за участі України.

Результати. Усі програми співпраці в рамках єврорегіонів виконуються відповідно до національного законодавства кожної з країн. Органи єврорегіону часто представлені радою, президією, секретаріатом, координаційними бюро в кожній із країн і робочими групами. Створення єврорегіонів як форми міжрегіонального співробітництва в різних сферах суспільного життя – це також результативний крок на шляху європейської інтеграції. Стаття 70 Договору про співробітництво між Україною та ЄС під назвою «Регіональний розвиток» передбачає зміцнення співпраці в області регіонального розвитку шляхом встановлення прямих зв'язків між відповідними районами та державними організаціями, що займаються питаннями планування регіонального розвитку з метою також обміну інформацією про шляхи і методи розвитку регіональних відносин.

Через єврорегіони пролягають найкоротші шляхи з СНД і України в країни Західної Європи, а також шляхи між країнами Балтійського і Чорноморського регіонів. За останні роки в Балтійському регіоні сформувалася багаторівнева мережа зв'язків і контактів, що забезпечує взаємодію між окремими організаціями та урядовими програмами, органами місцевого самоврядування та недержавними організаціями [12, с. 74]. Такі загальнорегіональні мережеві організації, як Рада

держав Балтійського моря – основний політичний форум міжурядового співробітництва, Союз балтійських міст, ініціатива у сфері просторового планування «Васабі», ініціатива у сфері охорони екології Балтійського моря «Хелком» і низка інших, відіграють роль ключових вузлів інфраструктури розвитку транскордонного співробітництва в регіоні Балтійського моря.

Транскордонне співробітництво виступає провідним напрямом регіональної політики Європейського Союзу. Нині цей механізм використовується не тільки всередині ЄС як один з аспектів політики згуртування, а й на зовнішніх кордонах у рамках Європейської політики сусідства, яка передбачає активізацію контактів між прикордонними регіонами ЄС і сусідніми країнами. Внаслідок найбільш масштабного розширення Європейського Союзу в травні 2004 року і вступу до нього Румунії в 2007 році Україна отримала спільний кордон з ЄС протяжністю 1432 км, що становить 24% усього державного кордону країни. Це відкриває для держави нові перспективи взаємодії з європейськими сусідами на регіональному і локальному рівні в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії України.

Проголосивши курс на європейську інтеграцію, Україна вже на початку 90-х років минулого століття активно реалізовує різні інтеграційні проекти, серед яких провідне місце відводиться транскордонному співробітництву. За Постановою Верховної Ради України від 14 липня 1993 року Україна приєдналася до «Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами». У 1997 році була ратифікована «Європейська хартія місцевого самоврядування», в межах якої були визначені повноваження і можливості місцевих органів влади в процесах транскордонного співробітництва [4]. 24 червня 2004 року було прийнято Закон «Про транскордонне співробітництво», який визначив мету та завдання державних органів влади у сфері транскордонного співробітництва, повноваження суб'єктів ТКС України, принципи та форми фінансування з боку держави [17]. Однак прийняття цього закону не змогло стимулювати подальший розвиток транскордонного співробітництва для українських єврорегіонів у зв'язку з певними чинниками. По-перше, в межах закону транскордонне співробітництво розглядається виключно як інструмент економічного співробітництва, який є складним процесом співпраці в прикордонних районах та охоплює цілий комплекс вирішення різноманітних проблем. По-друге, цей закон не передбачає особливого порядку фінансування цього напрямку, що створює додаткові проблеми через відсутність державної фінансової допомоги. У лютому 2005 року на засіданні Ради Україна – ЄС було підписано «План дій Укра-

їна – ЄС», в межах якого передбачалися «інтенсивні політичні, економічні та культурні відносини, включаючи транскордонне співробітництво» [13]. Новий зовнішньополітичний курс ЄС – Європейська політика сусідства (ЄПС) – стартував в 2004 році з метою формування привілейованих відносин та активізації співпраці в різних сферах діяльності між Союзом і його 16 сусідами на півдні і сході. ЄПС включає три базові напрями для співпраці: програми двостороннього співробітництва, програми регіонального та міжрегіонального рівня і програми транскордонного співробітництва.

Відповідно до Індикативної програми ТКС на 2007–2013 роки була передбачена реалізація 15 програм: 9 сухопутних, 3 поблизу морських кордонів і 3 в басейнах морів. Україна є учасником 3 сухопутних програм (спільно з Польщею та Білоруссю, спільно з Угорщиною, Словаччиною та Румунією і спільно з Румунією та Молдовою уздовж сухопутних кордонів і в програмі «Чорне море», що об'єднує 10 країн регіону) [3].

Нині на кордоні України функціонують 4 євро-регіони з потенційними Балто-Чорноморськими сусідами, серед яких «Буг», що включає Україну, Польщу, Білорусь з 1995 року, «Карпатський», куди входять Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія з 1993 року, «Верхній Прут», у складі якого Україна, Молдова, Румунія з 2000 року, та «Нижній Дунай», який включає Україну, Молдову, Румунію починаючи з 1998 року [10, с. 116]. Ці євро-регіони включають Закарпатську, Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Одеську області України. Програми транскордонного співробітництва ЄПС значно розширюють географію учасників за рахунок окремих районів Рівненської, Хмельницької, Тернопільської та Вінницької областей, які, не маючи виходу до кордону з ЄС, отримують змогу брати участь у реалізації спільних проєктів.

Новим євро-регіоном має стати євро-регіон «Чорне море» за участю адміністративних одиниць дев'яти країн, що входять в ОЧЕС: Болгарії, Вірменії, Греції, Грузії, Молдови, Російської Федерації, Румунії, Туреччини та України. Найбільш чисельною з точки зору кількості областей учасниць є Україна, адже 7 областей входять у зону транскордонної співпраці, від Туреччини у співпраці братимуть участь 6 міст. Грузія і Румунія представлені лише однією адміністративною одиницею. У 2008 році відбулася зустріч представників чорноморських країн і Ради Європи, присвячена розгляду проекту Статуту євро-регіону «Чорне море». Також обговорюється питання розробки проекту євро-регіону «Сян» за участю Львівської області України та Підкарпатського воєводства Польщі.

15 вересня 2010 року Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням схвалив Концепцію Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки. У документі

зазначено, що «така співпраця сприяє об'єднанню зусиль суб'єктів для вирішення спільних проблем прикордонних регіонів, здійсненню євроінтеграційних заходів на регіональному рівні» [11].

Основними програмами транскордонного співробітництва України з країнами Балто-Чорноморського регіону є формати Польща – Білорусь – Україна з 2007 по 2013 рік, яка в подальшому була пролонгована з 2014 по 2020 рік; Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна з 2014 по 2020 роки та Румунія – Україна – Молдова з 2007 по 2013 роки.

Визнання Польщі впливовим стратегічним партнером як для створення Балто-Чорноморського союзу, так і для поглиблення євроінтеграційних процесів зумовило співпрацю України з цією державою. Транскордонний регіон «Буг», що включає Білорусь і Польщу, є одним із найбільш ефективних через значущість Польщі як партнера та її вагомість в ідеї об'єднання в Балто-Чорноморський союз. До того ж Польща як найбільш розвинута серед інших сусідів України держава може активніше просувати інтереси України на європейському просторі з метою подальшої інтеграції. Причиною створення євро-регіону «Буг» було здобуття незалежності Україною та Республікою Білорусь після розпаду СРСР, а також спільне історичне минуле. Ріка Буг, що протікає територіями Польщі, України та Білорусі, стала символом об'єднання та подальшої співпраці. Польща не лише зв'язує Україну й Білорусь з Європою, а й виступає своєрідною захисною фортецею для ЄС проти російської агресії. Спільні інтереси та територіальне розташування стали передумовами актуалізації питання про об'єднання в межах балто-чорноморських регіонів. Це своєю чергою зумовило те, що транскордонні відносини між Україною та Польщею стали найбільш міцними, адже вони об'єднані великою спільною ідеєю – створенням Балто-Чорноморського союзу за їх ініціативи. Саме тому Польща бере активну участь у розвитку інфраструктури, організації спільних прикордонних бізнес-проєктів, демократизації самоврядування та захисті культурної спадщини на кордоні з Україною. За активної співпраці на рівні суміжних регіонів Україна матиме змогу перейняти досвід Польщі, створити міцне підґрунтя для об'єднання в БЧС і тим самим швидше наблизитися до стандартів ЄС.

У першу чергу, усі проєкти за сприяння євро-регіону «Буг» спрямовані на покращення життя та добробуту мешканців прикордонних регіонів. Це здійснюється на основі соціально-економічного аналізу регіонів, пріоритетів і потреб жителів.

Метою програми транскордонного співробітництва Польщі, України та Білорусі у 2007–2013 роках була активізація співробітництва Європейського союзу з партнерськими країнами для забезпечення інтегрованого та сталого регіонального розвитку. Ціллю ж самої програми була реалізація проєктів

через акцентування на таких пріоритетах: «підвищення конкурентоздатності прикордонних територій, покращення якості життя, інституційна співпраця та підтримка ініціатив місцевих громад» [15].

З метою координації транскордонної співпраці співробітництво між державами в рамках єврорегіонального об'єднання «Буг» у листопаді 2013 року було пролонговано, як наслідок, прийнята та затверджена «Стратегія транскордонного співробітництва» Люблінського воєводства, Львівської, Волинської та Брестської областей на 2014–2020 рр. Для чотирьох областей було сформульовано такі цілі та напрями стратегічних дій: «економічне співробітництво; охорона навколишнього середовища, культура і туризм; комунікаційна та прикордонна інфраструктура; наука і вища освіта» [16].

Стратегія передбачає впровадження конкретних проєктів на місцевому рівні у сфері охорони здоров'я, науки, культури, туризму, транспортної інфраструктури тощо. Щодо фінансування, то «кошти мають бути виділені з державного бюджету, бюджету одиниць місцевого самоврядування, а також із бюджету ЄС у рамках Європейського територіального співробітництва, у тому числі з «Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2014–2020 рр.» і коштів із приватного сектора» [6].

Програма транскордонного співробітництва ЄС Польща – Білорусь – Україна 2014–2020 є офіційним документом, що визначає пріоритети спільних дій і функціонує за кількома напрямками: спадщина, безпека, доступність, кордони. Спадщина включає захист місцевої культурної та природної спадщини, культурний обмін. Доступність – розвиток інфраструктури з метою покращення транспортних послуг. Безпека – створення та реалізація соціальних проєктів, а також гарантування територіальної безпеки (наприклад, ідея створення Балто-Чорноморського союзу – наслідок спільного бажання убезпечити свої території від поширення російської агресії). Кордони – захист державного суверенітету шляхом гарантування безпеки на кордонах, а також покращення митної діяльності.

На геопорталі єврорегіону «Буг» можна знайти інформацію щодо «туристичного та економічного характеру (туристичні центри, готелі, ресторани, місця відпочинку, кемпінги, історико-культурні пам'ятки, заповідники, інвестиційні об'єкти, земельні ділянки тощо) Волинської та Брестської областей, Люблінського воєводства. Геопортал є корисним для інвесторів: у ньому відображені вільні земельні ділянки, що є в активі українсько-польсько-білоруського прикордоння. Це збільшить зацікавленість потенційних інвесторів у розміщенні фінансових ресурсів на території єврорегіону «Буг», у т.ч. Волинської області. На геопорталі доступні докладні описи всіх туристичних місць, культурно-історичних пам'яток із корот-

кою довідкою про них, екскурсійних програм [5]. Це є показником того, що транскордонне співробітництво між Польщею, Україною та Білоруссю сприяє інтеграційним процесам між ними в напрямках культурної, соціальної, економічної політики.

Саме в Україні були реалізовані такі програми за співробітництва з Польщею: «створення в Луцьку банку зі стовідсотковим польським капіталом «ПЕКАО»; заснування Міжнародного інституту суспільної географії і менеджменту; створення колегіуму українсько-польських університетів; запровадження в Україні процедури спільного митного і прикордонного контролю на міжнародному автомобільному пункті пропуску «Устилуг»; реалізація проєкту «Зміцнення транскордонної співпраці у сфері надання бізнес-послуг та полегшення доступу до них підприємців», у рамках якого було реалізовано мікропроєкти «Створення українсько-польської віртуальної біржі інноваційних проєктів та пропозицій», «Розвиток екологічного туризму та формування позитивного туристичного іміджу прикордонного регіону» та «Покращення інвестиційного клімату в прикордонних регіонах» [5].

Отже, успішний досвід транскордонної співпраці з Польщею є свідченням того, що таке співробітництво може перерости у глобальніший вимір – інтеграцію взаємовідносин із подальшим створенням об'єднання Балто-Чорноморського союзу. Саме політика сусідства є прикладом того, що Україна і Польща змогли встановити спільні пріоритети та вибудувати політику відповідно до їх здійснення. Усе це сприяє ефективній і результативній формі партнерства.

Хоч Білорусь і не досить активно просуває важливість створення Балто-Чорноморського об'єднання через тиск і політичну наближеність до Росії, транскордонне співробітництво України з Білоруссю, що здійснюється в межах Польща – Україна – Білорусь, є досить продуктивним. Основними напрямками взаємовигідної кооперації є підвищення туристичної та інвестиційної привабливості регіонів за допомогою надання фінансової підтримки малим і середнім підприємствам, а також розбудови розгалуженої інфраструктури.

Варто зазначити, що важливим аспектом українсько-білоруських відносин є залученість цих держав у геополітичні та економічні проєкти, адже таким чином вони зможуть вирішувати не лише локальні нагальні проблеми, а й бути активними учасниками міжнародної політики з метою захисту власного простору. Ідея створення Балто-Чорноморського союзу може допомогти в цьому питанні. Незважаючи на те, що Білорусь знаходиться під вагомим впливом інформаційної пропаганди з боку РФ, Україна має продовжувати актуалізувати питання небезпечності співпраці з Росією. Адже досвід відносин України з Російською Федерацією показав, що якими б міцними не були полі-

тичні та економічні відносини, Москва всіляко зневажає міжнародні норми права, що стосуються регіональної та глобальної безпеки. Росія продовжує здійснювати деструктивну зовнішню політику, яка спрямована не тільки на Україну, а й на посилення політичної та економічної залежності Білорусі. Саме тому Україні варто перевести співробітництво на транскордонному рівні у більш значиму площину з акцентом на реалізації спільних геополітичних проєктів разом із балтійськими країнами.

Окрім вирішення геополітичних питань також важливо наголошувати на необхідності більшого фінансування як із боку урядів, так і з боку місцевих органів влади. Для цього варто привертати увагу центральних органів, аби формувати та вирішувати стратегічні завдання на подальшу перспективу.

Варто підкреслити, що реформа децентралізації, яка нині проводиться в Україні, створює передумови для більш активного розвитку транскордонних контактів між українсько-білоруськими прикордонними регіонами, оскільки передбачає надання ширших повноважень місцевим органам влади, а також створює більш ефективні механізми включення громадського сектора в розробку і реалізацію регіональної політики.

Важливим чинником активізації транскордонного співробітництва між прикордонними регіонами України та РБ є використання деяких міжнародних фінансових механізмів, які дають змогу переводити в практичний вимір численні ідеї та проєкти місцевих громад суміжних регіонів, а також переймати та впроваджувати цінний досвід країн-членів Європейського Союзу. Крім того, нині є передумови для ефективного використання деяких програм Євросоюзу та його окремих країн-членів – турбота про спільний безпечний європейський простір.

4 вересня 2018 року в Україні був підписаний закон № 2515-VIII про транскордонне співробітництво [17]. Закон спрямований на імплементацію Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами стосовно об'єднань євро регіонального співробітництва. А вже під час Ялтинського форуму 2019 року експрем'єр-міністр О. Гончарук заявив, що влада має розглянути реалізацію інфраструктурного проєкту, відповідно до якого можна буде поєднати Чорне й Балтійське моря за допомогою «сорока водних шляхів», або E-40 [7]. Впровадженню цього проєкту сприятиме транскордонне співробітництво України з Польщею та Білоруссю, а фінансову реалізацію бере на себе ЄС у межах програми сусідства та партнерства. Це приклад того, що успішна транскордонна співпраця з країнами-сусідами є запорукою реалізації Балто-Чорноморського об'єднання. Крім того, ця проблема поширюється та актуалізується сучасними політиками.

Наступною програмою транскордонного співробітництва України з потенційними Балто-Чорноморськими членами є Програма транскордонного співробітництва 2014–2020 років у форматі євро регіону Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна. Це одна з 16 програм транскордонного співробітництва на зовнішніх кордонах Європейського Союзу, що реалізуються в рамках Європейського інструменту сусідства (European Neighbourhood Instrument), оскільки транскордонне співробітництво є невід'ємною складовою частиною Європейської політики сусідства і має на меті сприяти співробітництву через кордони між країнами-членами ЄС та країнами європейського сусідства. Програма отримує 74 мільйони євро фінансування, включаючи кошти не лише Європейського інструменту сусідства, а й Європейського фонду регіонального розвитку. Усе це сприяє досягненню загальної мети Європейського інструменту сусідства – прогресу у напрямі «спільного процвітання та добросусідства» між країнами-членами ЄС та їхніми сусідами.

Характерними рисами транскордонного співробітництва України, Словаччини, Угорщини та Румунії є сильна відданість країн-учасниць і збалансоване партнерство по обидва боки кордону. Держави-члени та сусідні країни мають рівноправні голоси в програмних рішеннях, а проєкти отримують фінансування, якщо їх реалізують партнери з обох сторін. Управління, доручене національним органам влади в державі-члені, спільно обирається всіма країнами, що беруть участь у програмі. Також у межах програми транскордонного співробітництва є спільні правові рамки та правила імплементації.

Основними завданнями та пріоритетами програми є:

1) популяризація місцевої культури та збереження історичної спадщини. Як результат, створені мережі оновлених культурних та історичних об'єктів сформують основу туристичних маршрутів та інфраструктури, завдяки чому кількість відвідувачів може бути збільшена;

2) захист навколишнього середовища, пом'якшення кліматичних змін та їх адаптація. За допомогою інструментів сталого використання навколишнього природного середовища в прикордонній зоні можна зберегти природні ресурси і зменшити викиди парникових газів та забруднення річок. Завдяки підвищенню обізнаності, компетентності та навичок технологій відновлюваної енергетики та втручань в енергоефективність можна зменшити залежність від імпортних джерел енергії;

3) поліпшення доступності до регіонів, розвиток стійких та кліматично захищених транспортних та комунікаційних мереж систем. За допомогою розвитку транспортної інфраструктури та покращення мобільності товарів, економічна діяльність вийде на новий рівень, а прибуток збільшиться в рази;

4) підтримка охорони здоров'я шляхом спільних програм профілактики, поліпшення інфраструктури та транскордонного інституційного співробітництва з метою поліпшення стану здоров'я громадян та зменшення ризику небезпеки розповсюдження епідеміологічних вірусів через кордон;

5) подолання спільних викликів у галузі безпеки, що включає взаємовигідну діяльність щодо попередження природних та техногенних катастроф, а також спільних дій під час надзвичайних ситуацій. Як наслідок, ризик природних та техногенних катастроф має бути зменшений, а інструменти вирішення таких випадків мають бути більш ефективними, застосовуючи модернізовані елементи інфраструктури, загальні стратегії та платформи співробітництва.

Особливу увагу в межах програми варто приділити міжнародним відносинам України та Угорщини, адже основний акцент у політиці обох держав ставиться на створенні таких транспортних шляхів, які б були включені в європейську мережу транспортних коридорів [14]. 19 грудня 2014 року при робочому візиті Міністра зовнішньої економіки і закордонних справ Угорщини П. Сійярто до України «угорська сторона повідомила про готовність надавати допомогу в реалізації реформ в Україні, зокрема, у питаннях реформування державного управління, децентралізації влади і приведенні законодавства України у відповідність до стандартів ЄС» [14]. Однак варто зауважити, що питання пришивдшення децентралізації в Україні для Угорщини є занадто важливим, оскільки ця держава має свої претензії на регіон Закарпаття. Саме тому Україні варто обережно кооперувати та приймати міжнародну допомогу від Угорщини, змінюючи її ракурс на користь своїх інтересів.

З іншого боку, Угорщина як впливова учасниця Вишеградської групи може сприяти формуванню консорціумів між В4 та Україною, «мета яких – участь у інфраструктурних проектах регіону (майданчиком для обговорення таких ініціатив міг би стати бізнес-форум Тримор'я)» [9]. Відновлення роботи Спільної міжурядової українсько-угорської комісії з питань економічного співробітництва у березні 2020 року може сприяти підвищенню продуктивності торгово-економічної співпраці між двома країнами. Транскордонне співробітництво може дозволити відродити ті функції регіонів, які виконувалися ними за попередніх геополітичних укладів, наприклад, транзитні і торгові функції нинішньої Чернівецької області в складі Австро-Угорської імперії [2].

Отже, програма ТКС Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна, на відміну від попереднього формату євро регіону Україна – Польща – Білорусь, не ставить за мету гарантування територіальної безпеки на кордоні. Незважаючи на це, існування цього транскордонного співробітництва доводить, що Україна разом із країнами-сусідами, що

є потенційними членами Балто-Чорноморського союзу, може ефективно використовувати фінансові ресурси на подолання спільних викликів і проблем. Це своєю чергою доводить, що кооперація з акцентом на добре розвинену інфраструктуру сприятиме налагодженим економічним відносинам у форматі Балто-Чорноморського співробітництва.

З 2007 по 2013 роки діяла програма транскордонного співробітництва Румунія – Україна – Республіка Молдова. У 2013 році вона припинила своє існування, однак у 2014 році продовжилася транскордонна співпраця, але уже у форматі Румунія – Україна, Молдова – Румунія. Загалом програма Румунія – Україна – Республіка Молдова 2007–2013 років також фінансувалась Європейським Союзом через Європейський інструмент сусідства та партнерства. Програма була спрямована на створення спільних мостів у метафоричному сенсі, що будуть об'єднувати три зацікавлені країни та допомагати прикордонним районам подолати подібні проблеми розвитку через спільний пошук рішень.

Програма Румунія – Україна – Республіка Молдова заохочувала людей у прикордонних районах надалі розвивати прикордонну економіку, протистояти екологічним викликам та підвищувати їх готовність до надзвичайних ситуацій. Програма також сприяла більшій взаємодії між людьми та громадами, які проживають у прикордонних районах. Внесок ЄС у цей євро регіон становить 126,72 мільйона євро за період 2007–2013 років, у той час як фінансування країн-учасниць програми становило 11,4 мільйона євро [8].

Спільна оперативна програма Румунія – Україна – Республіка Молдова охоплювала три пріоритети, а кожен пріоритет був розділений на конкретні сфери, що уявляли собою необхідні заходи для реалізації цих пріоритетів:

1) сприяння становлення конкурентоспроможної прикордонної економіки – цей пріоритет має на меті покращити економічні показники прикордонного регіону шляхом диверсифікації та модернізації прикордонної економіки. Реалізація цього завдання можлива за здійснення таких заходів: підвищення продуктивності та конкурентоспроможності міських та сільських районів регіону шляхом транскордонної роботи, впровадження транскордонних ініціатив у галузі транспорту, прикордонної інфраструктури та енергетики;

2) екологічні проблеми та підготовленість до надзвичайних ситуацій – цей пріоритет спрямований на розробку довгострокових рішень екологічних проблем, з якими стикаються прикордонні райони, особливо тих, що пов'язані з надзвичайними ситуаціями в навколишньому середовищі, де необхідний узгоджений підхід. Для вирішення цього завдання необхідно впровадити політику ефективного поводження з відходами, сформувати стратегію дій у випадку надзвичайних екологічних катастроф;

3) співпраця людей – цей пріоритет має на меті сприяти більшій взаємодії між людьми та громадами, які проживають у прикордонних районах. Втілення такого завдання можливе шляхом місцевого та регіонального управління, підтримки громадянського суспільства та місцевих громад, освітніх, соціальних та культурних обмінів.

За технічною допомогою можна прискорити виконання поставлених завдань, адже інструментами такої технічної допомоги є посилення підготовчої, моніторингової, адміністративної та технічної підтримки та забезпечення максимально широкої участі громадськості шляхом розширення доступу до загальних ресурсів.

Можна зазначити, що захист транскордонних територій не входить до пріоритету програми Румунія – Україна – Республіка Молдова. Проте цей регіон акцентує на кооперації громадянського суспільства з місцевим та регіонним управлінням. Така акцентуація свідчить про те, що цій євро регіон прагне, перш за все, координувати співпрацю на основі людських ресурсів, а це є дуже важливим фактором при подальшому створенні Балто-Чорноморського союзу. Адже завдяки успішній і ефективній співпраці громадського і державного сектора можливе пришвидшення розробки та інституціоналізації цього проєкту, хоча порівняно з іншими, попередньо перерахованими транскордонними євро регіонами, ця програма є менш ефективною за результатами співробітництва.

Висновки. Таким чином, важливість транскордонної співпраці з суміжними регіонами пояснюється вирішенням спільних завдань шляхом об'єднання ресурсних потенціалів із метою забезпечення зростання експортно-імпортних операцій, створення спільних підприємств, які дають змогу активізувати інвестиційну діяльність і використовувати передові технології, збільшення кількості науково-технічних розробок, міжрегіонального та міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності, галузі освіти і науки. До того ж транскордонне співробітництво не лише дає змогу вирішити спільні регіональні проблеми та потреби з обох боків кордону, а й є проявом демократичного політичного процесу, адже у такому разі кооперація здійснюється за напрямом знизу-догори.

Транскордонне співробітництво дає змогу Україні не лише отримувати фінансування від європейських партнерів на кожен окремий проєкт, а й освоювати європейські технології управління регіональним розвитком, ефективно вирішувати виникаючі соціальні, екологічні та інфраструктурні проблеми. Сформована система багаторівневого транскордонного співробітництва України з країнами-сусідами не може забезпечити широку модернізацію економіки, але вона створює для цього певні інституційні та інфраструктурні передумови, а також допомагає виробляти інноваційні шляхи поновлення регіонального господарства.

Сусіди України, які вже є членами ЄС, зацікавлені в транскордонній співпраці з нашою державою, адже це дасть змогу подолати периферійність їх східних околиць та забезпечити себе від впливу російської агресії. Найбільш активною країною у вирішенні цього питання є Польща, яка разом з Україною зацікавлена у створенні Балто-Чорноморського союзу та прагне взяти лідируючі позиції на себе. Транскордонне співробітництво для самого Європейського Союзу стає важливим інструментом поширення своїх норм і стандартів на Україну, що має не тільки економічне, а й геополітичне значення, оскільки це сприяє розширенню європейських інтересів на міжнародному територіальному просторі.

Варто підсумувати, що транскордонне співробітництво з Балто-Чорноморськими країнами є запорукою для євроінтеграції України, адже така співпраця створює систему стійких зв'язків регіонів України з Балто-Чорноморськими регіонами, що вже є членами Євросоюзу та відповідають його стандартам. З часом це розширить можливості включення України в загальноєвропейські інтеграційні процеси. У 2007 році європейська політика добросусідства була доповнена програмами транскордонного співробітництва, однією з головних цілей якої є інтенсифікація транскордонної співпраці між прикордонними регіонами ЄС і сусідніми регіонами. Тобто подальша європейська інтеграція України можлива за допомогою транскордонного співробітництва з Балто-Чорноморськими країнами-сусідами, що також дасть змогу Україні закласти міцний фундамент для створення Балто-Чорноморського союзу шляхом налагодження торгових зв'язків, розбудови інфраструктури, облаштування транспортних коридорів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артьомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. *Євроінтеграція: український вимір*. 2009. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3714>.
2. Бройде З. Общие украинско-румынско-молдавские проблемы устойчивого развития и безопасности на будущих восточных границах. *Украина-Румыния-Молдова: исторические, политические и культурные аспекты взаимодействия* : материалы научной конференции. Черновцы : Букрек, 2002. С. 456–465.
3. Геопортал Євро регіону «Буг». URL: http://euroregionbug.com.ua/article/geoportal_vroregionu_bug.
4. Гловацька М. Сучасні-особливості-транскордонного співробітництва між Україною та Польщею в межах євро регіону «Буг». *Науковий часопис Інституту Польщі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. URL: <https://ukrpolnauka.wordpress.com/2015/03/15/сучасні-особливості-транскордонного/>
5. Европейская хартия местного самоуправления / Страсбург. 1985. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036.

6. Про транскордонне співробітництво : Закон України. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

7. Максак Г. ІСТОРІЯ ВІДНОСИН УКРАЇНА – УГОРЩИНА ЯК ДИНАМІКА ТА ЗМІСТ ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ / Г. Максак, С. Герасимчук. *Українська призма*. 2020. URL: <http://prismua.org/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D1%8F/>.

8. Мікула Н. Євро регіони: досвід та перспективи. Львів : ІРД НАН України, 2003. 222 с.

9. Об одобрении Концепции Государственной программы развития трансграничного сотрудничества на 2011–2015 годы : Распоряжение Кабинета Министров. URL: <http://pravocenter.com/zakonodatelstvo/1061-ob-odobrenii-koncepcii-gosudarstvennoj-programmy.html>.

10. Пальмовский Т. Новая Балтийская биполярная модель межрегионального сотрудничества. *Вестник Калининградского государственного университета*. Вып. 6: Сер. Регионоведение. Калининград : Изд-во КГУ, 2004. С. 66–75.

11. План дій «Україна – Європейський Союз». URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_693.

12. Політичне співробітництво між Україною та Угорщиною. *Посольство України в Угорщині*. 2012. URL: <https://hungary.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/263-istorija-dvostoronnih-vidnosin>.

13. Програма трансграничного співробітництва Польща-Беларусь-Україна на 2007–2013 гг. *Таможенні органи Республіки Беларусь*. URL: <http://www.customs.gov.by/ru/2007-2013-ru/>.

14. Україні потрібно поєднати водним шляхом Чорне і Балтійське моря – Гончарук. *Гордон*. 2019. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-ukrajini-potribno-z-jednati-vodnim-shljahom-chorne-i-baltijske-morja-goncharuk-1272182.html>.

15. Установление партнерства на основе разработанной «Трансграничной Стратегии на период 2014–2020 гг.», разработанного в рамках трансграничного сотрудничества Брестской, Волынской, Львовской областей и Люблинского воеводства. 2014. URL: <http://brestregion.gov.by/index.php/ekonomika/prigranic-hnoesotrudnichestvo/2262ustanovlenie-partnerstva-na-osnove-razrabotannoj-transgranichnojstrategiinaperiod-2014-2020-gody-razrabotannogo-v-ramkakh-transgranichnogo-sotrudnichestva-brestskoj-volynskoj-lvovskoj-oblastej-i-lyublinskogo-voevodstva..>

16. Cross-Border Cooperation. Strategy Paper 2007–2013. Indicative Programme 2007–2010. *European Commission*. 2010. URL: http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-cross-border/documents/summary_of_strategy_paper_en.pdf.

17. Joint Operational Programme Romania-Ukraine-Republic of Moldova 2007–2013. *European Neighbourhood and Partnership Instrument*. 2008. URL: http://www.ro-ua-md.net/images/stories/File/Joint_Operational_Programme.pdf.

REFERENCES:

1. Artomov I.V. (2009). Transkordonne spivrobotnytstvo v yevrointehratsiini stratehii Ukrainy [Cross-border cooperation in Ukraine's European integration strategy]. *Yevrointehratsiia: ukrainskyi vymir*. Retrieved from <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3714>. [in Ukrainian]

2. Brojde Z. (2002). Obshie ukrainsko-rumynsko-moldavskie problemy ustojchivogo razvitiya i bezopasnosti na budushih vostochnyh granicah. *Materialy nauchnoj konferencii «Ukraina-Rumyniya-Moldova: istoricheskie, politicheskie i kulturnye aspekty vzaimodejstviya»*. [Common Ukrainian-Romanian-Moldavian problems of sustainable development and security on future eastern borders]. Chernovcy: Bukrek. [in Russian]

3. Cross-Border Cooperation Strategy Paper 2007–2013. *Indicative Programme 2007–2010*. (European Commission, 2010). Retrieved from http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-cross-border/documents/summary_of_strategy_paper_en.pdf.

4. Evropejskaya hartiya mestnogo samoupravleniya [European Charter of Local Self-Government]. (Strasbourg, 1985). Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036. [in Russian]

5. Heoportel Yevrorehionu "Buh". Retrieved from <http://euroregionbug.pl/index.php/zwiazek-transgraniczny-euroregion-bug/informacje-ogolne>. [in Polish]

6. Hlovatska M. (2015). Suchasni-osoblyvosti-transkordonnoho spivrobotnytstva mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu v mezhakh yevrorehionu "Buh" [Modern features of cross-border cooperation between Ukraine and Poland within the Euroregion "Bug"]. *Naukovyi chasopys Instytutu Polshchi Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Retrieved from <https://ukrpolnauka.wordpress.com/2015/03/15/suchasni-osoblyvosti-transkordonnoho/>. [in Ukrainian]

7. Honcharuk O. (2019). Ukraini potribno poiednati vodnym shliakhom Chorne i Baltiiske moria. [Ukraine needs to connect the Black and Baltic Seas by water]. *Hordon*. Retrieved from <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-ukrajini-potribno-z-jednati-vodnim-shljahom-chorne-i-baltijske-morja-goncharuk-1272182.html>. [in Ukrainian]

8. Joint Operational Programme Romania-Ukraine-Republic of Moldova 2007–2013. (2008, European Neighbourhood and Partnership Instrument). Retrieved from http://www.ro-ua-md.net/images/stories/File/Joint_Operational_Programme.pdf.

9. Maksak H. (2020). Istoriia vidnosyn Ukraina – Uhorshchyna yak dynamika ta zmist politychnoho dialohu. [History of Ukraine-Hungary relations as dynamics and content of political dialogue]. *Ukrainska pryzma*. Retrieved from <http://prismua.org/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%89%D0%B8%D0%B0-%D0%B0-%D1%8F/>. [in Ukrainian]

10. Mikula N. (2003). Yevrorehiony: dosvid ta perspektyvy [Euroregions: experience and prospects]. Lviv: IRD NAN Ukrainy. [in Ukrainian]

11. Ob odobrenii Konceptii Gosudarstvennoj programy razvitiya transgranichnogo sotrudnichestva na 2011–2015 gody. [On approval of the Concept of the State program for the development of cross-border cooperation for 2011–2015]. Rasporyazhenie Kabineta Ministrov. Retrieved from <http://pravocenter.com/zakonodatelstvo/1061-ob-odobrenii-koncepcii-gosudarstvennoj-programmy.html>. [in Russian]

12. Palmovskij T. (2004). Novaya Baltijskaya bipolarnaya model mezhtseoblastnogo sotrudnichestva [The new Baltic bipolar model of interregional cooperation]. Kaliningrad: Vestnik Kaliningradskogo gosudarstvennogo universiteta (6th ed., pp. 66–75). [in Russian]

13. Plan dii "Ukraina – Yevropejskiy Soiuz" [Ukraine-European Union Action Plan]. (2005). Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?n-reg=994_693. [in Ukrainian]

14. Politychne spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Uhorshchynoiu [Political cooperation between Ukraine and Hungary]. (Posolstvo Ukrainy v Uhorshchyni, 2012). Retrieved from <https://hungary.mfa.gov.ua/spivrobitnytstvo/263-istorija-dvostoronnih-vidnosin>. [in Ukrainian]

15. Programma transgranichnogo sotrudnichestva Polsha-Belarus-Ukraina na 2007–2013 gg. [Poland-

Belarus-Ukraine Cross-Border Cooperation Program for 2007–2013]. Tamozhennye organy Respubliki Belarus. Retrieved from <http://www.customs.gov.by/ru/2007-2013-ru/>. [in Russian]

16. Ustanovlenie partnerstva na osnove razrabotannoj «Transgranichnoj Strategii na period 2014–2020 gg.», razrabotannogo v ramkah transgranichnogo sotrudnichestva Brestskoj, Volynskoj, Lvovskoj oblastej i Lyublinskogo voyevodstva. [Partnership establishment on the basis of the developed "Cross-Border Strategy for the period 2014–2020", developed as part of the cross-border cooperation of the Brest, Volyn, Lviv regions and Lublin province]. (2014). Retrieved from <http://brestregion.gov.by/index.php/ekonomika/prigranichnoesotrudnichestvo/2262ustanovlenie-partnerstva-na-osnove-razrabotannoj-transgranichnojstrategiiinaperiod-2014-2020-gody-razrabotannogo-v-ramkakh-transgranichnogo-sotrudnichestva-brestskoj-volynskoj-lvovskoj-oblastej-i-lyublinskogo-voevodstva>. [in Russian]

17. Zakon Ukrainy "Pro transkordonne spivrobitnytstvo" [The Law of Ukraine "About Cross-Border Cooperation"]. (2004). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>. [in Ukrainian]

Ukraine's cross-border cooperation with the Baltic-Black Sea neighbours in the format of Euroregions

Panchuk Roman Mykhailovych

Postgraduate Student at the Department of Regional Studies
Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv
36/1, Illienka str., Kyiv, Ukraine

The relevance of this study is determined by the role that Euroregions play in cross-border cooperation with Ukraine. With the expansion and strengthening of relations between Ukraine and its Baltic-Black Sea neighbours in the context of guaranteeing the security of the European space, the issue of cross-border cooperation of neighbouring regions of Ukraine with the Baltic-Black Sea countries is becoming increasingly important. Due to Ukraine's cooperation with the Baltic-Black Sea neighbours in the format of Euroregions, stable communication links will be established not only to resolve common urgent regional issues, but also to improve cooperation in order to protect territorial sovereignty against Russian aggression. In addition, as most countries in the Baltic-Black Sea region are already full-fledged members of the European Union, cross-border cooperation is important for Ukraine to move closer to EU standards.

The aim of the study is a comprehensive analysis of Ukraine's cross-border cooperation with the Baltic-Black Sea neighbors in the format of Euroregions in order to ensure the security of the European space and a coherent solution of common regional problems.

In the course of research the author used the following scientific methods:

- systemic, which made it possible to explore the concept of cross-border cooperation as a system of interconnected structural elements;
- historical, with the help of which the chronological sequence of Ukraine's cross-border cooperation with Euroregions was established;
- structural and functional, the use of which allowed to study the phenomenon of Euroregions, to establish the relationship between them and the concept of cross-border cooperation, to determine the functions of cross-border cooperation;
- comparative, which made it possible to compare cross-border cooperation programs with the participation of Ukraine.

As a result of research, the main programs of cross-border cooperation between Ukraine and the Baltic-Black Sea region have been revealed. There are three formats Poland – Belarus – Ukraine, Hungary – Slovakia – Romania – Ukraine and Romania – Ukraine – Moldova, the main priorities and areas of cooperation have been clarified, and aspects of cooperation that contribute to improving border security have also been explored. The benefits that Ukraine and the countries of the Baltic-Black Sea region receive from cooperation in the format of Euroregions have been also mentioned.

Key words: cross-border cooperation, Euroregions, European Neighborhood Policy, Baltic-Black Sea countries.

Сегеда Ольга Олегівна

Цифрова дипломатія України як елемент нової публічної дипломатії

УДК 327.82 (477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.21>

Сегеда Ольга Олегівна
магістр східної філології,
третій секретар
Посольства України в Державі Кувейт
Кувейт, р-н Сурра, блок 5, вул. 1, буд. 37

У статті аналізується еволюція поняття «публічна дипломатія» у світовій та українській дипломатичній практиці, досліджуються можливості використання потенціалу публічної дипломатії України в цифровому вимірі. Залежно від сучасних трактувань зазначеного терміна в дипломатичній практиці країн із найдовшою історією публічної дипломатії (Франції, США, Великобританії), визначаються ключові цілі публічної дипломатії в рамках зовнішньополітичного курсу держави. На основі короткого огляду інституалізації цифрової дипломатії України висвітлюються її проблемні питання на початкових етапах розвитку – нерозуміння потенціалу цифрової дипломатії, відсутність системного підходу в забезпеченні відповідного напрямку роботи в зовнішньополітичному відомстві, брак уваги до кадрових та організаційних питань. Актуальність досліджуваної теми зумовлена стрімкою цифровізацією світових процесів під тиском закономірних і форс-мажорних обставин, що підвищує вагомість цифрової дипломатії серед інструментів публічної дипломатії з усім спектром її задач та цілей. Мета статті полягає в з'ясуванні ролі публічної дипломатії в зовнішній політиці держави та розкритті потенціалу цифрової дипломатії. В основу дослідження лягли системний та структурно-функціональний методи, метод контент-аналізу. Було простежено процес інституалізації та розвитку цифрової дипломатії України; доведено вагомість закордонних дипломатичних установ у контексті здійснення успішної політики публічної дипломатії України з урахуванням її сучасних цілей; визначено критерії ефективності цифрової дипломатії в рамках досягнення цілей публічної дипломатії у світлі мінливих зовнішніх обставин; запропоновано проекти заходів публічної дипломатії для реалізації в цифровому форматі з використанням соціальних мереж дипломатичних установ. У статті аргументується застосування креативного підходу й внутрішніх інтелектуальних ресурсів, а також використання цомісячного або щоквартального плану цифрової публічної дипломатії для оптимізації процесу планування заходів.

Ключові слова: аудиторія, комунікації, м'яка сила, планування заходів, публічна дипломатія, соціальні мережі, цифрова дипломатія.

Вступ. Формування образу держави у світі в епоху глобалізації та панування цифрових технологій перестає бути прерогативою політиків, адже число агентів впливу невпинно збільшується за рахунок приватних суб'єктів, зокрема, лідерів думок, інфлюенсерів у соціальних мережах тощо. Однак нові правила політичної гри, що передбачають відкритість та публічність, можна обернути на користь за допомогою продуманої стратегії публічної дипломатії, плоди якої вимірюються не лише позитивним іміджем держави у світі, а й успіхом у просуванні зовнішньополітичних інтересів на міжнародній арені. У світлі форс-мажорних обставин, спричинених коронавірусом, особливої актуальності набувають цифрові технології, підсилюючи вагомість цифрової дипломатії.

Мета та завдання. Метою цієї статті є встановлення ролі публічної дипломатії в зовнішній політиці держави та дослідження можливості комплексного включення цифрової дипломатії в канву публічної дипломатії. Зазначена мета зумовила такі завдання: 1) простежити еволюцію поняття «публічна дипломатія» в українській та світовій дипломатичній практиці, визначити її цілі в контексті зовнішньополітичного курсу держави; 2) з'ясувати роль закордонних дипломатичних установ у здійсненні політики публічної диплома-

ції; 3) визначити роль цифрової дипломатії у складі публічної дипломатії; 4) запропонувати планування низки проектів у рамках публічної дипломатії України для реалізації в цифровому вимірі.

Методи дослідження. В основу дослідження лягли системний та структурно-функціональний методи, а також метод контент-аналізу у процесі розгляду державних документів, що регулюють сферу публічної та цифрової дипломатії.

Результати. Від першої згадки терміна «публічна дипломатія» в лондонській газеті «Таймз» у 1856 р. до його сучасної дефініції як невід'ємного елементу успішної зовнішньої політики держави, що передбачає багатоканальну мережу взаємних комунікацій, пройшло більше 150 років. За цей час концепція публічної дипломатії здійснила еволюційний стрибок, зазнавши суттєвих трансформацій відповідно до запитів різних епох.

Під час Першої світової війни поняття публічної дипломатії увійшло у загальний вжиток, щоправда, у значенні антоніма закритої, таємної, кулуарної дипломатії. Ця кулуарна дипломатія викликала зростаюче невдоволення громадськості, чия думка вже набирала вагу в політичних процесах. У 1965 р. американський кар'єрний дипломат Едмунд Гулліон спрямував розвиток концепції публічної дипломатії в принципово нове

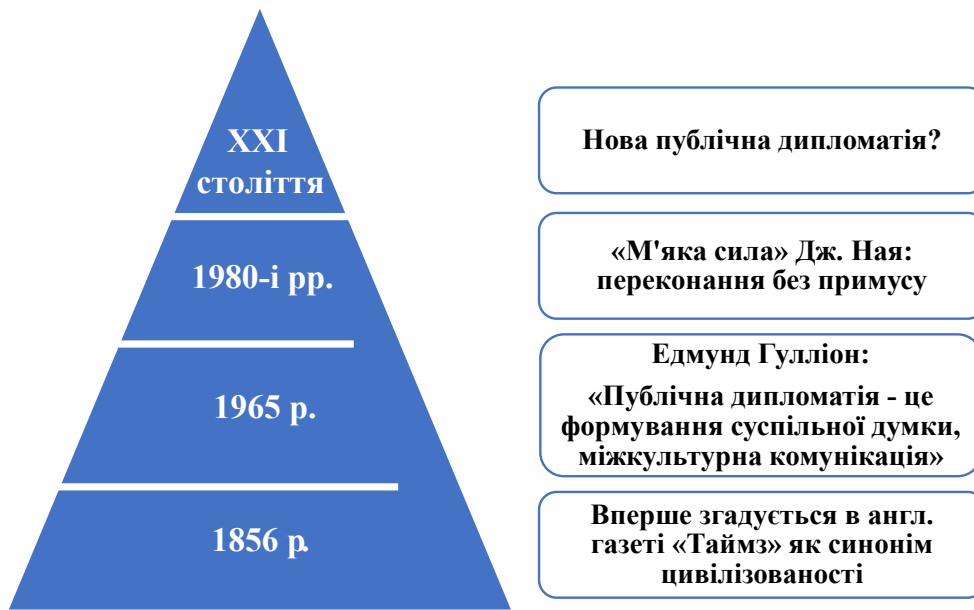

Рис. 1. Еволюція поняття «публічна дипломатія»

русло, зацентрувавши увагу на розбудові мережі комунікаційних платформ на рівні державних і приватних суб'єктів, що включали би взаємообмін інформацією та ідеями [10]. Протягом десятків років інформгентству США (колишньому органу зовнішньополітичної пропаганди) була необхідна альтернатива терміну «інформація» та «пропаганда», що охопила би всі аспекти діяльності відомства, включно з культурною та обмінною функціями. Е. Гулліон надав терміну «публічна дипломатія» нового значення, що дало змогу уникати терміна «пропаганда», який увібрав багато негативних конотацій [1, с. 998].

Втім, під час «холодної війни» публічна дипломатія розглядалась саме як інструмент пропаганди або агресивної інформаційної політики в умовах ідеологічного та політичного протистояння. Багато американських дослідників-практиків, наприклад, К. Лорд (позаштатний викладач у Школі права та дипломатії ім. Флетчера, співробітник Ради національної безпеки США у 1981–1984 рр.), Е. Дейл (директор Центру міжнародних політичних досліджень) пов'язують новий підхід Президента Р. Рейгана щодо місця публічної дипломатії в національній зовнішньополітичній стратегії США з розвалом радянського блоку [11]. На початку XXI ст. публічна дипломатія стала входити в загальну дипломатичну практику, ставши частиною зовнішньополітичного курсу багатьох держав. Нині публічна дипломатія сприймається як дієвий механізм реалізації так званої «м'якої сили» – поняття, введеного в політичний дискурс американським політологом Дж. Наєм. М'яка сила у розумінні Дж. Нає – це мистецтво непримусового переконання [17, с. 53]. Як вплинути на уподобання цільової аудиторії? Як зацікавити її своїми інтересами шляхом корегування сприйняття пев-

них інформаційних повідомлень? Відповіді на ці запитання лежать у царині публічної дипломатії. Вони ж є критерієм ефективності політики м'якої сили, що своєю чергою ускладнює конкретизацію та пошук квінтесенції терміна «публічна дипломатія» в сучасному його розумінні. Так, кожна держава вибудовує власну стратегію, відшукуючи унікальні, характерні тільки для неї символи, які транслюють важливі ідеї та водночас приваблюють іноземну аудиторію. Загальною тенденцією в цій багатоваріантній грі залишається лише те, що одним із ключових «споживачів» публічної дипломатії є громадськість. Адже, якщо традиційна дипломатія – це комунікація на рівні «уряд–уряд», то публічна дипломатія – це комунікація на рівні «уряд–громадськість» [7, с. 37]. Відповідно, підхід до досягнення зовнішньополітичних цілей у кожному випадку має бути індивідуалізованим та спрямованим на активне залучення громадськості до комунікаційних процесів. Важливим також є створення багатосторонніх мереж взаємодії із залученням як державних, так і недержавних акторів. Так звана «нова публічна дипломатія» орієнтована на взаєморозуміння та дотичні до нього принципи взаємодії, розбудови відносин, двосторонньої комунікації або зворотного зв'язку [16, с. 20].

У США публічна дипломатія визначається як спосіб побудови ефективної комунікації та взаєморозуміння з іноземною аудиторією для досягнення зовнішньополітичних цілей та закріплення іміджу найбільш вільної, процвітаючої та щасливої країни у світі [20]. У щорічній доповіді з питань публічної дипломатії та міжнародного мовлення за 2019 рік, підготовленій Управлінням із питань політики, планування та ресурсів Державного департаменту США, зазначаються такі стратегічні цілі: 1) покращення міжвідомчої координації стра-

Рис. 2. Модель побудови успішної публічної дипломатії

тегічних комунікацій та зміцнення ролі публічної дипломатії США в зовнішній політиці держави; 2) створення нових комунікаційних інструментів публічної дипломатії та покращення координації технічних питань; 3) організація опитувань та досліджень суспільної думки; 4) підвищення ефективності заходів публічної дипломатії за кордоном шляхом реалізації ініціатив місцевих найманих співробітників з урахуванням їхньої релевантності для цільової аудиторії [19].

Британська Рада зі стратегії публічної дипломатії визначила у 2003 р. публічну дипломатію як діяльність, спрямовану на формування позитивного сприйняття Великої Британії окремими особами та організаціями за кордоном із метою підтримки зовнішньополітичних цілей британського уряду. Основним засобом досягнення окресленої мети було визнано розбудову мережі відносин та партнерства. Згодом таке трактування було уточнено П. Картером, який визначив публічну дипломатію як інформаційну роботу серед іноземної аудиторії (спрямовану на індивідуумів та організації), розбудову мережі відносин із метою покращення розуміння Великої Британії та зміцнення її впливу для досягнення середньо- і довгострокових цілей британського уряду [12, с. 12].

Стратегія публічної та, зокрема, культурної дипломатії Франції закріплена в низці документів, наприклад: «Доповідь Президенту Французької Республіки щодо Франції та глобалізації» від 2007 р., «Франція та Європа у світі: програмний документ зовнішньої політики Франції у Європі та світі на 2008–2020 роки» від 2008 р., Закон Франції № 2010-873 від 27.07.2010 р. «Про зовнішньополітичну діяльність». Проаналізувавши зазначені документи, доцільно виділити 4 ключових прин-

ципи культурної дипломатії Франції: 1) підвищення ефективності культурної дипломатії за допомогою державних та недержавних інституцій, приватних акторів; 2) підвищення інтересу до французьких політичних та культурних цінностей; 3) трансформація руху франкофонії у більш ефективний інструмент із метою промоції французької мови та освітніх ініціатив; 4) полегшення інтернет-доступу до інформації про Францію та її позиції щодо важливих політичних і культурних питань [18, с. 142].

У світовому рейтингу «The soft power 30», побудованому на аналізі шістьох показників (уряд, культура, освіта, глобальна взаємодія, підприємництво та цифровізація) і даних міжнародних опитувань, аналізується ефективність та потужність ресурсів «м'якої сили» 61 держави світу в кожному геополітичному регіоні. За якістю політичних інститутів і дипломатії, репутацією освітньої системи, привабливістю економічної моделі й рештою критеріїв Франція двічі отримувала пальму першості – у 2017 та 2019 рр., поступившись першим місцем Великій Британії у 2018 р. [15].

Очевидним є стрімке зростання ролі суспільства серед акторів публічної дипломатії, що свідчить про новий виток її розвитку. Сучасні науковці говорять про так звану «нову публічну дипломатію» – тобто стимулювання взаємодії між двома суспільствами двох різних держав для досягнення зовнішньополітичних цілей суб'єкта/провідника публічної дипломатії. Українська дослідниця О. Опанасюк зазначає, що нині «під новою публічною дипломатією розуміють вже не односторонню дію держави із власного позиціонування, а діалог сторін, що базується на гуманітарному та інформаційному співробітництві з використанням найновіших комунікаційних технологій» [5, с. 239].

Серед «семи стовпів» публічної дипломатії, окреслених американським фахівцем К. Россом, наскрізним мотивом є підтримка діалогу, пошук і створення сфер взаємних інтересів, співпраця в союзах та об'єднаннях. Корейський науковець Х. Кім, проаналізувавши сучасну практику держав світу в області публічної дипломатії та припустивши, що її головною метою є «завоювання» умів та сердець іноземної аудиторії, виокремив 6 рис, характерних для нової публічної дипломатії: 1) цілеспрямоване нарощування потенціалу «м'якої сили»; 2) підвищення міжнародного авторитету; 3) розвиток двосторонньої симетричної комунікації; 4) прагнення до співробітництва задля досягнення спільних цілей; 5) залучення недержавних акторів та широкого кола зацікавлених сторін; 6) створення сприятливого дипломатичного середовища в міжнародній політиці [14, с. 301–302].

Досвід світових лідерів у застосуванні «м'якої сили» свідчить про те, що успіх публічної дипломатії залежить від послідовного виконання певних кроків. Так, українська дослідниця О. Тищенко-Тишкова зазначає, що ідеальна модель публічної дипломатії держави передбачає «завдання не лише щодо досягнення позитивного сприйняття країни закордонною громадськістю та розбудови діалогу з нею, але й щодо трансляції політичної культури, ціннісних орієнтацій аж до забезпечення зміни політичної культури об'єкта комунікації відповідно до зовнішньополітичних цілей суб'єкта» [8, с. 4]. Схематично це можна зобразити так (рис. 2).

О. Тищенко-Тишкова під новою публічною дипломатією розуміє ефективний інструмент зовнішньополітичної комунікації, розрахований на довготривалу перспективу. Двосторонній діалог розвивається завдяки встановленню відносин довіри між суб'єктом і об'єктом комунікації, розширеним можливостям для двосторонньої передачі політичної культури акторів міжнародних відносин. Варто зазначити, що такі опції відсутні як у практиці пропаганди, так і у практиці державного брендингу. З цією позицією корелює визначення, запропоноване В. Ціватим, який розглядає публічну дипломатію як інструмент довгострокової дії, що створює сприятливий клімат для зовнішньої політики та дипломатії загалом шляхом залучення масової аудиторії – зарубіжної громадськості, журналістів, лідерів думок. В. Ціватий наголошує на тому, що громадська думка цілком може впливати на зовнішню політику національних держав [9, с. 35]. М. Процюк доходить висновку, що публічна дипломатія – це формування громадської думки однією державою в іншій, що здійснюється завдяки державним програмам, засобам масової інформації, діяльності громадських організацій і діаспорних об'єднань, із метою підтримання позитивного іміджу своєї країни [7].

Так, в українській науковій думці простежується

бачення публічної дипломатії як дво- чи багатостороннього процесу, що передбачає зворотний зв'язок. Публічна дипломатія цілком може претендувати на звання нового синкретичного методу у сфері зовнішньої політики держави, що охоплює цілу «екосистему» акторів: політиків, культурних, спортивних, освітніх і наукових діячів, ЗМІ, неурядові організації, користувачів соціальних мереж тощо. Інакше кажучи, публічна дипломатія – це маятник Ньютона, де взаємовплив різних сил викликає певний результат.

Отже, публічна дипломатія як елемент «м'якої сили» посідає важливе місце в зовнішньополітичній стратегії багатьох держав. Ефект «непримусового переконання» дозволяє досягти широкого спектру цілей: зміцнити імідж країни, відстояти національні інтереси, популяризувати різносторонній потенціал у сферах науки, технологій, мистецтва, освіти тощо. У цьому контексті цифрова дипломатія виступає потужним інструментом реалізації чималої кількості окреслених цілей, а соціальні мережі як один з основних її засобів зарекомендували себе як безпрецедентно ефективний механізм у цьому стрімко мінливому світі.

Важко спростувати той факт, що соціальні мережі є важливою інформаційною нішею, завдяки якій вплив на суспільну думку стає прерогативою журналістів, публічних осіб та блогерів. Завдяки глобальній мережі Інтернет соціальні мережі екстраполювались на всю комунікативну спільноту світу. Якщо в роки «холодної війни» лише держави могли дозволити собі масову міжнародну комунікацію (через газети, радіомовлення, неурядові організації), то нині висвітлення подій у режимі реального часу – це загальнодоступна опція для більшості людей. Тому чисельність залучених акторів до процесу створення новин перерозподіляє і сили впливу. З-поміж основних чинників популярності соціальних мереж можна виділити такі: 1) привабливий канал надшвидкої комунікації, що апелює до емоційної сфери та емпатії; 2) змога взаємодіяти з ким завгодно та отримати зворотний зв'язок, оцінити реакцію на трансльований меседж; 3) немає потреби в застосуванні надмірних фінансових ресурсів; 4) рекордна аудиторія (з 7,75 млрд людей у світі 4,54 млрд користуються інтернетом, з яких 3,8 млрд є активними користувачами соціальних мереж).

Дипломатія побудована, перш за все, на традиціях та усталених правилах, тому соціальні мережі як новий інструмент роботи (як і решта нових винаходів) спочатку викликали скептицизм та відторгнення в дипломатів «старої школи». Водночас поступове прийняття нових форм цифрової комунікації, зрештою, призвело до їх інтеграції в поточну роботу дипломата. Звісно, технічні винаходи навряд чи можуть створити нові функції в царині дипломатії, але вони можуть значно

вплинути на шляхи реалізації основних завдань. Так, адаптування новітніх технологій під споконвічні задачі та функції дипломатії внесло штрихи в її образ: зросла відкритість та прозорість дипломатичного дискурсу, розвіялись сутінки навколо роботи дипломата, який перетворився певною мірою на «твіпломата».

Дипломатичні служби багатьох країн використовують інтернет-майданчики для безпосереднього спілкування із зацікавленою аудиторією країни перебування, донесення важливої інформації до якомога більшої кількості іноземців, проведення соціальних опитувань тощо. Соціальні мережі зарекомендували себе як ефективний інструмент «м'якої сили», що долає бюрократичні бар'єри та спрощує комунікацію офіційного адресанта з колом своїх підписників.

Складається враження, що цифрова дипломатія органічно вбудовується у структуру традиційної дипломатії. Оскільки для пересічної людини стало звичним підвищувати креативність, швидкість й ефективність своєї діяльності завдяки цифровим технологіям, дипломати також взяли їх на озброєння. Дискусії щодо доцільності експансії дипломатії в цифровий формат швидко змінили ракурс із «чи варто» на «як швидко». Вже опрацьовуються можливості впровадження технологій «big data» та чат-ботів у роботі консулів та дипломатів, особливо під час підготовки до комплексних багаторівневих переговорів або з метою налагодження комунікацій у кризових ситуаціях. Покращення методів обробки великих масивів даних та їх інтерпретації матиме велике значення для технологій швидкої точкової протидії дезінформації, спрямованої проти країни [13, с. 50].

Нині в багатьох міністерствах закордонних справ пропонують курси медіаграмотності та ведення соціальних мереж. Вочевидь, у багатьох сферах людської діяльності настає цифрова ера, навіть у неповороткій системі державних органів незабаром з'явиться попит на обдаровану в технологічному плані молодь. У таких умовах викликом стане диверсифікація засобів застосування цифрової дипломатії.

Можливості цифрової дипломатії в роботі зовнішньополітичного відомства України до 2014 р. незаслужено залишались непоміченими. Справедливим буде згадати про поодинокі випадки реєстрації українських публічних осіб чи навіть установ у соціальних мережах, які є основним інструментом цифрової дипломатії, проте нерідко активність акаунтів завмирала від самого початку. Якщо ж деякі соціальні мережі і велися систематично, навряд чи можна навести приклад налагодження двосторонньої комунікації, зворотного зв'язку з аудиторією за допомогою офіційних комунікаційних майданчиків у мережі. Скоріш за все, соціальні мережі сприймалися тоді як незрозумілий

модний тренд, а рефлексія на відгуки підписників і залучення аудиторії – своєрідний філософський камінь для алхіміків цифрової дипломатії – взагалі не розглядались як окремий напрям роботи. Тривалий час через соціальні мережі МЗС України транслиувались виключно результати поточної роботи – перебіг зустрічей, «порожні» й приправлені канцеляризмами заяви, накази тощо. До того ж сторінки в соціальних мережах велись переважно українською мовою, що відсікало доступ іноземців до публікованої інформації.

Одним із перших реформаторів цифрової дипломатії України вітчизняні фахівці (зокрема, Л. Літра, Ю. Кононенко) називають колишнього міністра закордонних справ України К. Грищенка, який увів поняття соціальних мереж в український дипломатичний дискурс та продемонстрував ефективність Твіттера у роботі дипломата [4, с. 2]. Втім, спроби змінити статус-кво української цифрової дипломатії «згори» не мали великого успіху, тому що якісний стрибок зумовлюється сукупністю певних факторів. Перш за все, це команда кваліфікованих співробітників, які генерують загальний курс розвитку цифрової дипломатії. По-друге, долучення широкого кола дипломатів до ініціатив згаданої команди, що виступає в ролі мозкового центру. Зрештою, потрібна іскра – такий збіг обставин, за яких попередні два фактори набувають актуальності.

У випадку з цифровою дипломатією України, потужним поштовхом для її розвитку стала необхідність відповідати на інформаційні атаки Російської Федерації, яка розгорнула у кіберпросторі масштабну кампанію з легітимізації або приховування своїх злочинних дій у реальному світі, де існують недоторканні кордони суверенних держав. Серед науковців досі точаться суперечки щодо взаємозв'язку пропаганди так само, як і контрпропаганди, з цифровою дипломатією, але саме фактор зовнішньої військової агресії дав імпульс для експансії дипломатії України ще й у цифрову площину. Згодом потенціал цифрової дипломатії став використовуватись і для просування позитивної риторики щодо України, будучи ефективним інструментом розбудови іміджу України на міжнародній арені, посилення інформаційної присутності України в медійному полі закордонних аудиторій тощо.

За нетривалий період свого стрімкого розвитку цифрова дипломатія України пройшла кілька важливих етапів. Почати варто з включення поняття цифрової дипломатії України в державні документи, наприклад, Доктрину інформаційної безпеки України. Серед пріоритетів державної політики в інформаційній сфері щодо формування позитивного міжнародного іміджу України в документі згадується розвиток публічної дипломатії, у тому числі культурної та цифрової [3]. Не менш важливим кроком стало запровадження концепції цифрової дипломатії в роботу МЗС України, що

зумовило подальшу інституціоналізацію її практики. У 2015–2016 рр. за участі новоствореного Управління публічної дипломатії (у 2020 р. реформатованого в Департамент публічної дипломатії) було завершено ребрендинг соціальних мереж Міністерства, реєстрацію усіх посольств України в соціальних мережах. Створення спеціалізованого структурного підрозділу, до сфери компетенції якого входили питання цифрової дипломатії, стало черговим кроком у реформуванні МЗС задля створення в Україні професійної дипломатичної служби за найкращими світовими зразками [2]. Систематична командна робота над посиленням присутності України в міжнародному інформаційному просторі та активність МЗС і дипломатичних установ України в соціальних мережах дали змогу провести низку потужних інформаційних онлайн-кампаній (#RussiaInvadedUkraine, #StopFake, #LetMyPeopleGo, #CrimealsUkraine тощо), що привернули увагу спільноти та значно розширили аудиторію підписників сторінки МЗС України у Твітері. Управлінням публічної дипломатії було також започатковано практику синхронних онлайн-кампаній у соціальних мережах українських посольств тривалістю від кількох тижнів до місяця (або довше). Такі уніфіковані кампанії передбачають одночасне розміщення на сторінках Посольств у Твітер та Фейсбук матеріалів, підготовлених МЗС для донесення ключових меседжів до іноземних аудиторій щодо збройної агресії РФ, боротьби України за власну незалежність, туристичний, науковий, інвестиційний потенціал тощо. Загалом українська дипломатія соціальних мереж із 2014 р. зазнала істотних трансформацій, перетворившись на потужний інструмент протидії російській пропаганді та поширення об'єктивної інформації про Україну. І хоча нині сформувати «правильне» сприйняття доволі важко, оскільки офіційні позиції та «прісні» заяви почали губитись серед альтернативного інформаційного потоку в соціальних мережах і відеохостингах, цифрова дипломатія України зробила квантовий стрибок у бік освоєння потужного інструментарію соціальних мереж. Аналіз активності облікового запису МЗС України у Твітері за 2013–2018 рр. демонструє, що за ці 5 років кількість твітів з офіційної сторінки МЗС зросла в 50 разів (з 1047 до 50 987), при чому пік зростання припадає на 2014 р. Пропорційно щодо динаміки твітів зростала і кількість фоловерів сторінки (з 760 у 2013 р. до 82 621 у 2018 р.).

Загострення епідеміологічної ситуації у світі у зв'язку з поширенням коронавірусу значно актуалізувало потенціал цифрової дипломатії. Вперше в історії світової дипломатичної практики віртуальні платформи стали чи не єдиним місцем для зустрічі дипломатів, політиків і державних діячів, перетворюючи інструментарій цифрової дипломатії з допоміжного на ключовий у питан-

нях міжнародної взаємодії. Так, в Україні та світі політичні події найвищого рівня вже переходять в онлайн. У квітні 2020 р. Україна почала головування у Форумі безпекового співробітництва ОБСЄ в онлайн-режимі; відбулися перші віртуальні візити Прем'єр-міністра та Міністра закордонних справ України до Німеччини в режимі відеоконференцій. Як зазначає заступник директора Дипломатичної академії України ім. Геннадія Удовенка Є. Габер, «пандемія продемонструвала, що за бажання значну частину міжнародних відносин можна легко перевести в «цифровий» формат» [6].

Публічна й культурна дипломатія теж переходить у світ соціальних мереж та онлайн-майданчиків. Про цифровізацію культурної дипломатії свідчить зростаюча популярність віртуальних подорожей музеями світу, домашніх концертів у прямому ефірі та тематичних «зустрічей» у мережі на різних рівнях. Так, цифрова культурна дипломатія слугує прекрасним засобом для просування різних іміджевих ініціатив на рівні країни – від посилення присутності в міжнародному інформаційному полі до популяризації національних культурних продуктів на світовій арені. У цьому контексті варто зазначити, що медіаактивність посольства істотно впливає на сприйняття держави громадянами, політичними і діловими колами країни перебування. Соціальні мережі закордонних дипломатичних установ країни відіграють важливу роль у реалізації окреслених іміджевих ініціатив, адже вони вже акумулювали навколо себе певну аудиторію і потребують лише якісного контенту.

Суттєвою перевагою проектів у цифровій сфері є низький рівень фінансових затрат на їх організацію та проведення. У разі потреби реалізацію такого проекту можна забезпечити шляхом використання внутрішніх інтелектуальних і творчих ресурсів. Щодо організаційної підготовки, алгоритм планування віртуального заходу майже не відрізняється від його «звичайного» аналогу. Перш за все необхідно промоніторити діяльність ключових генераторів ініціатив у сфері публічної дипломатії та укласти список цікавих ідей, тоді як аналіз специфіки країни перебування й наявних ресурсів дасть змогу адаптувати чи відредагувати відібрані ідеї так, щоб їх реалізація стала можливою. Під час такого брейн-шторму важливо врахувати всі особисті компетенції, що можуть стати у нагоді в процесі планування заходів: знання мови, професійні інтереси, творчий досвід тощо. У процесі прийняття рішення щодо доречності того чи іншого заходу варто також співвідносити фактори результативності та складності реалізації. Так, немає сенсу витратити ресурси на завідомо неефективний проект або братися за планування заходу з низькою результативністю при високому рівні організаційної складності. В умовах обмеженого та бюрократизованого фінансування, кадрової

і ресурсної нестачі особливо важливо забезпечити креативний підхід до вирішення поставлених задач, а також дати чіткі відповіді на три основних запитання: 1) якою є цільова аудиторія; 2) які очікувані результати від реалізації заходу; 3) чи можна долучити партнерів чи волонтерів до реалізації.

Культура, освіта і спорт видаються найбільш перспективними напрямками в контексті зміцнення позицій у медіапросторі країни перебування та просування культурного потенціалу своєї країни. Мова цих видів людської діяльності універсальна та загальнозрозуміла, а тому слугує ідеальним фундаментом для пошуку спільних точок дотику й розбудови діалогу.

На нашу думку, доцільно запропонувати такі проекти у сфері цифрової публічної дипломатії, які можуть бути ініційовані українською стороною. Високу результативність та середню складність виконання можуть мати: 1) онлайн-конкурс на найкращий вірш, малюнок (чи долучення до міжнародного проекту, наприклад, в освітній сфері) тощо; 2) публікація в соціальних мережах Посольства відеопривітання українського співака/музиканта з виконанням популярної у країні перебування пісні/мелодії (відповідно до нагоди); 3) телеміст або відеоконференція між школярами/студентами освітніх закладів двох країн; 4) онлайн майстер-клас або відеотренування від українських спортсменів для підтримання фізичної форми та ін.

Середня результативність із низькою або середньою складністю виконання може бути досягнута шляхом реалізації: 1) інтелектуального брейн-рингу в соціальних мережах Посольства; 2) інформаційної кампанії щодо конкретної нагоди; 3) читання української поезії мовою країни перебування в ефірі однієї з місцевих радіостанцій (за наявності готового перекладу) тощо. Такий результат може принести також публікація в соціальних мережах Посольства аудіо-подкасту з українським перекладом літературного твору одного з письменників країни перебування, проте цей проект є складнішим у виконанні порівняно з попередніми.

Запропоновані вище проекти доцільно заздалегідь розміщувати у щомісячному або щоквартальному плані цифрової публічної дипломатії. Це дасть змогу оптимізувати їх організаційну підготовку та підібрати відповідні міжнародні або національні свята чи знаменні дати, до яких можна приурочити згадані проекти.

Отже, протягом понад 150-річної історії існування термін «публічна дипломатія» змінював конотацію відповідно до обставин різних епох. Запит на відкритість, пропаганда, м'яка сила – саме з цими поняттями асоціювалася публічна дипломатія у різні часи. На сучасному етапі публічна дипломатія сприймається переважно як дво- чи багатосторонній процес, що передбачає зворотний зв'язок. Однією з ключових цілей публічної дипло-

матії є розбудова розгалуженої комунікаційної мережі, що створювала би сприятливе підґрунтя для зовнішньої політики та дипломатії загалом.

Ключовим результатом є визначення зростаючої ролі цифрової дипломатії як інструменту публічної дипломатії. Конкурентні переваги цифрової дипломатії в еру глобальної цифровізації дають змогу перевести значну кількість проєктів публічної дипломатії у віртуальний вимір. При цьому ефективність проєктів може навіть зрости, адже аудиторія і масштаб покриття в мережі в рази більші, ніж у реальному житті, а організаційна вартість значно менша.

Запропоновані у статті проєкти цифрової публічної дипломатії України спрямовані на досягнення комплексних зовнішньополітичних цілей – зміцнення позицій України в міжнародному інформаційному полі, а також просування її різностороннього потенціалу за кордоном. Три основні вектори плану – культура, освіта і спорт – видаються найбільш перспективними напрямками в контексті реалізації поставлених цілей. За кожним із зазначених векторів наведені проєкти заходів у цифровому форматі, побудовані на принципах креативності, залучення внутрішнього інтелектуального та творчого ресурсів.

Висновки. У результаті аналізу основних віх історії світової та української публічної дипломатії було з'ясовано, що на сучасному етапі її розвитку першочерговою задачею багатьох держав є налагодження тривалого двостороннього діалогу з цільовою аудиторією із залученням якомога більшої кількості державних та приватних акторів. Обґрунтовано, що розбудова взаємодовіри та зміна політичної поведінки об'єкта комунікації як вищі цілі нової публічної дипломатії актуалізують роль закордонних дипломатичних установ. Посольства – це медіатори між національною та закордонною аудиторією, оскільки саме за посередництвом дипломатів як агентів розуміння налагоджуються та підтримуються зв'язки з місцевою громадськістю, створюється імідж та формується підґрунтя для просування національних інтересів.

Під тиском зовнішніх обставин (безпрецедентне зростання впливу соціальних мереж на світові процеси, обмеження фізичних пересувань у зв'язку із загостренням епідеміологічної ситуації у світі) цифрова дипломатія перетворюється на потужний інструмент реалізації значної кількості цілей публічної дипломатії. Вперше в історії традиційної дипломатії цифрові технології стали відігравати основну, а не допоміжну роль. Обґрунтовано, що органічне вписування інструментарію цифрової дипломатії у площину публічної дипломатії відбулося завдяки таким унікальним перевагам: порівняно низький бюджет, доступ до великої аудиторії, можливість швидкої двосторонньої комунікації та зворотного зв'язку. З'ясовано, що медіатизація

публічної, зокрема, культурної дипломатії сприяє залученню ширшого кола акторів до реалізації поставлених цілей. Водночас здійснення успішної цифрової дипломатії потребує захисту даних та безпеки в мережі, що може стати предметом подальших наукових студій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балабанов К., Трофименко М. Публічна дипломатія як відповідь на виклики сучасності. *Україна дипломатична*. 2013. Вип. 14. С. 989–1021.
2. В МЗС створено новий напрям роботи – публічна дипломатія. *МЗС України* : вебсайт. URL: <https://mfa.gov.ua/news/43433-v-mzs-stvoreno-novij-napryam-robotipublichna-diplomatija> (дата звернення: 17.05.2020).
3. Доктрина інформаційної безпеки України / Затверджено Указом Президента України від 25.02.2017 року № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення: 17.05.2020).
4. Літра Л., Кононенко Ю. Твітер-дипломатія: як новітні технології можуть посилити міжнародні позиції України? *Institute of world policy*. 2013. № 1. С. 1–12.
5. Опанасюк О.І. Особливості сучасної публічної дипломатії. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 117. С. 238–243.
6. Поствірусна дипломатія: як сучасні технології та карантин змінюють міжнародні відносини. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/04/23/7109048/> (дата звернення: 17.05.2020).
7. Процюк М.В. Роль публічної дипломатії у сучасних українсько-польських відносинах : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2017. 225 с.
8. Тищенко-Тиськовець О.М. Публічна дипломатія у системі зовнішньої політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. Київ, 2011. 20 с.
9. Ціватий В. Публічна дипломатія: традиції, тренди та виклики (досвід і пріоритети для України). *UA Foreign Affairs*. 2014. Вип. 6. С. 32–36.
10. Cull J.N. Public diplomacy before Gullion: the evolution of a phrase. *USC Center on Public Diplomacy*. URL: <https://www.uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase> (04.04.2020).
11. Dale H., Lord C. Public diplomacy and the Cold War: lessons learned. *The heritage foundation*. URL: <https://www.heritage.org/defense/report/public-diplomacy-and-the-cold-war-lessons-learned> (04.04.2020).
12. Great Britain Foreign Affairs Committee. Third report from the Foreign Affairs Committee session 2005-06: Public diplomacy, London : The Stationery Office Limited, 2006, p. 12.
13. Hocking B., Melissen J. Diplomacy in the Digital Age. *Netherlands Institute of International Relations Clingendael*. 2015. 58 p.
14. Kim H. Bridging the theoretical gap between public diplomacy and cultural diplomacy. *The Korean Journal of International Studies*. 2017. Vol. 15-2. P. 294–326.
15. Mcclory J. The Soft Power 30 index. *USC Center on public diplomacy*. URL: <https://softpower30.com> (13.04.2020).

16. Melissen J. The new public diplomacy: soft power in international relations. New York : Palgrave Macmillan, 2005. 246 p.

17. Nye J. S. Soft power: the means to success in world politics. New York : Public Affairs, 2004. 191 p.

18. Pranaityte G. The role of governmental institutions in the context of French cultural diplomacy. *Kaunas: Politikos mokslų almanachas*. 2014. Vol. 15. P. 137–172.

19. United States Advisory Commission on Public Diplomacy. Comprehensive annual report on public diplomacy and international broadcasting 2019. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/01/2019-ACPD-Annual-Report.pdf> (13.04.2020).

20. Wallin M. A new American message: executive summary. *American security project*. URL: <https://www.americansecurityproject.org/a-new-american-message/> (04.04.2020).

REFERENCES:

1. Balabanov K., Trofimenko M. (2013) Publichna dyplomatiya yak vidpovid na vyklyky suchasnosti [Public diplomacy as a response to modern challenges]. *Diplomatic Ukraine*. Vol. 14. P. 989–1021 [in Ukrainian].
2. V MZS stvoreno novyi napryam roboty – publichna dyplomatiya. *MZS Ukrainy*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/43433-v-mzs-stvoreno-novij-napryam-robotipublichna-diplomatija> (17.05.2020) [in Ukrainian].
3. Doctryna informatsiynoi bezpeky Ukrainy [Doctrine of information security of Ukraine]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (17.05.2020) [in Ukrainian].
4. Litra L., Kononenko Yu. (2013) Tviter-dyplomatiya: yak novitni tekhnolohii mozhut posylyty mizhnarodni pozytsii Ukrainy? [Twitter diplomacy: how new technologies could enhance the position of Ukraine on the international arena?] *Institute of world policy*. Vol. 1. P. 1–12 [in Ukrainian].
5. Opanasiuk O. (2017) Osoblyvosti suchasnoi publichnoi dyplomatii [Features of modern public diplomacy]. *Gileya: Naukovyi visnyk*. Vol. 117. P. 238–243 [in Ukrainian].
6. Postvirusna dyplomatiya: yak suchasni tekhnolohii ta karantyn zminuyut mizhnarodni vidnosyny [Post-virus diplomacy: how new technologies and quarantine change the international relations]. *Yevropeyska Pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/04/23/7109048/> (17.05.2020) [in Ukrainian].
7. Protsiuk M. (2017) Rol publichnoi dyplomatii u suchasnykh ukrainsko-polskikh vidnosynakh [The role of public diplomacy in modern relations between Ukraine and Poland]. PhD thesis: Chernivtsi, 2017. 225 p. [in Ukrainian].
8. Tyshchenko-Tyshkovets O. (2011) Publichna dyplomatiya u systemi zovnishnoi polityky [Public diplomacy in the foreign affairs policy]. 20 p. [in Ukrainian].
9. Tsviatyi V. (2014) Publichna dyplomatiya: tradytsii, trendy ta vyklyky (dosvid i prioriteti dlya Ukrainy) [Public diplomacy: traditions, trends and challenges (Ukraine's experience and priorities)]. Kyiv: UA Foreign Affairs. Vol. 6. P. 32–36. [in Ukrainian].
10. Cull J.N. Public diplomacy before Gullion: the evolution of a phrase. *USC Center on Public Diplomacy*. URL: <https://www.uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase> (04.04.2020).

11. Dale H., Lord C. Public diplomacy and the Cold War: lessons learned. *The heritage foundation*. URL: <https://www.heritage.org/defense/report/public-diplomacy-and-the-cold-war-lessons-learned> (04.04.2020).

12. Great Britain Foreign Affairs Committee. Third report from the Foreign Affairs Committee session 2005-06: Public diplomacy, London: The Stationery Office Limited, 2006, p. 12.

13. Hocking B., Melissen J. Diplomacy in the Digital Age. *Netherlands Institute of International Relations Clingendael*. 2015. 58 p.

14. Kim H. Bridging the theoretical gap between public diplomacy and cultural diplomacy. *The Korean Journal of International Studies*. 2017. Vol. 15-2. P. 294–326.

15. Mcclory J. The Soft Power 30 index. *USC Center on public diplomacy*. URL: <https://softpower30.com> (13.04.2020).

16. Melissen J. The new public diplomacy: soft power in international relations. New York: Palgrave Macmillan, 2005. 246 p.

17. Nye J. S. Soft power: the means to success in world politics. New York: Public Affairs, 2004. 191 p.

18. Pranaityte G. The role of governmental institutions in the context of French cultural diplomacy. *Kaunas: Politikos mokslų almanachas*. 2014. Vol. 15. P. 137–172.

19. United States Advisory Commission on Public Diplomacy. Comprehensive annual report on public diplomacy and international broadcasting 2019. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/01/2019-ACPD-Annual-Report.pdf> (13.04.2020).

20. Wallin M. A new American message: executive summary. *American security project*. URL: <https://www.americansecurityproject.org/a-new-american-message/> (04.04.2020).

Digital diplomacy of Ukraine as an element of new public diplomacy

Seheda Olha Olehivna

Master of Arts in Oriental Philology,
Third Secretary
of the Embassy of Ukraine in Kuwait
Kuwait, Surra, block 5, str. 1, building 37

The article provides an overview of the «public diplomacy» concept and its current interpretations in the World's and Ukrainian diplomatic practice. One of the major issues addressed in the article is deployment of the potential of Ukraine's public diplomacy in the digital format. Given a modern understanding of the term "public diplomacy" in the diplomatic practice of the countries with the longest history of public diplomacy (i.e. France, USA, UK), the article discusses key objectives of public diplomacy within the foreign policy course. A brief history of the institutionalization of Ukraine's digital diplomacy reveals its weak sides: lack of understanding of the digital diplomacy's potential, insufficient attention to the digital diplomacy strategy in the Foreign Ministry's agenda, unsolved personnel and organizational issues.

Significance of this research is related to the rapid digitalization of the world processes and increasing the importance of digital diplomacy within the toolkit of public diplomacy.

The purpose of the article is to clarify the role of public diplomacy in the state foreign policy and to highlight the potential of digital diplomacy. The study is held basing on the systematic, structural and functional methods as well as the method of content analysis.

The research made it possible to trace the process of institutionalization and development of digital diplomacy of Ukraine and to determine the role of its' foreign diplomatic missions in the implementation of a successful public diplomacy. The major outcome of this research constitutes a proposal of public diplomacy projects to be held in the digital format, using the social networks of diplomatic missions abroad. The implemented study also confirms that the digital diplomacy in terms of public diplomacy projects has a significantly high effectiveness.

It has been proven that the activation of a creative approach and internal intellectual resources as well as the elaboration of a monthly or a quarterly digital plans of public diplomacy is very helpful in order to optimize the event planning process.

Key words: audience, communications, soft power, event planning, public diplomacy, social media, digital diplomacy.

Sedliar Yuliia Oleksandrivna
Yaroshenko Vira Mykolaivna

Instruments of foreign policy in the post-bipolar system of international relations

UDC 327.1:«1991/2019»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.22>

Sedliar Yuliia Oleksandrivna
Doctor of Political Sciences,
Professor at the Department
of Administrative and Constitutional Law
Admiral Makarov National University
of Shipbuilding
Heroes of Ukraine str., 9, Mykolaiv,
Ukraine

Yaroshenko Vira Mykolaivna
Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Social Work
V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National
University
Nikolskaya str., 24, Mykolaiv, Ukraine

It is undeniable that economic sanctions have become an international relations tool of choice in the post-bipolar era. The range of nations that have become targets of this foreign policy instrument is growing month by month, as is the list of those states applying the sanctions. This rush to sanction has generated a great deal of criticism in both academic circles and among the multinational firms that are typically the bearers of a large part of the implicit taxation that economic sanctions represent. It is a reasonable generalization to characterize international economic sanctions as overused, ineffective, and unfair. Nevertheless, this characterization of sanctions is a generalization. In order to more fully understand what should be used and what should not, what is effective and what is not, and what is fair and what is not, a better understanding of what economic sanctions do is necessary. The objective of this study was to establish influence of non-military instruments on contemporary international relations. It opens with the review of coercive economic tools and then goes on to explore the impact of soft power on the world policy. The article surveys the definitional issues of the economic sanctions in the international relations theory. It gives a review of the conceptual background of the economic sanctions through the prism of the classical methodological approaches of international relations theory and then goes on to explore the variables of the efficiency of economic sanctions as foreign policy tool. Then article scrutinizes of what soft power is and what are the origins and sources of soft power in contemporary international relations. Then the compound elements of soft power and its implications are analyzed. The authors explain the relations between soft power and smart power, focuses on historical context in which the concept of soft power was formulated, discuss the contemporary communication strategies in international relations. In conclusion the authors advocate the idea of necessity for Ukrainian diplomacy to pay more attention on elements of soft power, sanctions strategy and stress that in contemporary world policy the soft power may become not only an effective tool to secure national interests of Ukraine but the mean to deter Russian influence.

Key words: foreign policy, international relations theory, economic sanctions, soft power, smart power, foreign policy of Ukraine, communication strategies.

Introduction. For the past years non-military influence (economic sanctions and soft power) acquired growing prominence in foreign policy of the great powers. The US, the EU, China and Japan employ non-military tools in responding to the Iranian and North Korean nuclear crises that threaten their security. Non-military instruments these are means of great powers by which they seek to influence the behavior of target states, to demonstrate leadership, to resolve international conflict and to express common values. Above all, because economic rather than military strength is increasingly seen by states as the prime determinant of international power, non-military tools may begin to assume an even more prominent role.

Problems of formation and development of the sanctions policy were researched mainly by foreign scientists, such as J. Blanchard, D. Cortright, D. Drezner, J. Galtung, G. Lopez, M. O'Sullivan, R. Pape, N. Ripsman, et al. Nevertheless, scientific understanding of sanctions policy has a different vision and conceptual structure depending within which framework of theoretical school this concept is considered. But whatever the school, there is a general agreement among experts that under definite circumstances sanctions strategy is capable not only to guarantee state's national interests but to maintain international peace and security. Among Ukrainian scholars, the issues of sanctions strategy are widely outlined in the publications of S. Galaka, V. Pahil,

Yu. Romanenko, V. Vasilenko, and others. Soft power has become part of popular political discourse since it was coined by Harvard's Joseph Nye in his 1990 book, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, strengthened by his *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, and further elaborated in *The Powers To Lead* [12–17].

The purpose of this research is to analyze the nature of non-military instruments (economic sanctions, soft power and communication strategies) of foreign policy within the international relations theory, because these tools are becoming increasingly central to shaping strategic outcomes in the XXI century.

The research is based on the groups of methods. The study used a case study approach, comparative approach, methods of textual analysis and generalization.

Results. At first, we will try to conceptualize the definition of the economic sanctions in the international relations theory. There is no generally accepted definition of economic sanctions. The term "economic sanctions" is one of the more confused and confusing to have entered the lexicon and discourse of international politics. Part of the ambiguity surrounding the term stems from the fact that the word "sanctions" in everyday usage carries multiple meanings. According to the Oxford Concise Dictionary, the term can connote the granting of official permission or approval and, at the same time, a penalty or punishment

for disobeying a law or rule [1; 3, p. 11]. Confusion also results from the tendency of many scholars to use the term “sanctions” interchangeably with a raft of other descriptors, such as “economic statecraft”, “economic coercion”, “economic warfare”, “economic diplomacy” [2; 4, p. X]. In the view of the above different definitions of economic sanctions we will analyze more thoroughly.

For instance, Daniel Drezner, a towering figure who made path breaking and enduring contributions to political analysis of the economic sanctions, the author of the “sanctions paradox”, defines economic sanctions as “the threat or act by a nation-state or coalition of nation-states, called the sender, to disrupt economic exchange with another nation-state, called the target, unless the targeted country acquiesces to an articulated political demand” [2, p. 2]. R.J. Ellings ascertains economic sanctions as the governmental policies that cut or curtail economic relations in order to coerce the target country(ies) into behaving in accordance with the sanctioner’s(s’) objectives [5, p. 16]. G. Lopez and D. Cortright qualify economic sanctions as the “coercive foreign policy action of a nation(s) in which it intentionally suspends customary economic relations such as trade and/or financial exchanges in order to prompt the targeted nation to change its policy or behavior [5, p. 15]. N. Crawford determines economic sanctions as “the denial of customary interactions (strategic, economic, or social); they are intended to promote social, political, or economic change in a target state” [6, p. 5]. According to J. Blanchard, N. Ripsman and Shambaugh, economic sanctions strategy is the particular form of the coercive foreign policy in which a state disrupts its normal economic relations with another state in order to achieve one of the following objectives: (1) to induce the targeted state to change its behavior; (2) to generate popular pressure on the government that causes it to change its policies; or (3) to provoke a coup or revolt that leads to the emergence of a new government that will act in accordance with the sanctioning state’s wishes [7, p. 219; 8, p. 4]. Rennack evaluates economic sanctions like “coercive measures imposed by one country, or coalition of countries, against another country, its government or individual entities therein, to bring about a change in behavior or policies [9]. American theorist in economic sanctions policy M. O’Sullivan characterizes economic sanctions as the deliberate withdrawal of normal trade or financial relations for foreign policy purposes [10, p. 12].

Theorists in international politics distinguish economic sanctions from economic wars. For instance, R. Pape illustrates the difference between these two categories. According to the scientist, economic sanctions “seek to lower the economic welfare of a target state by reducing international trade in order to coerce the target government to change its political

behaviour” [11, p. 93–94]. By contrast, an economic war takes place “when a state threatens to inflict economic harm... in order to persuade the target state to agree to terms of trade more favorable to the coercing state” [11, p. 94].

Economic sanctions operate in a similar way to military warfare. Both share the same end, the “political disintegration of the enemy so that he gives up the pursuit of his goals. The method used is value deprivation” [1, p. 386]. The theory foresees a roughly proportionate relation between both phenomena: the more intense the value-deprivation, the more widespread the political disintegration in the target state. J. Galtung explains: “The idea is that there is a limit to how much value deprivation the system can stand, and that once this limit is reached (resulting in a split in leadership or between leadership and people), then political disintegration will proceed very rapidly and will lead to surrender or willingness to negotiate” [1, p. 388].

Thus, two central definitional elements can be discerned in the concept of economic sanctions: the coercive measures need to be economic in nature and its aim needs to be political.

On the other hand, it is necessary to underscore that the key methodological issue of identifying the variables of the economic sanctions efficiency remains unresolved in international relations scholarship. None of the classical schools has emerged uncontested through its capacity to provide an unequivocal answer to the puzzle of why economic sanctions in some cases fail to achieve desirable outcome. Generally, the international relations theory determines that the policy of economic sanctions effectiveness as a mechanism of the states’ national interests quarantine depends on the wide international political support of the sanctions on the part of the great states on all stages of their implementations. It is provided by the coincidence of their national interests in the target country and foreign political attraction of the geopolitical surrounding states of the target country towards realization of the sanctioned measures. The policy of economic sanctions effectiveness also depends on such a factor as the formed normative and legal base which defines the principles and regulates the peculiarity of the policy of economic sanctions implementation related to the target country. The next factors are: institutional providing of the sanctioned measures realization; export and import dependence of the target country on the state-sanctioner which is often quaranteed by the previous positive political relationships between the state-sanctioner and the objective state. It also depends on the moderation of diplomacy goals the policy of sanctions is aimed at, which are to be corrected in the foreign political activity of the objective state but are not directed on the changing of political regime in the target country. Additional factor is the presence of formed political opposition in the objective country which is oriented on the state which real-

izes the policy of sanctions, demonstrates readiness to satisfy its goals when the mechanisms of the population influence on making political decisions exist.

In XXI century the processes of globalization and the information revolution led to essential transformation of the international system, which is now composed of three different spheres: a military sphere, where the USA has unipolar control but there are several states with a growing military potential as China and Russia and which are ready to become rivalries to the American presence around the world; an economic sphere, where there is a multipolarity shared by the USA, the European Union and Japan; and a third transnational sphere, where a diversity of state and non-state agents coexist [13, p. 39]. The characteristics of the emerging threats also have their origins in the processes of globalization and the information revolution: their main agents are non-state entities that exist and act in the transnational sphere. If hard power resources can be effective in the military and economic spheres, only soft power can work at the transnational level and in reality of proxy war. For Ukraine which is evolved in a war conflict with Russia the soft power instruments can become effective tools to secure national interests of Kyiv. So in terms of aggravation of Ukrainian-Russian confrontation in its bilateral and multilateral dimensions, the issue of the content and consequences of the soft power mechanism, the soft power mechanism's role in the relations among countries require an in-depth study.

Let now look at theoretical formulation of soft power. The concept of soft power that is well known throughout the world is only the definition used by professor Joseph Nye; nevertheless, it is not the only one and its various definitions are not free of contradictions among them.

Taking into considerations mentioned above, we are addressing the conceptualization of soft power given in Nye's main works.

We will begin with a brief discussion about the nature of power, admittedly one of the most disputed concepts in political science and international relations. Nye opts for a succinct definition: 'power is the ability to influence the behavior of others to get the outcomes one wants' [12, p. 25–29; 13, p. 4–5; 14, p. 1–5]. This conciseness allows him to focus on other aspects of power in international relations, as he moves on to articulate the distinction between hard and soft power. The concepts are twofold: 'The distinction between hard and soft power is one of degree, both in the nature of the behavior and in the tangibility of the resource' [12, p. 267; 13, p. 176; 14, p. 7]. This distinction between power behaviors and power resources is the crucial element in Nye's concept of soft power.

Thus, Nye defines soft power as the ability to make others want what you want. In this sense, soft power is the opposite of hard power, the ability to make oth-

ers do what you want. As traditionally understood in international relations theories, hard power presupposes an active and direct engagement of the actors involved, expressed by incentives or threats, and is usually related to military force or economic resources. Soft power, which Nye also calls co-optive or indirect power, rests on the attraction a set of ideas exerts, or on the capacity to set political agendas that shape the preferences of others. Therefore, soft power is related to intangible resources like culture, ideologies and institutions [12, p. 31–35].

According to Nye, power behaviors are ways of exercising power. Different types of behavior form a spectrum ranging from command power to co-optive power. Command power is the ability to change what others do, while co-optive power is the ability to shape what others want. Therefore, command power is manifested through acts of coercion and persuasion, and co-optive power can be seen in the attraction exerted by a given agent and his capacity to define political agendas.

The second distinction between hard and soft power deals with the tangibility of power resources. However, the scientist does not apply any specific terminology at this point. Referring to tangibility, Nye uses the terms hard power resources and soft power resources. Hard power resources are well known: population, territory, natural resources, the size of the economy, armed forces, technological development, among others. These are tangible resources. In opposition, soft power resources are characteristically intangible resources: culture, ideology, values and institutions are the most common examples.

It is also worth noting that in all works of Nye there is no discussion on the meaning of tangibility. The question of what would qualify a resource as tangible or intangible is not a simple one. Nye classifies economic resources as tangibles, but an argument could be made that most of the time they do not have a physical existence. A financial agreement lending money to a developing country could save its economy from a major crisis, but it is not easy to see the tangibility of this power resource – especially in credibility crisis, as economists well know. On the opposite side of the spectrum, Nye classifies institutions as intangible resources. It is comprehensible that he might be referring to institutional ideas and what they represent, but some institutions have physical existence, very important and present ones, running projects and programs all over the world. The fact is that Nye leaves the reader with no criteria to address the tangibility of power resources.

In any case, the distinction between hard and soft power is given by taking together the nature of the agent's behavior and the tangibility of the resources. However, a serious problem arises directly from this articulation. It has to do with the relation between power behaviors and power resources: "... soft power resources

tend to be associated with co-optive power behavior, whereas hard power resources are usually associated with command behavior. But the relationship is imperfect" [12, p. 267; 13, p. 176; 14, p. 7]. The logical consequence of the terminology used by Nye is that command power is related to hard power resources, and co-optive power to soft power resources. But these relations do not always hold true: it is possible for command power behavior to utilize intangible soft power resources, in the same sense that co-optive power behavior can make use of tangible hard power resources. Actually, it is even possible that command power creates soft power resources, or that co-optive power creates hard power resources.

On the other hand, it is necessary to stress that the question that is not properly explored in Nye's first books on soft power is the dependence of soft power resources on hard power resources: would soft power resources be effective only when hard power resources exist to sustain them? This question is not answered in the first two books, but in the last one the author underlines: "... soft power does not depend on hard power" [17; 14, p. 9]. Instead of a theoretical argument, Nye presents examples to justify his statement. First, he presents the Vatican as an unquestionable example of soft power (after recounting Stalin's disdainful question about how many divisions the Pope controls). Other examples are contemporary Norway, Canada and Poland that, according to Nye, have recently displayed a stronger influence on international politics than their hard power resources would predict, due to the use of soft power resources in their foreign policies.

Communication as an element of soft power has a significant impact on foreign policy, both in the policy-making process and at a higher level associated with the nexus of foreign policy and international relations. Communication involves the transmission or conveying of information through a system of symbols, signs, or behavior. Communication connects individuals and groups; (re)constructs the context; and defines, describes, and delineates foreign policy options. The current trends are the synthesis in many areas, with a focus on the psychological processes associated with who communicates, how, to whom, and with what effect in the realm of foreign policy; and with the structural characteristics of communication or discourse. The major areas of publications on foreign policy and communication include: (a) the making of foreign policy and the role of mass media in this process; (b) how foreign policy is understood as a communicated message by allies and adversaries in international relations; and (c) constructivism, poststructuralism, and discourse analysis. Within the scope of foreign policy and media falls work associated with the *CNN effect*, framing, and public opinion. Works within international relations have focused on how foreign policy signals international intent, including threat and willingness to cooperate [18].

Conclusions. Summing up the above mentioned we admit that economic sanctions as the foreign policy tool that prescribes the disruption of economic relations in order to coerce the target state to change disapproved policy. Theorists assume that the main goal of economic sanctions is to change target country's behavior as desired by a sanctioning state. Thus, scientists suppose that compellence is the main aim which pursues sanctioning country. Other goals of economic sanctions are specific deterrence, weakening, international and domestic symbolism.

Scholars are unanimous in the opinion that economic harm leads to political disintegration brought about by an unwillingness of the population in the target country to suffer economically because of internationally unpopular policy.

Soft power is the use of attraction and persuasion rather than the use of coercion or force in foreign policy. It arises from the attractiveness of a country's culture, political ideals and policies, whereas hard power develops out of a country's military or economic might. Thus, the soft power of a country rests primarily on three resources: its culture (in places where it is attractive to others), its political values (when it lives up to them at home and abroad) and its foreign policies (when they are seen as legitimate and having moral authority). On the other hand, the set of liberal ideas promoted by the USA and shared by other Western states, such as democracy and free markets, made soft power resources easier to implement. With other states sharing the same principles and values, the costs of maintaining the order through economic incentives or military threats were reduced. Once again, development and exercise of soft power made the position of democracy in the contemporary international system less difficult to maintain.

REFERENCES:

1. Galtung J. (1967) On the Effects of International Economic Sanctions. With Examples from the Case of Rhodesia, *World Politics*, 19 (3), 378–416.
2. Drezner D. (1999) The Sanctions Paradox. *Economic Statecraft and International Relations*. 342 p.
3. Taylor B. (2010) *Sanctions as Grand Strategy*. 123 p.
4. Weintraub S. (1982) *Economic Coercion and US Foreign Policy: Implications of Case Studies from the Johnson Administration*. 234 p.
5. Ellings, R.J. (1999) The End of Economic Sanctions? in *Private Property and National Security: Foreign Economic Sanctions and the Constitution*. R.J. Ellings, H. Gregorian, M. Leigh and J.A. Swindler. Washington, DC, The National Legal Center for the Public Interest, 15–29.
6. Crawford N., Klotz A. (1999) *How Sanctions Work: Lessons from South Africa*. 292 p.
7. Blanchard J., Ripsman N. (2000) Asking the Right Question: When Do Economic Sanctions Work Best?, *Security Studies*, Winter, 219–253.
8. Shambaugh G.E. (1999) *States, Firms, and Power: Successful Sanctions in United States Foreign Policy*. 248 p.

9. Rennack D.E. (2000) Economic Sanctions: Legislation in the 106th Congress. Congressional Research Service Reports. URL: <http://www.ncseonline.org/nle/crsreports/international/inter21.cfm?&CFID=3378804&CFTOKEN=48114672>
10. O`Sullivan M. (2003) Shrewd Sanctions: Statecraft and State Sponsors of Terrorism. 424 p.
11. Pape R. (1997) 'Why Economic Sanctions Do Not Work', International Security, (22), Fall, 90–136.
12. Nye Jr.(1990) Bound to Lead: The Changing Nature of American Power, New York: Basic Books. 336 p.
13. Nye Jr. (2002) The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone, New York: Oxford University Press. 222 p.
14. Nye Jr. (2004) Soft Power: The Means to Success in World Politics, New York: Public Affairs. Przeworski.
15. Nye Jr. (2007) Notes for A Soft Power Research Agenda, in F. Berenskoetter and M.J. Williams (eds.) Power in World Politics, London: Routledge.
16. Nye Jr. (2008) Public Diplomacy and Soft Power The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 94–109.
17. Soft Power and US Foreign Policy: theoretical, historical and contemporary perspectives / edited by M. Cox, London: Routledge. 2010. 249 p.
18. Gilboa E. (2002) Global Communication and Foreign Policy Journal of Communication, December. Pp. 731–748.

Інструменти зовнішньої політики в постбіполярній системі міжнародних відносин

Седляр Юлія Олександрівна

доктор політичних наук,
професор кафедри адміністративного та конституційного права
Національного університету
кораблебудування імені адмірала
Макарова
вул. Героїв України, 9, Миколаїв,
Україна

Ярошенко Віра Миколаївна

кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського
вул. Нікольська, 24, Миколаїв, Україна

Беззаперечним є той факт, що у постбіполярний період міжнародних відносин економічні санкції набули статусу важливого механізму зовнішньополітичного впливу. Практично щорічно зростає чисельність держав, на які накладаються економічні санкції, так само, як і постійно збільшується кількість держав-ініціаторів санкційних заходів. Така тенденція невідомого зростання санкційного тиску зазнає суттєвої критики як із боку академічного співтовариства, так і з боку транснаціональних компаній, які мають найбільші витрати від економічних санкцій. У зв'язку з цим міжнародні економічні санкції часто називають надмірним неефективним і несправедливим засобом впливу. Тим не менш ця характеристика економічних санкцій є надто узагальненою і не розкриває параметрів застосування санкцій, не визначає, за яких обставин санкційні заходи можуть виявитися ефективним або неефективним інструментом впливу. Альтернативним інструментом зовнішньополітичного впливу в постбіполярний період стали стратегії м'якої сили, які найчастіше застосовують у своїй дипломатії США і держави ЄС. Метою дослідження є визначення ролі і впливу невійськових зовнішньополітичних механізмів на сучасні світові політичні процеси. Виклад розпочинається із висвітлення природи примусових економічних зовнішньополітичних інструментів, надалі розкривається вплив м'якої і розумної сили на специфіку сучасної міжнародної політики. У статті проаналізовано методологічні підходи, що склалися в теорії міжнародних відносин, до розуміння природи економічних санкцій. З'ясовуються концептуальні підходи, що сформувалися в рамках класичних напрямів теорії міжнародних відносин, до розуміння сутності санкційного впливу, аналізуються умови ефективності застосування економічних санкцій як інструменту зовнішньої політики. Надалі автори визначають сутність м'якої сили в сучасних міжнародних відносинах, встановлюють співвідношення м'якої і розумної сили як механізмів зовнішньополітичного впливу держав, розкривають історичні передумови появи інструментів м'якої сили у світовій політиці. Наголошується на тому, що в сучасних реаліях протидії російській агресії інструменти м'якої сили й економічні санкції можуть виявитися ефективними засобами відстоювання національних інтересів України.

Ключові слова: зовнішня політика, теорія міжнародних відносин, економічні санкції, м'яка сила, розумна сила, зовнішня політика України, комунікаційні стратегії.

Філіппова Юлія Владиславівна

Спортивна дипломатія: сутнісне значення, виклики і перспективи для України

УДК 327 (82)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.23>

Філіппова Юлія Владиславівна
аспірантка кафедри парламентаризму та політичного менеджменту
Національної академії державного управління при Президентові України
вул. Єжена Потьє, 20, Київ, Україна

Для України успішна реалізація спортивної дипломатії має величезне значення. У процесі становлення державності, у складних соціально-політичних та економічних умовах державі потрібно використовувати всі наявні інструменти реалізації та захисту своїх зовнішніх інтересів. У цій ситуації не можна недооцінювати ті можливості, які відкриває перед зовнішньополітичними інституціями спортивна дипломатія. Це зумовлює актуальність теми дослідження і її практичне значення у сфері зовнішньої політики України.

Реалізація мети, а також завдань статті, орієнтованих на розгляд сутнісних аспектів спортивної дипломатії, викликів і перспектив спортивної дипломатії в Україні, зумовлюють використання авторкою як загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, узагальнення), так і спеціальних, політологічних методів дослідження – політико-правового, структурно-функціонального, порівняльного, а також емпіричних методів збору і аналізу інформації.

У статті стверджується, що спорт виступає опосередкованим інструментом впливу на населення різних країн. Спортивні зв'язки роблять істотний внесок у зміцнення міжкультурного діалогу, сприяють зростанню міжнародного престижу країни. У наші дні спорт по праву можна назвати однією з найважливіших частин життя людини і суспільства. Він охоплює практично всі сторони життя сучасної людини. Феномен спорту в сучасному світі полягає в тому, що він став явищем глобального масштабу, що об'єднує людей різних вікових груп, національностей, релігій, поглядів. Водночас спорт – це засіб представництва на світовій арені, що забезпечує імідж країни, сприяючи таким чином реалізації її інтересів. З огляду на те, що в нашій країні багата спортивна історія та традиції, спорт мають розглядати як невід'ємну та повноцінну частину стратегії дій України в зовнішньополітичних відносинах з іншими державами.

У статті зазначені основні прояви спортивної дипломатії України – Євро-2012, Ліга Чемпіонів-2018, українсько-азербайджанська співпраця; окреслюються виклики щодо спортивної дипломатії, а також перспективи її реалізації в дипломатичній сфері України.

Ключові слова: спортивна дипломатія, зовнішня політика, УЄФА, міжкультурний діалог.

Вступ. На сучасному етапі спортивна дипломатія України знаходиться в стадії формування. Перспективи її розвитку, можливості використання потенціалу для поліпшення іміджу країни та підвищення її міжнародного авторитету, а також глибшого використання ресурсів м'якої сили – всі ці обставини надають темі статті особливої актуальності [6, с. 67]. Відповідні інститути влади в Україні проводять політику популяризації спорту, як професійного, так і масового, підкреслюють важливість прищеплення культури спорту і ставлять довгострокову мету у вигляді оздоровлення населення. Величезні надії покладаються на зміцнення культурної ідентичності та поліпшення зовнішньополітичного іміджу через форми спортивної дипломатії, такі як великі змагання (Олімпійські ігри, чемпіонати світу та Європи, міжнародні, континентальні, регіональні першості) та спортивні заходи (кубкові і товариські зустрічі, фестивалі, виставки, присвячені спортивній тематиці, спортивні конгреси, конференції з питань спорту).

Мета та завдання. Метою статті є дослідження спортивної дипломатії України, її індикаторів та актуальних проблем. Реалізація мети статті передбачає розв'язання конкретизованих завдань:

- 1) визначити сутнісний зміст і орієнтованість спортивної дипломатії в сучасній системі міжнародних відносин;
- 2) проаналізувати приклади реалізації спортивної дипломатії в діяльності державних структур України;
- 3) окреслити виклики і перспективи розвитку спортивної дипломатії в Україні.

Методи дослідження. Реалізація мети, а також завдань статті зумовлюють використання авторкою як загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, узагальнення), так і спеціальних, політологічних методів дослідження – політико-правового, структурно-функціонального, порівняльного. У статті застосовано й емпіричні методи збору і аналізу інформації.

Результати. Спортивні зв'язки роблять істотний внесок у зміцнення міжкультурного діалогу, сприяють зростанню міжнародного престижу України. Саме тому вони мають розглядатися як невід'ємна і повноцінна частина стратегії дій України на міжнародній арені.

У наші дні спорт по праву можна назвати однією з найважливіших частин життя людини і суспільства. Він охоплює практично всі сторони життя

сучасної людини. Феномен спорту в сучасному світі полягає в тому, що він став явищем глобального масштабу, що об'єднує людей різних вікових груп, національностей, релігій, поглядів. Водночас спорт – це засіб представництва, що забезпечує імідж країни, сприяючи таким чином реалізації її інтересів на світовій арені. У цьому плані за своїми впливами спорт зараховують до категорії «м'якої сили», що посідає відчутне місце в дипломатії і міжнародних відносинах сучасного світу.

Так, спорт та дипломатія гібридизуються, увага сучасних зовнішньополітичних концепцій фокусується на тому, як і чому уряди мають використовувати спортивні ресурси, щоб підкріплювати успіх традиційної дипломатії. Як вважають сучасні дослідники дипломатичної галузі, там, де «незграбна машина» компетентної дипломатії не може впоратися, треба закликати м'яку силу гнучкої та адаптивної неофіційної дипломатії [2, с. 260].

Використання інструментів спортивної дипломатії може якщо не цілковито розв'язати проблему, то реально створити більш сприятливі умови для подальшого діалогу вже на найвищому рівні – в політичній площині. Нині, в умовах глобалізації, загострення міжнародних відносин, зростання загрози політичних конфліктів і криз помітно зростає роль неполітизованих міжнародних організацій і громадських структур, здатних зробити певний внесок у вирішення світових проблем. Йдеться, перш за все, про підвищення ролі спорту, спортивної дипломатії в зміцненні миру, взаєморозуміння, розрядці міжнародного навантаження та встановленні міждержавних контактів.

У практиці міжнародного спорту та олімпійського руху є чимало прикладів того, як спорт став інструментом формування позитивного сприйняття країни на міжнародній арені, надання їй підтримки у процесі розв'язання складних зовнішньополітичних проблем. Тому сучасні держави використовували і продовжують використовувати спорт як інструмент «м'якої сили», політичного впливу на міжнародне співтовариство. І хоча світова політика досить далека від того, щоб видавати спортивну дипломатію за засіб вирішення всіх проблем у сучасних міжнародних відносинах, її вплив не можна не враховувати, навіть за найбільш складних обставин міжнародних відносин, включаючи міжнародні конфлікти.

Реалії свідчать, що ніщо не заважає спортивним інститутам зростати в масштабі і залучати до своїх ідеалів дедалі більше прихильників. Працюючи спільно, міжнародні спортивні інституції поширюють такі загальнолюдські цінності, як взаємоповага, дисципліна, толерантність, рівність, чесність. Іноді спортивні інституції сприймаються як альтернатива не позбавлених блюзнірства політико-дипломатичних відносин. Що стосується використання спорту в національних інтересах, то

завдяки такій політиці відбувається демократизація політичних інститутів, дипломатії в тому числі.

В області функціонування української спортивної дипломатії перспективи розвитку «м'якої сили» можуть бути охарактеризовані як високі. Активна її участь у спортивних подіях світового масштабу, діяльність щодо будівництва нових спортивних комплексів і вдосконалення внутрішнього законодавства в галузі спортивної політики свідчать про успіх у практиці імплементації теоретично оформлених принципів дії дипломатії в спортивній сфері.

Проявів успішної спортивної дипломатії України було немало. Найактивніше цей інструмент використовувався за період 2012–2019 р. і був пов'язаний із реалізацією низки міжнародних спортивних заходів. Одним із найбільш показових у цьому плані стало Євро-2012, коли Україні та Польщі була надана змога провести фінальну частину Євро-2012. Це рішення УЄФА більшою мірою було викликане дипломатичними інтересами та мало на меті допомогти країнам, які мали доволі складні відносини, в процесі підготовки до чемпіонату зблизитися та налагодити зовнішньополітичні зв'язки [1, с. 255]. Варто зазначити, що УЄФА має багато стратегічних програм, які мають великий потенціал у вирішенні гуманітарних питань та проблем сучасності.

Класичним проявом спортивної дипломатії стало відвідання Ліги Чемпіонів 2018 р. тодішнім президентом України П.О. Порошенком із королем Іспанії Хуаном Карлосом I, президентом Естонії К.і Кальюлайд і прем'єр-міністром Болгарії Б. Борисовим. На таких заходах часто обговорюються питання, які мають важливе значення для формування зовнішньої політики. Така форма спортивної дипломатії була завжди популярна на міжнародній арені та вирішувала конфлікти, які тривали роками.

Одним з яскравих прикладів спортивної дипломатії України на двосторонньому рівні можна вважати співпрацю між Україною та Азербайджанською Республікою (АР) в культурно-гуманітарній сфері, яка здійснюється в рамках імплементації двосторонньої договірно-правової бази та характеризується інтенсивним культурним і науковим обміном між двома країнами шляхом участі їх представників у фестивалях, спільних творчих проєктах, наукових конференціях, спортивних змаганнях та інших заходах в Україні та АР.

У 2012 р. була завершена реалізація першого етапу спільного українсько-азербайджанського проєкту підготовки перших в Азербайджані карт зі спортивного орієнтування. Підготовка згаданих карт українським фахівцем – майстром спорту міжнародного класу М. Пугачем стала результатом домовленостей, досягнутих між Міністерством молоді і спорту АР і Посольством України в Азербайджані. Загалом було підготовано 14 карт, які від-

повідують усім міжнародним стандартам у цьому виді спорту. Результатом цієї роботи варто вважати те, що в жовтні 2012 р. Федерацію спортивного орієнтування АР було прийнято до Міжнародної федерації, а з травня 2013 р. на території АР відбуваються на постійній основі міжнародні змагання «Кубок ім. Г. Алієва» зі спортивного орієнтування [3]. 5 травня 2017 р. в Баку відбулося підписання Меморандуму про взаєморозуміння в галузі спорту між Національним олімпійським комітетом України та Національним олімпійським комітетом АР. Зазначений документ підписаний президентом Національного олімпійського комітету України С. Бубкою і віце-президентом Національного олімпійського комітету Азербайджану Ч. Гусейнзаде [3].

Таке співробітництво закладає підвалини накопичення досвіду українських дипломатичних відомств, державних і недержавних інституцій у реалізації принципів спортивної дипломатії. Проте функція спортивних заходів як безпосередньої опори для реалізації зовнішньополітичних завдань України залишається мало вкоріненою в практичному плані і вимагає подальших цілеспрямованих дій з її удосконалення.

Так, спортивна дипломатія є формою неофіційної взаємодії певних груп спортивного товариства (організації, спортсмени, вболівальники і т. д.) між собою і з офіційними органами влади. Вона має бути реалізована на загальноновизначених законах і нормах. До таких норм можна зарахувати визнання єдності загальнолюдської цивілізаційної основи, взаємної безпеки цивілізаційного розвитку, при якому різні цивілізації і держави не допускають обмеження можливостей розвитку інших цивілізацій і держав світової спільноти і виключають створення щодо них будь-яких загроз, підтримання багатополярності сучасного світу, його єдності і різноманіття, особливої відповідальності держав як основних суб'єктів міжнародного права за забезпечення міжнародного миру і безпеки, захист всіх аспектів народної самобутності та права народів в їх різноманітті.

Крім того, спортивна дипломатія має базуватися й на більш вузьких положеннях, що стосуються безпосередньо спорту і його взаємодії з політикою. Саме від того, наскільки грамотно будуть сформульовані ці положення, залежить результат всіх акцій спортивної дипломатії країни.

Водночас, оскільки спортивна дипломатія – це складне комплексне явище, що поєднує елементи спорту і традиційної або публічної дипломатії, вдосконалення діяльності в зазначеній сфері передбачає законодавчі й інституційні зміни, орієнтовані на розв'язання двох груп проблем: проблеми української публічної дипломатії та проблеми в галузі спорту вищих досягнень.

Говорячи про першу групу, перш за все необхідно згадати недоліки самої системи. Однією з найбільш важливих проблем української публічної

дипломатії в розрізі «м'якої сили» є відсутність системного характеру і грамотної координації в роботі, яку ведуть різні організації, відомства або навіть окремі люди в цьому напрямі. У будь-якому разі здійснення ефективної взаємодії між усіма цими елементами спортивної дипломатії вимагає високого професіоналізму з боку управлінських кадрів.

З іншого боку, неможливо уявити спортивну дипломатію без її основного компонента – спортивних перемог, але ситуація в цій сфері швидше гнітюча, ніж підбадьорлива. Українському спорту необхідні системні зміни, держава має переглянути свою політику в галузі фізичної культури, освіти та медицини, оскільки з огляду на результати, які ми маємо нині, вона не є ефективною.

Для держави спорт має незаперечне значення. Заняття фізичною культурою впливає на здоров'я населення, що позначається на обороноздатності країни; крім того, спорт є однією з галузей національної економіки. Однак в останні десятиліття великі держави стали широко використовувати і зовнішньополітичну функцію спорту. З розвитком засобів масової комунікації спорт став серйозним інструментом впливу. Нині такі великі спортивні змагання, як Олімпійські ігри та чемпіонати світу з деяких видів спорту, привертають більше уваги, ніж найважливіші переговори на вищому рівні, і саме за результатами цих змагань у більшості людей складається враження про ту чи іншу країну.

За роки незалежності самостійна команда України брала участь у 6 літніх Олімпіадах, загалом завоювавши 121 нагороду, з них 35 – золотих, 30 – срібних, 56 – бронзових. Це все говорить про те, що перш за все, в нашій країні багата спортивна історія і традиції, найсильніша школа і багатий тренерський ресурс у багатьох видах спорту, що робить її серйозним претендентом на нагороди. Це своєю чергою робить можливим використання спортивної дипломатії як інструменту м'якої сили країни. Крім того, Україна домоглася права проведення низки найважливіших спортивних змагань, що означає приїзд великої кількості туристів і дасть змогу просувати національну культуру і систему цінностей. Не можна також забувати про такі можливості спортивної дипломатії, як використання змагань як майданчика для неформальних переговорів.

Однак для того, щоб успішно реалізовувати спортивну дипломатію, Україні необхідно вирішити низку гострих проблем, пов'язаних із підготовкою спортсменів і кадрового складу, поліпшенням якості роботи організацій, що займаються діяльністю в галузі спорту, налагодити комунікацію між усіма акторами реалізації спортивної дипломатії України. Крім того, необхідно викоринити проблему корупції, яка накладає серйозний відбиток на репутацію України загалом. Особливе місце серед позабюджетних джерел фінансування фізичної культури та спорту посідають податкові та інші пільги. Дер-

жавне регулювання здійснюється через систему спортивних комітетів і підрозділів із фізичної культури і спорту. Їх діяльність фінансується з державного бюджету і доходів організацій та підприємств, що належать їм. Спортивно-оздоровчі організації, керовані спілками та громадськими організаціями, фінансуються як міністерством, так і профспілками і частково за рахунок залучення коштів населення.

В Україні розвиток некомерційного сектора в спортивно-оздоровчій сфері гальмується через довготривалість цільової державної програми підтримки та розвитку спортивно-оздоровчої сфери, неефективність реалізації регіональних та територіальних програм, а також слабкий інтерес вітчизняних і зарубіжних інвесторів до вкладення коштів у цю сферу через недостатність податкових пільг та інших стимулюючих преференцій. Донині не отримали гідного розвитку інститути спонсорства та меценатства. Крім цього, чинні інституційні механізми та організаційні форми суб'єктів спортивно-оздоровчої сфери бізнесу не забезпечують їх функціонування за сучасними вимогами, їх потенціал не може бути реалізований повною мірою в рамках лише комерційного сектора з урахуванням їх низької підприємницької привабливості [4, с. 60].

Проведення великих змагань і якісна підготовка атлетів вимагає серйозних фінансових витрат, які нині здебільшого лягають на державний бюджет. Залучення інвесторів у зв'язку з цим стало б вирішенням проблем фінансування. Загалом спортивна дипломатія України нині знаходиться в процесі свого розвитку. Держава дедалі більше усвідомлює її потенціал і цінність для реалізації завдань традиційної та публічної дипломатії. Дослідження спортивної дипломатії вимагає звернути увагу на низку проблем, пов'язаних із міжнародним спортом, які справляють помітний вплив на стан міждержавних відносин і рівень їх напруженості.

Ще однією серйозною проблемою, що підвищує в останні роки рівень напруженості в міжнародному спорті, є проблема вживання допінгу.

Актуальним напрямом міжнародного співробітництва є співпраця в області боротьби з допінгом у спорті. Чинна система, що включає міжнародні та національні структури, нормативні документи і міжнародні правові акти, дає змогу порівняно ефективно протидіяти застосуванню допінгів, хоча і вимагає постійного вдосконалення.

Олімпійські медалі за результатами додаткових перевірок узятих свого часу допінг-тестів українці втрачають із гнітючою постійністю. Варто зазначити, що у квітні 2017 р. був позбавлений здобутого срібла на Іграх-2008 у Пекіні борець вільного стилю Василь Федоришин за вживання забороненого препарату туринаболу. Загалом за підсумками Олімпіад Україна через допінг втратила 10 нагород: золото Юрія Білонога в Афінах-2004, чотири срібла й п'ять бронз. За цим показником

наша країна посідає неприємне друге місце слідом за Росією. Однак різниця між «лідерами» абсолютна. З атлетами з РФ наших спортсменів єднає хіба що недолуга поверховість у підходах до вживання найпримітивніших препаратів, виявляти які почали ще мало не за часів існування НДР.

Більшості допінгових проблем Україна могла б уникнути, якби мала щось на кшталт єдиного для всіх видів спорту Центру фармакологічного забезпечення (чи спортивної реабілітації) або ж спроможної проводити дослідження на сучасному рівні фармакологічної лабораторії. Власне, про потребу в таких комплексах говорило не одне покоління спортсменів і тренерів. Однак за 28 років незалежності, виправдовуючись безгрошів'ям, держава нічого схожого не збудувала [5].

Можна позначити принаймні шість причин, що ведуть до необхідності використовувати спортивну дипломатію в зовнішніх відносинах:

1) бурхливі зміни в традиційній дипломатії – колись класична модель дипломатії, що припускає взаємодію винятково держав, стає одним з аспектів сучасної дипломатичної діяльності, змушує традиційну дипломатію до адаптації і експериментів;

2) збільшення числа видів спорту та спортивних організацій і зростання їх впливу: спорт зводить нанівець відмінності між представниками громадськості, дипломатами і політиками;

3) в XXI столітті спорт, культура і дипломатія є потужними зовнішньополітичними інструментами, демонстрація влади через дипломатію, засновану на традиційних підходах (роззброєння, безпека, демаркація кордонів, створення міждержавних об'єднань тощо), цікавить громадськість меншою мірою, ніж спорт;

4) перетворення спорту на одну з основних частин сучасного життя всього світу: завдяки спорту уявлення про країну змінюється з приголомшливою швидкістю, продумані дипломатичні акції поступаються спорту;

5) зближення спорту і дипломатії з точки зору їх можливостей представляти держави: дипломатія уособлює собою міжнародний порядок, захищає високі цінності, має відкритий характер, спорт також уособлює шляхетність;

6) здатність спортивної дипломатії надсилати «м'які» сигнали, що свідчать про стан відносин між державами [7, с. 212].

Також необхідно враховувати проблеми з допінгом спортсменів, що серйозно впливає на імідж держави, відповідно, призводить до того, що необхідно повною мірою залучати спортивну дипломатію в систему міжнародних відносин.

Висновки. Будь-яка держава, що претендує на глобальний або регіональний статус у світовій політиці, включаючи Україну, зобов'язана мати у своєму розпорядженні інструментарій «м'якої сили», складовою частиною якого є спортивна

дипломатія та всі її форми. Як і «м'яка сила», спорт може використовуватися для налагодження добросусідських відносин між державами, виступати каталізатором для взаємозбагачення культур, інтенсифікації культурно-гуманітарних обмінів і навіть сприяти вирішенню найважливіших дипломатичних питань. Але спорт також виступає і як потужний засіб політичних маніпуляцій, тиску на геополітичного суперника і вирішення власних вузькогосподарських зовнішньополітичних цілей і завдань. Видається, що в XXI столітті у виграші ті держави, які зможуть вправно комбінувати різні аспекти спортивної дипломатії як важливого інструменту «м'якої сили».

Водночас не можна переоцінювати можливості спортивної дипломатії, яка підлягає загальним закономірностям розвитку міжнародних відносин, співвідношення сил на світовій арені. Не завжди пріоритети і цінності спорту, спортивних змагань є суттєвими в процесі вирішення гострих політичних, дипломатичних, гуманітарних питань. Сам по собі спорт аполітичний, тому, який ефект і який результат матиме спортивна дипломатія, залежить виключно від політичної волі урядів, міжнародних організацій, світової громадської думки. Це висуває перед українськими відомствами, державними і недержавними установами низку серйозних (законодавчих й інституційних) проблем, від просування яких залежатимуть значною мірою успіхи країни на світовій арені, досягнення цілей, які мають політичне значення і які, за звичаєм, вирішуються за допомогою традиційної дипломатії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боголюбова Н.М., Николаева Ю.В. Геополитика спорта и основы спортивной дипломатии. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 255 с.
2. Грідіна І.М., Куц Д. Місце та роль спортивної дипломатії у внутрішній та зовнішній політиці держав.

Исторические и политологические исследования. 2013. № 1(51). С. 259–266.

3. Посольство Украины в Азербайджанской республике: официальный сайт. URL: <https://azerbaijan.mfa.gov.ua/ru/ukraine-az/culture>
4. Стахів І. Регулювання ринку спортивно-оздоровчих послуг : монографія. Львів : УП, 2017. 200 с.
5. Допінг: нульова толерантність. *Тиждень.ua*. URL: <https://tyzhden.ua/Society/208317>
6. Tikander V. Encyclopaedia of Modern Olympic Movement / Eds. J.E. Findling, K.D. Pelle, Westport : Greenwood Press, 2004. 142 p.
7. Toohey K., Veal A.J. The Olympic Games: A social Science Perspective. 2nd Edition. Wallingford : CABI. 2007. 348 p.

REFERENCES:

1. Bogolyubova N.M., Nikolaeva YU.V.(2019). *Geopolitika sporta i osnovyi sportivnoy diplomatii*. 2-e izd., ispr. i dop. [Geopolitics of sports and foundations of sports diplomacy]. 2nd. M.: Izdatelstvo Yuray [in Russian].
2. Hridina I.M., Kuts D. (2013). Mictse ta rol sportyvnoi dyplomatii u vnutrishnii ta zovnishnii politytsi derzhav [The place and role of sports diplomacy in domestic and foreign policy of states]. *Istoricheskie i politologicheskie issledovaniya* [Historical and Political Studies]. N 1(51). Pp. 259–266 [in Ukrainian].
3. Posolstvo Ukrainyi v Azerbaydjanskoy respublike: ofitsialnyiyy sayt [Embassy of Ukraine in the Republic of Azerbaijan: official site]. URL: <https://azerbaijan.mfa.gov.ua/ru/ukraine-az/culture> [in Russian].
4. Stakhiv I. (2017). Rehuliuvannia rynku sportyvno-ozdorovchyykh posluh: monohrafii [Regulation of the market of sport sand health services:monograph]. Lviv: UP [in Ukrainian].
5. Dopinh: nulova tolerantnist [Doping: zero tolerance]. *Tyzhden.ua* [Week. ua]. URL: <https://tyzhden.ua/Society/208317> [in Ukrainian].
6. Eds. J.E. Findling J.E., Pelle, K.D. (2004). *Encyclopaedia of Modern Olympic Movement.*, Westport: Greenwood Press.
7. Toohey K. (2007) Veal A. J. The Olympic Games: A social Science Perspective. 2nd Edition. Wallingford : CABI.

Sports diplomacy: considerable significance, challenges and prospect for Ukraine

Filippova Julia Vladislavovna

Postgraduate Student at the Department
of Parliamentarism and Political
Management
National Academy for Public
Administration under the President
of Ukraine
Ezhena Pottier st., 20, Kyiv, Ukraine

The successful implementation of sports diplomacy in Ukraine is essential. In the process of statehood formation, in difficult socio-political and economic conditions, the state must use all available tools to implement and protect its external interests. In this situation, one should not underestimate the opportunities that sports diplomacy opens up for foreign policy institutions. This determines the relevance of the research topic and its practical significance in the field of foreign policy of Ukraine.

The realization of the purpose, as well as the objectives of the article, focused on the essential aspects of sports diplomacy, challenges and prospects for sports diplomacy in Ukraine, determine the author's use of both general scientific methods (analysis, synthesis, generalization) and special political science research methods. legal, structural-functional, comparative, as well as empirical methods of collecting and analyzing information.

The article argues that sport is an indirect tool for influencing the population of different countries. Sports ties make a significant contribution to strengthening intercultural dialogue, contribute to the growth of the international prestige of the country. Nowadays, sport can rightly be called one of the most important parts of human life and society. It covers almost all aspects of modern human life. The phenomenon of sport in the modern world is that it has become a phenomenon of global scale, uniting people of different ages, nationalities, religions, views. At the same time, sport is a means of representation on the world stage, which ensures the image of the country, thus contributing to the realization of its interests. Given the fact that our country has a rich sports history and traditions, that is why sports should be considered as an integral and full-fledged part of Ukraine's strategy of action in foreign relations with other countries.

The article highlights the main manifestations of sports diplomacy of Ukraine – Euro-2012, Champions League 2018, Ukrainian-Azerbaijani cooperation outlines the challenges of sports diplomacy, as well as prospects for its implementation in the diplomatic sphere of Ukraine.

Key words: sports diplomacy, foreign policy, UEFA, intercultural dialogue.

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Чупрій Леонід Васильович
Кан Ден Сік

Комеморативні практики та політика пам'яті як чинники формування національної ідентичності

УДК 94(477):316.6:94
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.24>

Чупрій Леонід Васильович
доктор політичних наук, кандидат філософських наук, професор кафедри соціології та політології
Національного авіаційного університету пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, Україна

Кан Ден Сік
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри корейської філології Київського національного лінгвістичного університету
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

В умовах активізації сучасних викликів і посилення глобальних впливів актуалізується питання збереження національної ідентичності, без якої неможливе існування національної держави. Метою статті є дослідження політики пам'яті як важливого чинника формування національної ідентичності.

Зазначається, що сучасний стан історичної пам'яті характеризується певною дихотомією, що зумовлене співіснуванням двох проєкцій колективної пам'яті – націоцентричної та імперсько-російської.

Підкреслюється, що історична пам'ять не може належним чином виконувати інтегруючу функцію у зв'язку з наявністю суттєвих розбіжностей у тлумаченні національного минулого, що пов'язано з чітко вираженим регіональним виміром відмінних версій (проєкцій) колективної пам'яті на теренах України. Зазначається, що суттєве розшарування колективної пам'яті української нації зумовлене глибокими історичними коренями. Українські землі перебували у складі державних утворень імперського типу, таких як Річ Посполита, Австро-Угорщина, Російська та Османські імперії, кожна з яких запроваджувала власні проєкти пам'яті та ідентичності. І хоча жоден з них на територіях України не був реалізований повною мірою, але кожен певною мірою відобразився на колективній свідомості українців. Українська національна ідентичність у цих умовах формувалась на протязі польській та російській (імперській) ідентичностям. Вказується, що в радянський період формування української національної ідентичності стримувалося державною асимілятивною політикою комуністичного режиму, спрямованою на створення « нової історичної спільноти – радянського народу » з денационалізованим типом історичної пам'яті. Акцентується увага на тому, що одним з найбільш дієвих і ефективних механізмів реалізації державної політики пам'яті є впровадження комеморативних практик, спрямованих на формування та актуалізацію національних « місць пам'яті » – значущих історичних подій, постатей, артефактів, за допомогою яких спільноти встановлюють ціннісно-смысловий зв'язок зі своїм минулим. Підкреслюється, що в контексті створення « місць пам'яті » потрібно актуалізувати зусилля з формування Пантеону національних героїв, який є одним із ключових чинників формування національної самосвідомості. Зазначається, що основою усталеності та ідентичності певної спільноти є наявність героїчного минулого, яке солідарно визнається та усвідомлюється її членами.

Ключові слова: історична пам'ять, комеморативні практики, політика пам'яті, місця пам'яті, ідентичність.

Історична пам'ять є одним з головних чинників формування національної самосвідомості. Усвідомлення культурно-історичної окремішності є джерелом політизації нації, легітимізації її суверенітету, державних кордонів та інституцій. Укоріненість в історичному минулому формує у громадян почуття національної гідності, патріотизму, самодостатності, цементує єдність і неподільність Українського народу. Створення потужного національного міфу, формування на рівні колективної пам'яті цілісного погляду на історичне минуле, пробудження почуття спільноти історичної долі є основою успішного українського національного проєкту, сприятиме європейській інтеграції України.

Слід констатувати, що недостатній рівень сформованості національної пам'яті, присутність у колективних уявленнях про минуле рудиментів імперсько-радянських історичних доктрин, суттєві регіональні відмінності у трактуванні українського минулого на Півдні та Сході країни сформували

сприятливе підґрунтя для виникнення відцентрових регіональних настроїв, проросійської регіональної ідентичності та сепаратизму, що призвело в майбутньому до збройного протистояння на Сході країни. У такому контексті Л. Зашкільняк зазначав: «Значна поляризація українського суспільства, існування подвійних ідентичностей і різновекторних геополітичних орієнтацій становлять, з одного боку, цікавий феномен мультикультурності соціуму, а з іншого – реальну небезпеку для існування самої держави» [1, с. 95].

Це підтверджує тезу про те, що історична пам'ять є чинником національної безпеки. Слід також відзначити, що її сучасний стан через свою некомпліментарність із європейською моделлю колективної пам'яті є певною перешкодою на шляху інтеграції України до Об'єднаної Європи. Загальновідомо, що остання постала як результат переосмислення та використання досвіду примирення ворогуючих у минулому європейських дер-

жав і розділених за ставленням до свого минулого націй та сприятиме створенню єдиного європейського пам'яттєвого простору. Спільне ставлення до спадку тоталітаризму, рішуче засудження його злочинів, примирення навколо історії, сповненої минулими антагонізмами та протистояннями стало підґрунтям Об'єднаної Європи. Примирена пам'ять, зібрана у єдину оповідну цілісність, розглядається європейцями як запорука стабільності та безпеки на континенті. Очевидно, що Україні важко інтегруватися в європейську спільноту з багажем розмежованої та конфліктної пам'яті, яка досі не звела рахунків з комуністичним минулим.

Така проблематика досліджується низкою українських дослідників, зокрема слід назвати Я. Грицака, В. Гриневича, Я. Дашкевича, Л. Залізняка, Я. Ісаєвича, Г. Касьянова, Б. Кравченка, І. Лисяка-Рудницького, Л. Нагорну, Г. Півторака, А. Портнова, М. Рябчука, В. Сергійчука, М. Стріху, І. Симоненка, В. Солдатенка, І. Юхновського, Ю. Шаповала, Н. Яковенко та багатьох інших дослідників. Аналіз різних аспектів державної політики пам'яті в Україні здійснений В. Кравченко, І. Юхновським, Ю. Зерній.

Слід відзначити, що у всі часи історія завжди зазнавала пильної уваги зі сторони держави й активно впливала на її політику. Як зазначав І. Ерманн: «Історія відіграє у політиці величезну роль. З одного боку, уряди мають вміти використовувати спадок минулого. З іншого боку, офіційна репрезентація цього минулого, історії є серйозним засобом легітимації політичних рішень» [2, с. 316]. Ще у давні часи правителі використовували історію, здійснюючи вплив на розум людей. В давніх царствах – Месопотамії, Персії, Єгипті та інших історія слугувала інструментом підтвердження легітимності царської влади, яка згідно з історичними міфами мала божественне походження. Історія була однією з елітних наук, історичними знаннями володіли лише жреці та правителі. В Античному світі формується концепція «історії-наставниці» (*historia magistra vitae*): історичні образи стають зразками для наслідування, слугують підставою для виправдання владних привілеїв, доказів шляхетного походження, уславлення військових перемог, побудови проєктів на майбутнє тощо. Вже тоді історіографія виконувала практичні функції, використовувала минуле у політичних цілях, а влада була зацікавлена у «правильному» розумінні Клію. В історії Древнього Риму можна знайти приклади цілеспрямованих практик управління пам'яттю. Так, Сенат Риму вів боротьбу із тиранією шляхом організованого «забуття», як наприклад, видалення імені «поганого» імператора з надписів на пам'ятниках та з архівних документів.

У Середні віки історичні уявлення формуються у парадигмі теологічної інтерпретації історичного процесу, пошуку у ньому виявів Божого замислу. Історичні тексти дають можливість простежити,

як контент минулого застосовується для утвердження величі імперії Карла Великого, владних амбіцій папського престолу, для індоктринації концептів «другого» та «третього» Риму тощо. Історична риторика активно експлуатується в епоху Реформації як аргумент на користь справедливості канонічного та громадянського права.

З часів М. Макіавеллі історія набуває цілком прикладних функцій, використовується як політико-ідеологічний інструмент влади. В епоху абсолютизму історики не тільки описують, а й активно трактують минуле, легітимуючи владу монархів над підданими. В пам'яті підданих наполегливо закріплюється династичний принцип передачі влади з апеляцією на історичну традицію. Альянс монархів з історією є дуже міцним. Досить згадати красномовний вислів М. Карамзіна, який, присвячуючи Миколі I свою працю «История государства российского», написав: «Історія належить цареві».

У XVIII–XIX ст. відбувається подальше зрощення історії, історичної пам'яті та політики, перетворення їх на засіб політичної дії. Вождями Великої французької революції цілеспрямовано демонструється все, що нагадує громадянам про Старий режим. У колективній пам'яті нації в короткий проміжок часу народжується новий образ минулого, заданий новими соціальними рамками. Хоча бездумне відкидання старого не привело до належних позитивних результатів, що підтверджує тезу про важливість використання досвіду минулого, навіть негативного, з метою його неповторення в майбутньому. Подібної помилки припустилися й організатори Жовтневої революції 1917 року в Російській імперії. Бездумне відкидання старого призвело до цілої низки значних помилок. Тому історія завжди нас може навчити, головне до цього прагнути.

Особливу роль історична пам'ять та політика пам'яті починає відігравати в епоху становлення національних держав, коли формуються нації як «уявлені спільноти» (Б. Андерсон). У цей період історія стає рушійною силою національних проєктів, а зусилля держав з їх формування – інструментом прискорення процесів націо- та державотворення.

Слід констатувати, що формування національних ідентичностей як найістотнішого атрибуту національних спільнот потребує встановлення тісних стосунків з минулим. Як стверджує М. Шадсон: «... феномен національної держави неможливо зрозуміти або навіть визначити у відриві від створеного ним культурно-історичного образу» [3, с. 89]. Націогенез, таким чином, постає як процес політизації етноісторій, поступової трансформації їх у національний міф, який легітимізує претензії спільнот на власну окремішність та державність. Кожен національний рух конструює власний образ історії, а політичне лідерство здобувається у змаганні за утвердження у масовій пам'яті певної опції історії і, зокрема, її ключових подій (воєн, революцій,

реформ, політичних переділів тощо). Саме у добу націоналізмів «історія вийшла за рамки наукової дисципліни й стала ідеологічним засобом формування нової ідентичності, почала претендувати на роль пам'яті нації» [3, с. 90]. Пам'ять цементує національну солідарність та спільність, корелює з такими політичними категоріями, як «національна ідея», «національна самосвідомість», «національна спадщина», «національний міф».

У такому контексті можна чітко стверджувати, що історична пам'ять є важливим чинником державотворення. У Стратегії національної безпеки України підкреслюється, що досягнення національної єдності та соборності Української держави ускладнюється ціннісно-світоглядними та культурно-історичними відмінностями окремих регіонів України і гальмується певними спекуляціями на цій тематиці з боку певних внутрішньо- і зовнішньополітичних сил. Ю. Зерній зазначає, що «відповідне розшарування зумовлене незавершеністю українського національного проєкту, суперечливістю процесу становлення загальнонаціональної ідентичності. Одним з виявів згаданого розшарування є кризовий (амбівалентний) стан історичної пам'яті українців, виявом якого є дефіцит спільності колективних уявлень про національну історію. При цьому треба зробити принципове застереження. Характеризуючи стан колективної пам'яті українців як кризовий, жодним чином не йдеться про природне розмаїття регіональних (локальних) уявлень про минуле. Таке розмаїття не тільки не є проблемою національного розвитку, а навпаки, його неоціненним ресурсом та нормальною для європейських держав соціокультурною реальністю. Минуле кримських татар, євреїв, вірменів, греків, німців, угорців, румунів, ромів, представників інших етнічних спільнот поволі інтегрується до загальнонаціонального історичного наративу. Теми депортацій, Голокосту стають об'єктом поглиблених наукових досліджень, роковини цих подій відзначаються на загальнодержавному рівні» [4, с. 185].

Проте слід зазначити, що історична пам'ять на сучасному етапі не може належним чином виконувати інтегруючу функцію у зв'язку з наявністю певних розбіжностей у тлумаченні національного минулого, що пов'язано з чітко вираженим регіональним виміром відмінних версій (проєкцій) колективної пам'яті на теренах України. Лінію розмежування у цій площині створюють національна та проросійська, пострадянська версії української історії. Ці чинники зумовлюють послаблення ідентифікуючої та консолідуючої функцій історичної пам'яті, що створює потенційну загрозу національній безпеці.

Суттєве розшарування колективної пам'яті української нації зумовлене глибокими історичними коренями. Українські землі перебували у складі державних утворень імперського типу, таких як Річ Посполита, Австро-Угорщина, Росій-

ська та Османські імперії, кожна з яких запроваджувала власні проєкти пам'яті та ідентичності. І хоча жоден з них на територіях України не був реалізований повною мірою, але кожен певною мірою відобразився на колективній свідомості українців. Українська національна ідентичність у цих умовах формувалась на противагу польській та російській (імперським) ідентичностям. У радянський період формування української національної ідентичності стримувалося державною асимілятивною політикою комуністичного режиму, спрямованою на створення «нової історичної спільності – радянського народу» з денационалізованим типом історичної пам'яті. Під впливом комуністичного режиму історична пам'ять українців зазнала суттєвих деформацій, наслідки яких ми долаємо до цього часу.

Слід констатувати, що сучасний стан історичної пам'яті характеризується дихотомією, що зумовлене співіснуванням двох проєкцій колективної пам'яті – націоцентричної та імперсько-російської. Недостатній рівень почуття спільності історичної долі, компліментарності в ціннісно-смыслових оцінках історичних подій та постатей послаблює громадянську солідарність, формує недовіру та відчуженість, породжує у різних суспільних груп суттєві відмінності в розумінні національних інтересів та перспектив розвитку країни. Зважаючи на те, що ці відмінності мають виразну регіональну «прив'язку», сучасний стан історичної пам'яті спричиняє зростання соціальної напруги, а тому становить потенційну загрозу єдності національного організму.

Дуалізм історичної пам'яті проявляється у відмінному, навіть протилежному ставленні представників різних регіонів до ключових подій чи видатних діячів вітчизняної історії, що підтверджують дані соціологічних опитувань. Так, за даними опитування, що проводилося Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно із соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» у січні 2015 року, більшість респондентів позитивно оцінили такі історичні події: Перемога СРСР у Другій світовій війні (84,0% позитивних відповідей), введення християнства на Русі 988 року (74%), отримання незалежності нашою країною (71%) та визвольні змагання Богдана Хмельницького (69%). Щодо ставлення до видатних історичних діячів, то перші позиції займають: Ярослав Мудрий – 33%, Богдан Хмельницький – 32%, Володимир Великий – 31%, Михайло Грушевський – 19%. Найбільш негативне ставлення спостерігається до В. Януковича (54%), Йосипа Сталіна (39%), В. Ющенко (25%), В. Леніна (23%) та Ст. Бандери (20%).

Але щодо ставлення до певних суперечливих сторінок нашої історії спостерігаються суттєві регіональні відмінності. Так, позитивне ставлення

Рис. 1. Національні лідери України за останні 200 років

до заснування ОУН та УПА переважає у західних та центральних регіонах України (Закарпаття, Галичина, Волинь, Буковина, Поділля, Полісся), а негативне в південних та східних (Слобожанщина, Донбас, Причорномор'я)¹.

Подібні тенденції прослідковуються і в соціологічному дослідженні, проведеному Інститутом соціальної та політичної психології АПН України. Респондентам потрібно було визначити п'ять провідних національних лідерів за останні двісті років. Перші місця посіли: Т. Шевченко (24%), М. Грушевський (21%), В. Чорновіл (15%), В. Ющенко (9%), Л. Кравчук (8%). Певний рівень підтримки мали Л. Брежнєв (6%), І. Франко (6%), С. Петлюра (4%), С. Бандера (4%), В. Щербицький (3%). Найбільшу підтримку у всіх регіонах України отримали Т. Шевченко, І. Франко, Б. Хмельницький та М. Грушевський (Див. рис. 1). Лідерами позитивного ставлення у більшості регіонів був М. Грушевський та Б. Хмельницький (60% і 79%), оскільки Б. Хмельницький вважався лідером, який намагався об'єднати всі регіони України, М. Грушевський також підтримував об'єднання Східної і Західної України. Лідерами негативного ставлення респондентів були Й. Сталін та М. Горбачов (62% і 56%), оскільки перший проводив масові репресії, а другий розвалив Радянський Союз.

Дуалізм історичної пам'яті відображається також у ставленні до знакової події української історії – Голодомору 1932–1933 рр. Це зафіксовано у ході соціологічного опитування, яке проводилося соціологічною групою «Рейтинг». Так, хоча більшість респондентів (82%) вважають, що Голодомор 1932–33 рр. був геноцидом українського народу, у різних регіонах підтримка цієї тези

є неоднозначною². Так, це твердження поділяють 95% жителів Заходу, 87% – Центру, 72% – Півдня та 61% – Сходу [5]. Тобто жителі Півдня та Сходу ще й досі перебувають під впливом проросійського пострадянського історичного наративу, в рамках якого стверджувалося, що ніякого геноциду українського народу не було, просто були несприятливі погодні умови, що спричинили неврожай.

Контраверсійні оцінки щодо ставлення до власної історії та шляхів примирення засвідчує також і дослідження Центру Разумкова (див. табл. 1).

На запитання: «Протягом ХХ ст. в історії України було багато подій, коли українці масово знищували один одного: це Перша і Друга світові війни, громадянські війни, політичні репресії. Який з наведених шляхів вирішення взаємних образ є кращим?» (динаміка 2013–2015) були такі відповіді (див. табл. 1).

Таблиця 1
Який з наведених шляхів вирішення взаємних образ є кращим

Роки	Квіт. 2013	Квіт. 2015
Потрібно, щоб винні обов'язково були покарані навіть через багато років	19,6	35,8
Потрібно примиритися і вважати, що не було ні правих, ні винних	65,3	46,2
Важко відповісти/не відповіли	15,1	18,0

Інше дослідження Центру Разумкова на таку тематику показує регіональний розподіл щодо ставлення українців до пошуків шляхів примирення. На запитання: «Протягом двадцятого сторіччя в історії України було багато подій, коли укра-

¹ Дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно із соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» з 25 грудня 2014 року по 15 січня 2015 року на замовлення Міжнародного центру перспективних досліджень у 11 регіонах України. Всього опитано 4413 респондентів (по 400 в усіх регіонах України, на Закарпатті та Буковині – 401, в Центрі – 402, на Поліссі – 410).

² Опитування проводила соціологічна група «Рейтинг» з 20 жовтня по 4 листопада серед 3 тис. респондентів з населення України від 18 років і старше методом особистого формалізованого інтерв'ю (face-to-face). Вибірка репрезентативна за віком, статтю, регіонами і типом поселення. Похибка репрезентативності дослідження – не більше 1,8%. Детальніше читайте на УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/10760546-ponad-80-gromadyan-vvazhayut-golodomor-genocidom-ukrajinskogo-narodu-opituvannya.html>.

Рис. 2. Думки населення України в цілому до шляхів примирення

інці масово знищували один одного: це Перша і Друга світові війни, громадянські війни, політичні репресії. Який з наведених шляхів вирішення взаємних образ є кращим? ми спостерігаємо такі варіанти відповідей (див. табл. 2).

Найбільший відсоток тих, хто прагне покарати винних, спостерігається на Півдні (32,9%) та в Центрі (32,2%), найбільший відсоток тих, хто прагне до примирення – на Заході (57,0%) і Півдні (53,5%).

Хоча суттєвих відмінностей по даних показниках між різними регіонами не спостерігається. Максимальна різниця між показниками по першому питанню – 5%, по другому питанню – 7%, що засвідчує, що загалом ставлення до примирення у всіх регіонах є більш-менш рівномірним [6].

Загалом по Україні близько половини опитуваних (51,6%) засвідчує толерантність до суперечливих сторінок вітчизняної історії. Близько третини

Таблиця 2

Регіональний розподіл щодо ставлення українців до пошуків шляхів примирення

	Захід	Центр	Південь	Схід	Україна
Потрібно, щоб винні обов'язково були покарані навіть через багато років	27,2	32,2	32,9	27,2	29,7
Потрібно примиритися і вважати, що не було ні правих, ні винних	57,0	50,0	53,5	49,2	51,6
Важко відповісти	15,8	17,2	13,0	23,1	18,7

Таблиця 3

**Динаміка змін ідентичностей громадян України (з 1992 по 2016 рр.)
(за даними моніторингу Інституту соціології НАН України)
Ким Ви себе насамперед вважаєте?**

	1992	2000	2003	2005	2008	2010	2012	2013	2014	2016
Мешканцем населеного пункту, в якому Ви живете	24,0	31,3	30,5	24,6	24,5	27,2	29,8	28,6	16,1	15,2
Мешканцем регіону (області чи кількох областей), де Ви живете	6,8	6,9	6,7	6,4	9,3	6,6	7,6	7,8	8	8,2
Громадянином України	45,6	41,0	44,2	54,6	51,7	51,2	48,4	50,6	64,4	62,8
Представником свого етносу, нації	–	–	3,1	2,1	2,6	3,1	1,8	2,0	2,1	3,4
Громадянином колишнього Радянського Союзу	12,7	12,2	10,7	8,1	9,0	6,9	8,4	6,6	5,4	4,6
Громадянином Європи	3,8	2,8	0,7	0,8	0,4	0,9	1,2	1,2	1,1	1,8
Громадянином світу	6,4	5,6	2,4	2,5	1,7	3,1	2,4	2,4	2,1	2,6
Інше	–	–	1,4	1,0	0,6	0,8	0,3	0,6	0,5	0,8
Не відповіли	0,6	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,1	0,2	0,3	0,6

респондентів не прагнуть до примирення, а 18,7% не визначилися, що засвідчує певний рівень напруженості в суспільстві (див. рис. 2).

Отже, залишається актуальним завдання щодо пошуків шляхів примирення і формування несуперечливої історичної пам'яті, оскільки вона виконує ідентифікуючу функцію, зумовлюючи самоототожнення людини з тією чи іншою культурною традицією. Нині ми спостерігаємо тут певні проблеми, позаяк частина громадян України ідентифікують себе з російською чи радянською культурною традицією. Слід зазначити, що довгий час в Україні були досить сильними регіональні ідентичності, коли громадяни усвідомлювали себе насамперед мешканцями певного регіону. І не завжди регіональні ідентичності були проукраїнськими, так, на Сході і Півдні України внаслідок значних інформаційних впливів з Російської Федерації була сформована регіональна ідентичність проросійського спрямування, яка й уможливила анексію цих регіонів Російською імперією.

Як бачимо, довгий час спостерігалися високі показники загальноукраїнської (респонденти ідентифікували себе як громадяни України) та регіональної ідентичності (респонденти себе ідентифікували насамперед як мешканці населеного пункту, в якому вони живуть (села, району чи міста)). Позитивно слід відзначити, що пострадянська ідентичність за роки незалежності зменшилася на 8% (з 12,7 до 4,6%). Великий стрибок загальноукраїнської ідентичності на 13,8% спостерігався з 2013 по 2014 рік, що спричинено суспільно-політичною ситуацією в Україні тоді та консолідацією української політичної нації в умовах боротьби з гібридною агресією з боку Російської Федерації.

Отже, для посилення національної ідентичності потрібно сприяти формуванню історичної пам'яті, «примиренню» пам'яті, нівеляції антагонізму у трактуванні «болючих» тем минулого тощо, на що повинна бути спрямована державна політика пам'яті.

Саме нині, коли відбувається процес становлення української політичної нації, особливої ваги набуває питання відродження пам'яті Українського народу. Політика пам'яті розвинутої національної держави спрямовується на досягнення такого стану історичної пам'яті, який би сприяв формуванню загальнонаціональної ідентичності, консолідації української політичної нації. Це завдання відображено в статті 11 Конституції України, в якій зазначено: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури». Для забезпечення цього конституційного завдання органи державної влади здійснюють реалізацію комплексу комеморативних стратегій та практик, орієнтованих на формування колективних уявлень про історичні події та постаті, які є складником державної політики

пам'яті. Проте така сфера державної політики перебуває у стані становлення, потребує корегування та подальшого вдосконалення.

Слід констатувати, що довгий час державна політика пам'яті характеризувалася надто повільними темпами оздоровлення символічного простору країни, млявими темпами унормування топоніміки, модернізації музеїв історичного профілю, недостатньою підтримкою краєзнавства, невиразністю архівної політики. Її слабкою ланкою продовжує бути недостатній рівень популяризації історії у мас-медіа, не досить швидкий розвиток вітчизняних культурних індустрій, на ринку яких, зокрема у кінопрокаті та книговиданні, тільки останнім часом почала переважати вітчизняна продукція. Десятиліттями в Україні переважала анахронічна топоніміка, нараховувалася значна кількість пам'ятників подіям і постатям радянської доби. Експертна група Ради Європи, яка ще десять років тому досліджувала вітчизняну культурну політику, зазначила, що із 140 тисяч пам'яток, які охоронялися державою, 7 тисяч (6%) становили пам'ятники Леніну [7, с. 335]. Представники експертної групи підраховали, що про події і діячів тоталітарного радянського минулого нагадували вулиці у 7 тисячах 219 населених пунктах України.

Лише останніми роками почали відбуватися позитивні зміни. Відповідно до заходів з декомунізації в Україні останнім часом було перейменовано 25 районів і 987 населених пунктів. Також були змінені назви 51 493 вулиць, провулків, площ й інших об'єктів топоніміки; демонтовано 2389 пам'ятників і пам'ятних знаків, із них – 1320 Володимиру Леніну. Хоча на тимчасово окупованих територіях на Сході та Півдні країни радянська топоніміка залишається переважаючою. Не завершені остаточно ці процеси й на інших територіях України. Так, ще й досі на мапі Києва ми можемо побачити проспект Героїв Сталінграда, вулицю Московську. Довгий час відбувалися активні дискусії і проходили судові засідання щодо змін назв Московського проспекту та проспекту Ватутіна на проспект Степана Бандери та проспект Шухевича. Позивачі апелювали до того, що це посилює політичну напругу в місті і викликає протести громадянського суспільства. Лише 9 грудня Апеляційним судом міста Києва було підтверджено законність перейменування проспектів Московського та Генерала Ватутіна. Як би там опоненти декомунізації не намагалися повернути втрачені позиції, але одним із важливих моментів оздоровлення українського суспільства від залишків радянського тоталітарного нарративу є зміна символічного простору. Тільки переосмисливши минуле, ми зможемо побудувати майбутнє.

Одним з найбільш дієвих і ефективних механізмів реалізації державної політики пам'яті є формування та актуалізація національних «місць пам'яті» – значущих історичних подій, постатей,

артефактів, за допомогою яких спільноти встановлюють ціннісно-смысловий зв'язок зі своїм минулим. «Актуалізовані місця пам'яті» обґрунтовують, роз'яснюють та підтримують моральні принципи та суспільні інституції, на яких тримається кожне суспільство. Вони дають людині екзистенційну, онтологічну орієнтацію в житті, нарешті, є каркасом національної ідентичності» [8, с. 23]. П. Нора, автор такого поняття, пропонує надзвичайне широке його тлумачення, відносячи до «місць пам'яті» події та знаменитості, ландшафти та пейзажі, музеї та монументи, свята та річниці, кладовища й храми, історичні символи й меморіали, комеморативні церемонії (ритуали) й паломництва тощо [8, с. 24].

У контексті створення «місць пам'яті» потрібно актуалізувати зусилля з формування Пантеону національних героїв, який є одним із ключових чинників формування національної самосвідомості. Слід зазначити, що основою усталеності та ідентичності певної спільноти є наявність героїчного минулого, яке солідарно визнається та усвідомлюється її членами. У цьому контексті слід згадати слова Е. Сміта, який писав: «Головні функції національної ідентичності – це подолання забуття через нащадків, відновлення колективної гідності через покликання на золоту добу, реалізація братерства через символи, ритуали та церемонії, які прив'язують живих до мертвих і полеглих спільноти» [9, с. 26].

Одним з ефективних засобів формування колективної історичної пам'яті є висвітлення життя та діяльності видатних українців у ЗМІ, особливо Інтернеті, телебаченні. Досить актуальною, цікавою і малозатратною формою кристалізації національного Пантеону є створення його віртуальної версії у мережі Інтернет.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах посилення сучасних викликів історична пам'ять є одним із ключових чинників формування національної ідентичності, а комеморативні практики – одними з головних засобів державної політики пам'яті, спрямованої на підвищення інтегративної ролі історичної пам'яті в процесі націотворення, досягнення єдності та консолідації української політичної нації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зашкільняк Л. Україна між Польщею й Росією: історіографія та суспільна свідомість, *Український історичний журнал*, 2005. № 5, с. 93–113.
2. *Феномен прошлого*. / Отв. ред. И. Савельева, А. Поletaев. Москва : Изд. дом ГУ ВШЭ. 2005.

3. Шадсон М. Культура и интеграция национальных обществ, *Международный журнал социальных наук*, 1994. № 33 (6). С. 84–92.

4. Зерній Ю. Державна політика пам'яті як чинник утвердження української національної ідентичності : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Київ : НІСД. 2009.

5. УНІАН. Понад 80% громадян вважають Голодомор геноцидом українського народу, – опитування. 2019. УНІАН, URL: <https://www.unian.ua/society/10760546-ponad-80-gromadyan-vvazhayut-golodomor-genocidom-ukrajinskogo-narodu-opituvannya.html> (дата звернення: 11.12.2019).

6. Разумков центр Соціологічні опитування громадян України, історія. Разумков центр. 2015. URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php?cat_id=74 (дата звернення: 11.04. 2018).

7. Гай-Нижник П. Основні засади Стратегії деокупації та реінтеграції Криму в контексті національної безпеки України: штрихи до проблеми й напрями розв'язання, *Гілея*, 2017. Вип. 119 (№ 4). С. 335–350.

8. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. Київ : ТОВ «Видавництво «КЛІО»». 2014.

9. Сміт Е.Д. Національна ідентичність. Київ : Основи. 1994.

REFERENCES:

1. Zashkilniak, Leonid (2005). *Ukraina mizh Polshcheiu y Rosiieiu: istoriografii ta suspilna svidomist*, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, No. 5, 93–113.
2. *Fenomen proshloho* (2005). *Otv. red. Y. Saveleva, A. Poletaev*. Moskva: Yzd. dom HU VShE.
3. Shadson, Maikl (1994). *Kultura y yntehratsyia natsyonalnikh obshchestv*, *Mezhdunarodnyi zhurnal sotsyalnikh nauk*, No. 33 (6), 84–92.
4. Zernii, Yuliia (2009). *Derzhavna polityka pamiaty yak chynnyk utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti: Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata politychnykh nauk*. Kyiv: NISD.
5. UNIAN (2019). *Ponad 80% hromadian vvazhaiut Holodomor henotsydom ukrainskoho narodu – opytuvannia*. UNIAN, URL: <https://www.unian.ua/society/10760546-ponad-80-gromadyan-vvazhayut-golodomor-genocidom-ukrajinskogo-narodu-opituvannya.html> (Last accessed: 11 December 2019).
6. Razumkov tsentr (2015). *Sotsiolohichni opytuvannia hromadian Ukrainy, istoriia*. Razumkov tsentr. URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php?cat_id=74 (Last accessed: 11 April 2018).
7. Hai-Nyzhnyk, Pavlo (2017). *Osnovni zasady Stratehii deokupatsii ta reintegratsii Krymu v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy: shtrykhy do problemy y napriamky rozviazannia*, *Hileia*, Vyp.119 (No. 4), 335–350.
8. Nora, Pier (2014). *Teperishnie, natsiia, pamiat*. Kyiv: KLIO.
9. Smit, Entoni Deivid (1994). *Natsionalna identychnist*. Kyiv: Osnovy.

Commemorative practices and memory policy as factors of national identity formation

Chupriy Leonid Vasylovych

Doctor of Political Sciences, Candidate of Philosophical Sciences, Professor at the Department of Department of Sociology and Political Science
National Aviation University
Cosmonaut Komarova ave., 1, Kyiv, Ukraine

Kan Den Sik

Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Korean Philology
Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine

In the conditions of intensification of modern challenges and strengthening of global influences, the question of national identity preservation, without which existence of the national state is impossible, becomes actual. The article highlights the features of historical memory as an important national consolidating factor. It is noted that the current state of historical memory is characterized by a certain dichotomy, which is caused by the coexistence of two projections of collective memory – national-centric and imperial-Russian.

It is stated that historical memory cannot properly perform an integrative function due to the existence of significant differences in the interpretation of the national past, which is due to the clearly regional dimension of the different versions (projections) of collective memory in the territory of Ukraine.

It is noted that the significant stratification of the collective memory of the Ukrainian nation has deep historical roots. Ukrainian lands were part of imperial-type state entities such as the Polish-Lithuanian Commonwealth, Austria-Hungary, Russia, and the Ottoman Empires, each of which implemented its own projects of memory and identity. And although none of them in the territories of Ukraine was fully realized, but each of them was reflected on the collective consciousness of Ukrainians. Ukrainian national identity in these conditions was formed in contrast to Polish and Russian (imperial) identities. It is pointed out that during the Soviet period the formation of Ukrainian national identity was constrained by the state assimilation policy of the communist regime aimed at creating a new historical community – the Soviet people with a denationalized type of historical memory.

Attention is drawn to the fact that one of the most effective mechanisms for the implementation of state memory policy is the introduction of commemorative practices aimed at the formation and actualization of national places of memory – significant historical events, figures, artifacts, through which communities establish value and meaning, connection with your past. It is emphasized that in the context of creating places of memory it is necessary to actualize the efforts to form the Pantheon of National Heroes, which is one of the key factors in the formation of national identity. It is noted that the basis of the stability and identity of a community is the presence of a heroic past, which is jointly recognized and realized by its members.

Key words: historical memory, commemorative practices, memory policies, memory locations, identity.

НОТАТКИ

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 3

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *С. Калабухова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 19,87. Ум.-друк. арк. 19,53.

Підписано до друку 26.06.2020. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони +38 (048) 709 38 69

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.